

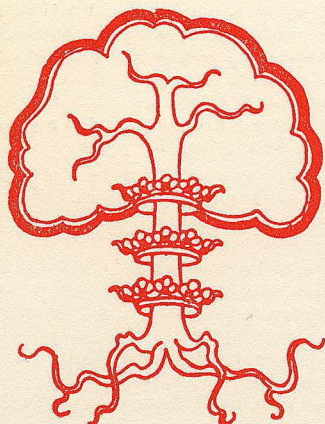
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

BLEKINGE

BAND III. HÄFTE 3.
AMIRALITETSKYRKAN
I KARLSKRONA

AV

W. ANDERSON L.-G. KINDSTRÖM

OCH

S. CURMAN

SVERIGES KYRKOR

föreligger i följande delar 1959:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, östra och västra delen. Pris 13 kr.
» (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 16: 50.
» (64) Band I, h. 4. *Åkers skeppslag*. Med register till Bd I. Pris 17: 50.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 8 kr.
» (58) Band II, h. 3. *Fröluna och Länna skeppslag*. Pris 12 kr.
» (74) Band II, h. 4. *Frösåkers härad*, norra delen. Pris 28 kr.
» (75) Band II, h. 5. *Frösåkers härad*, södra delen. Med register till band II. Pris 32 kr.
» Register till band II. Pris 32 kr.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
» (67) Band III, h. 2. *Långhundra härad*, södra delen. Pris 12 kr.
» (69) Band III, h. 3. *Närdinghundra härad*, västra delen. Pris 20 kr.
» (70) Band III, h. 4. *Närdinghundra härad*, östra delen. Med register till Bd III. Pris 20 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
» (71) Band V, h. 1. *Vallentuna härad*, östra delen. Pris 15 kr.
» (72) Band V, h. 2. *Vallentuna härad*, västra delen. Pris 15 kr.
» (78) Band V, h. 3. *Sjuhundra härad*, sydvästra delen. Pris 18 kr.
» (80) Band V, h. 4. *Sjuhundra härad*, nordöstra delen. Pris 18: 50.
» (73) Band VI, h. 1. *Färentuna härad*, västra delen. Pris 26 kr.
» (77) Band VI, h. 2. *Färentuna härad*, mellersta delen. Pris 20 kr.
» (79) Band VI, h. 3. *Färentuna härad*, östra delen. Pris 17 kr.
» (81) Band VI, h. 4. *Sollentuna härad*, södra delen. Pris 24 kr.
» (82) Band VI, h. 5. *Sollentuna härad*, norra delen. Med register till Bd VI. Pris 24 kr.
» (76) Band VII, h. 1. *Bro härad*. Pris 26 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting* (Tingstäde). Pris 5: 50.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
» (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
» (42) Band II, *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
» (54) Band III, *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 26 kr.
» (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 12 kr.
» (66) Band IV, h. 2. *Halla ting*, norra delen. Pris 18 kr.
» (68) Band IV, h. 3. *Halla ting*, södra delen. Pris 20 kr.
» (84) Band IV, h. 4. *Kräklinge ting*, nordvästra delen. Pris 25 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
» (4) Band I, h. 2. *Källands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
» (15) Band I, h. 3. *Källands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
» (16) Band I, h. 4. *Källands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
- STOCKHOLM. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
» (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 2. Fast inredning, inventarier och gravminnen. Med register till Bd II. Pris 38 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
» (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka. S:t Stefans kapell*. Med register till Bd IV. Pris 10 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
» (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 5: 50.
» (60) Band V, h. 3. *Matteus kyrka*. Pris 4 kr.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med reg. till Bd VI. Pris 12 kr.
» (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
» (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 16 kr.
» (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 6 kr.
» (83) Band VIII, h. 2. *Spånga och Hässelby kyrkor*. Pris 26 kr.
» (53) Band IX, h. 1. *Skeppholmskyrkan*. Pris 10 kr.

(Forts. å omslagets 3:e sida)

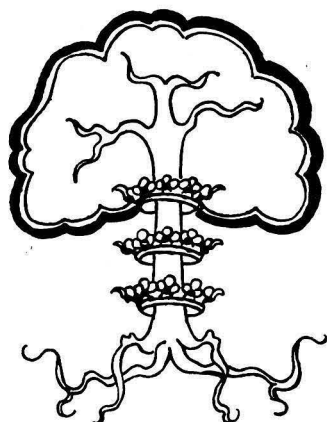
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVÄL

BLEKINGE

BAND III

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG
STOCKHOLM 1946—59.

UTGIVET MED BIDRAG AV
HUMANISTISKA FONDEN

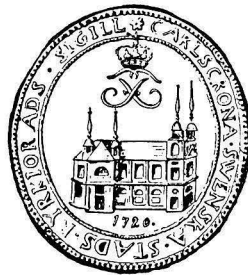
ESSELTE AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1959

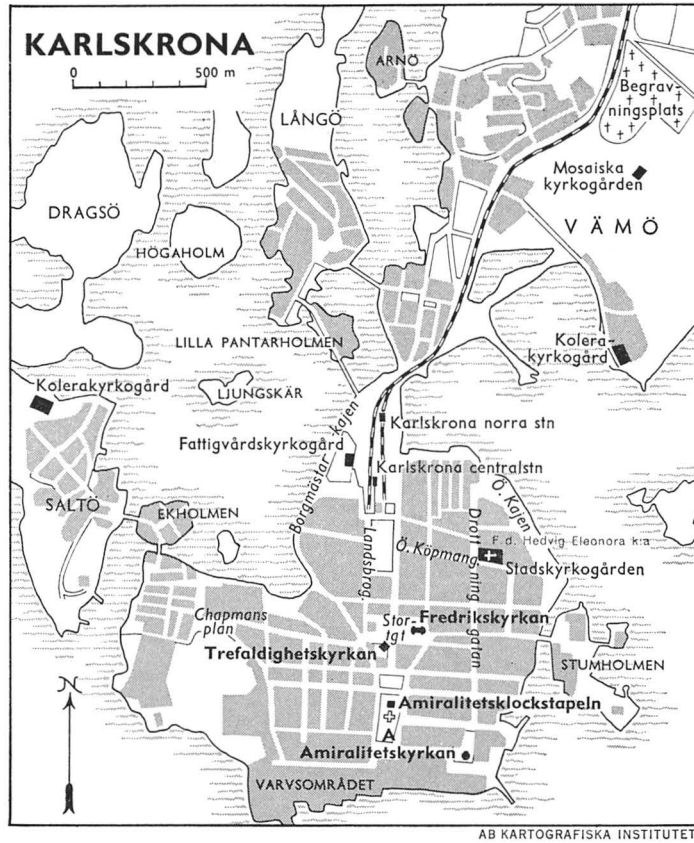
BLEKINGE

BAND III

KARLSKRONA STADS

KYRKOR

Karta över det i band III behandlade området. A platsen för den planerade Adolf Fredriks kyrka.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

till Band III

<i>Plan</i> över Karlskrona stadsområde	IV
<i>Utgivarnes förord</i> till band III	VI
<i>Förkortningar</i> använda i band III	VIII
<i>Fredrikskyrkan och dess föregångare</i> av William Anderson och Lars-Göran Kindström	3
Gamla stadskyrkan eller Hedvig Eleonora kyrka	4
Fredrikskyrkan	10
<i>Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan</i> av William Anderson och Lars-Göran Kindström	61
<i>Amiralitetskyrkan Ulrica Pia samt förslagen till stenkyrka</i> av William Anderson, Lars-Göran Kindström och Sigurd Curman	131
Ulrica Pia, nuvarande kyrkobyggnad	136
Adolf Fredrik, planerad stenkyrka	229
Förslag till stenkyrka 1875—1905	252
<i>Rättelser och tillägg</i> till band III	278
<i>Register</i> utarbetade av Lydia Tuulse	
Ortsregister	282
Personregister	284
Sakregister	284

FÖRORD

till

BAND III

Med utgivande av Amiralitetskyrkans beskrivning är band III, omfattande kyrkorna i Karlskrona nu avslutat. Beskrivningarna av övriga stadskyrkor i Blekinge sammanförs i band IV, som redan börjat utgivas.

Karlskronakyrkornas beskrivningar började utarbetas redan på 1920-talet av sedermera fil. dr WILLIAM ANDERSON, som vid sin död 1939 hade färdigställt förberedande manuskript till samtliga stadskyrkor. Den nödvändiga bearbetningen och kompletteringen därav uppdrogs åt dåvarande amanuensen, numera museiintendenten fil. lic. LARS-GÖRAN KINDSTRÖM, som successivt färdigställt manuskripten till Fredrikskyrkans och Trefaldighetskyrkans beskrivningar, publicerade 1946, resp. 1951. Hans förflyttning från Blekinge till Hälsingborgs museum har verkat hämmande på den fortsatta beskrivningen av Amiralitetskyrkan, som först nu kunnat tryckas. I dennas slutbearbetning har även undertecknad CURMAN deltagit, särskilt i vad avser den långa och komplicerade historien om en planerad, men aldrig slutförd amiralitetskyrka av sten, som eftersträvats under 1700- och 1800-talen, och till vars historia materialet huvudsakligen befinner sig i arkiven i Stockholm.

Till tryckning av Fredrikskyrkans och Trefaldighetskyrkans beskrivningar ha vi åtnjutit värdefullt ekonomiskt bidrag av Karlskrona stadsförsamling. I företalet till Fredrikskyrkans beskrivning ha vi sökt giva uttryck åt vår tacksamhet för detta bidrag samt till de personer, som där varit utgivarna och medarbetarna behjälpliga i deras arbete.

Vid slutbearbetningen av den nu publicerade beskrivningen av Amiralitetskyrkan har en osedvanligt omfattande och värdefull hjälp lämnats oss av dess kyrkovärd verkstadsdirektör JOHAN SCHREIL, Karlskrona, som med osvikligt intresse och mångsidig sakkunskap lämnat oss arkivuppgifter, fotografier, ritningar och många andra värdefulla bidrag i en utsträckning, som varit ägnad att i hög grad utvidga vårt tidigare för arbetet insamlade material. Han har vidare med stort tillmötesgående utfört önskvärt kontrollarbete och slutligen gjort sig den stora mödan att granska korrekturet med dess många detaljuppgifter. Utgivarna äro honom skyldiga den största tacksamhet för hans mycket betydelsefulla insatser i arbetet att utreda Amiralitetskyrkans historia.

Utgivarna hava överhuvudtaget under arbetet med Amiralitetskyrkans beskrivning ådragit sig en vidlyftig tacksamhetsskuld. Sålunda hava marindirektörerna G. HALLDIN och G. HOLMBERG samt överintendenten G. ALBE (Sthlm) liksom även museiassistenten Y. JOHANSSON (Karlskrona) i olika avseenden lämnat värdefulla upplysningar och hänvisningar. I Krigsarkivet har första arkivarien ELSA NORDSTRÖM på ett tacknämligt sätt varit vägledande bland de till Krigsarkivet nyligen överförda arkivalierna från Marinförvaltningen. Och från Amiralitetsförsamlingens sida har amiralitetspastor C. O. ELMGÅRD och amiralitetspredikanten C.-A. MALMBERG visat vårt arbete välvilligt intresse och jämte kyrkoskrivare PERMELIUS lämnat allt möjligt bistånd i samband med gjorda undersökningar av kyrkan och dess inventarier.

Professor DAG NORBERG har godhetsfullt granskat latinska inskrifter och dessas översättning, varjämte statsheraldikern G. SCHEFFER lämnat värdefulla råd i heraldiska frågor. Fil. kand. fru KERSTI HOLMQVIST och fil. dr ARON ANDERSSON ha lämnat viktiga kompletterande uppgifter rörande Karlskronakyrkornas silverkärl, och fil. dr BERTIL WESTER har med sin sakkunskap i stor utsträckning utvidgat upplysningarne om orgelverken (i *Rättelser och tillägg*). Slutligen har professor BENGT HILDEBRAND ingående granskat och kompletterat bandets personregister.

Till alla dessa hjälpare och medarbetare framföra vi ett varmt och värdsamt tack.

Stockholm i december 1959.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL.

FÖRKORTNINGAR, ANVÄNDA I DETTA BAND

Övriga förekommande förkortningar enl. förkortningsregistret i Nordisk Familjebok, 3:e uppl.

- ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Sthlm.
 BM (BL.M.) = Blekinge Museum i Karlskrona.
 BSr = K. Byggnadsstyrelsens arkiv, Sthlm.
 CRONHOLM = Chr. Cronholm, Beskrifning om Bleking, Ms i KB, sign. M. 121.
 DRA = Danmarks Rigsarkiv i Köpenhamn.
 E IX eller E.S. = ENGESTRÖMS samlingar om Blekinge län, sign. Engeström B. IX. 1. 27. Ms i KB.
 ELERS = J. Elers, Samling rörande Blekinge län, Ms i KB, sign. M. 123.
 ELGENSTIERNA = Den introducerade adelns ättartavlor, utg. av G. Elgenstierna, Sthlm 1925—36.
 GYNTHNER = S. W. Gynther, Samlingar till Blekings historia och beskrifning, I—IX. Ms i UUB, sign. Westin 1145 a—1153.
 INV. = inventarieförteckning.
 KA = Kammararkivet, Sthlm.
 KB = Kungl. Biblioteket, Sthlm.
 KR = Kyrkoråd
 KRA = Krigsarkivet, Sthlm.
 LIND = J. Lind, Beskrifning öfver Karlskrona stad, Ms i KB, sign. M. 125.
 LLA = Lunds Landsarkiv.
 Ms = manuskript.
 MVK = Marinverkstäderna i Karlskrona.
 NM = Nationalmuseum, Sthlm.
 PROT. = protokoll.
 RA = Riksarkivet, Sthlm.
 RÄK. = räkenskaper.
 SHM = Statens Historiska museum, Sthlm.
 SJÖHM = Statens Sjöhistoriska museum, Sthlm.
 SNABBINV. = en preliminär inventering av de svenska kyrkornas föremålsbestånd av konst- och kulturhistoriskt värde, utförd åren 1917—1932. Samtliga inventeringslistor förvaras i ATA. Ett ex. har tillställts varje inventerad kyrka samt vederbörande domkapitel.
 ST. PROT. = sockenstämmoprotokoll.
 Stpl(r) = stämpel, stämplrar.
 SvK = Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium, utg. av S. Curman och J. Roosval, 1912— .
 UPMARK = Gustaf Upmark, Guld och silversmeder i Sverige 1520—1850. Sthlm 1925.
 UUB (UB) = Uppsala universitetsbibliotek.
 VHAA = K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Sthlm.
 Vis. = visitation.
 W 1147, 1153 = GYNTHNER, III och IX.
 ÖIÄ = Överintendentsämbetet (fr. o. m. 1918 BSr), Sthlm.
 ÖVK = Örlogsvarvet i Karlskrona.

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER

B = bredd, D = diameter, Dj = djup, H = höjd, L = längd, — Sv. f. = svensk fot (29,7 cm). — Samtliga mått äro, där ej annat anges, i cm,
 Väderstrecken förkortas N S Ö V. — *Silberstämplar* tydda enl. UPMARK.

AMIRALITETSKYRKAN
ULRIKA PIA

samt

FÖRSLAGEN TILL STENKYRKA

AV

WILLIAM ANDERSON, LARS-GÖRAN KINDSTRÖM

OCH

SIGURD CURMAN

REDAKTIONSSEKRETERARE: RAGNHILD BOSTRÖM
FOTOGRAFIERNA ÄRO, DÄR ANNAT EJ ANGIVES,

TAGNA AV:

AXEL OLSSON, KARLSKRONA (A. O.)
MARINVERKSTÄDERNA I KARLSKRONA (MVK)
NILS LAGERGREN, STOCKHOLM (N. L.)
WILLIAM ANDERSON (W. A.)

BILDMATERIAL, ANTECKNINGAR OCH
EXCERPTER FÖRVARAS I ATA

Å omstående sida:

Amiralitetskyrkorådets sigill

1830-talet

a b c d

Fig. 89. Karlskrona. Utsikt mot staden från reddan. Detalj ur teckning av J. C. Cumelin, omkring 1790. KB. a Amiralitetsstapeln; b Tyska kyrkan; c Fredrikskyrkan; d Amiralitetskyrkan.

Karlskrona. Blick auf die Stadt von der Reede aus, Ausschnitt aus einer Zeichnung von J. C. Cumelin um 1790.

a Glockenturm der Admiralität; b Deutsche Kirche; c Fredrikskirche; d Admiralitätskirche.

Karlskrona. Panorama of the town from the roadstead. Detail of a drawing by J. C. Cumelin, circa 1790.

a The Admiralty bell-tower; b The German Church; c Fredriks Church; d Admiralty Church.

KUNGL. AMIRALITETSKYRKAN

BLEKINGE, KARLKRONA STAD, LUNDS STIFT ÖSTRA KONTRAKT

Beskrivningen börjad av WILLIAM ANDERSON († 1939),
fullföljd av LARS-GÖRAN KINDSTRÖM, kompletterad av SIGURD CURMAN;
avslutad i april 1959.

TRYCKTA KÄLLOR: E. HOLMBERG, Karlskrona kungliga Amiralitetsförsamling. En historik (1680—1880), Sthlm 1914. — DENS., Kungl. Amiralitetskyrkan Ulrica Pia i Karlskrona 1685—1935. Karlskrona 1935. — WILLIAM ANDERSON, Karlskrona, gator och byggnader. Lund 1930, s. 85 f. — JAN BROMÉ, Karlskrona stads historia. I—III, Sthlm 1930—34. — SVENSKA FLOTTANS HISTORIA I—III, Malmö 1943. — GEORG AMÉEN, Carlskrona, en skizz för resande. Karlskrona 1852. Omtryckt i: Föreningen Gamla Karlskrona Årsbok. 1957.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAMLA:

KARLSKRONA ÖRLOGSVARV (ÖVK), byggn.dep.:

A. *Ritningar till nuvarande träkyrka Ulrika Pia:*

I (före 1900): 1. plan, uppmätn. sign. JACOB BERGMAN d. 3 Jan. 1734. — 2. plan samt ritn. m. hälften fasad, hälften sektion, uppmätn.sign. J. G. STEUER d. 22 Januari 1756. — 3. förslag t. kupolvalv i mittpartiet, osign. (1790-tal). — 4. förslag t. fyrkantig förhöjning av innertaket i mittpartiet med dekorationsförslag innehållande Karl XIV Johans bild, osign. odat. — 5. två nästan identiska sektioner, osign. (1800-talets förra hälft). — 6. plan med bänkindeln. o. N fasad, uppmätn. 1845 av bromästaren C. A. DAHLIN. — 7. förslag t. förstugubyggnader utanför V och N portarna, sign. C. E. WALLESTRAND 1845. — 8. ritn. t. kolonner och sol vid altaret, osign. (1820-tal?). — 9. »Westra läktarnes framsidor», osign. (1800-ts mitt). — 10. orgelfasad av C.MÖLLER, stadf. 15/9 1882. — 11. diverse ritningar (11 st.) från tiden 1880—1900.

II (efter 1900): — 1. ritningar till restaurering 1909 (10 st.), därav 4 st. sign. av TH. WÄHLIN t. altaruppställn. och bänkinredning. — 2. ritningar (16 st.) från 1926—1929, uppmätn. och smärre ändringsförslag. — 3. uppmättningsritningar (5 st.) från 1935. — 4. restaureringsritningar (18 st.) av S. ULLÉN 1936—1943 jämte 5 st. detaljförslag 1945—1953. — 5. ritningar (4 st.) till renov. av N yttertrappan 1957—58.

III: ritningar till värme-, vatten- o. elektr. installationer (13 st.) 1938—57.

B. *Ritningar till planerad stenkyrka:* — I. Adolf Fredrikskyrkan: »Project til Södra och Norra Gafernes förbytande och Kyrkans förlängande» sign. PEHR BRELIN 1779. — II. Helgo Zettervalls förslag till ny amiralitetskyrka 1876 (se KrA 11) 10 st. vävkopior jämte en blyertsteckning av dess N fasad med inritad tunnel för varvsjärnvägen, odat.

C. *Ritningar till klockstapel på Björkholmen:* — Två ritningar till enkel, öppen stapel, dat. 1800 samt en konturteckning av storklockan, gjuten 1851 (med ang. av vikt o. ton).

I samma arkiv finnes även en förteckning över kyrkans begravningsvapen samt en skiss över deras äldre placering (odat.).

VARVSMUSEET I KARLSKRONA: — i PETTER GEDDAS SJÖATLAS, handritad 1687—88, en bild av Karlskrona från redan med Amiralitetskyrkan tydligt utmärkt; — äldre varvsplaner samt en bunt handlingar om spridda mindre reparationer å kyrkan 1797—1850 och å klockstaplarna 1807—1873.

BLEKINGE MUSEUM I KARLSKRONA (BM): »Samlade underrättelser om Carlsrona ifrån dess anläggning till nuvarande tid af JONAS WISÉEN, messingslagare Gesell Anno 1810», ms med enkla, färglagda teckningar, visande Ulrika Pia, grundmurar till Adolf Fredriks k:a, Amiralitetsstapeln samt staplarna på Amiralitetsgatan och Björkholmen.

KRIGSARKIVET (KRA): Förvarar Amiralitetskollegiets och Marinförvaltningens handlingar samt en större samling ritningar.

A. *Ritningar till nuvarande träkyrka och stapel:* — 1. Orgelfasad, sign. CARL MÖLLER, aug. 1882. — 2. Uppmätn. av Amiralitetsklockstapeln, sign. SASSE 1850 (visar nya signalställningar att placeras på stapelns övre del).

B. *Ritningar till projekterad kyrka av sten:* — 1. plan o. fasad t. garnisonskyrka av P. LEIJONSPARRE 1728. — 2. plan t. ny kyrka sign. C. WIJNBLAD. — 3. plan o. sektion t. Adolph Fredriks k:a, sign. C. HÄRLEMAN, odat. (sannolikt 1749), samt J. REHNS kopparstick av Härlemans förslag. — 4. C. J. CRONSTEDTS förslag (S fasad, sektioner mot Ö och N, de 2 första med påskrift »Project till Amiralitets Kyrka uti Carlsrona år 1761»). — 5. »Utstakningskarta på Trenne föreslagne Ställen för den nya tillägnade Kongl. Amiralitetskyrkan i Carlsrona», sign. J. G. STEUER. — 6. Plan till kyrkans förläggning inom

bastion Wachtmeister, daterad »3 october 1757». — 7. »Relationsritning öfwer . . . Nya Kyrko Byggnaden», sign. PEHR BRELIN 11/2 1777, 3 st. ritn. med utförlig text. — 8. »Project t. Appareiller» av P. BRELIN 1779. — 9. Fasad åt Amiralitetstorget samt »Dessein til Slutningsmurens utseende . . . », sign. ABR. BÄCK 31/1 1783. — 10. Karta öfver Amiralitets Slätten med nya kyrkan, sign. A. P. WALLENSTRAND 15/1 1813, dito 13/8 1817. — 11. Förslag t. ny Amiralitetskyrka av HELGO ZETTERVALL 1876 (9 bl. laverade pappersritn. i stort format). — 12. Tävlingsförslag 1893: 8 blad av EMIL BEFWE, 7 blad av MARTIN BORGSTEDT. — 13. Tävlingsförslag 1899: 6 blad motto »Kronans Karl», 4 blad motto »Hermione». — 14. Förslag av AUG. STREHLENERT 1903, 4 blad. — 15. Förslag av GUSTAF AMÉEN, dec. 1904, 4 blad.

KUNGL. BIBLIOTEKET (KB): — A. *Ritningar till nuvarande träkyrka o. stapel*: — Ritn. t. amiralitetsklockstapel (fasad, sektion). — Amiralitetskyrkan Ulrika Pia fr. N, akvarell av ELIAS MARTIN. — Karlskrona från reddan, akvarellerad ritning av J. G. CUMELIN med god bild av kyrkans läge i stadsbilden. — B. *Ritningar till projekterad kyrka av sten*: — »Charta öfver Caroli Torg och Amts Slätten med deromkring liggande Quarter» med Adolf Fredrikskyrkans murar inritade; samma plan, utvisande planerat läge av Storamiralpalats, båda odaterade. — 2 orig.ritn. till SVECIA ANTIQUAS kopparstick öfver Karlskrona, osign. (före 1709).

KONSTAKADEMIEN: Konceptritningar i blyerts till ny Amiralitetskyrka av HELGO ZETTERVALL 1876 (situationsplan, huvudplan, fasad mot N, längdsektion).

NATIONALMUSEUM (NM): Tessin-Hårlemans saml.: — 1 laverad fasadritn. utan påskrift, trol. av C. HÅRLEMAN; på dess baksida en i blyerts uppskisserad plan till Hårlemans förslag (ej slutförd). — Cronstedts saml.: 3 konceptritningar till nya Amiralitetskyrkan av C. J. CRONSTEDT (plan, fasad o. längdsektion).

ANTIQUARISKT-TOPOGRAFISKA ARKIVET (ATA):

Handlingar: Snabbinv. 1920 av WILLIAM ANDERSON, skriftväxling ang. kyrkan 1927—1958, varav märkes rapport 18/8 1943 av L.-G. KINDSTRÖM ang. gravundersökningar m. talrika fotos och skisser (59 s.); rapport 3/10 1944 av AGNES GELJER ang. textilfynd i gravkällaren; rapport 1950 av S. WAHLGREN ang. begravn.vapnens restaur.; handl. om ny dopfunt.

Fotos: Exteriörer och interiörer 1900-tal, inventarier, fullst. serie fotos av begravn.vapen före och efter restaurering 1950, textilfynd i gravkällaren 1943 m. m. Vidare fotos av äldre blyertsteckningar av kyrkan.

Ritningar: — A. *till nuvarande träkyrka o. stapel*: — Källarplan med inritade gravkamrar tillhörande KINDSTRÖMS gravinventeringsrapport 1943. — Stora fotogr. av ritn. i ÖVK. byggn. dep. nr A.I:1—5, samt 6 N fasaden. — B. *till planerad stenkyrka*: Grundplan, (REHNS stick enl. Hårlemans förslag). — Stora fotogr. av ritn. i KrA, nr B: 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10 samt i ÖVK. byggn.dep. nr B I.

BYGGNADSSTYRELSEN (BSt):

Handlingar: — Skriftväxling mellan Amiralitetskollegiet och överintendenterna C. J. Cronstedt och C. F. Adelcrantz (ÖIÄ, D.IIA3 avgjorda mål före 1811. Kyrkor). — Handlingar rörande senare tiders restaureringar i kulturhistoriska byråns arkiv.

Ritningar: — A. *till nuvarande träkyrka o. stapel*: — 4 bl. kopior (på papper och på väv) av STEUERS uppm. 1756 (= ÖVK. byggn.dep. nr AI:2), — 2 bl. fasader mot N och 2 bl. sektioner mot Ö (kopior av ritn. i ÖVK. byggn.dep. nr AI:5 o. 6), — 1 bl. ritn. t. altaruppställn. (= ÖVK. byggn.dep. nr AI:8), — orgelfasad av C. MÖLLER 1882; — 2 bl. förslag t. nytt vapenhus i V av SIXTEN C:SON SPARRE 1938 — 4 bl. förslag t. värmeledn. av HELGE ERIKSSON; — 8 bl. uppmätn. 1935 (4 planer, 2 sektioner, 2 fasader); — 10 bl. ritn. t. restaurering av ark. S. ULLÉN, stadf. 18/9 1936; — 4 bl. förslag t. varmlufts värmeledning,

stadf. 30/9 1942; — 4 bl. till elektrifiering stadf. 29/7 1948; — 1 bl. inredn. av sakristian, stadf. 28/10 1943. — B. *till planerad stenkyrka*: 1 bl. laverad fasad till Adolf Fredriks k:a tillhörande C. HÅRLEMANS förslag (KrA: nr B 3); 3 bl. kopparstick av J. RÈHN efter samma förslag (plan, fasad, sektion); — 1 bl. planritn. osign. och odat. tillhörande C. J. CRONSTEDTS förslag t. samma k:a; — 1 bl. tvärsektion med takstolsritn. (sannolikt till Adolf Fredriks k:a).

Fotos: Bl. a. interiörer fr. 1904, en mot koret utan perspektivmåln. kring altaret, en mot S korsarmen med övre läktaren bibehållen.

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK (UUB): — S. W. GYNTHER¹, Samlingar till Blekings historia och beskrifning III, fol. 92—104, VII, fol. 154 v (ms sign. W 1147 o. 1151). — Topogr. planschsaml.: Klockstapel på Amiralitetsgatan, mkt enkel färglagd teckning (sannolikt av J. WISÉEN, jfr BM ovan); — Ulrika Pia, N fasaden, laverad ritn. odat. (omkr. 1850); — flera panoramabilder av Karlskrona, där Amiralitetskyrkan är synlig; nr 42372 från Ö, dat. 1770, nr 42371 fr. N, dat. 1785, nris 42369 o. 42370 från redde av J. P. CUMELIN (nästan lika varandra och ett ex. i KB, jfr ovan), nr 42367 fr. N av M. G. ANCKARSVÄRD 1815.

BELLINGA (Malmöhus län): — I den där förv. Hochschildtska saml. *ritningar t. Adolf Fredrikskyrkan*: 1 bl. sektion till C. HÅRLEMANS förslag, — 2 bl. sektioner, 1 bl. fasad till C. J. CRONSTEDTS förslag 1759.

VÄRNANÄS (Kalmar län): — Fasadritn. t. *Amiralitetsstapeln* (odat. o. osign.).

KYRKANS EGNA ARKIVALIER:

Äldre arkivalier förvaras i LLA. Protokollen äro icke regelbundet införda i protokollsbok; koncepten därtill finnas dock stundom bland handlingarna. Konsekvent ordning finnes ej alltid. Här lämnas en sammanställning:

KR. PROT. 1692—1734 (K III: 14), 1735—1777 (K III: 15—16), 1778—1800 (K III: 17), 1800—1825 (K III: 18), 1829—1842 (K III: 19), 1839—1840 (K III: 21). — Handl. till KR. PROT. 1691—1735 (K III: 1), 1700—1800 (K III: 2—5), 1801—1819 (K III: 6—7), 1820—1828 (K III: 8), 1829—1835 (K III: 9), 1836—45 (K III: 10), 1846—1854 (K III: 11). — De inbundna handlingarna till protokollen 1801—1845 innehålla även ett VIS. PROT. 1817 samt protokollskladdar, som ej finnas införda i de bundna protokollen.

INV. finnas för 1692, 1693, 1695 (ofullst.; i N III: 15—17), 1727 (N III: 8), 1733 med kompletteringar till 1744 (N III: 9), 1760 (N III: 6), 1772 (N III: 1), 1786 (N III: 3), 1794 (N III: 4), 1806 (N III: 12), 1818 (N III: 13). — INV. 1727 och 1733 innehålla även beskrivningar av kyrkobyggnaden.

RÄK. för kyrkan: 1693—1700 (L I: 1), 1701—1750 (L I: 2—6), 1759—1798 (L I: 7—10), 1799—1852 (L I: 11—15). För åren 1712—1714, 1725, 1737 saknas RÄK. partiellt; för åren 1751—1758 saknas de helt.

Senare tids arkivalier förvaras i pastorsexpeditionen.

¹ S. W. GYNTHER, f. 1796 i Karlskrona, † 1873; civilmilitär ämbetsman i Karlskrona, 1835 överkommissarie vid flottan, 1836 med titel amiralitetskammarråd; 1840—48 chef för kansliexp. i det nyorganiserade Sjöförsvarsdep. i Sthlm; 1851—62 landshöv. i Västernorr. län. Han utgav av trycket Blekings historia 1 (1847). Ms-saml. i UUB torde tillkommit dessförinnan.

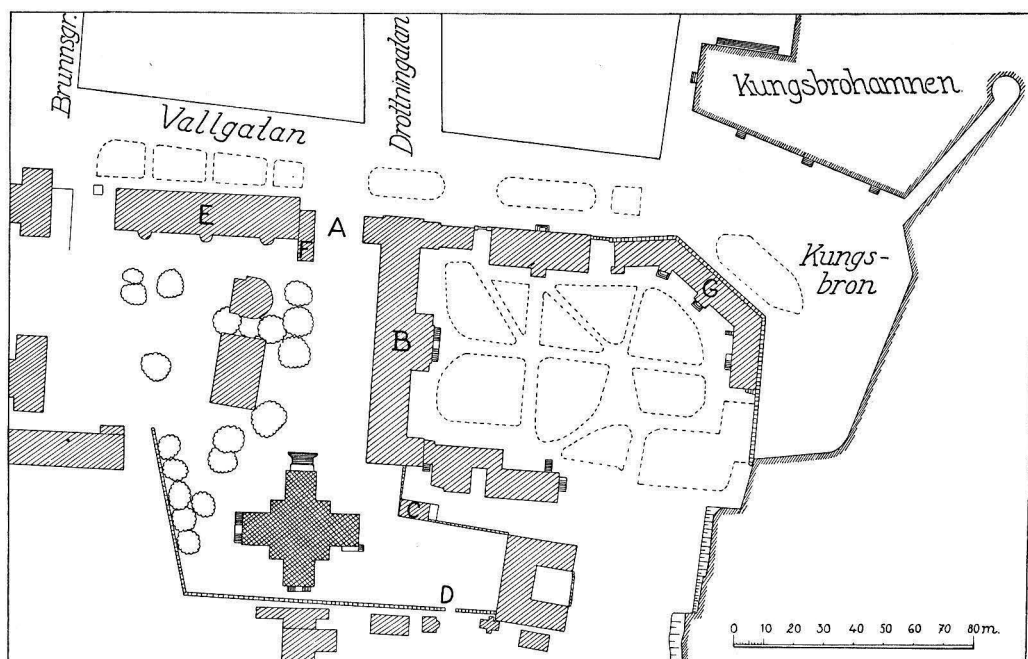

Fig. 90. Kyrkans situationsplan. 1 : 2 500.

Lageplan der Kirche. Plan of church and surroundings.

FÖRSAMLINGSHISTORIA

Kgl. Amiralitetsförsamlingen är samtida med Karlskrona stad, ty gudstjänster höllos redan från början regelbundet på flottan, sedan denna förlagts till dessa farvatten efter beslutet om Karlskrona stads och örlogsvarvs grundläggning år 1679. Församlingen lär ha bildats officiellt 1681, men någon kyrka fanns då ännu icke byggd. Gudstjänsterna höllos därför i det s. k. Amiralitetshuset, tills nuvarande kyrka invigts 20/9 1685.

År 1682 utnämndes den förste Amiralitetsuperintendenten (Knut Chorælius, se s. 206, not 2), och 1683 inrättades Amiralitetskonsistoriet med superintendenten som ledare. Denne skulle även vara kyrkoherde i Karlskrona Storkyrkoförsamling med Ramdala och Jämjö församlingar såsom prebenden (jfr s. 4). År 1826 24/4 utfärdades K. brev rörande upphävande av Amiralitetskonsistorium och 1837 1/9 rörande superintendentsämbetets upphörande samt vissa ändringar i församlingens omfattning, varvid Ramdala pastorat med Jämjö sn skildes från Amiralitetsförsamlingen och förvandlades till ett regalt pastorat.

ULRIKA PIA

NUVARANDE KYRKOBYGGNAD

KYRKOGÅRD

Amiralitetskyrkan är belägen å Trossös SÖ udde invid Örlogsvarvets område. Kyrkan låg förr inom den slutningsmur, vilken tidigare avgränsade varvet från den övriga staden. Den omgives nu av en kyrkogård (fig. 90), som med sin längdriktning i N—S sträcker sig från Vallgatan i N, där entrén (A) från stadssidan är belägen, söderut till varvsmuren. Utmed Vallgatan fanns tidigare ett gjutjärnsstaket med grindar, borttaget år 1957. Ö om denna entré reser sig Flottans f. d. sjukhus (numera lokaler för Flottans Karlskronaskolor), en vitputsad trevåningsbyggnad från 1850-talet (B). Längre ned i S på samma sida ligger en förrådsbyggnad (C), gulputsad med tegeltak, från 1700-talets förra del. Mot S och delvis mot V avskärmas kyrkogården från varvsområdet genom en hög, tegeltäckt kalkstensmur med däri befintliga grönmålade portar (vid D) i SO. Ett i NV tidigare beläget grönmålat träplank mot f. d. kustartillerikasernen (E) avlägsnades under 1940-talet och ersattes dels av en låg träbarack, målad i grågrönt, dels av ett modernt nätstängsel. Närmast väster om norra entrén ligger ett putsat tvåvåningshus, som utgör en tillbyggnad till Flottans Karlskronaskolors (f. d. kustartilleriets) komplex (E). Det är uppfört 1923 och inrymmer i bottenvåningen Amiralitetsförsamlingens pastorsexpedition, i övre våningen en kyrksal.

Norra delen av det tidigare till kyrkogården hörande området har numera ren gatukaraktär såsom tillfartsled till marinens område.

Före Kustartillerikasernens uppförande 1895 gick den ovannämnda slutningsmuren längs Vallgatan fram till kyrkogårdsentrén, och invid denna låg det lilla, i gulbrunt putsade kyrkovaktmästarebostället från 1754. Detta revs samtidigt med byggandet av en kasern 1904. Tidigare fortsatte muren mot Ö till bastionen Aurora. En port i muren, »Vallshålet», förde in till kyrkogården (fig. 91).

Kyrkogårdens västra sida är nu planterad med lindar. Framför kyrkans huvudfasad mot N stodo tidigare ett par resliga, dekorativa popplar (fig. 192), vilka nedhöggos i början av detta århundrade.

Kyrkogården var givetvis från början avsedd till begravningsplats. Den bergiga terrängen kring kyrkan (fig. 92) visade sig emellertid mycket snart föga lämplig för detta ändamål. År 1709 begärde kyrkorådet hos Amiralitetskollegiet, att jord skulle påföras kyrkogården till en alns höjd, eftersom flera lik stodo ovan jordytan. Då denna begäran

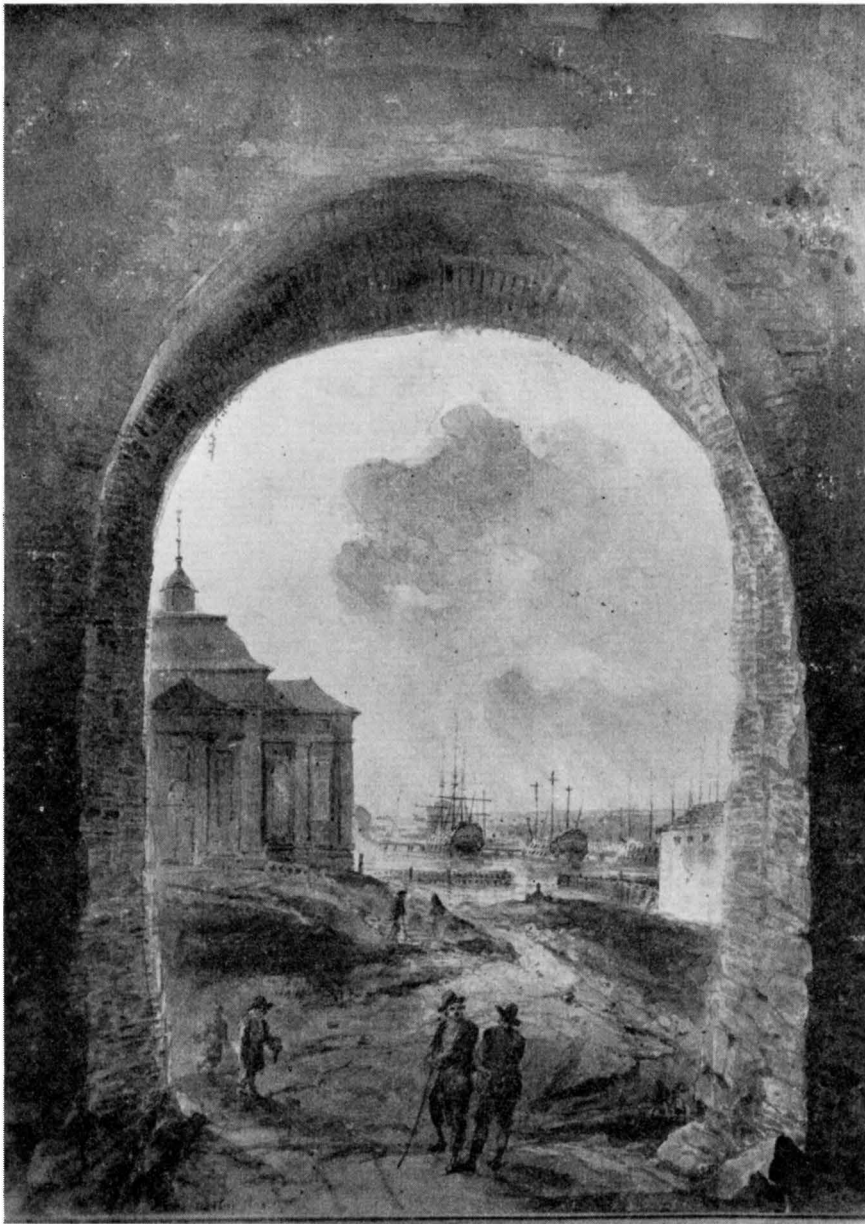

Fig. 91. Amiralitetskyrkan från »Vallshålet», en port i varvsmuren mot Vallgatan. Akvarell av Elias Martin, 1780-talet. KB.

Die Admiralitätskirche von einem Tor in der Werft-
mauer. Aquarell von Elias Martin, 1780er Jahre.

Admiralty Church from an arch in the shipyard wall.
Watercolour by Elias Martin, the 1780's.

Fig. 92. Kyrkan från SO. Teckning från 1690-talet. Tillhör grevinnan Margit Wachtmeister. Sthlm.
Die Kirche von SO. Zeichnung aus den 1690er Jahren. The church from S. E. Drawing, the 1690's.

icke bifölls, emedan man ansåg både kyrkan och dess kyrkogård såsom provisoriska anläggningar (jfr s. 160), torde kyrkogårdens användning såsom begravningsplats snart hava upphört. I stället kom den stora källarvåningen under kyrkan att bliva en mycket använd gravplats. Om denna se s. 158 o. 201 f.

BOD På kyrkogårdens Ö del ligger en bod av kalksten med papptak och ingång från S. Tidigare brukad som likbod. På samma plats byggdes 1807 en bod till »kyrkans lik» under ledning av »Capitaine mecanicus Wallenstrand» (s. 161, not 1).

FATTIGSTOCK Utanför kyrkan står i NV på en stensockel en fattigstock av skulpterat, målat trä i form av en gråhårsman i 1700-talsdräkt med säck på ryggen och med en lyftbar, vidbrättad hatt (fig. 93) H 190. Den högra handen är framsträckt, den vänstra håller en vitmålad tavla med inskrift:

ÖDMJUKAST JAG ER BER, / FAST RÖSTEN ÄR NOG MATT / KOM LÄGG EN PENNING NER /
MEN LYFTEN UPPÅ MIN HATT / SÄLL ÄR DEN SOM LÅTER SIG / VÅRDA OM DEN FATTIGE.
KON. DAV. 41: 2.

Fig. 93. »Gubben Rosenbom.» Fattigbössan, 1700-talets slut. Foto Edle 1935.

»Gubben Rosenbom« (der Alte Rosenbom), Armenstock vom Ende des 18. Jh. "Gubben Rosenbom" ("Old Man Rosenbom"); a poorbox, end of 18th cent.

Fattigstocken,¹ som kallas »Gubben Rosenbom», omnämnes tidigast 1793, men ej såsom ett då nytillkommet inventarium. Vid en undersökning 1955—56 visade sig bilden vara reparerad ett flertal gånger, och vissa delar syntes vara äldre än figuren i dess helhet. Det synes emellertid troligt, att »Rosenbom» redan vid 1700-talets slut hade fått sitt nuvarande utseende.

Den ursprunglige »Rosenbom» är sedan 1956 ersatt med en exakt kopia i teakträ, tillverkad d. å. av modellsnickaren Karl Karlsson på örlogsvarvet. Det rötskadade originalet förvaras i förrummet till kyrkans S korsarm.

¹ En fattigbössan av liknande utseende och med nästan samma inskrift å tavlan uppsattes på 1800-talets mitt vid Döderhults kyrka, Smål. Bilden, som kallades »Dödergren», förvaras nu i Döderhults hembygdsförenings samlingar. P. T. ARBMAN, Ur Döderhults hävder, Oskarshamnstidningen 9/5 1930. — E. HOLMBERG, »Gubben Rosenbom». Ett unikt kyrkoinventarium i: Blekingeboken 1938, s. 219—224.

KLOCKSTAPLAR

Såsom klockstapel för Amiralitetskyrkan och dess kyrkliga funktioner tjänstgör sedan 1909 den s. k. Amiralitetsklockstapeln, ursprungligen uppförd för örlogsvarvets behov. Den är belägen ca 350 m VNV om kyrkan på Amiralitetsslättens högsta del och på platsen för den forna bastionen Wachtmeister (fig. 94). Den har formen av ett fyrkantigt trätorn, krönt av en hög lanternin. Den är byggd av rest furuvirke med fyra kraftiga hjärtstockar samt inklädd med bräder. Stapelns tornartade, uppåt avsmalnande underparti har kvaderstensimiterande hörnkedjor av trä. Däröver ett lågt attikaparti med lodräta väggar. Detta krönes i varje hörn av en obelisk, slutande med en stjärna. Över denna tornkropp en smalare lanternin i tre våningar, den mellersta med ett tornur och däröver en våning, som öppnar sig genom fyra rundbågiga arkader med balusterräcken. Överst en karnisformad huv. Före 1909 kröntes denna av en vindflöjel av målad koppar i form av en örlogsflagga, nu förvarad i Varvsmuseet. Stapeln är gulmålad med grågröna listverk och hörnkedjor. Den undergick en reparation 1856, vilken dock endast synes ha inneburit ändring av smärre detaljer. Utseendet dessförinnan framgår av en odaterad och osignerad ritning, bevarad i tre exemplar, ett i KB, ett i UUB och ett i Värnanäs gårdsarkiv (fig. 95). Dessutom finns en uppmättningsritning i KrA, signerad Sasse 1850. Amiralitetsklockstapeln, som stammar från tiden närmast före år 1700 (se nedan), har haft sin nuvarande form i varje fall från tiden före 1780, ty på en detta år utförd akvarell av Elias Martin¹ över stora torget i Karlskrona, sett från Kungsgatan, synes tydligt Amiralitetsstapeln i sin nuvarande karakteristiska, antikiserande form. Denna är sannolikt inspirerad av det berömda antika fyrtornet »Pharos» vid den egyptiska hamnstaden Alexandria, vars utseende är bevarat genom avbildningar på egyptiska mynt från romersk kejsartid.²

Vem som ritat denna stapel har tyvärr icke kunnat fastställas.

ÄLDRE
KLOCK-
STAPLAR

En för örlogsvarvets behov uppförd klockstapel har tydligen redan före år 1700 funnits på den nuvarande stapelns plats, ty i en skrivelse den 18/4 1700 från Amiralitetskollegiet heter det: »att som den härtill vid Amiralitetskyrkan varande klockan (jfr s. 148) är tagen till örlogsflottans förnödenhet, och kyrkan nu ingen klocka äger, som kan brukas, när tecken skall givas till gudstjänstens förrättande, så är resolveradt, att kyrkan hädanefter skall få betjäna sig af klockorna uti Bastion Wachtmeister.» Dessa klockor voro gjutna 1699 av styckgjutaren Gerhard Meyer (jfr s. 224), och stapeln för desamma,

¹ Akvarellen förvaras i KB; publicerad såsom akvatint-gravyr av J. F. Martin, Svenska Vuer, Sthlm 1805 (jfr fig. 42). Se vidare NM:s utst.katalog nr 168: Elias Martin och hans krets. Natur och människor i Gustaf III:s Sverige, Sthlm 1950, s. 103, nr 692. Den är reproducerad i färgtryck i: BROMÉ, a. a. I, fig. 76.

² HERMANN THIERSCH, Pharos. Antike, Islam und Occident, Leipzig u. Berlin 1909.

Fig. 94. Amiralitetsklockstapeln från NV. Foto Edle 1935.

Der Glockenturm der Admiralität von   Admiralty clock tower from N.W.
NW.

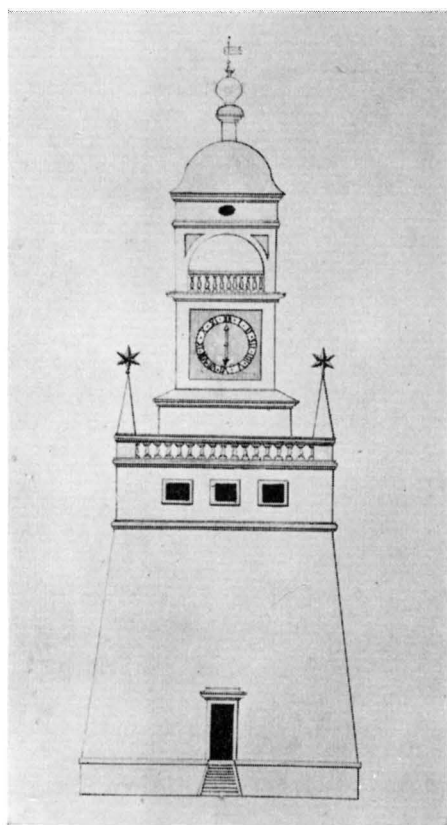

Fig. 95. Ritning till nuvarande Amiralitets-klockstapel. Värnanäs gårdsarkiv.

Entwurf für den Glockenturm der Admiralität. Architect's design for present Admiralty clock tower.

a

b

c

d

Fig. 96. a och b »Uhrstapeln» från S och N på originalteckningar till Sveciasticken från 1709 i KB. — c »Uhrstapeln» och d Amiralitetsförsamlingens klockstapel på V Amiralitetsgatan. c och d ritade av Y. Johansson efter ett sjökort från tiden före 1758 i Varvsmuseet.

a und b »Uhrstapeln» (Glockenturm der Werft) von S und N auf den Vorzeichnungen zu den Kupferstichen des Werkes »Suecia antiqua et hodierna» von Erik Dahlberg, um 1709. — c »Uhrstapeln» und d Glockenturm der Admiralitätsgemeinde auf der W Admiralitätsstrasse. Nach einer Seekarte aus der Zeit vor 1758 im Werftmuseum.

a and b, the Clock Tower ("Uhrstapeln") from S. and N. as seen in the original drawings for engravings in the famous work by Erik Dalbergh, "Suecia antiqua et hodierna" (1709). — c, the "Clock Tower" and d, the bell tower of the Admiralty parish in W. Amiralitetsgatan. c and d, drawn from a nautical chart of a date prior to 1758.

vilken torde ha uppförts ungefär samtidigt, hade även ett urverk, förfärdigat av den tyske urmakaren Johan Adam († 1732). Stapelns ursprungliga utseende är ej med säkerhet känt. Men en viss föreställning därom kan dock erhållas dels genom de handtecknade förlagorna till Karlskronabilderna i Dahlbergs Suecia Antiqua et Hodierna (fig. 96, a och b), vilka äro utförda före år 1709, det år själva sticken äro daterade, dels genom en summarisk avbildning (fig. 96, c), som finns på ett i Varvsmuseet förvarat handritat sjökort,¹ daterat till tiden mellan 1744 och 1758. Invid detta torn står å kartan benäm-

¹ Enligt benäget meddelande av museiassistenten YNGVE JOHANSSON, Varvsmuseet i Karlskrona, vilken har på klara grunder daterat sjökortet ifråga.

ningen »uhr stapeln». Denna hade nämligen uppförts för att fylla varvets behov av en tidmätare, som underrättade varvsfolket om arbetstidens gång. Måhända avsågs den även till utkiks- och signaltorn, eventuellt också som sjömärke. De i fig. 96 återgivna avbildningarna lämna givetvis ingen säker ledning för bedömning av klockstapelns tidigare utseende. Det förefaller emellertid möjligt, att stapeln ursprungligen i sin nedre del bestått av en smalare del med de ännu befintliga hjärtstockarna i hörnen och att den upptill varit försedd med en utskjutande balkong, såsom fig. 96 c visar. Kring denna stomme kan senare, någon gång före 1780, den antikiserande omklädnaden hava utförts. Arkivaliska belägg härför hava dock hittills icke anträffats. Helt omöjligt synes det icke vara, att stapeln redan vid uppförandet strax före 1700 fick nuvarande utseende.

Amiralitetsförsamlingens år 1700 beviljade rättighet att begagna »uhrstapelns» klockor för sina ändamål behövde icke tagas i anspråk någon längre tid (jfr s. 140), ty redan 1701 beställde kyrkorådet två nya klockor (s. 223 f.) hos Gerhard Meyer för att upphängas i en ny stapel,¹ som på församlingens bekostnad 1703 uppfördes på Västra Amiralitetsgatan mellan Konstapels- och Arklimästaregatorna. Dess utseende framgår av en i BM förvarad färglagd teckning av mässingsslagaregesällen J. Wiséen (fig. 97). — Denna stapel nedrevs år 1801, och såsom ersättning byggdes år 1800 på kronans bekostnad på Stora Björkholmen vid den s. k. Björkholmsbackens krön en mycket enkel ny klockstapel av trä, rödfärgad med tjärat tak och ljudluckor, till vilken klockorna flyttades. Ritningar härtill finnas i ÖVK byggn.dep. samt i BM. Denna stapel fungerade till år 1909, då även den blev nedriven, emedan den ansågs hinderlig för trafiken. Dess klockor överflyttades då till nuv. Amiralitetsklockstapel, vars dittillsvarande klockor från 1699 (s. 224) nedtogos för att förvaras bland varvets samlingar. De finnas nu upphängda i Varvsmuseets skådesamling.

¹ Denna nya stapel, som ju tillhörde Amiralitetsförsamlingen, anges på ovannämnda karta såsom »Amiralitetsklockstapel» (fig. 96, d), vilket namn först senare överflyttades på varvets »uhrstapel».

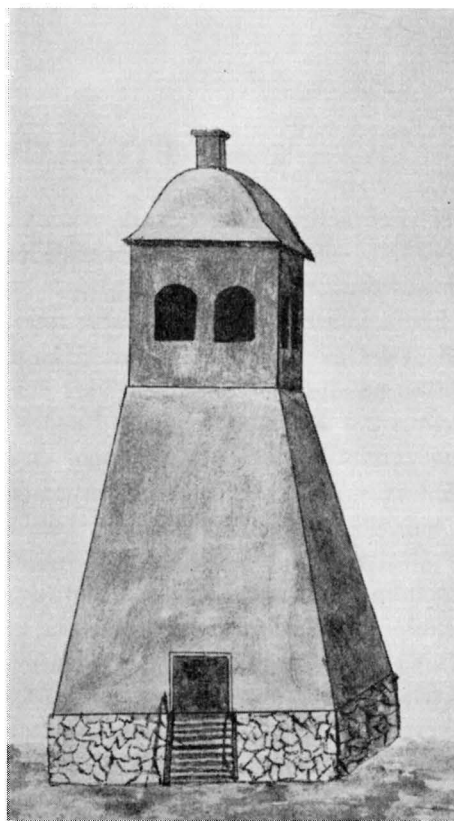

Fig. 7. Klockstapel på Amiralitetsgatan, uppförd 1703, riven 1801. Efter färglagd teckning av mässingsslagaregesällen J. Wiséen 1810. BM.

Der Glockenturm auf der Admiralitätsstrasse, errichtet 1703, abgerissen 1801. Bell tower in Amiralitetsgatan, built 1703 and demolished 1801.

BYGGNADSBESKRIVNING

PLAN OCH
EXTERIÖR

Kyrkan är byggd med en ut- och invändigt brädpanelad fackverksstomme av kraftigt trävirke på en gråputsad stensockel. Planen (fig. 99) bildas av ett stort kvadratisk mitt- och huvudparti, från vilket utgå fyra sinsemellan lika stora korsarmar, ungefär hälften så breda som huvudpartiet. Detta reser sig också betydligt över korsarmarna (fig. 98). Dess yttertak stiger i avsatser så högt att spetsen på toppspiran sammanfaller med spetsen på en liksidig triangel, vars bas är kyrkans längd i källarplanet (fig. 100). Mittpartiets tak är av säterityp med nedre avdelningen karnissvängd och med övre avdelningen rakt lågsluttande upp mot en åttasidig lanternin med karnissvängd takhuv, krönt av en spira med tupp och krona (fig. 101). De relativt låga och smala korsarmarna ha valmade sadeltak. Kyrkans yttersidor äro brädklädda; samma material är använt till pilastrar och entablement, vilka indela och avsluta ytterväggarna på samma sätt som i monumental stenarkitektur. Korsarmarnas pilasterordning är av mindre skala än huvudpartiets, och korsarmarnas tak avskära huvudpartiets pilastrar på ett oorganiskt sätt, så att det verkar som om korsarmarna vore sekundärt tillkomna, vilket dock med säkerhet icke är fallet. Egendomligt är också, att likformighet icke iakttagits i pilasterintervallerna. Exteriören gör det oaktat intryck av att vara en medveten och fullödlig skapelse av en barockarkitekt, van vid monumentalt stenbygge.

FÖNSTER

De stora, rundbågiga fönstren, sammanlagt 24 stycken, ha rektangulära omfattningar. Korsarmarna, utom den östra, ha dessutom på sina långsidor en övre fönsterrad med i regel två smärre rektangulära fönster på varje sida i takfrisen; dessa gåvo ursprungligen ljus åt de övre, numera rivna läktarna i N, S och V korsarmarna (om dessa se vidare s. 153 o. 178). I besiktningens utlåtanden 1727 och 1733 nämnes utöver de stora fönstren endast ett mindre på varje sida av korsarmarna, men det klagas över att det är för mörkt på övre läktarna. På den Ö korsarmens Ö fasad finnes en lucka, som leder till vinden ovanför sakristian.

INGÅNGAR

Kyrkans tre stora ingångar, en mitt på gaveln av vardera N, V och S korsarmarna, bestå var och en av en raktäckt dubbeldörr, brädklädd och gråmålad.

Spår av äldre och högre rundbågiga dubbelporlar finnas på de tre nämnda korsarmarnas insidor i form av stora, bågformiga, igensatta öppningar, väl synliga strax ovanför nuvarande läktargolv. Enligt besiktn. 1727 och 1733 voro dessa portar då ännu i bruk, men de övre, bågformiga partierna voro redan då avskurna i höjd med nedre läktarnas underkant och spärrade med reglar.

Vid Ö korsarmens sydsida en oregelbunden tillbyggnad av trä med ingång till sakristian. Denna tillbyggnad finnes ej nämnd i beskrivningarna över kyrkan 1727 och 1733.

Fig. 98. Kyrkan från N. Foto K.O. 1949.

Die Kirche von N. Church from N.

På N korsarmens N-fasad fanns före 1947 en vid mitten av 1800-talet tillkommen låg förhall med fronton och tre portar (fig. 101). Smärre vindfångsbyggnader funnos även å V och S gavelfasaderna. Samtliga dessa yttre vindfång borttogos vid en av stadsarkitekt S. Ullén ledd restaurering 1943—49, varom talas å s. 163. Samtidigt byggdes nya tvåarmade trappor av huggen sten framför ingångarna i V och S.

Den omtalade förhallen vid N gaveln var byggd på övre planet av en alltjämt bestående monumental stentrappa. Genom denna, sannolikt tillkommen vid en reparation 1822—23 (s. 161) och förnyad 1958, hade N-sidan utmärkts såsom kyrkans huvudfasad, där också huvudingången låg och fortfarande ligger. Detta betonades ytterligare genom två stora popplar, som tidigare stodo symmetriskt framför trappan (fig. 192). De äro numera avlägsnade. Kyrkan är visserligen i interiören tydligt V—Ö-orienterad, men det har funnits god anledning, åtminstone i senare tid, att utmärka N-sidan såsom huvudfasad.

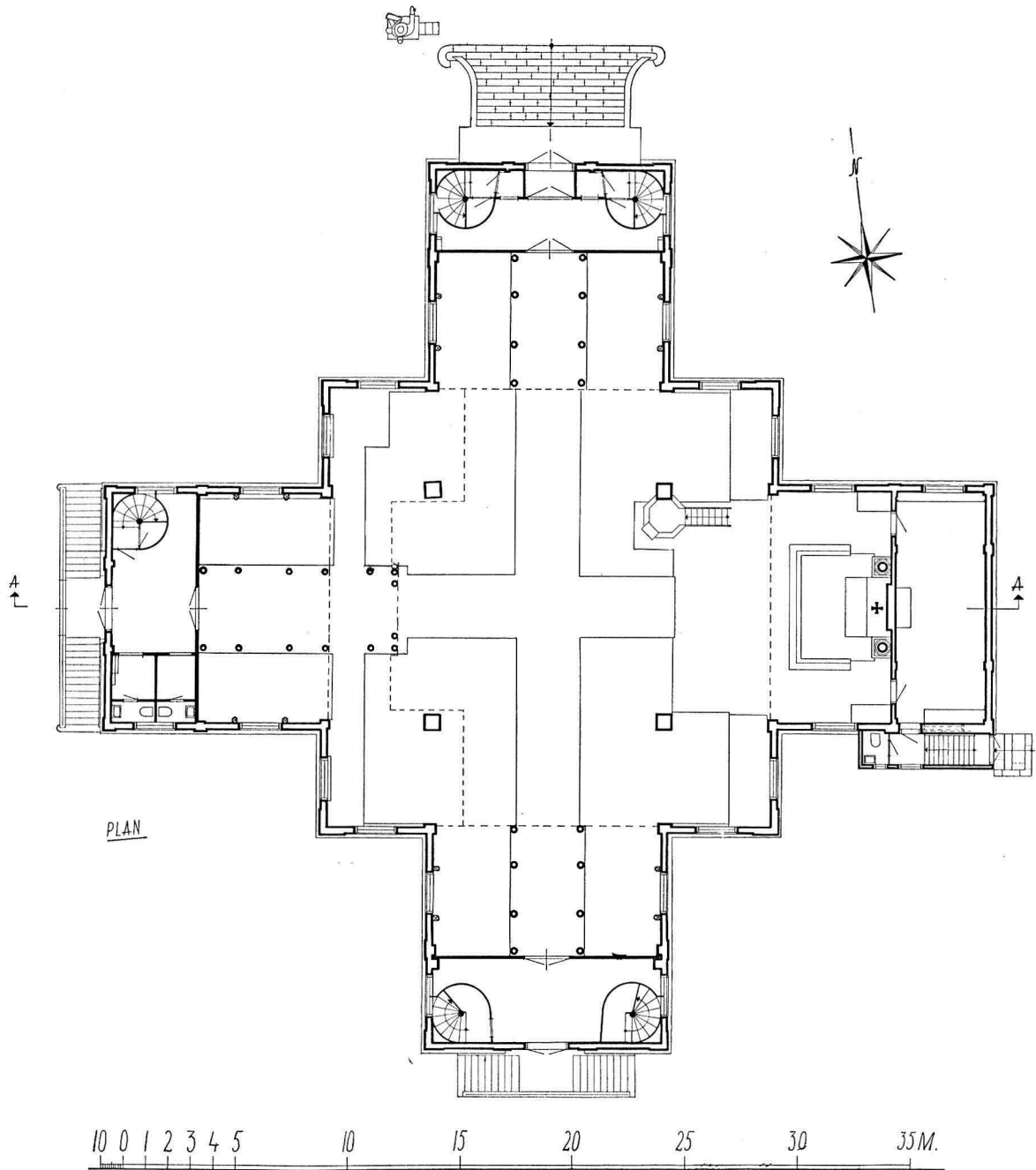
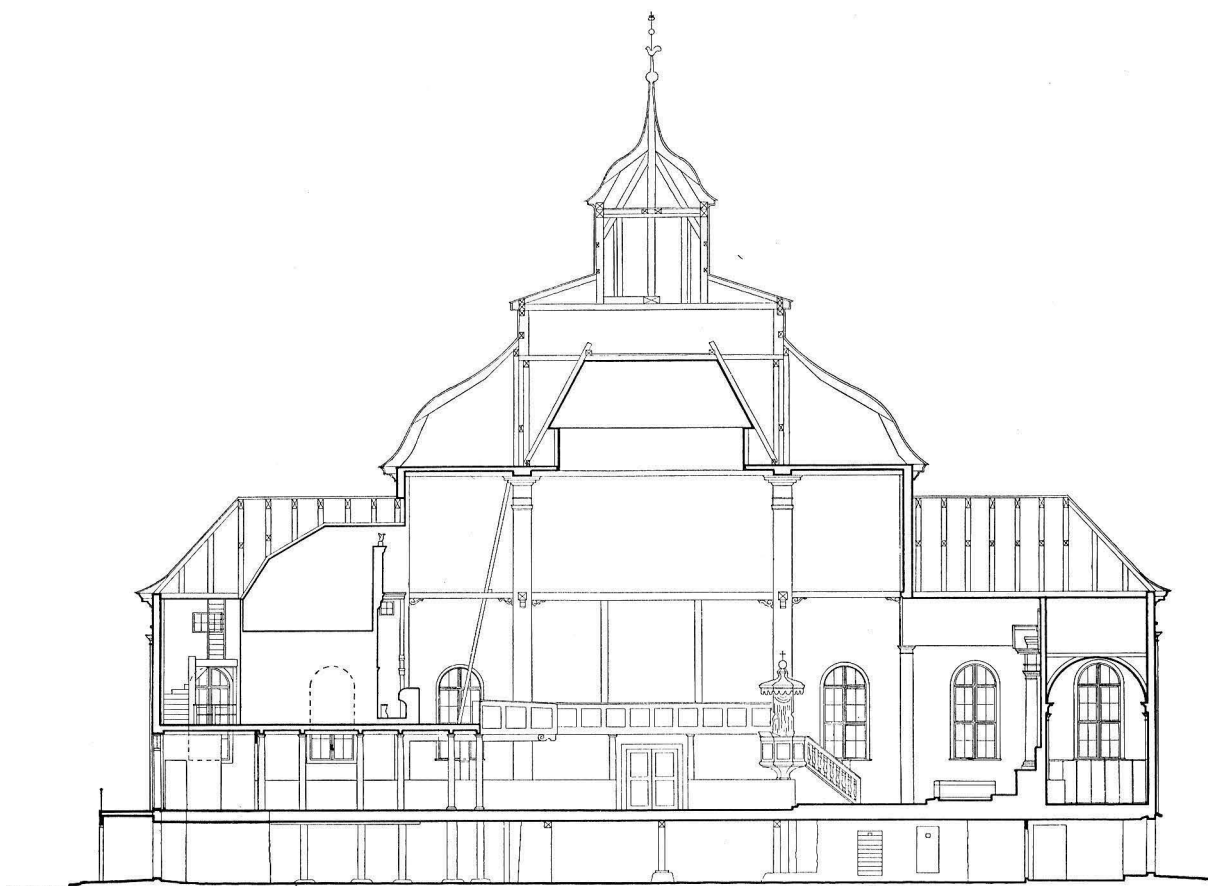

Fig. 99. Plan 1 : 300, efter restaurering 1943—49 av ark. S. Ullén. Uppmåtn. av J. Söderberg.
 Grundriss der Kirche nach der Restaurierung 1943—49. Plan, after restorations 1943—49.

SKÄRNING 4-A.

10 0 1 2 3 4 5 10 15 20 25 30 35 M.

Fig. 100. Sektion mot N, 1 : 300, efter restaurering 1943—49. Uppmätn. av J. Söderberg.
Schnitt nach N, nach der Restaurierung 1943—49. Section towards N., after restorations of 1943—49.

Det är nämligen den enda, som är direkt tillgänglig från staden (från Vallgatan) och den enda, från vilken kyrkan kan uppfattas i sin helhet av en åskådare. Framför övriga sidor saknas utrymme därtill. De äro inklämda av alltför närbelägna stora stenhus och av varvsmuren. I S var det tidigare endast en några meter bred passage mellan kyrkan och varvsmuren, men utrymmet har nu ökats något genom det yttre vindfångets avlägsnande.

KLOCKUPP-
HÄNGNING

Ovanför N ingången har under kyrkans äldsta tid funnits en anordning för upphängning av en klocka. I INV. 1693 står nämligen antecknat: »1 Klåcke wid Norra döhren som dagl. brukas och ähr med kläpp och beslagen Axul helt färdig.» Vid besiktningen 1727 är visserligen klockan nedtagen (jfr s. 140), men den tidigare anordningen är här närmare beskriven: »Norra flygeln. Warandes desuthom öfwer dörren Oppunder Kiörckio Taaket en så kallad Klåcke Cur, som på några ähr icke warit brukad, Klåckan dertill är uti Bijsättningsgrafwen insatt». År 1733 nämnes vid besiktningen intet om denna »klockekur», varför den då synes vara slutgiltigt nedtagen. Denna klockekur över N ingången får tydligen anses såsom församlingens äldsta klockringningsanordning, använd till år 1700, då klockan anammades för örlogsflottans behov (se s. 140).

EXTERIÖR

Exteriören är nu gulmålad med pilastrar, listverk, omfattningar m. m. i grågrönt. Urspr. voro kyrkans väggytor rödfärgade liksom så många andra karolinska träbyggnader, vilka imiterade monumentalarkitekturens fasadindelning¹ utan att ge upp sin karaktär av svensk timmerbyggnad. Besiktn. 1727 säger nämligen om kyrkans ytterväggar: »Och som berörde Wäggar, icke på några ähr, blifwit med Tiära och rödfärga försedda», behövde de ommålning. Enligt besiktn. 1733 verkställdes sådan 1729, och av den bokförda materialåtgången framgår, att rödfärgen var den dominerande. Den röda färgen synes hava bibehållits ända fram till 1840-talet, ty i ett av Flottans mekaniska departements chefscontoir i juni 1840 upprättat kostnadsförslag (nu i Varvsmuseet) till kyrkans reparation upptages »yttre väggarnas reparation till panelningen och öfverstrykning med tjära och rödfärg» och bland kostnaderna upptages: »80 Lispund Rödfärg af Fahlu tillverkning, 15 Tunnor Tjära, klar och gulbrun, ej svartaktigt utseende eller af grymig beskaffenhet.»

YTTERTAK

Yttertaken sedan 1959 täckta av kopparplåt, förut från 1908 med järnplåt. — Vid besiktningarna 1727 och 1733 var kyrkans tak partiellt täckt av tegel, resten med spån. Enligt besiktn. borde tegelläggningen fortsättas, och denna avsikt torde hava fullföljts. Enligt 1733 års besiktning var hela kyrkan då täckt med tegel utom »fyrkanten» och det åttkantiga tornet, som voro tillfredställande spåntäckta relativt nyligen. Det har tydligen aldrig varit avsikten, att dessa partier skulle täckas med tegel. En fotografi från omkr. 1873 i Varvsmuseet (fig. 192) visar hela nedre takfallet tegeltäckt. — Taket över den centrala fyrkanten täcktes 1749 med 7 skeppund, 5 lispund och 9

¹ De rödfärgade ytorna representerade därvid stenbyggnadernas tegelytor, vilka under 1600-talet ofta dessutom voro strukna med rödfärg. De vit- eller gråmålade arkitekturelementen (pilastrar, listverk, omfattningar) motsvarade stenarkitekturens likartade element av grå sand- eller kalksten.

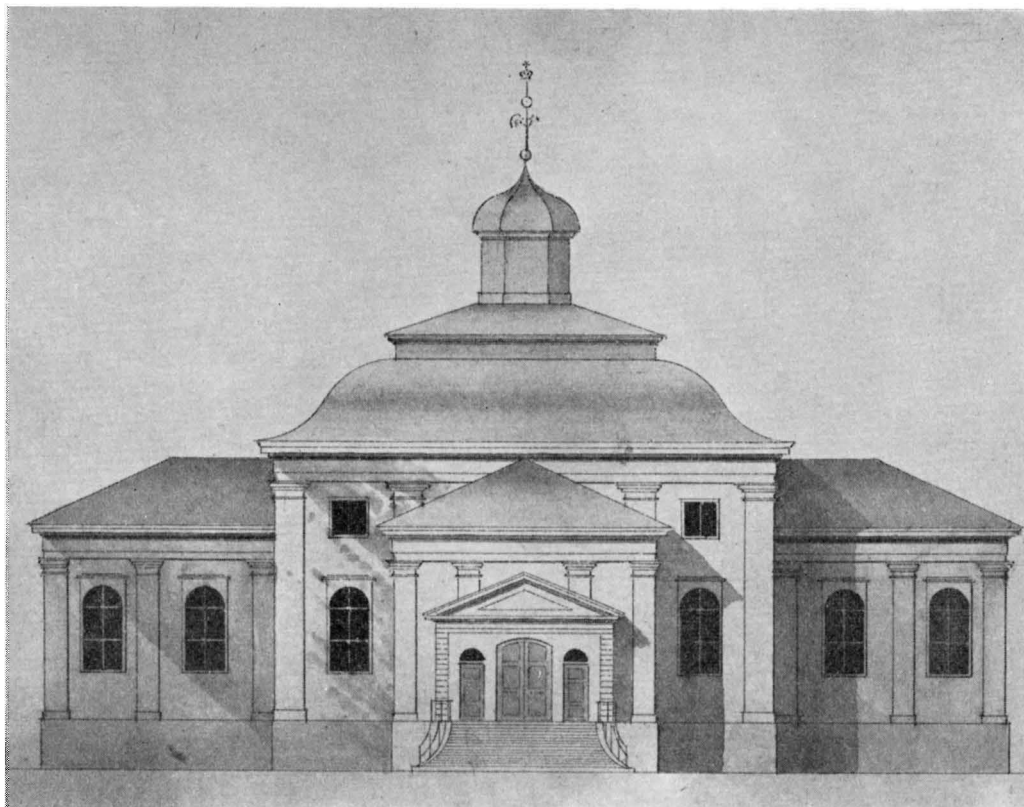

Fig. 101. Norra fasaden. Ritning omkr. 1845 i UUB, Topogr. pl. nr 42397.
Die Nordfassade, Zeichnung um 1845. North front. Surveyor's drawing, circa 1845.

skålpund koppar, vilket drog en kostnad av 1599 daler 30 $\frac{1}{2}$ öre (GYNTHER, a. a. III, fol. 94 v.).

I interiören (fig. 103—105) gör sig det kvadratiske huvudpartiet genom sin vidd och sin höjd starkt gällande över de obetydligare korsarmarna (fig. 104). Mittpartiets takkonstruktion understödes av fyra kraftiga träpelare, var och en bestående av 4 hopskruvade bjälkar. De förbindas sinsemellan och med ytterväggarna genom vågräta bjälkar (fig. 106). Genom dessa pelare uppdelas den stora kvadraten i en mittfyrkant med omgång. Mittfyrkanten är täckt med ett lanterninartat uppstigande firsidigt plafondtak av trä (fig. 100, 106), omgången med plana trätak. Mittfyrkantens plafondtak når 17,8 m högt, 4,4 m högre än omgångens tak, men dock icke så högt, att fönster skulle kunnat anbringas, varför överljus sålunda saknas.

INTERIÖR

Denna förhöjning över mittfyrkanten är icke ursprunglig. Taket över hela det kvadratiske huvudpartiet var från början plant, vilket framgår av bl. a. Steuers uppmättnings-

Fig. 102. Kyrkan från SV. Foto N. L. 1958.
Die Kirche von SW. Church from S. W.

ritning från 1756 (fig. 120). Av sektionen fig. 121 från 1800-talets förra hälft framgår, att en viss markering av mittkvadratens plana paneltak åstadkommits genom att dess bräder spikats *ovanpå* takbjälkarna, medan övrig panel spikats *under* dessa. Ett i Varvsmuseet förvarat »Ödmjukt Memorial» d. 24/3 1797 granskar ett av murmästaren Pohl (jfr s. 62, rad 27) upprättat projekt, som tydligen gått ut på att förse det kvadratiske mittpartiets innertak med förhöjda trävalv. Memorialet avstyrker detta förslag och får »såsom resultat af vår undersökning tilstyrka at Kyrkan panelas under balkarne och endast i mitteln emellan de fyra pelarne försees med hwalf enligt med följande ritning no 2, hwaröfwer kostnadsförslag härjämte ödmuikligen bifogas». I ÖVK byggn.dep. finns en odaterad ritning (fig. 108), som avser ett sådant projekt. Det blev i varje fall ej realiserat, ty mera trängande reparationsbehov synas ha tagit befintliga medel i anspråk. En av konteramiralen A. F. Rosensvärd undertecknad »Note» (i Varvsmuseet) ger besked härom: »I anledning af nu inkommet Besigtning's Document och kostnads förslag öfwer gamla Amiralitets kyrckan med dess Klockstapel, har Herr Lieutenant Wal-

Fig. 103. Interiör mot Ö. Foto K. O. före 1943.
Kircheninneres gegen O, vor 1943. Interior towards E.

Fig. 104. Interiör mot S korsarmen. Foto K. O. före 1943.
Kircheninneres gegen den S Kreuzarm. Interiör towards S. transept.

lenstrand (s. 161, not 1) att hwad som oumgängeliggast deraf nu tarfvar reparation och till betydlig kostnad eij upgår, nu genast wärckställa; men med det öfriga tils vidare hafva anstånd. Carlskrona Den 26e Julij 1798.»

Förslaget att höja taket över mittkvadraten har dock senare återupptagits. En odated ritning till en fyrkantig förhöjning med sluttande sidor och med dekorativ målning innehållande bl. a. en medaljongbild av Karl XIV Johan finnes bevarad i ÖVK byggn.-dep. (fig. 109). Med denna ritning såsom utgångspunkt torde den nuvarande mittlanterninen hava utförts, möjligen i samband med 1822—23 års stora reparation (jfr s. 161).

Korsarmarna i N och S täckas av plana brädtak, medan den Ö, som inrymmer koret, redan från början haft ett tryckt tunnvalv av bräder. Den V korsarmens urspr. plana tak har förändrats till ett obetydligt tryckt, avvalmat trätunnvalv över orgelverket (fig. 100).

I alla korsarmarna utom den Ö äro på en höjd av ca 3,20 m över golvet inbyggda plana träläktare, burna var och en av två rader kolonner (fig. 104). Den V läktaren går ut i själva kyrkorummet och sträcker sig i N och S framför de två västra huvudpelarna, varigenom passage bildas till N och S korsarmarnas läktare, vilka icke sträcka

Fig. 105. Interiör mot SV. Foto Edle 1935.

Kircheninneres gegen SW. Interior towards S. W.

sig ut i mittpartiet. Om denna utvidgning av V läktaren se vidare s. 180. Under läktarna avskiljdes vid restaureringen 1943—49 utrymmen för rymliga förstugor innanför ingångarna (fig. 99). Inom dessa ligga läktartrapporna, i V även toaletterum.

I N, S och V korsarmarna fanns ursprungligen ytterligare en läktare-våning ovanför de här nyss angivna. Dessa övre läktare gingo fram till mittpartiet (fig. 107), men upptogo icke hela utrymmet ut mot gavelväggarna såsom framgår av planen fig. 119 och skärningen fig. 121. Denna övre läktare-våning, som helt visst ingick i kyrkorummets ursprungliga arkitektoniska och konstruktiva komposition, borttogs i den N och S korsarmen vid en restaurering 1908. Den V torde hava avlägsnats redan i samband med orgelns uppsättande år 1883. Om läktarna se vidare å s. 178.

Invändigt äro väggarna sedan restaureringen 1943—49 målade i slät grå färg (svagt bruten i gult). Dessförinnan voro de målade i gråvitt samt indelade med målade pilastrar, av vilka de mot koret hade förgyllda verkliga kapital. Dekoreringen inskränkte sig f. ö. till en i grått målad metopfris kring centralpartiet. Nedanför denna i jämnhöjd med läktarnas övre del fanns en vit vågbandsfris med palmetter på blå botten. Denna dekorativa

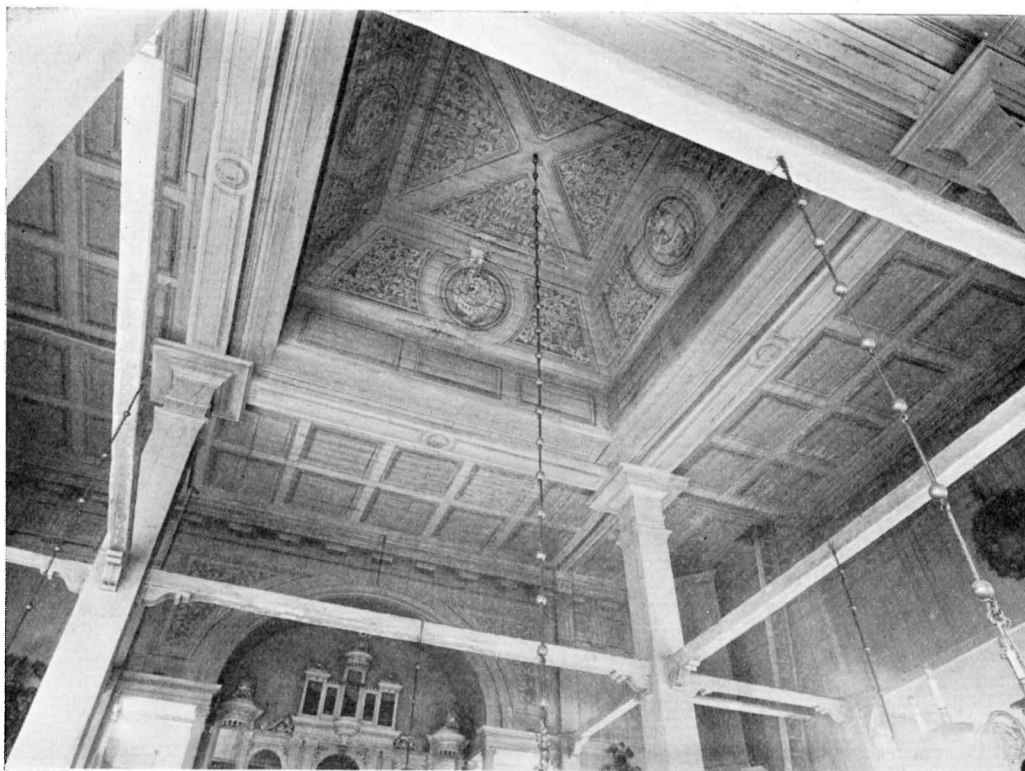

Fig. 106. Mittkvadratens innertak. Foto före 1943.

Die Decke über dem Mittelbau Ceiling of central section.

målning, som finnes bevarad under den nuvarande väggfärgen, stammar från 1909, men äldre spår av liknande dekor lär hava iakttagits vid nämnda restaurering.

I det förhöjda mittpartiet och dess plafond finnes en dekor av bladrankor i ljusgrått mot blå botten och på vardera sidan en evangelistsymbol inom medaljong (fig. 106). Denna dekor, som även härrör från 1909, endast rengjordes vid restaureringen 1943—49. I omgångens tak målade kassetter bibehöllos icke vid senaste restaurering.

SAKRISTIA

I Ö korsarmen är bakom altaret en sakristia avskild, till vilken leda två dörrar, en på vardera sidan om altaret. Väggarna äro indelade med pilastrar. Innertaket består av ett rundbågigt trätunnvalv. Vid N och S väggarna äro förvarings-skåp inredda, vid V väggen står ett altarbord. Väggarna gulmålade. Vid reparation 1944 borttogs en äldre skåpinredning på Ö väggen samt en gul kakelugn i NÖ (jfr s. 158). I ett besiktningssinstrument från sept. 1727 nämnes i sakristian »En grön Pottugn med 4: afsättningar, dörr och Spiäll af jern gods». Utanför sakristian finns i S ett i ljust blågrönt målat vindfång med toaletterum samt trappa, synligt som ett utbygge i exteriören.

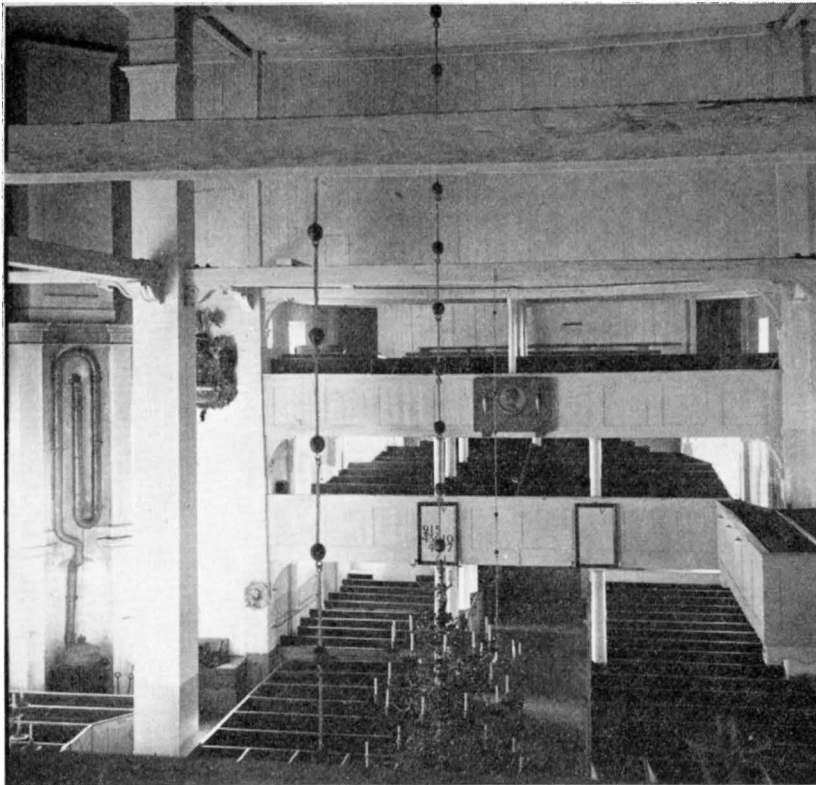

Fig. 107. Interiör mot S. korsarmen med två läktare. Foto 1904 i ATA.
 Kircheninneres gegen den S Kreuzarm mit zwei Emporen. Interior towards S. transept, showing the two galleries.

Kyrkans inre gör ett mera imponerande intryck än exteriören. Interiören med sin tydligt skönjbara, förtroendeingivande konstruktion bär en prägel av rymd, hållfasthet och funktionsduglighet, även om orgeltraktens nuvarande tillstånd försvagat den urspr. rymdeffekten. Det är särskilt försträvningen med vågräta bjälkar mellan de höga pelarna och ytterväggarna, som ger ögat den fängslande föreställningen om en med lagom starka dimensioner arbetande beräkning. Denna synes också ha vunnit sitt syfte, att skapa ett rum för predikan och lovsång (jfr s. 157) för en kungl. amiralitetsförsamling med plats för ca 3 000 man, befäl och meniga, sittande och stående, förutom honnörspplatserna för kunglighet, högre befäl och kleresi i koret samt för musikkår och kör på övre V läktaren. Därvid böra de tre nu bortrivna övre läktarna i N, V och S korsarmarna givetvis tagas med i räkningen (jfr fig. 107).

INTERIÖRENS
KARAKTÄR

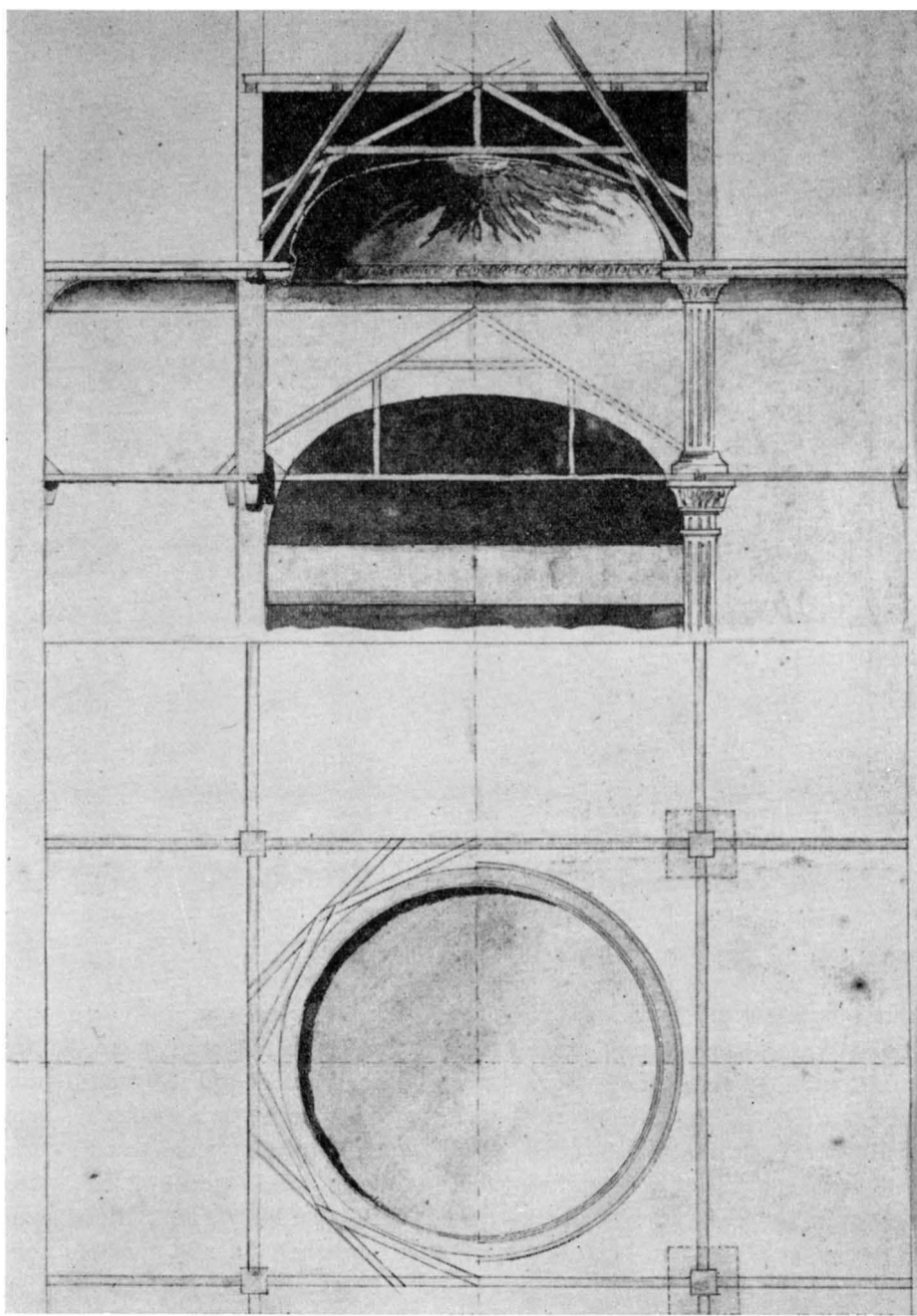

Fig. 108. Förslagsritning till kupolvalv över mittkvadraten. 1790-tal? ÖVK, byggn.-dep.
 Zeichnung für ein geplantes Kuppelgewölbe über der Vierung, 1790er Jahre (?).
 Provisional sketch for turret above central section. The 1790's (?).

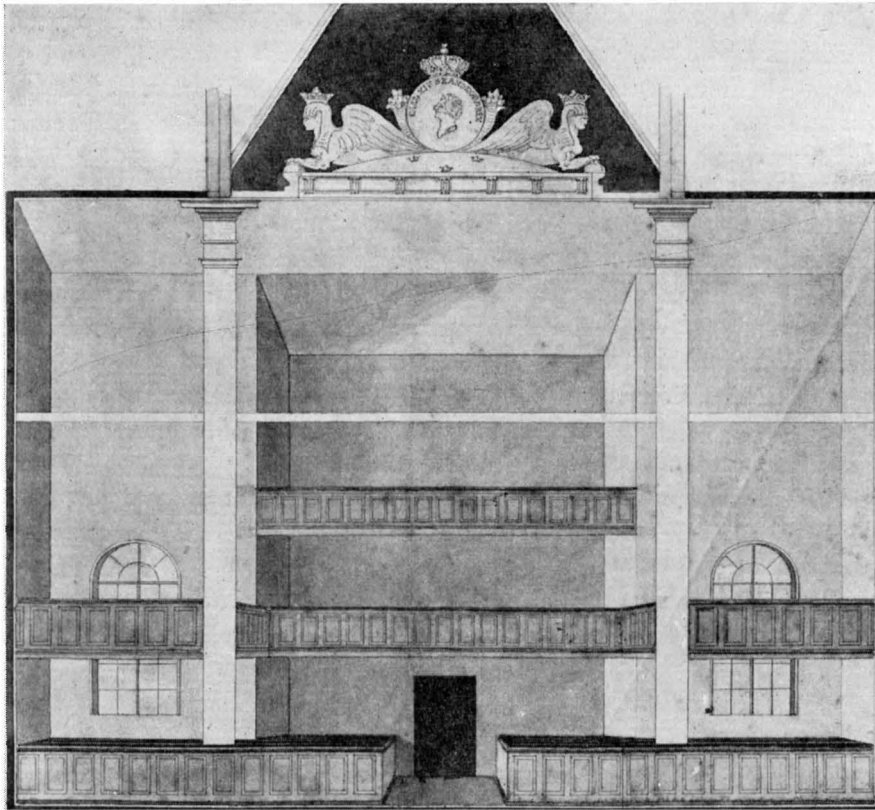

Fig. 109. Förslagsritning till fyrkantig förhöjning över mittkvadraten. 1820-tal (?). ÖVK, bygnn.-dep.

Entwurfszeichnung für eine viereckige Erhöhung in der Decke über der Vierung, 1820er Jahre (?)

Provisional sketch for rectangular extension above central section. The 1820's (?).

»Även när kyrkan är tom ger den med sina fyra 'master' och deras strävor ett intryck av en fartygsrigg. Vid en högtidsgudstjänst med flaggställ hängande från strävorna i luften, med alla bänkrum och läktare i våningar över varandra bemannade med tre-tusen blåjacker, sittande eller resta i givakt efter liturgiordning, med pukor och mässingsinstrument dånande från V korsarmsläktaren under samtidig salut från redde, då var kyrkan själv en mäktig fregatt med manade rår och reling i arkitektonisk översättning» (J. Roosval 1950).

Sedan 1943 uppvärms kyrkan med varmluft. Från en värmecentral på varvet S om kyrkan tillföres ånga till ett i gravkällaren befintligt värmebatteri, som uppvärmer den luft, som med ett fläktsystem införes i kyrkan genom ett i källaren inlagt plåtrörs-

UPPVÄRM-
NING

system. Tidigare skedde uppvärmningen genom två i kyrkans centralparti uppställda höga järnkaminer. — Under kyrkans äldsta period led man svårt av kölden i den ännu illa ombonade kyrkan, där man endast i sakristian hade en järngryta med glöder för att värma händerna och vattnet till barndopen. Denna ersattes dock snart med en kakelugn i sakristian.

BELYSNING År 1910 infördes elektrisk belysning, vilken vid restaureringen 1943—49 helt omarbetades under ledning av ark. Hans Bergström, Åhus. Kronorna äro monterade både för elektriskt ljus och levande ljus. Varje läktare upplyses av fyra lyktor, och diskreta glasbelysningar äro monterade på läktarnas undersidor med komplettering från ett par moderna lampetter. Altaret belyses genom mindre spotlights och lysrör i koret, och i orgelläktarens valv finnas längs framkanten ursparade öppningar med små belysningar. I förstugorna större lyktor och utanför ingångarna enkla lyktarmar.

**GRAV-
KÄLLARE**

Under hela kyrkobyggnaden sträcker sig en källarvåning innanför den höga, av sten byggda sockelmuren. Källarummet täckes av ett träbjälklag, som uppbär kyrkans trägolv. Den ursprungliga ingången till rummet ligger på Ö sidan; en ny ingång till källaren upptogs under den 1947—49 uppförda V yttertrappan. I NÖ intill den gamla ingången ligger en särskild välvd kammare, nämnd i en beskrivning 1693, då som nu använd till bisättningsrum. I källaren finnas dessutom tjugotre murade enskilda gravkällare, där balsamerade lik från 1600- och 1700-talen ännu vila i sina kistor. Se härom vidare s. 201.

BYGGNADSHISTORIA

Redan i de ursprungliga planerna för den nya staden Karlskronas förseende med offentliga byggnader torde det ha ingått att uppföra en monumental stenkyrka även för flottans och varvsfolkets behov. Då Amiralitetsförsamlingen år 1681 hade bildats, fanns emellertid ingen kyrkobyggnad för denna. För att snarast råda bot för denna brist uppfördes då på Kronans bekostnad en träkyrka, som både genom sitt material och sin allt annat än monumentala förläggning tydligt klargjorde, att den var tänkt som ett provisorium i avvaktan på en stenkyrka, förlagd på en mera dominerande plats inom stadens område.

Enligt en tradition, som icke kan dokumentariskt underbyggas, skulle virket till Amiralitetskyrkan ha hitforslats eller rent av hela kyrkan ha hit överflyttats från Finland.¹ Av ett kgl. brev 21/2 1687 framgår emellertid, att bjälkar och sparrar till Amiralitetskyrkan med Kronans skepp hade hitforslats från Riga. Det var fraktkostnaderna för dessas tidigare fullgjorda transport, som genom det kgl. brevet efterskänktes, i synnerhet som kyrkan av egna medel betalade det virke, som erfordrats. Den nämnda tradi-

¹ Även om en annan samtida korskyrka av trä, nämligen Roslagskulla kyrka i Uppland, finnes en icke bestyrkt tradition, att kyrkan först uppfördes i Finland och sedan fraktats till Sverige (SvK, UpI, s. 649, not 2 och s. 654).

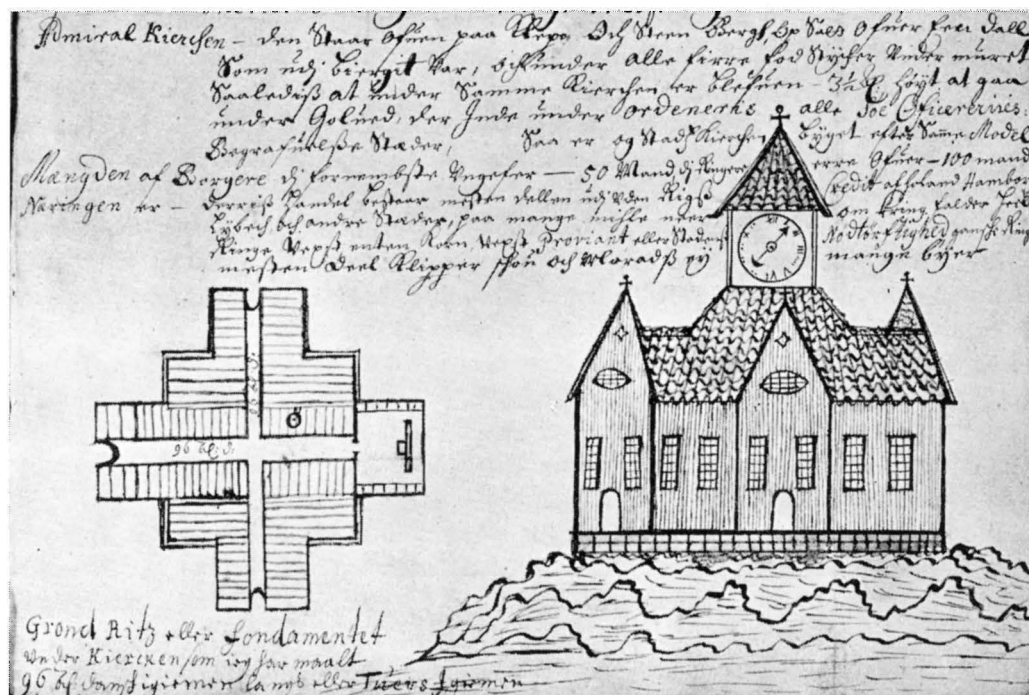

Fig. 110. Ritning i Jens Sörensens spionrapport omkr. 1685. Orig. i DRA.

Zeichnung im Bericht des dänischen Spions Jens Sörensen, um 1685. Drawing in the Dane Jens Sörensen's espionage report, circa 1685.

tionen synes sålunda knappast förtjäna tilltro. När det under en tid av byggmästaren Olof Hylting ledda arbetet påbörjades är icke känt. Emellertid kunde kyrkan högtidligen invigas¹ söndagen den 20 september 1685, varvid den fick namnet »Ulrica Pia» efter Karl XI:s fromma drottning Ulrica Eleonora d. ä.

Den äldsta beskrivningen av kyrkan finna vi i den danska spionen Jens Sörensens rapport² från besök i Karlskrona kort efter kyrkans invigning. Han gjorde i staden

¹ Angående denna invigningsceremoni lämnar ett brev från regementsskrivaren Peter Berling, daterat den 19 september 1685 följande intressanta uppgifter: »här passerar intet nytt, utom att i dag har Jonas Wadman (skvadronskrivare) gått omkring hela staden med 8 skalmejlblåsare och publicerat om den nya, kostliga Amiralitetskyrkans invigande, som i morgon, om Gud vill, skall ske och gudstjensten först kl. 10 begynnas; efter gudstjensten skall skjutas först vid kyrkan, sedan på åtskilliga skepp och skansar här vid staden. Sådant prål hava vi i Karlskrona» (cit. efter E. HOLMBERG, a. a. s. 9).

² Rapporten förvaras i Danska Riksarkivet: Sökortdirektör Jens Sörensens arkiv, pakke II, hefte 5 (Blandede optegnelser 1685—1704). Publicerad av G. CLEMENSSON i Karolinska Förbundets årskr. 1917, s. 37—39. — JENS SÖRENSEN (f. 1646, † 1723) var urspr. handelsman i Sölvesborg. Efter fredsslutet med Danmark 1679 flyttade S. över till Danmark, för vars räkning han sedan utförde viss spionverksamhet, särskilt beträffande den nya svenska flottbasen i Karlskrona. Se vidare JOHNS KNUDSEN, Sökortdirektör Jens Sörensen »Den danske Hydrografis Fader», Kbhvn 1918.

observationer rörande flottans storlek, officerarnes antal, stadens beskaffenhet, tillgången på dricksvatten m. m. Men i rapporten lämnas också beskrivning på de båda nyuppförda kyrkorna, amiralitetskyrkan och stadskyrkan (jfr s. 6—9). Om dessa säges: . . . »Dj tuende kiercher, admiralitet-kierchen och stadtssens kierche, erre saalediss byggede, som hos föyede figur betegnit er. Det indenudj först med stercht föhretømmer, opstendere og lössholter och stifere, huusset opsatt, saa udenpaa samme tømmer med föhrebræder op och ned, kant paa kant beklæd och tillspigret. Mit udj kierchen udj alle firre echerne ved krytzgangen staa inalles 4 pilere, eenhuer piler udaf 4 stk. lange föhretre eller master sammenfældet, med jernbolter dem sammenbonden, in firrekant behogene. Paa bielcher ett brædelofft, udi kierchen smoche stolle, schickelig ordeneridt, alting med ringe bekostning. Admiral Kierchen, den staa ofuen paa klepe och steenbergh, opsatt ofuer een dall, som udi biergit var och under alle firre fodstycher undermuret saalediss at under samme kierchen er blefuen 3½ al. höyt at gaa under golued. Derinde under ordeneris alle söeoficererises Begrafuelse Stæder. Saa er og stadtzkierchen byget efter samme Model.»

Rapporten illustreras med skissritningar av Amiralitetskyrkans plan och uppbyggnad (fig. 110), den senare ganska oriktig. Planen är däremot god och har underskriften: »Grond Ritz eller fundamentet under Kierchen, som jeg har maalt 96 al. dansk igiemen langs eller Tuers Igiemen.»

Fullt färdig synes kyrkan icke ha varit vid invigningen 1685. I en skrivelse från amiralitetskollegiet 19/3 1693 heter det: »kyrkan är nu för tiden halffärdig, och stora medel rekvireras, innan hon blir en gång färdig; så lærer hon ändå i många år ej kunna stå, ty som hon står artillerigården för nära, måste hon rifvas. En annan plats skall utses, hvarpå kyrkan kan blifva uppförd. Mycket nyttigare är, att en kyrka af sten kan blifva uppförd. Alla medel, som kunna för kyrkan inflyta, skola blifva samlade, intill dess man där af kan bygga en kyrka af sten. Emellertid så skall nu intet mera byggas uppå denna varande Amiralitetskyrkan, utan den allenast skall hållas vid makt, intill dess den andra af sten blir färdig» (citerat efter E. HOLMBERG, a. a. s. 9). Klarare kan den nyss uppförda träkyrkans egenskap av provisorium knappast framställas.

Utvecklingen skulle dock bliva en annan än man då tänkte sig. Krigen och den fattigdom, som följde i dessas spår, skulle komma att hindra stenkyrkobyggets realiserande. Träkyrkan fullbordades¹ alltså, och det skulle dröja ända till 1728, innan ens några ritningar till en stenkyrka förelågo (jfr s. 229). Men över stenkyrkobygget, som närmare behandlas på s. 229—265, vilade ett oblikt öde. Det blev trots allvarliga ansträngningar vid olika tidpunkter aldrig realiserat, varför den ursprungligen såsom ett provisorium

¹ Redan 1689 hade man fullbordat kyrkans inre brädfodring, vilket framgår av samma års RÅK: »såsom vi nu finna nödigt att innan tillstundande höst låta Kongl. Amiralitetskyrkan fullbordas med fordringar inuti, som påbegynt är framme vid altaret, hwilket för storm och oväder församlingen lyster, hafwa vi kontrakterat med stadssnickaren Johan Olofsson» (cit. efter E. HOLMBERG, a. a. s. 12).

avsedda träkyrkan trots alla svårigheter blev den genom tiderna bestående kyrkan för Amiralitetsförsamlingen.

Under den tid, då det första stenkyrkobygget ännu var aktuellt, fick träkyrkan endast obetydligt underhåll. Först fr. o. m. 1782 tilldelades församlingen anslag från flottan för träkyrkans reparation. Men även denna högst nödvändiga reparation blev genom krigstider och andra orostider länge uppskjuten. Enbart smärre, oundgängligen nödiga åtgärder utfördes. Förfallet måste ha gått ganska långt, då det i kyrkorådets protokoll 1807 8/6 kunde antecknas: »Tillkännagafs at från Taköpnningen på Mitteln af Kyrckan, vid sishållen Gudstjänst från det på Kyrckan lagde Tegel Taket, Sten fallet neder på gången i Kyrckan, och som slike fall, besynnerligast vid större folksamlingar i Kyrckan kan åstadkomma olyckeliga folgder, så beslöts at Herr Warfs Amiralen härom skulle averteras, med anhållan at til hämmande af dylika fall, trädklädsell under Taket motte med första verckställ blifva.» Det skulle emellertid dröja ända till åren 1822—23, innan detta nödvändiga arbete kom till stånd, i samband med ett grundligt restaureringsarbete, som under dessa år utfördes under ledning av överstelöjtnant A. P. Wallenstrand.¹ Därvid tillkom sannolikt lanterninen över mittkvadraten (s. 152) samt även den stora trappan utanför den N korsarmen (s. 145). Förhallen ovanpå denna torde däremot hava utförts senare enligt en i ÖVK byggn.dep. förvarad ritning (nr A7), sign. C. E. Wallenstrand² 5/7 1845. Möjligen var det i samband med detta arbete, som kyrkans yttre rödfärg förbyttes till gulockra (jfr s. 148).

År 1864 reparerades kyrkan ånyo, men att densamma icke heller därefter befann sig i gott skick framgår tydligt av en skrivelse, som kyrkorådet den 2/8 1875 avlät till militärchefen i Karlskrona såsom svar på dennes fråga om behovet av en ny kyrkobyggnad (jfr s. 252). »Att kyrkan i många afseenden är bristfällig», heter det däri, »och snart . . . tarfvar yttre reparation, är noggsamt bekant, äfvensom att den är dragfull, och till följe deraf mycket kall och för helsan menlig, hvarföre under vintertiden många, synnerligast svaga och äldre personer, af fruktan för förkylning, icke våga att sig der infinna, hvaröfver klagan också länge försports». Kyrkorådet ansåg sålunda en ny kyrka av sten vara av behovet påkallad och anhöll att militärchefen ville utse en sakkunnig person, som i samråd med kyrkorådet skulle uppgöra ett förslag till sådan kyrkobyggnad. Med anledning härav uppdrogs åt arkitekt Helgo Zettervall att utarbeta dylikt förslag (se därom s. 255). K. M:t, som fann det Zettervallska förslaget för dyrbart, anbefallde 16/3 1877 Marinförvaltningen att låta sakkunniga utreda, om icke träkyrkan

RESTAURE-
RINGAR

¹ ANDERS PETER WALLENSTRAND, f. 1762, antagen t. brobyggare vid varvet i Karlskrona 1785, bromästare 1790, löjtn-mekanikus vid Amiralitetet 1794, major-mekanikus och chef för Örlogsflottans mekaniska stat i Karlskrona 1808, överstelöjtnant 1821. W. har uppfört flera byggnader å Karlskrona varv såsom nytt gjuthus och ny maskkran m. m.

² CHRISTER ERHARD WALLENSTRAND, f. 1796, löjtnant vid flottans mekaniska corps 1815, kapten 1823, major 1838, överstelöjtnant 1847, chef för mekaniska departementet i Karlskrona 1840—1853.

genom mera omfattande reparationer skulle för en längre tid kunna användas för sitt ändamål.

Med anledning av en därefter vidtagen besiktning av träkyrkan yttrade stationsbyggmästaren kaptan A. Blix i skrivelse till varvschefen den 2/7 1877: »Totalomdömet om kyrkan är att densamma med en resp. kostnad af ca 6 000 kronor för *det närvarande* och lämpligt underhåll för *framtiden*, ännu länge kan som byggnad ega bestånd, om ock nutidens fordringar på utrymme, stabilitet och utseende på en kyrka skulle göra en ny kyrkobyggnad önskvärd.» Varvschefen överlämnade denna utredning jämte en annan, utförd av fortifikationskaptenerna Th. Nyström och G. A. Bergman, slutande på en kostnad av 75 000 kr för »en någorlunda reparation», med en skrivelse den 20/10 1877 till Marinförvaltningen, i vilken varvschefen framhöll, att han fortfarande ansåge det riktigast att uppföra en ny stenkyrka på klockstapelsberget. Marinförvaltningen förklarade sig i skrivelse till K. M:t den 26/10 1877 visserligen principiellt ansluta sig till varvschefens mening. Men då stationsbyggmästaren ansett det möjligt att för en jämförelsevis ringa summa reparera träkyrkan, fann sig marinförvaltningen böra rekommendera reparationsförslaget med hänsyn till marinens övriga viktiga anslagsbehov.

Vid prostvisitation 30/8 1885 framhölls nödvändigheten av kyrkans iståndsättande. Med anledning härav framlades för varvschefen den 4/1 1887 ett nytt besiktningsutlåtande av dåvarande stationsbyggmästaren, kaptan F. Bothén, vilket ytterligare klarlade de befintliga bristerna (jfr s. 258), jämte ett förslag till deras avhjälpande, slutande på en kostnad av 35 000 kr. I kgl brev 16/12 1887 anvisades då 5 000 kr. till reparation av den gamla träkyrkan, — »i den mån det dertill försloges!

Vid en senare prostvisitation 1896 erinrade visitator ånyo om nödvändigheten att bringa kyrkan i användbart skick, varefter en mindre reparation utfördes 1898. Den ständigt återuppdykande frågan om uppförande av en ny stenkyrka (se s. 252—265) föranledde, att en nödvändig större reparation av träkyrkan gång på gång förhalades och att endast smärre, otillräckliga åtgärder kommo till utförande. Även sedan ett sista av ark. G. Améen år 1904 utarbetat stenkyrkoförslag, som hade tillstyrkts av alla myndigheter, genom K. M:ts beslut 10/2 1905 blivit avfärdat (s. 264), fasthöll man inom församlingen vid tanken på att ersätta träkyrkan med en stenkyrka, varför kyrkostämman år 1906 uppdrog åt en kommitté att hos K. M:t begära en ny kyrka. Då detta ej ledde till åsyftat resultat, kom slutligen en omfattande restaurering av träkyrkan till stånd, utförd 1908—09 med anslag av riksdagen, efter ett av stationsingenjör Sixten C:son Sparre utarbetat förslag och under medverkan av domkyrkoarkitekten Th. Wählin.¹ Därvid pålades nytt plåttak, de förut slutna bänkarna gjordes öppna, de övre läktarna borttogos i N och S korsarmarna, orgelläktaren förlängdes, inredningen och

---

¹ THEODOR WÄHLIN, f. 1864, † 1948, arkitekt, fil. hedersdr (1944); domkyrkoarkitekt i Lund (1902—42). W. utförde ett stort antal kyrkorestaureringar, framför allt i Skåne, samt ett flertal nya kyrkor bl. a. den svenska kyrkan i Köpenhamn (1911).

interiören nymålades och dekorerades under ledning av ark. Wåhlin; elektrisk belysning blev installerad.

Åren 1943—49 företogs i två etapper en ny genomgripande restaurering under ledning av stadsarkitekten i Karlskrona S. Ullén. Den första etappen, 1943, omfattade införande av varmluftsvärmeledning (s. 157) och i samband därmed iordningställande av gravkamrarna i källaren (s. 201), nyinredning och ommålning av sakristian, välvt trätak över orgeln, ett särskilt rum för kören bakom orgeln och vestibul innanför N ingången. — Andra etappen 1947—49 omfattade bl. a. borttagande av de yttre förhallarna utanför N, V och S korsarmarna, varefter nya yttertrappor av sten uppfördes i S och V. Yttre ommålning utfördes. Vestibuler avskildes innanför S och V ingångarna. Interiören ommålades i mildare färgskala, varvid det mesta av dekorationsmålningarna fr. 1909 doldes. Ny belysningsarmatur, utformad av ark. Hans Bergström, Åhus. Efter avslutad restaurering återinvigdes kyrkan den 29 maj 1949.

Under år 1958 har den stora stentrappan utanför N ingången helt förnyats med bibehållande av dess tidigare utseende och de gamla räcken.

Det en gång såsom provisorium uppförda templet Ulrika Pia fyller ännu efter nära tre århundradens tjänstgöring sitt ursprungliga ändamål med heder såsom en aktad senior bland Karlskronas byggnadsmonument. Ett säreget exempel på »den svenska fattigdomens betydelse».

Ursprungliga förslagsritningar till kyrkan Ulrika Pia äro icke kända. De äldsta i ÖVK byggn.dep. bevarade ritningarna¹ av träkyrkan äro närmast att betrakta som relationsritningar av kyrkans utseende vid olika tidpunkter under 1700-talet (fig. 119, 120). Även i övrigt sakna vi tyvärr dokumentariska uppgifter om kyrkans ursprungliga arkitekt. Med sin enkla och klara yttre form och sin goda rumslösning är amiralitetskyrkan ett typexempel på en med enkla medel åstadkommen svensk barockkyrka i trä av så stram resning och så god arkitektonisk utformning, att man trots vissa oregelbundenheter i exteriören (jfr s. 144) måste räkna med en väl skolad arkitekt som den skapande kraften.

Tidigare har N. Tessin d. y. antagits vara den, som uppgjort ritningen,² dock säkerligen med orätt. Troligare är, att Eric Dahlbergh varit mästaren. Visserligen hade Nicodemus Tessin d. ä. genom kgl brev den 20 febr. 1680 fått i uppdrag att utarbete ritningar icke blott till den nya staden Karlskrona och dess fästningsverk, utan även till »publique huus såsom Kiyreckior, Scholar, Arsenal och Ridhus samt flehre sådanne

KYRKANS
ARKITEKT

¹ Av daterade och signerade ritningar märkas: en grundritning, signerad d. 3/1 1734 av Jacob Bergman (i mycket dåligt skick) innehållande även vissa läktareplaner, vidare en grundritning (fig. 119) och en ritning visande hälften fasad, hälften sektion av kyrkan (fig. 120), båda signerade 22/1 1756 av J. G. Steuer (s. 64, not 2). Grundplanen, som innehåller läktarplaner för N, V och S korsarmarna, synes återgå på Bergmans ritning av 1734.

² G. UPMARK, D. Y. I: ROMDAHL-ROOSVAL, Svensk Konsthistoria. Sthlm 1913, s. 337.

byggningar», men enligt resolutionen skulle detta ske tillsammans med Dahlbergh.¹ Nic. Tessin d. ä., som dog året därpå, medhann endast att utarbeta själva huvudplanen för staden. Sonen Nic. Tessin d. y. ärvde senare hans uppdrag, men det är synnerligen troligt, att Dahlbergh under tiden närmast efter den äldre Tessins död måst svara för några av de mest trängande arkitektoniska uppgifterna, däribland stadsförsamlingens (jfr s. 6—9) och amiralitetets kyrkor. Det framgår av Dahlberghs dagbok², att han för sina arbetsuppgifters skull vistats i Karlskrona vid upprepade tillfällen åren 1681—83, särskilt somrarna 1681 och 1683, då han även sammanträffade med Karl XI därstädes. Skisser till de båda kyrkorna kunna vid något av dessa tillfällen ha uppgjorts av Dahlbergh och lämnats till någon hans medarbetare för vidare utarbetande.

Amiralitetskyrkans arkitektoniska utformning visar nämligen en tydlig frändskap med ett antal kyrkliga byggnader, vilkas ritningar äro signerade av Dahlbergh, såsom Västra kapellet i Jönköping (SvK, Sm. I, s. 130 f., fig. 114 o. 115), vars bevarade ritningar äro signerade 1692, samt förslagsritningar till den finska kyrkan i Narva³, signerade 1683.

Då man i Karlshamn hade påbörjat uppförandet av en ny kyrka (SvK, Bl. IV, s. 175 f.), vände sig magistraten år 1687 till Eric Dahlbergh, då nybliven landshövding i Jönköping, för att få hans råd i sin kyrkobyggnadsfråga. Till svar återsände Dahlbergh en i vissa avseenden modifierad plan och troligen även en ritning till kyrkans exteriör sådan den enligt hans mening borde byggas.⁴ Dessa anvisningar följde man också vid det fortsatta arbetet på kyrkans uppförande. Karlshamns kyrka visar också en viss frändskap med Amiralitetskyrkan i sin yttre uppbyggnad. Det är då rimligt att ställa frågan, varför man från Karlshamn vände sig till landshövdingen i Jönköping med sin kyrkobyggnadsfråga. Detta hade helt visst sin grund däri, att man i grannstaden Karlskrona sett nyligen utförda prov på dennes kyrkobyggnadskonst. Mycket starka indicier föreligga sålunda för att Eric Dahlbergh varit upphovsman till Amiralitetskyrkans arkitektur, även om den dokumentariska bekräftelsen härav ännu saknas.

Amiralitetskyrkan utgör — och utgjorde det i ännu högre grad, då även de övre läktarna i N, V och S korsarmarna funnos kvar — en intressant variant av den protestan-

¹ ERIC DAHLBERGH, f. 1625, † 1703. Om dennes mångsidiga och betydelsefulla verksamhet se: ERNST ERICSSON o. ERIK VENNBORG, Erik Dahlberg, hans levnad och verksamhet. Sthlm 1925. Hans verksamhet behandlas utförligt i ett under tryckning varande arbete av den nyss bortgångne docenten MÅRTEN LILJEGREN, Eric Dahlbergh, tecknare och arkitekt (Allhems förlag).

² Eric Dahlberghs dagbok (1625—1699), utgiven av HERMAN LUNDSTRÖM, Uppsala 1912.

³ STEN KARLING, Narva, eine baugeschichtliche Untersuchung. Tartu 1936, s. 303 f. och fig. 157—58. — DENS. i: Svenska Kulturbilder. Ny följd I, s. 320 och fig. å s. 311.

⁴ ERICSSON o. VENNBORG, a. a. s. 127—28; E. VENNBORG, Karlshamns Kyrka i: H. ROSENGREN, Karlshamns historia I, s. 133—181. Karlshamn 1918.

tiska centralkyrkotyp, på vilken den karolinska tidens arkitekter nedlagt så mycket arbete.¹

Kyrkans huvudparti reser sig högt över en kvadratisk plan med 35 sv. alnars sidolängd. Till denna huvudkropp ansluta sig på alla fyra sidorna väsentligt lägre och smalare korsarmar,² som öppna sig mot mittrummet med rektangulära öppningar utom den östra, koret, som täckes av ett eliptiskt tunnvalv. Den V korsarmen öppnar sig nu med en halvcirkelbåge, tillkommen i sammanhang med den stora orgelns uppsättande 1883, men hade urspr. samma form som den N och S. Genom att de tre korsarmarnas övre delar fylldes av läktare, kom det högre mittpartiet att i interiören få en stark verkan av dominerande centralrum, en effekt, som senare ytterligare förstärktes genom den i mitt-tornets takstolar inbyggda fyrkantiga, lanterninartade förhöjningen av innertakets centrala parti (se s. 149 f.). Genom att den Ö korsarmen med sitt tunnvalvda tak öppnade sig helt mot centralrummet ernåddes den ur liturgisk synpunkt önskvärda betoningen av en öst-västlig huvudaxel, medan mittpartiet, tack vare den kompakta läktarfyllningen i övriga korsarmar, fick en stark betoning som centralrum. Sannolikt har man att häruti se en viss påverkan av det ungefär samtidigt pågående bygget av Kungsholms kyrka i Stockholm (SvK, Sthlm, III), där den ursprungliga inredningen med läktare i alla korsarmarna skapade samma »syntes av det mot koret och altaret orienterade lutherska gudstjänstrummet och den på reformert område utbildade, radikalt protestantiska tempelbyggnaden med dess arkitektoniskt liksidiga gestaltning» (P. G. HAMBERG, a. a. s. 216). Sina rötter hade denna karolinska kyrkotyp i den nordiskt nyktra, klassicistiska centralkyrkotyp, som utbildats särskilt i Holland.

En inverkan från Kungsholms kyrkobygge är så mycket troligare, som Kungsholmskyrkans arkitekt, Mathias Spieler³ sedan 1682 var Dahlberghs underordnade medarbetare i Fortifikationskontoret. Man vet, att han även i övrigt var Dahlbergh behjälplig, bl. a. då denne 1685 började bygga sitt eget gravkor vid Turinge kyrka. Erik Dahlbergh och Mathias Spieler voro f. ö. även förenade genom nära släktskap, ty deras hustrur voro kusiner.

---

¹ Se därom i det på synpunkter och material rika och upplysande arbetet av PER GUSTAF HAMBERG, *Tempelbygge för protestanter. Arkitekturhistoriska studier i äldre reformert och evangelisk-luthersk miljö*. Sthlm 1955.

² Korsarmarnas yttre B = 18 sv. alnar, deras L = 16 sv. alnar (V o. Ö) och 16 ½ alnar (N o. S).

³ MATHIAS SPIELER, av tysk börd, † 1691; arkitekt och byggmästare, kapten vid kgl. fortifikationskontoret; han var under 1670 Jean de la Vallées medhjälpare vid Katarina kyrkas bygge och övertog ledningen av detta 1671 (SvK Sthlm VII, s. 402). Han byggde Kungsholms kyrka i Sthlm, invigd 1688 (SvK, Sthlm III, s. 117). G. m. MARGARETA DE LA VALLÉE, dotter till arkitekten Jean de la Vallée.

Fig. 111. Altaruppställning. Foto MVK 1958.
Die Altarwand. The altar.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTAR- ANORDNING

Altarprydnaden utgöres av en större oljemålning inom förgylld ram, framställande Korsfästelsen (fig. 112). Tavlan är en vid okänd tidpunkt utförd, osignerad kopia av Rubens' bekanta målning »lansstöten», fullbordad 1620, nu i Antwerpens museum.¹ Dagermått 240 × 166. Målningen, som är placerad över ett svartmarmorerat postament av trä, är insatt i en altaruppställning (fig. 111), delvis bestående av målad skenarkitek-

¹ Målningen utfördes av RUBENS (f. 1577, † 1640) till ett altare, som stiftats av borgmästaren Nicolas Rockax i Église des Récollets i Antwerpen. Nu i Musée des Beaux Arts, där den har kat. nr 297.

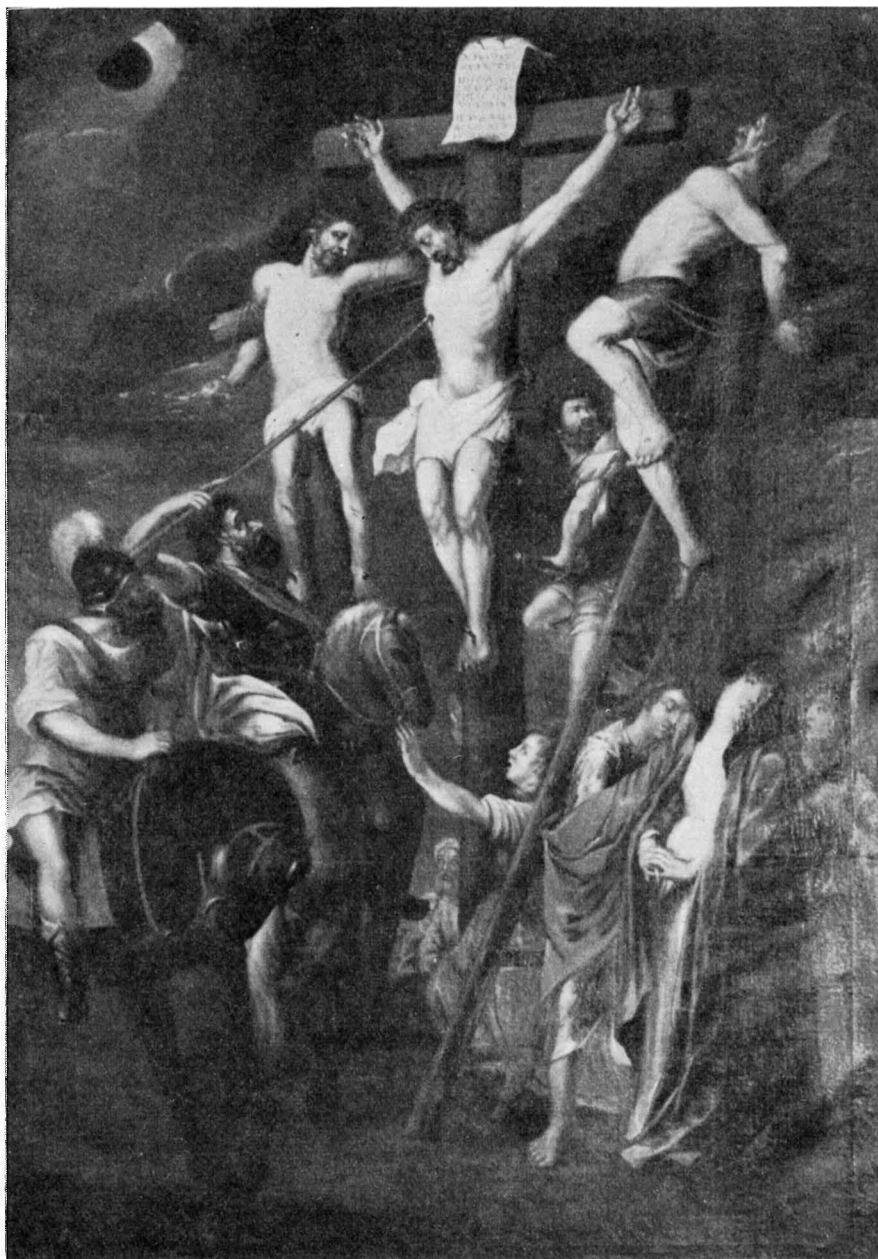

Fig. 112. Altartavla. Kopia efter Rubens' »Lansstöten». Foto MVK 1958.
Das Altarbild. Kopie nach Rubens' »Der Lanzenzstoss». Altarpiece, a copy of Rubens' "The Thrust of the Lance".

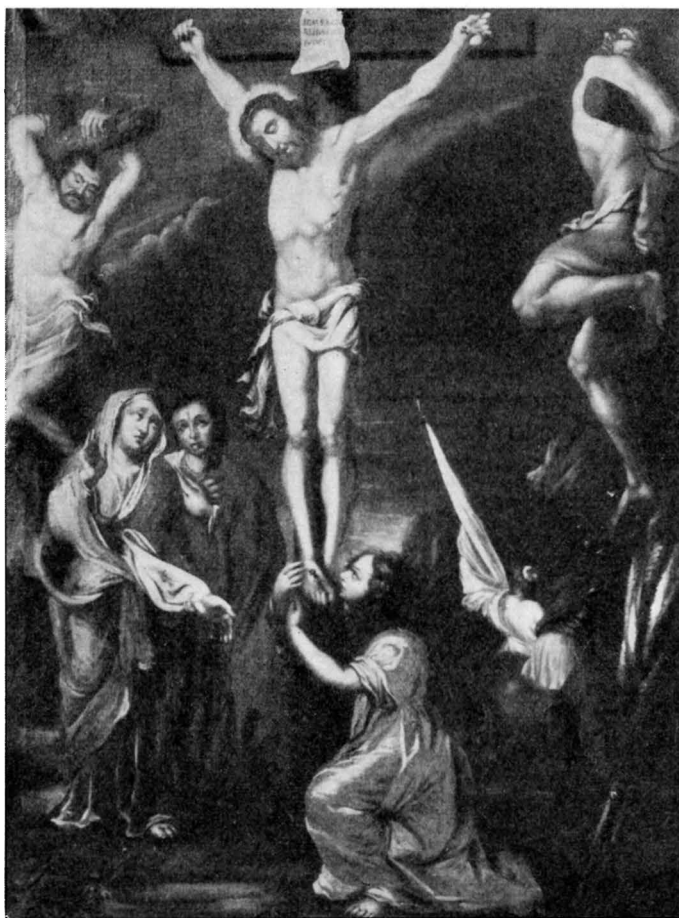

Fig. 113. Korsfästelsen, oljemålning. Gåva 1717. Foto Edle 1935.
S. 170.

Die Kreuzigung, Ölgemälde, gestiftet 1717. The Crucifixion, oil painting, presented 1717.

tur. Uppställningens huvudparti utgöres av två gråmålade, sockelförsedda toskanska kolonner av trä med förgyllda baser och kapitäl, som uppbära förkroppade entablemang med en bruten fronton. I dess mitt en Jehovasol med skulpterad och förgylld strålkran. Kolonnuppställningen förenas och omgives av en på väggen i grått målad perspektivisk skenarkitektur, som ger en viss barockkaraktär åt det hela.

Själva altartavlan nämnes första gången i kyrkans handlingar 1761, då placerad över altaret, men inga uppgifter föreligga om sätt eller tidpunkt för dess förvärvande. I inv. 1794—1818 säges den ha svart träram. — Även beträffande den omgivande altaruppställningen saknas direkta uppgifter. Med hänsyn till kyrkans synnerligen styvmoder-

liga behandling under 1700-talet (se ovan) är det ganska sannolikt, att omramningen tillkommit först vid början av 1800-talet, antagligen vid 1822—23 års restaurering. Om man bortser från de målade tilläggen, överensstämmer den arkitektoniska uppställningen ganska nära med Trefaldighetskyrkans altarpuppställning (s. 98—99 samt fig. 60—61), utförd 1814 under medverkan av amiralitetsbildhuggaren J. Törnström (s. 99, not 1). I ÖVK byggn.dep. finnes en odaterad och osignerad ritning (nr 8) till kolonnuppställning och Jehovasol. Denna har blivit följd vid altarpuppställningens utförande (fig. 114).

Att altarpuppställningen tillkommit i samband med 1822—23 års restaurering är desto troligare, som KR. PROT. den 21/7 1823 innehåller följande uppgift: »Med Spegellfabriquren Lindh slöts accord, at med första som ske kan förgylla Collonnerne, Solen, Rammen kring altaretaflan, samt Capitellerne på Pelarne vid Choret i Kyrkan, emot 125 Rdr Bco, som senast 3^{ne} månader efter det arbetet blifvit färdigt och godkänt, skall af Kyrkans Medell utbetalas.» I KR.PROT. den 4/10 1823 anmäles detta arbete färdigt och godkänt, och den 29/12 1823 utkvitterar P. G. Lindh sina 125 riksdaler för »förgylt ramen omkring altartaflan, Solen, Baser och Capiteler på Colonnerna, öfre listverket å Chorets Pelastrar, Crucifixet [sannolikt nr 2 här nedan] och Timglaslet». Då reparationen 1822—23 utfördes genom örlogsvarvets försorg, är det sannolikt, att altarpuppställningen nytillverkades vid samma tillfälle under ledning av varvets egen förfarna kraft, amiralitetsbildhuggaren J. Törnström. Denne hade f. ö. redan tidigare utfört vissa arbeten åt amiralitetskyrkan.¹ Den nyssnämnda ritningen torde dock icke vara utförd av Törnström. Det är mera sannolikt, att den tillkommit genom ledaren av kyrkans restaurering 1822—23, överstelöjtnant A. P. Wallenstrand (s. 161, not 1).

Den målade skenarkitekturen kring altarpuppställningen har utförts i samband med kyrkans restaurering 1908—09 (s. 162). På en omkring 1904 tagen fotografi (i ATA) av koret saknas målningen kring kolonnuppställningen helt (fig. 114).

¹ Detta framgår av Törnströms skrivelse 10/6 1819 till kyrkorådet: »Anmälan! Vid Jubelfästen 1817, använde jag 14 dagar, att förfärdiga en Trophée bestående af Kongl. Svenska Wapnet samt tillsynen vid Eclaireringen i Choret in uti Kyrckan. Ehuru jag ej tänckt, att derföre begära särskilt betalning utan häldre önskat erhålla ett lån af KyrckoCassan på 100 Rdr emot ränta och återbetalning vid Michaelis, då jag har att vänta pension och betalning för mine kronoarbeten, hemställer jag till Am[irali]tets Kyrckjo Rådets godtfinnande alternativten: antingen af detta lån, eller betalning för mitt ofvan anförde arbete. — Detta räknar jag visserligen ej som artistiskt; det skulle falla Kyrckan kanhända för dyrt med dess små tilgångar; men hvad icke billigt kan förnekas är, att jag som behöfvande och med drygt hushåll ej kan göra helt och hållet en uppoffring af min tid, som ganska otillräckelig, kunnat användas för mera lönande arbeten på Wäreckstaden. — Denna betalning nedsattes till 14 Rd. Bco. — Jag finner mig nögd i hvilcken händelse som hälst, och det skall bero af respective Kyrckjorådet att välja emellan desse Wilkor.

CarlsCr. d. 10 Maji 1819.

Johan Törnström.»

Törnström beviljades av kyrkorådet 16 riksdaler banko och 32 skilling för det nämnda arbetet.

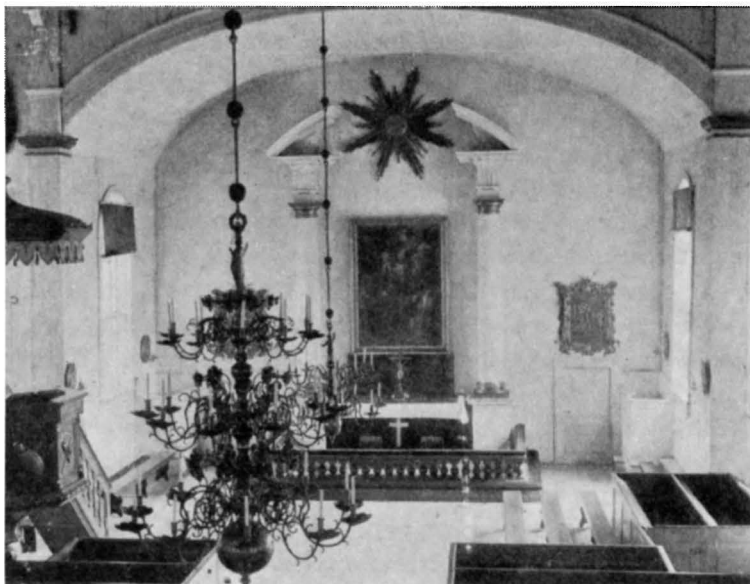

Fig. 114. Altaruppställningen omkr. 1904. Foto i ATA. S. 169.
Der Altar um 1904. The altar as it appeared circa 1904.

Altarbord av trä, ändrat 1944. Ett något mindre altare iordningställdes samtidigt i sakristian vid V väggen. — Altarring av trä, gråmålad, med svarvade kraftiga balusterdockor. Troligen från kyrkans ursprungliga inredning. 1944 borttogos de svängbara ingångarna i altarringen. — Besiktning 1727 omnämner altarringen: »Bröstkvarnen för altaret med svarfvade träpelare, och 2^{ne} ingångar.»

ÄLDRE
ALTARTAVLA
I SAKRISTIAN

Över altaret i sakristian hänger inom förgylld träram en tavla, även den en oljemålning framställande Korsfästelsen (fig. 113). Huvudfärger äro ljusblått, gult och rött H 153, B 115. — Denna tavla torde vara identisk med en altartavla, framställande Kristi lidande, som uppsattes 1717 och som var skänkt av penningräknare (!) Fadder Hollström (INV. 1727 och 1733). Återgår möjligen på någon målning, utförd inom Rubens' krets.

KRUCIFIX

Krucifix: — 1. På altaret; av cederträ (fig. 115, 116) med inläggningar i pärlemor, elfenben och ebenholz, troligen utfört i Jerusalem. Åtsidan visar Kristus på korset (fig. 116, A), på foten Madonnan med barnet inom mandorla (fig. 116, B). Foten, som varit obetydligt defekt, lagades 1957. Skänkt av kapten Carl Raab¹ 1744 »jämte en vid

¹ Krucifixet, som under påskveckan 1728 skall ha legat på Kristi grav i Jerusalem, skänktes till kapten Raab av den grekiske patriarken av Konstantinopel (tidigare under 12 år biskop i Jerusalem), vilken jämte biskoparna av Rhodos och Tessalonika varit på pilgrimsfärd i Palestina, såsom tack för att dessa 1728 fingo medfölja Raabs skepp från Joppe i Palestina till sina hemorter. Korsets baksida

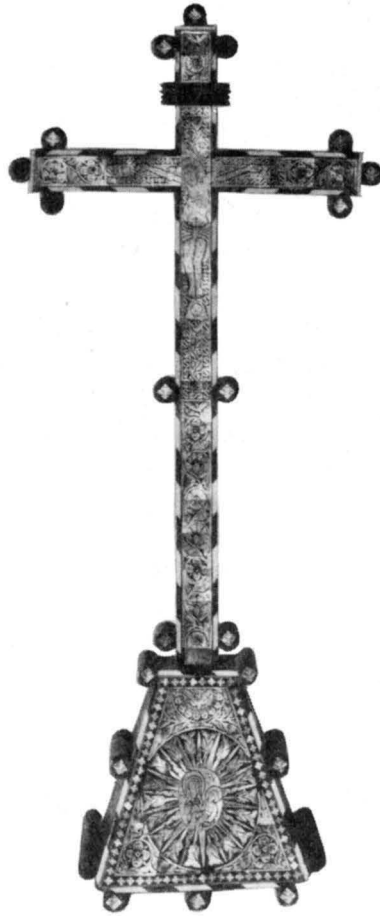

Fig. 115. Krucifix av cederträ med inläggningar. Jerusalems-arbete. Gåva 1728 av patriarken av Konstantinopel till kapten Carl Raab, 1744 skänkt till kyrkan. Foto A. O. 1948.

Krucifix aus Zedernholz mit eingelegter Arbeit, in Jerusalem ausgeführt. 1728 Geschenk des Patriarchen von Konstantinopel an Kapitän Carl Raab, 1744 der Kirche vermacht.

Crucifix of inlaid cedarwood. Jerusalem work. Presented 1728 by the Patriarch of Constantinople to Captain Carl Raab, and presented to the church in 1744.

skulle enligt patriarkens utsago vara gjord av trä från Kristi kors. Pilgrimsbandet var ett virkat sidenband, som med sin längd visade bredden av Kristi grav. Det skänktes av biskopen på Rhodos. Käppen var skuren vid Jordans strand på det ställe, där Israels barn torrskodda övergingo floden; den skänktes av biskopen i Thessalonika. — Andra uppgifter om dessa föremåls användning finnas hos J. WISÉEN, a. a. Käppen och pilgrimsbandet äro numera förkomna (HOLMBERG: Minnesskrift 1935 s. 12, och S. W. GYNTHER, a. a. I). — Kapten CARL RAAB, f. 1699 i Karlskrona, † 1749, son till Carl Raab d. ä. (s. 216, not 1). Han kom tidigt i flottans tjänst och blev efter avancemang i Karlskrona kaptenlöjtnant vid Stockholms eskader 1719. Övergick 1721 till holländsk och senare till fransk tjänst och tjänstgjorde därvid som styrman. 1732 återgick han till svensk tjänst och blev skeppskapten vid amiralitetet 1742.

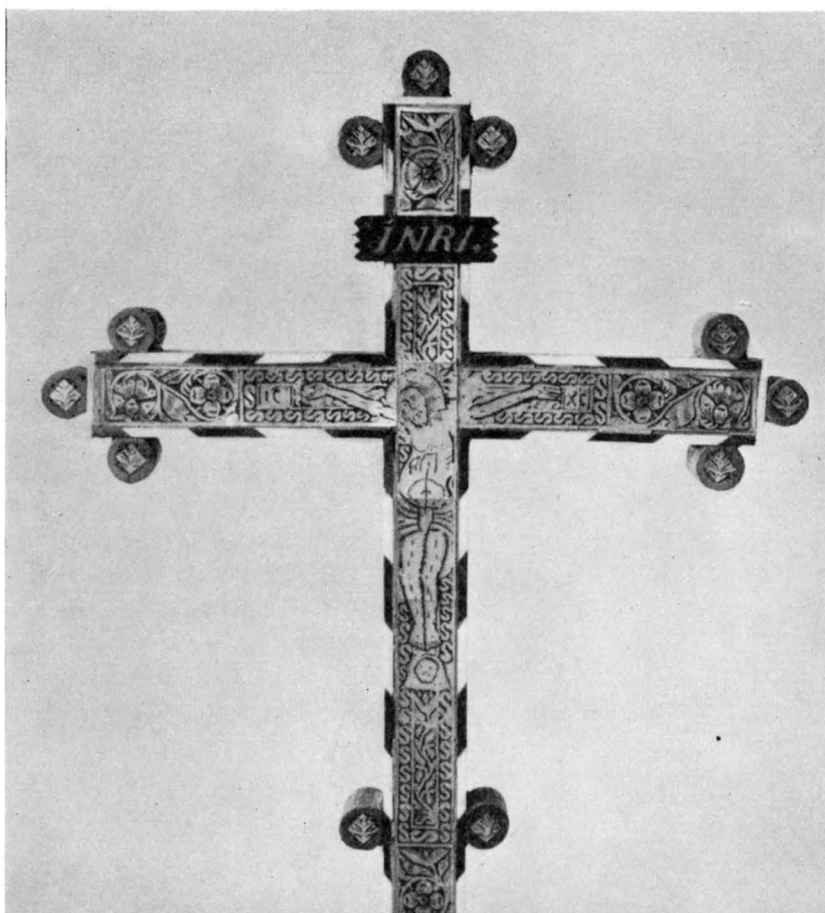

Fig. 116 A. Detalj av krucifix fig. 115. Foto N. L. 1958.
 Einzelheit vom Krucifix Abb. 115. Detail of crucifix fig. 115.

Jordans strand skuren käpp och ett pilgrimsband». H 41,5.—2. Av förgyllt trä. 1700-talet. H 80. Hänger nu på väggen i kyrksalen, men har tidigare haft fotställning. — 3. Kors av svart ek med pånitad Kristusbild av drivet silver; på baksidan är graverat »8 3/8 lod». 1700-talet? H 38. På altaret i sakristian.

PREDIKSTOL

Predikstolen (fig. 117) består av en åttasidig korg med trappa från Ö, försedd med enkla utsågade balusterdockor. Korgen med gråmålat ramverk har sex rödbruna fyllningar, skilda av smala förgyllda ornament i korgens hörn. I fyllningarna förgyllda kristna symboler i relief (lagens tavlor och bok, kalk, svärd och sköld, dödens lie och timglas, trons ankare samt, mellan trappan och pelaren, skriftrulle, stav och fana). Kor-

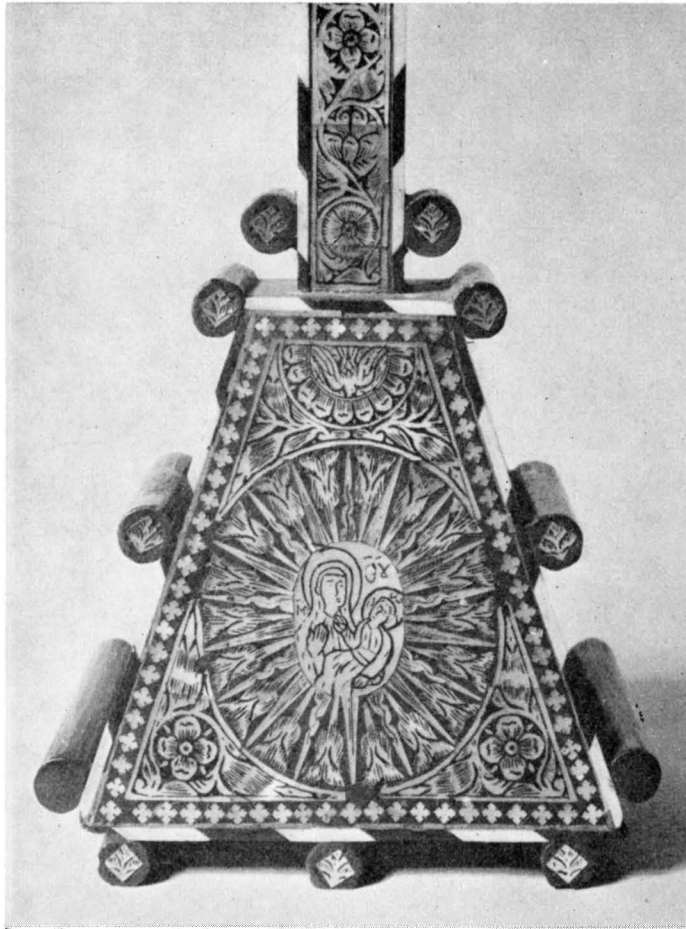

Fig. 116 B. Detalj av krucifix fig. 115. Foto N. L. 1958.

Einzelheit vom Kruzifix Abb. 115. Detail of crucifix fig. 115.

gens nedre kant prydes av en bred, förgylld äggstav, den flacka underdelen avslutas nedåt med en förgylld, bladklädd knopp. Ljudtaket krönes av en förgylld korsglob och har i kanten blågrå lambrequiner under förgylld krönlist. Takets undersida blåmålat och prytt med en förgylld sol i relief samt en nedhängande duva av förgyllt trä. Ryggstycket utgöres av ett i trä skuret draperi. Predikstolen torde stamma från 1800-talets första hälft (ev. 1822—23). — Inv. 1727 lämnar om dåvarande predikstol följande uppgifter: »1 Prädikestohl af Furu med fast bottn, trappan der till af 9 steg, en dörr, 2^{ne} gångjern och en skufregell på, samt en himmell, hwilken så wäl som Prädikestolen är klädd med rödt kläde; 1 Christi Conterfej med målad biltwärcs ram omkring i

Fig. 117. Predikstol. Foto N. L. 1958. S. 172.

Die Kanzel. Pulpit.

Prädikostohlen; 1 försillfrat Trädufva dito.» Den omtalade Kristusbilden är möjligen den ännu bevarade oljemålningen »Kristus tröstaren» (fig. 142).

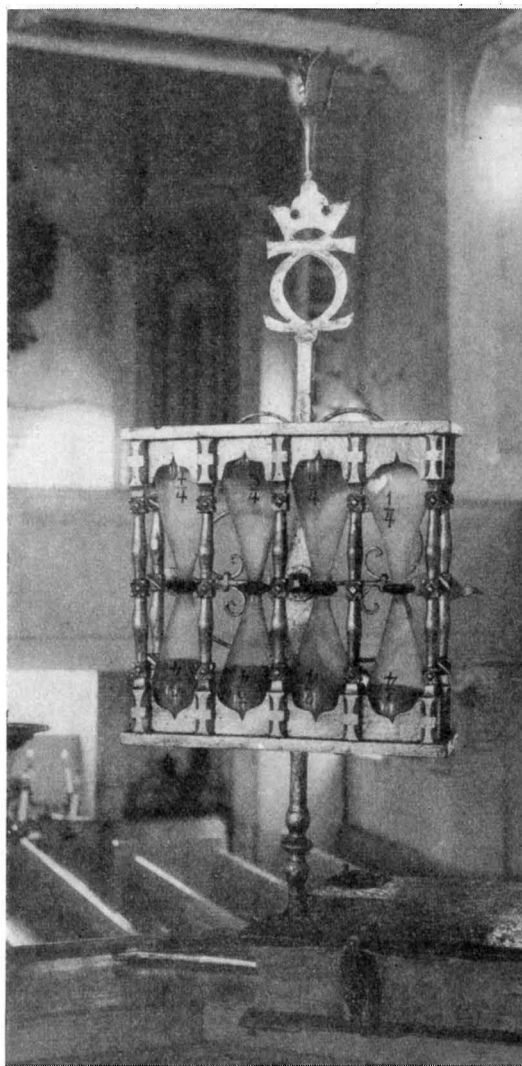
TIMGLAS På predikstolen ett timglas (fig. 118) med fyra glas i skulpterat och förgyllt ställ av trä. Stativ av smidesjärn, uppåt avslutat med Carl XI:s krönta namnchiffer samt

en klockliknande blomma. Skänkt 1693 av kompassmakare Daniel Grandorff. H 97. — I sakristian förvaras två timglas, vardera med 1 glas i enkelt träställ. H 21. Dessa glas användes vid ringningen i Björkholmsstapel (s. 143).

I besiktningssinstrument 1727 nämnes: »Wijd Ingången till Choret äro 2^{ne} bröstvärnsdörrar med stora Swarf-wade Pelare af Furu, hwardera med 2^{ne} par gångjern, hwillcka behöfwa reparation att de kunde blifwa stadigare.» Förmodligen avses samma skrank, som nämnes i Inv. 1693 med »2 st. dörrar för Choret af Pellare swarf-wade med Skufreglar och motståndare på bägge sijdor». Korskranket finns nämnt ännu 1733, men är nu försvunnet.

Kyrkan har öppna bänkar med låga, släta, upptill rakt avslutade gavlar utan dekor. Mittkvarteret (mellan pelarna) har bänkskärmar med enkla fyllningar. Korsarmarnas bänkar äro vända vinkelrätt mot mittpartiets. Bänkarna målades i ljusgrått vid restaureringen 1943—49, dessförinnan ljusblå. Före 1908 voro bänkarna (liksom predikstolen) målade i ekfärg. De voro då slutna (jfr fig. 121) och hade lodräta ryggar samt smala säten. De torde hava tillkommit¹ i samband med reparationen 1822—23 (s. 161). Vid restaurering 1908 (s. 162) erhöilo bänkarna genom ombyggnad sin nuvarande utformning. — Den första bänkfördelningen skedde

KORSKRANK

BÄNKAR

Fig. 118. Timglas, skänkt 1693. Foto Edle 1935.
Stundenglas, geschenkt 1693. Hour glass, presented 1693.

¹ En ny bänkinredning torde nämligen hava föranlett två nya tryckta bänkfördelningar: dels »Bänkfördelningen i Carlskrona Kongl. Amiralitetskyrka, Carlskrona 1823», dels »Fördelning af Bänkarne i Kongl. Amiralitetskyrkan härstädes efter de 4 stora Hufwudqvarteren, med särskilt Nummergång på Bänkarne inom hwarje qvarter. Carlskrona 1832».

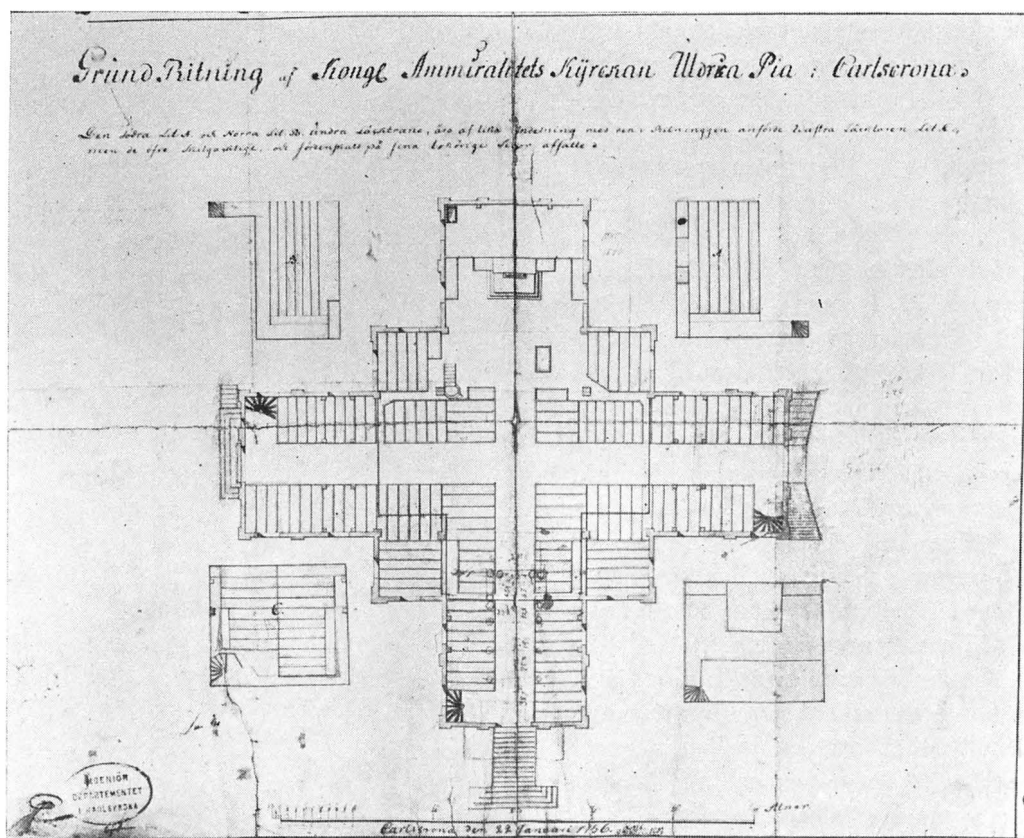

Fig. 119. Planritning, sign. 22 jan. 1756 J. G. Steuer. »Den Södra Lit A. och den Norra Lit. B. undra Läcktrane äro af lika Indelning med den i Ritningen anförde Wästra Läcktrane Lit. C., men de öfre Skilgacktige, och fördenskuld på sina behörige Sidor affatte.» ÖVK bygnn.-dep.
 Grundriss, am 22. 1. 1756 von J. G. Steuer signiert, Plan, signed 22 Jan. 1756. J. G. Steuer and with some written descriptions.
 in den Kreuzarmen im N, W und S.

1688, men redan 1693 företogs en ny. Detta år fick kyrkoskrivaren Lars Wasser 50 dlr smt för sitt stora besvär med bänkfördelningen samt med byggnaden i kyrkan (RÄK.). Åren 1727 och 1733 beskrivas bänkarna såsom slutna (fig. 119).

KLOCKAR-
BÄNK

Två höga, slutna, vitmålade bänkar med enkla fyllnings-skärmar finnas i koret, en på vardera sidan om altaret (fig. 111). Den norra har i det inre en enkel hyllinredning. Besiktningssinstrument 1727 nämner härom: »1. Bänck för Klockaren bredewid Norra Sacristigi dörren, hwaruti är ett litet furuskåp med 2^{ne} små dörrar, med 2^{ne} par gångjern samt 2^{ne} låsar och en nyckel till. Bäncken har 2^{ne} dörrar med 2. gångjern på hwardera och en Skufregell för den ena, men den andra dörren är fast spijkad. 1. Bänk gentemoth på Södra Sijdan till Informatoren för Skieppspojkarne med 2^{ne} dörrar.» För skeppspojkarne funnos därintill åtta stycken furubänkar, fyra väggfasta och fyra lösa.

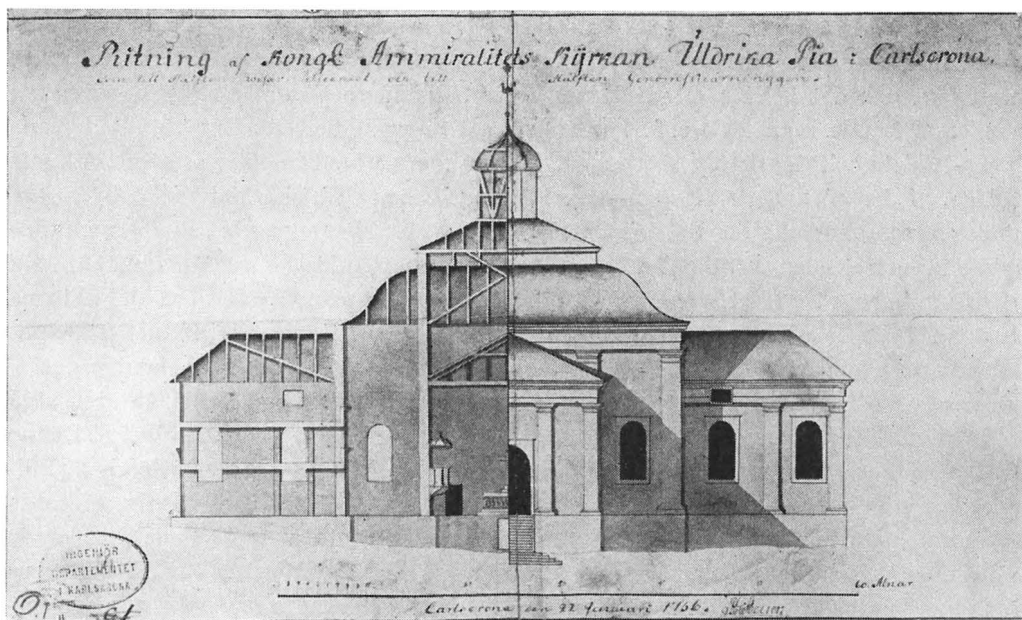

Fig. 120. Fasad- och sektionensritning, sign. 22 jan. 1756 J. G. Steuer. ÖVK byggn.-dep.

Aufriss der Fassade mit Schnitt, am 22. 1. 1756 von J. G. Steuer signiert. Drawing of facade, with sectional view incorporated, signed 22. Jan. 1756, J. G. Steuer.

Av de två ännu bevarade slutna bänkarna nämnes klockarbänken redan i 1693 års INV. och är identisk med den 1727 beskrivna.

I V korsarmen omedelbart S om ingången har funnits en särskild bänk, den s. k. FÅNGBÄNK »fångabänken». Den var försedd med galler och avsedd för de militära fångarna. Denna bänk lär ha funnits kvar fram till 1940-talets restaurering, då den bortogs.

Kyrkan har haft en kungsstol, vilken väl närmast hade formen av en fristående KUNGSSTOL slutna bänk; i besiktningen 1727 beskrives den sålunda: »Kongsstool, med dörr och gångjern, Säte, armbräden, och Footh Pall uti, Bäncken är klädd med rödt Kläde.» Antecknat är särskilt, att den står på manfolkssidan (den södra), tydligen framför övriga bänkar.¹ Kungsstolen finns utritad på planen fig. 119. Kungsstolen användes första gången 1692 av Carl XI vid amiral Gustaf Sparres begravningsakt² samt senare i april 1700 av Carl XII, som då vistades i Karlskrona för utrustning av flottan till det just utbrutna stora nordiska kriget.

¹ Jfr Mathias Spielers ena inredningsförslag till Kungsholms kyrka i Stockholm (P. G. HAMBERG, a. a. s. 208—210). Jfr också de bevarade jämnåriga kungsstolarna i Varnhems kyrka.

² GUSTAF ADOLF SPARRE, f. 1649, † 1692, friherre, överlöjtnant i flottan 1668, deltog under kriget 1676—79 som amirallöjtnant i flera sjöslag bl. a. vid Öland 1676, blev amiral 1690. Han är begravd i Stiernsköldska graven i Gillberga kyrka (Sö). G. m. ELISABET ANNA STIERNSKÖLD.

Vid kyrkorådssammanträde 16/1 1806 lämnades en uppgift, att »en så kallad Kongsstohl, som tillhörde Am[iralite]ts Kyrkan, blifvit till förvar insatt på Artellerie Gården härstädes», och det beslöts »at den samme får tills vidare på dette ställe kvarblifva». Emellertid kunde man 20/3 s. å. konstatera att »Bordklädet, som nyttjas wid Amts Kyrko-Rådets och Consistorii sammanträden, nu mera war förnött», varför beslöts »att klädseln af den så kallade Kungsstolen, hvilken nu mera till sitt ändamål ansågs icke kunna gagnas, skulle för den del däraf som kan finnas brukbar användas till ifrågavarande Bordkläde och således därtill förfärdigas». Klädseln räckte till två bordkläden (26/4 1806).

LÄKTARE

Kyrkan har nu tre läktare, en i vardera S, N och V korsarmen (jfr s. 152f.). Läktarna i N och S fylla hela korsarmarna ända fram till det kvadratiske mittrummet (till skillnad från vad fallet varit t. ex. i Kungsholms kyrka i Sthlm, jfr s. 165), medan den V nu dessutom skjuter ett avsevärt stycke in i kyrkans centralparti. Från V läktaren utgå smärre förbindelsegångar, delvis utanför det V pelarparet, till läktarna i N och S. Denna utvidgade del av V läktaren är icke ursprunglig, utan torde åtminstone delvis ha tillkommit i samband med den nya orgelns uppsättande 1883. Läktarna vila på enkla toskanska kolonner. Stödbjälkarna under läktarna ha mot kyrkan enkelt profilerade avslutningar. Läktarbröstningarna äro enkla med släta fyllningar. Den V läktarens bröstning har i mitten ett rektangulärt fält med en rikt skuren genombruten och förgylld akantusornamentik kring en lyra. Liksom kyrkans övriga inredning målades läktarna i ljusgrått vid senaste restaurering på 1940-talet.

Två inklädda rundtrappor i korsarmarnas hörn leda upp till varje läktare. Trapporna voro före restaureringen 1943—49 synliga i kyrkorummet, men då korsarmarnas yttre partier under läktarna vid nämnda restaurering avskildes till förstugor, kommo trapporna att helt tillhöra dessa, två i varje.

I INV. 1693 nämnes »1 läktare wid Västra döhren med en rund-trappa, döhr och låås före, mitt uthi en afdelad Musicant Cammare med döhr och låås före, sampt med Bänckar och gallerwärck, på bägge sijdor av Cammaren ähro långa Bänckar att sittia uppå». Samtidigt nämnas två lika läktare vid S och N dörrarna. Därmed åsyftas de nedre, ännu befintliga läktarna i N, S och V korsarmarna (se fig. 119). Sedermera betalas år 1696 50 dlr 16 sk. smt till stadssnickarna mäster Tyres Grenander och Johan Olufson för att förfärdiga allt snickeriarbetet vid S och N läktarnas byggande (RÄK.), varmed torde åsyftas de övre, 1908 bortrivna läktarna, vilkas planer framgå av fig. 119. I besiktningen 1727 nämnas nämligen dels de först beskrivna läktarna, dels en övre läktare i varje korsarm (utom i den östra). »Musikantkammaren» var då uppflyttad till övre läktaren i V korsarmen (se fig. 119 nederst t. h.). Av beskrivningarna 1727 och 1733 framgår, att V läktaren då icke var större än de i N och S; samtliga tre nedre läktare rymde nämligen lika många bänkar, placerade på likartat sätt. Vid besiktningen 1727 äro de främsta (och förnämsta) bänkarna på varje läktare försedda med »Snickare Gallror», som dock icke närmare beskrivas. Ännu 1733 ledde endast *en* rundtrappa upp till läktarna i varje korsarm. Den andra trappan till varje läktare har tillkommit senare. De övre läktarna

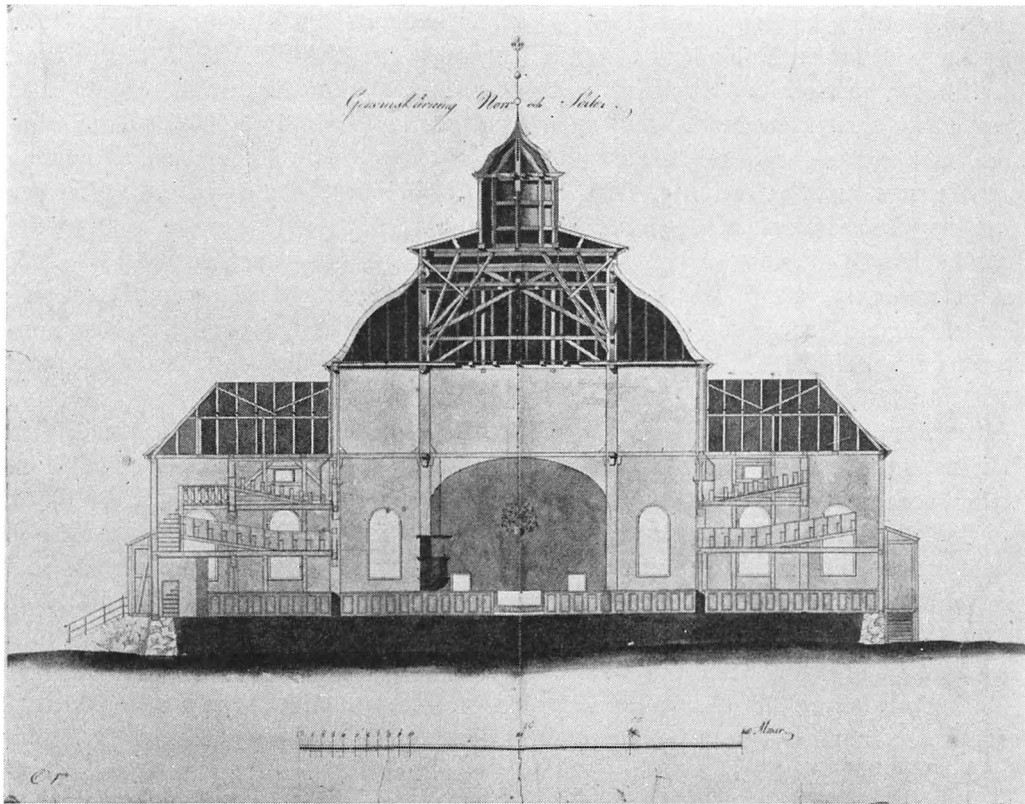

Fig. 121. Sektion mot Ö. Odaterad uppmätning, sannolikt från 1820-talet. ÖVK bygn.-dep.
 Schnitt nach O, undatierte Aufmessung, wahrscheinl. Section towards E. Surveyor's drawing, undated, but
 aus den 1820er Jahren. probably executed in the 1820's.

i N och S nedtogos 1908; den i V sannolikt 1882. Hela detta ganska kompakta läktarsystem (fig. 107) i samtliga korsarmar utom i korets har varit ägnat att i hög grad förstärka kyrkans hårt ansträngda platskapacitet samtidigt som det har bidragit att understryka dess karaktär av centralkyrka.*

På V läktaren står nu en orgel med fasad i stram nyrenässans, målad i gråvitt med mindre förgyllningar (fig. 105). Den skärmartade orgelfasaden kröntes urspr. av två lyror och en Fågel Fenix, vilka under senare år borttagits. — Kyrkan fick sin första orgel år 1857, ett franskt arbete, signerat »Fourneaux, Paris», numera deponerat i BM (fig. 122). Denna s. k. kabinettsorgel består av ett relativt högt brunmålat skåp av trä, med pipförsedda dörrar och ett skulpterat överstycke med musikinstrument. Det har troligen stått fritt uppställt på den nedre V läktaren.

ORGEL

År 1882 anslog konung Oscar II 12 000 kr. till ett nytt och bättre orgelverk. Detta utfördes av Salomon Molander i Göteborg och uppsattes 1883. Det hade 23 stämmor, 5 kubbälgar, mekaniska väderlådor med pneumatisk maskin. Nuvarande orgelfasaden efter en av arkitekten Carl Möller¹ omarbetad ritning (stadf. 15/9 1882) tillkom samtidigt med verket, och mittkvadratens V vägg förändrades för att passa samman med den nya orgelfasaden (fig. 105). En tryckt valvbåge, vilande på två fyrkantiga träpelare på vardera sidan, uppfördes över orgelfasaden. Pelarna avslutas med joniska kapitäl,² liksom de mot pelarna svarande pilastrarna vid ytterväggarna i N och S. Det är sannolikt, att V läktaren redan då utvidgades. En ytterligare utvidgning av läktaren skedde i varje fall 1908—09. Orgelverket om- och tillbyggdes 1932 av Mårtenssons Orgelfabriks AB, Lund (26 stämmor, 3 manualer och pedal). Det utvidgades ytterligare 1939 av samme orgelbyggare.

NUMMER-
TAVLOR

Nummertavlor av rikt skulpterat, målat och förgyllt trä: — 1. Av furu, med Carl XII:s namnchiffer i en krönt kartusch upptill (fig. 123) samt inom kartusch nedtill inskriften SOLI DEO GLORIA. H 162, B 105. I koret över S sakristidörren. — 2. Av björk, med Fredrik I:s namnchiffer inom krönt kartusch upptill (fig. 124), samt inom kartusch nedtill ett treflikigt blad, omgivet av inskriften PRESSA RESURGE (= Res dig, du som varit nedböjd). I kartuscher på de flankerande krönte halvkolonnerna årtalet 17/46 H 162, B 105. I koret över N sakristidörren. Nr 2 är kopierad efter ramen till nr 1 med vissa detaljer obetydligt ändrade.

De båda ramarna till dessa nummertavlor voro ursprungligen icke avsedda för nuvarande användning. Inv. 1727 upptager »1. Tafla Sahl. Konung Carl den 12tes, angående den frija Lutherska öfningen, med förgylt och Cirats Ram omkringh öfwer Södra Sacristigi dörren». Inv. 1733 upprepar samma uppgift, men i marginalen finnes senare tillagt: »En Tafla öfwer ihogkommelsen af Lutherska Lärans begynnelse, föräbrat af Hr Magister Wallerius³ d. 13 Martij 1744, och hwar till bör göras Ram.» Ytterligare anteckning nedanför: »Åhr 1746 är förgylt Ram och Zirat giord till denna Tafla.»

HEDEN-
GRANS-
TAVLOR

Med ledning av dessa uppgifter kan man med största säkerhet rekonstruera de båda ramarnas ursprungliga ändamål. I slutet av 1600-talet och ett stycke in på 1700-talet verkade i Sverige en kopparstickare vid namn Ambrosius Hedengran (f. 1660, † 1741), som hade till specialitet att teckna och gravera minnestavlor över vissa märkligare

¹ MÖLLER, CARL OSCAR, f. 1857, † 1933: arkitekt, intendent i ÖIÄ 1881, överintendent 1904 sedermera generaldirektör i BSt 1918—1924. Hans huvudarbete är Johannes kyrka i Sthlm (SvK, Sthlm IV, s. 500 f.). Han ledde även ett stort antal kyrkorestaureringar under 1880- och 1890-talen, såsom Jakobs kyrka i Sthlm (SvK, Sthlm IV, s. 310) och Kristine kyrka i Falun (SvK, Da II, s. 161).

² »Accord med Bildhuggaren Fontenay att skära 24 st. kapitälsidor till förändringen i och för nya orgelns uppsättande i Amiralitetskyrkan» fastställdes av varvschefen genom resolution 17/4 1883 Reg. nr 674 (Registerbok 1883, nu i Varvmuseet).

³ WALLERIUS, NILS, amiralitetspredikant 1738—1748, son till amiralitetssuperintendenten med samma namn.

Fig. 122. Kyrkans äldsta orgel. Franskt arbete, inköpt 1857. Nu i BM. Foto 1958, s. 179.

Die älteste Orgel der Kirche, französische »Kabinetsorgel«, 1857 erworben.	The oldest church organ, French work, purchased 1857.
--	---

händelser i samtida svensk historia, tavlor, som innehöllo högstämnda texter, omramade av en egenartad kalligrafisk ornamentik, som särskilt kännetecknades därav, att hela den komplicerade omramningen tecknats med en enda sammanhängande linje. Dessa minnestavlor funno särskilt stor avsättning i kyrkorna. Bland dem finnas två, som tydligen förvärvats för Amiralitetskyrkan, nämligen ett fröjdekväde över det genom Carl XII:s segrar i Sachsen år 1707 i Altranstädt framtvungna fördrag, genom vilket protestanterna i Schlesien tillförsäkrades full religionsfrihet samt andra förmåner; den andra är en jubeltavla med anledning av den minnesfest »af den rena Evangeliska lärans begynnelse och förkunnande här i Norden», som på Fredrik I:s »Christliga Påbud och Be-

Fig. 123. Nummertavla (nr 1) med ram, ursprungl. utförd till Ambr. Hedengrans åminnelsetavla över den s. k. schlesiska religionsfriheten 1707. Foto K. O. S. 180.

Nummertafel (Nr 1) mit Rahmen, ursprünglich für Hedengrans gestochene Gedächtnistafel über die »Schlesische Religionsfreiheit 1707« angefertigt.

Hymn board (No. 1) and frame. The latter was originally made for the engraving executed by Ambr. Hedengran to commemorate the struggle for religious freedom in Silesia.

Fig. 124. Nummertavla (nr 2) med ram, utförd för Hedengrans åminnelsetavla över »den rena evangeliska lärans begynnelse och förkunnande här i Norden». Fotogr. rekonstruktion.

Nummertafel (Nr 2) mit Rahmen, ursprünglich für Hedengrans gestochene Gedächtnistafel über »die Anfänge der reinen evangelischen Lehre und ihre Verkündigung hier im Norden« angefertigt (photographische Rekonstruktion).

Hymn board (No. 2), and frame made for Hedengran's engraving: »The initiation and the preaching of the true evangelical doctrine here in the North.» Photographic reconstruction.

falning uthi hela Swea Riket» firades den 17 mars 1721, samt den fest »Till Åminnelse af den oförändrade Augsburgiska Confessionen», som hölls i juni 1730. Det är dessa minnestavlor, som åsyftas i anteckningarna i INV. 1727 och 1733.

Till den förra minnestavlan har ramen nr 1 med Carl XII:s namnchiffer förfärdigats, sannolikt redan före 1718. Då den senare minnestavlan skulle ramas, var det naturligt att förse den med Fredrik I:s namnchiffer. Det skedde 1746. Identifieringen av ändamålet med de båda ovan beskrivna nummertavlornas ramar kan anses säker. Fig. 124 visar en fotografisk rekonstruktion av ram nr 2 med dess kopparstick.

Ramarna visa i sin uppbyggnad och sin rika ornamentik en sådan kvalitet, att man gärna vill tänka sig en driven ornamentsbildhuggare bakom deras tillkomst. Tyvärr innehåller kyrkans handlingar inga uppgifter om tillkomsttid eller mästare. Det ligger emellertid nära till hands att tänka på någon av flottans galjonsbildhuggare i Karlskrona såsom mästare till dessa ramar. Under den tid, som här kan komma ifråga, bestreds denna befattning¹ av Jacob Waldau, verksam 1701—1742, och Nicolaus Ekecrantz, verksam 1742—1772.

I INV. 1794 finnas några tavlor över lutherska läran icke nämnda, men i stället: »2^{ne} stora Numero Taflor blå målade med förgyllda Rammar och ther till 96 Nummer av Messing eller 48 st. till hvardera Taflan, hvilka blifwit förärade av Herr Öfver-Skeppsbyggmästaren Trygg år 1783.» Tavlorna ha säkerligen detta år gjorts om till sitt nya ändamål, samtidigt som skeppsbyggmästaren Trygg skänkt siffrorna. — De Heden-granska sticken finnas icke bevarade.

3 och 4. Två st., av i huvudsak samma utseende som de föregående, dock av betydligt enklare kvalitet beträffande skulpturens utförande. I den krönta övre kartuschen Gustav V:s namnchiffer, i nedre kartuschen ingen inskrift. I sidokartuscherna det avdelade årtal 19/12. Tillverkade 1912 av snidaren Nils Eugen Åkesson (f. 1876) i Karlskrona och överlämnade till kyrkorådet 1913. H 162, B 126. Hänga på N och S läktarbröstningarna.

5 och 6. Två st. svarta, släta utan ramar. Moderna. Under V läktaren.

DOPREDSKAP Dopställ av ljust trä (fig. 125), cylinderformat, runt om prytt med skurna reliefer, framställande lekande barn. Omålat. Överst förgylld text mot blå botten LÅTEN BARNEN KOMMA TILL MIG. H 94, D 48. Utfört enl. ett av BST 2/2 1949 stadf. förslag av skulptören fil. dr Oscar Antonsson.

Tidigare användes en kannelerad kolonnpedestal som dopställ. — INV. 1727 nämner »1 fundt med foot under» och 1733 »1. Funt med BilthuggareFoth». I marginalen står »Åhr 1746 är denna Funt förbättrad och med mera Bilthuggare-Arbete försedd». I INV. 1818 »1 st. fundt med Bildtarbete»; 1806 heter det dessutom »målade och förgylde». Numera försvunnen.

¹ Enl. benäget meddelande av marindirektör GUSTAF HALLDIN, Sthlm. — Vidare hava verkstadsdirektören JOHAN SCHREIL, Karlskrona, och överintendent G. ALBE, SjöHM i Sthlm, lämnat värdefulla uppgifter om ramarna. — Redaktionen har även haft förmånen diskutera mästarfrågan med fil. dr GUSTAF MUNTHE, Sthlm.

Fig. 125. Dopfont av trä med reliefer av Oscar Antonsson 1949. Hansa-Foto.

Taufe aus Holz mit Reliefs von Oscar Antonsson 1949. Wooden font, with relief carving by Oscar Antonsson 1949.

Dopskål av silver (fig. 126), delvis förgylld, låg, med utsvängda sidor, rundad botten på tre kulfötter. Dessa och de två svängda hankarna ha gjuten växtornamentik. Inskrift under botten: TILL KONGL: AMTS KYRKAN, ATT NÛTTJAS VID BARNDOP GIFVEN AF ÖVERSTEN OCH RIDDAREN JONAS GYLLENSTAM¹ ÅR 1786. 79 3/4 LOD. Enl. stplr² tillverkad i Karlskrona 1712 av Casimir F. Meidt, mästare 1712—1723 (1744). D 23,6.

¹ JONAS ZAKARIAS ÅBERG, 1773 adlad GYLLENSTAM, f. 1708, arklimästare 1723, kommandörkapten 1760, överste vid amiralitetet 1775, † 1790, begravd i Amiralitetskyrkan, g. 1746 m. CATH. ELISABETH VON NUMERS, f. 1727, † 1776. Deras dotter BRITA ELISABETH var g. m. arkitekten och professorn OLOF TEMPELMAN (se s. 92, not 1).

² Om de äldre Karlskronastämplarna på silver se ERIK ANDRÉN, Blekinge provinsstämpel. Ett bidrag till Karlskrona guldsmedsämbetes historia, i: Blekingeboken 1958, s. 27—33.

Fig. 126. Dopskål av silver, utförd av C. F. Meidt 1712. Foto Nord. Mus. S. 185.

Silberne Taufschale von C. F. Meidt Christening bowl, silver, made by C. F. Meidt 1712.

Fig. 127. Dopfat av förgylld koppar. 1600-tal. Den släta botten senare insatt, jfr fig. 128. Foto N. L. 1958.

Taufschale aus vergoldetem Kupfer, 17. Jh. Der flache Boden später eingesetzt. Vgl. Abb. 128.

Christening tray, gilt copper. 17th cent. The flat bottom is a later insertion (comp. fig. 128).

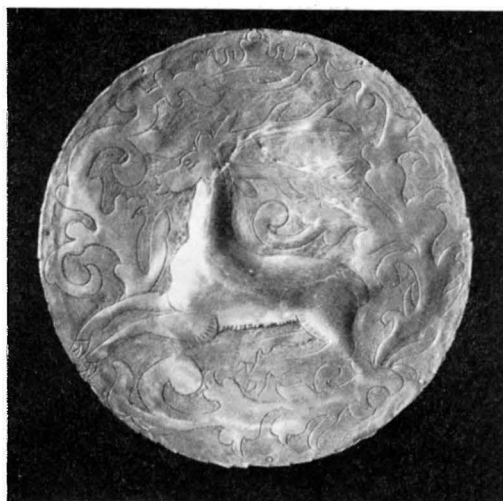

Fig. 128. Utskuren botten till fatet fig. 127.
Foto N. L. 1958.

Der ausgeschnittene Boden   Cut-out bottom of tray
der Taufschale Abb. 127.   fig. 127.

Dopfat av silver med förgyllt brätte. En pärlrand skiljer brätte från fat, medan brättets yttre kant är prydd med något rikare ornament. Enl. stplr på brättets översida tillverkad i Karlskrona 1786 (D2) av Magnus Lindgren, mästare 1782—1817. Inskrift på brättets undersida: w: 87 ½ LOD 1786. D 37.

Dopfat av förgylld koppar (fig. 127). På det breda brättet rik relieffornamentik i punsat och drivet arbete med druvklasar och vinblad. Botten utskuren och ersatt med en slät kopparplåt. 1600-talet. D 37,5. Den utskurna botten med en krönt hjort bland flikiga blad i relief (fig. 128) i samma teknik som på brättet är nu infälld i en svartmålad träplatta, som förvaras uppsatt i sakristian. Botten (D 21) blev troligen utskuren, då fatet under 1800-talet började användas att förvara mullen, ev. sanden, för jordfästningsakten (så ännu på 1940-talet). — I marginalen i INV. 1733 står: »I drifwit Mässingsfaat förärat af Adjutanten Ridders kiäraste.» I INV. 1818 säges om fatet: »bör repareras».

Kalkar: — 1. Av förgyllt silver (fig. 129). På noden sex knoppar med inskr.: I — H ^{NATTVARDS-}
— E — S — V — S. På cuppan ett graverat spegelmonogram under friherrlig krona (fig. ^{KÄRL}
130). Sexpassformad fot. I botten ingraverat: 50 3/8 LOD. 1716 D 27 AUG. Enl. stplr på fotens översida tillverkad i Stockholm av Johan Nützel (Nijssel), mästare 1676—1715.¹ Sannolikt utförd 1686 enligt uppgift i INV. 1727 (se nedan). H 25. — Tillhörande paten

¹ JOHAN NÜTZEL har gjort en kalk till Fredrikskyrkan i Karlskrona 1683 (s. 48 o. fig. 29 b), som är mycket lik Amiralitetskyrkans kalk. Dock är dess skål omgjord 1789. Den å foten förekommande stämpeln N bör tydas såsom Nützels mästartämpel. Denna tydning av N-stpln finnes ej å s. 48.

Fig. 129. Kalk (nr 1) av Johan Nützel 1686. Foto K. O. 1948. S. 187.

Kelch von Johan Nützel 1686. Chalice by Johan Nützel 1686.

slät, av förgyllt silver med graverad inskrift på brättets undersida: CORNELIUS ANCKARSTIERNA. ELISABETH ANCKARSTIERNA A^o 1686. OMGJORD A^o 1860. TILLAGT 2 LOD .WÄGER NU 11 LOD.¹ D 16. Enl. stplr omgjord i Karlskrona 1860 av Carl Abraham Neuendorff, mästare från 1805 till efter 1850. — INV. 1695 nämner »En förgylld kalk medh patén 61 $\frac{3}{4}$ Lod». Då uppgiften om lod icke exakt stämmer med inskriftens på kalken (även om patenen lägges till) är kalken troligen något reparerad 1716, vilket årtalet kan antyda. I 1727 års INV. säges: »1 silverkalk med patén Amiralen Cornelius Ancharstierna och dess fru 1686»

¹ CORNELIUS THYSEN, 1678 adlad ANCKARSTIERNA, f. 1655, friherre 1692, v. amiral 1683, amiral 1692, † 1714 på Knutstorp och begravd i Kågeröds ka, Skåne. G. 1 m. ELISABETH KRÖGER, skräddardotter från Lübeck, f. 1654, † senast 1690; g. 2 m. MARG. ELISABET SPARRE, f. 1671, † 1724.

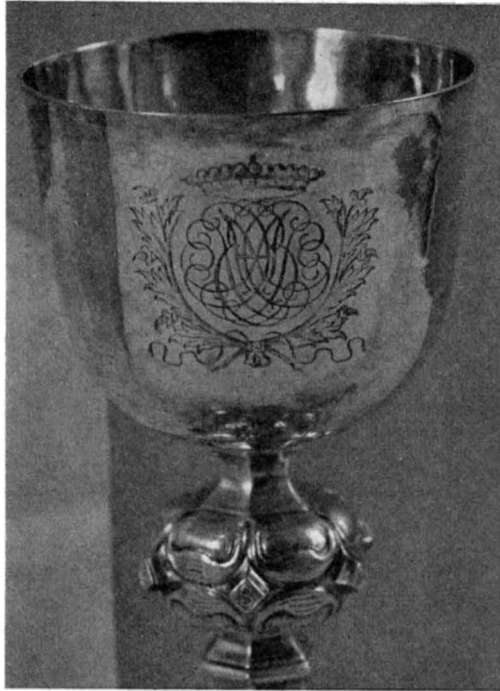

Fig. 130. Spegelmonogram å kalk fig. 129.
Spiegelmonogramm am Mirror monogram on chal-
Kelch Abb. 129. ice fig. 129.

och i marginalen »Paténen omgjord 1743». Den reparerades sålunda för andra gången 1860. — 2. Av silver, förgylld (fig. 131), med svagt sexpassformad fot. På cuppan graverad inskrift: EFTER FRAML: TYGMÄSTARENS OCH RIDDARENS WÄLBORNE HERR CARL GUSTAF VON SCHANTZ ÄNKE FRU WÄLBORNA FRU CHRISTINA BARBARA RAAB, SOM D 17 MAJI 1755 SALIGEN AFLED, FÖRÄRD (s. 219, not 1). H 22,5. — På fotens undersida: 42 $\frac{1}{4}$ LOD. Enl. stplr på fotens översida tillverkad i Karlskrona 1755 av Johan Diedrich Schwart (Svart), mästare där 1750—1799. — Tillhörande patén, förgylld, slät med omviket brätte. Inskrift: TILLIKA AF WÄLBORNA FRU CRISTINA BARBARA RAAB FÖRÄRD. — 10 $\frac{7}{8}$ LOD. D 15. Enl. stplr omgjord i Karlskrona 1851 av guldsmeden C. A. Neuendorff (se ovan patén till kalk nr 1).

Vinkannor av silver: — 1. Delvis förgylld (fig. 133) med rik driven och gjuten växtornamentik. Pipen i form av ett drakhuvud. I gravering det Lagercrantzska vapnet (fig. 134) och bokstäverna: M · G · L · C — A · M · S · B. Skänkt ca 1690 av överkom-

Fig. 131. Kalk (nr 2) av J. D. Schwartz 1755.
Foto N. L. 1958. S. 189.

Kelch von J. D. Schwartz 1755. Chalice by J. D. Schwartz 1755.

missarien *Magnus Gavelius Lagercrantz* och hans hustru *Anna Maria Sneckenberg*.¹ Enligt stplr (H i cirkel och stadsstämpel) tillverkad mellan 1685 och 1693 i Kalmar av Hans Olofsson Sturk,² mästare 1664—1715. Vikten anges med »77 $\frac{3}{4}$ ». H 30. — 2. Förgylld, med driven ornering (fig. 132), nedre delen godronnerad. Inskrift: E: CHARLES

¹ MAGNUS GAVELIUS, 1682 adlad LAGERCRANTZ, f. 1648, † 1693 i Karlskrona, kammarskrivare hos Carl Gustav Wrangel 1670, efter tjänst i Pommern överkommissarie vid amiralitetet i Karlskrona 1689. G. 1679 m. ANNA MARIA SNECKENBERG, f. 1662, dotter till k. räntmästaren Jakob Schnack, adlad Sneckenberg.

² M. HOFRÉN: Guldsmeden Hans Olofsson Sturk i: *S:te Christophers Gilles Chronica* 1949, s. 19 f.

Fig. 132. Vinkanna (nr 2), gåva av skeppsbyggmästaren Ch. Sheldon 1703
Foto W. A. 1920.

Weinkanne, gestiftet vom Schiffbau-
meister Ch. Shel-
don 1703.

Wine ewer, present-
ed by shipbuilder
Ch. Sheldon 1703.

Fig. 133. Vinkanna (nr 1) av J. O. Sturk, ca 1690.
Foto W. A. 1920 S. 189.

Weinkanne von J. O.
Sturk, um 1690.

Wine ewer by J. O. Sturk,
circa 1690.

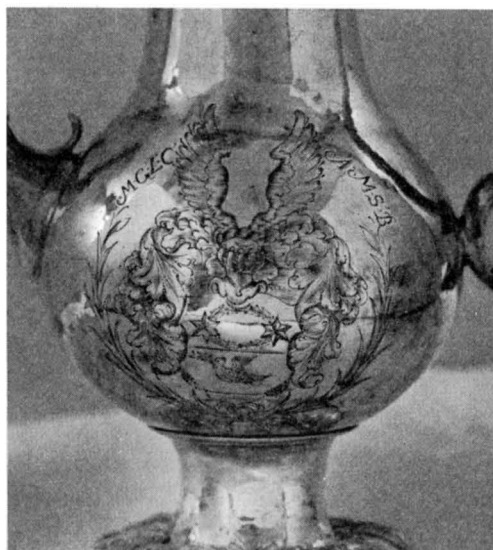

Fig. 134. Lagercrantzska vapnet, graverat å kanna
fig. 133. Foto N. L. 1958.

Lagercrantzsches Wappen, Lagercrantz coat-of-arms
graviert auf der Kanne engraved on wine ewer
Abb. 133. fig. 133.

Fig. 135. Oblatask av Samuel Phalén 1689. Foto K. O. 1948.

Oblatendose von Samuel Phalén 1689. Wafer box by Samuel Phalén 1689.

SHELDON. ANNO 1703. 95 LOD. På hanken otydliga stämplrar. Skänkt 1703 av skeppsbyggmästaren Charles Sheldon.¹

Oblatask av silver (fig. 135), delvis förgylld. Oval. Rakt liv, enkelt profilerad över- och underkant, locket svagt kupat uppåt, å dess mitt graverat IHS. På livet ingraverade två vapen, t. v. Rosenfelt och initialerna WvRF; t. h. Gyllenstake och CGS. I botten 31 LOD. Skänkt 1689 av amiralen Werner von Rosenfelt och hans hustru Christina Gyllenstake.² Enligt stplr i botten tillverkad i Karlskrona av Samuel Phalén (Fallin), mästare 1689 (trol. tidigare) — 1704. H 7,5, L 15,8.

Sked av silver, förgylld, med runt blad. Inskrift: WÄGER 5 ½ LOD. Enligt stplr tillverkad i Karlskrona 1739 av Carl Samuel Nordsten, mästare 1736—63. L 22,5. — I INV. 1733 står tillagt »År 1739 är förfärdigat en förgylt Silfverskied, om 5 ½ lod at brukas på altaret».

¹ Skeppsbyggmästaren CHARLES SHELDON, f. 1665, † 1739, efterträdde sin broder FRANCIS JOHN S. vid dennes död 1692 såsom chefsbyggmästare vid örlogsflottan i Karlskrona. En son till Charles Sheldon var den bekante GILBERT SHELDON (s. 207, not 1).

² WERNER REIMERS VON ROSENFELDT, f. 1639 på Müntenhof (Estland), † 1710 i Karlskrona, begravd i Kalmar stadskyrka. Kom i svensk tjänst 1658, underlöjtnant vid armén 1660, utländsk tjänst, återkom 1666. Kapten 1668, deltog i slaget i Kjögebugt, v. amiral 1680, holmamiral 1700, avsked med pension 1710. G. m. CHRISTINA GYLLENSTAKE, † 1715, dotter av tullinspektoren Jakob Andersson i Åbo, adlad Gyllenstake. Jfr s. 210, not 3. — Werner von Rosenfeldt var en av banbrytarna för det svenska sjökarteverket, men sysslade även på lediga stunder gärna med skaldekonst och intar en bemärkt plats bland den karolinska tidens poeter. Se J. A. ALMQUIST, W. von R. i: Samlaren 1896, s. 75—114. Hans vitterhetsarbeten tryckta i: Saml. vitterhetsarb. af sv förf. från Stjernhjem till Dalin, bd 16.

Fig. 136. Sockenbudskalk (nr 1) av P. Björkman 1725. Foto Nord. Mus.

Krankenkelch von P. Björkman 1725. Chalice used for parish visits, by P. Björkman 1725.

Fig. 137. Sockenbudskalk (nr 2) av Samuel Phalén. Gåva av S. von Otter 1693.

Foto N. L. 1958. S. 194.

Krankenkelch von Samuel Phalén, gestiftet von S. von Otter 1693. Chalice used for parish visits, by Samuel Phalén.

Sockenbudstyg: — 1. I skinnklätt träfodral och bestående av kalk, paten, oblatask och vinflaska. Kalken av silver (fig. 136), delvis förgylld. Inskrift på cuppan: DENNE SOCHNEBUDS KALCK MED PATEN. ASK. FLASKA OCH FODER ÄR TIL ÅMINNELSE. EFTER SAL. HOLMMAJOREN MÅRTEN OLOFSSON¹. A^o 1727. I botten 20 $\frac{3}{8}$ LOD. H 17,4. Paten av silver, slät, förgylld. I botten 3 $\frac{3}{8}$ LOD. D 10,7. — Oblatask av silver, delvis förgylld,

¹ Inv. 1727 säger härom: »Föräbrat af Major Mårten Olssons sedermera Capitein Zacharias Åbergs änkia fru Maria Bulick.» — ZACHARIAS ÅBERG (f. 1674, † 1715) blev amiralitetskapten 1712 och dog av skador erhållna i slaget vid Femern. Z. Å. var första gången gift med CHRISTINA CATHARINA STRAND († 1712), dotter till sjömilitekommissarien Strand (s. 204, not 2), andra gången ca 1713 med MARIA BULICH (f. 1666, † 1738), dotter till handlanden i Sthlm Mårten Bulich. Maria Bulich var första gången gift 1688 med holmmajoren MÅRTEN OLOFSSON † 1704 i Karlskrona. Z. Å:s son i första äktenskapet JONAS Z. ÅBERG, adlad GYLLENSTAM (s. 185, not 1). — *Holmmajor* var under 1600- och 1700-talen benämning för varvschefen vid örlogsstationerna i Stockholm och Karlskrona.

Fig. 138. Oblatask till sockenbudstyg nr 2 av Magnus Lindgren 1786. Foto N. L. 1958.

Oblatendose von Magnus Wafer box by Magnus Lindgren 1786.

rund, locket något profilerat med ornerad kant. Inskrift på locket: MÅRTEN OLOFSSON A^o 1727. I botten 6 $\frac{3}{4}$ LOD. D 8. — Samtliga tre föremål äro enl. stplr tillverkade 1725 i Karlskrona av Petter Björkman, mästare 1718—1753 (55). — Flaska av glas. H 16. — Hela sockenbudstygget skänkt 1727 av majorskan Maria Bulich till minne av hennes år 1704 avlidne man, holmmajoren Mårten Olofsson. — 2. I träfodral och bestående av kalk, paten, oblatask och vinflaska. Kalken av förgyllt silver (fig. 137) på rund fot och försedd med nod. Enkelt ornerad. På cuppan inskrift: GUDS NAMPN TILL ÄHRA ÄHR DENNA KALCK FÖRÄHRAT TILL KONGL. AMIRALITETZ KYRCKIAN AFF ÖFWER: COMMISSARIEN WÄLLBORNE: SALOMON VON OTTER¹ ANNO 1693. Inskrift i botten: 1686 1723 JR 44 LOD $\frac{3}{8}$. Enl. stplr, SP på varandra, tillverkad i Karlskrona av Samuel Phalén (Fallin), mästare 1689 (trol. tidigare) — 1704. H 20. — Paten, slät, »6 Lod». D 14. Enligt INV. 1695 skänkt av S. v. Otter samtidigt med kalken. — Oblatask av silver (fig. 138). Det släta livet av-

¹ SALOMON OTTER, 1691 adlad VON OTTER, friherre 1719, f. 1647, † 1732, begravd i Trefaldighetskyrkan i Karlskrona, där ett epitafium uppsattes, vilket dock förstördes vid branden 1790, då förmodligen även graven förstördes. En minnestavla uppsattes 1934 i Trefaldighetskyrkan (se s. 115 o. 123). Kamrerare vid amiralitetsstaten 1689, överkommissarie 1693, krigsråd 1712, riddarhusdirektör 1714, landshövding i Blekinge 1719. G. 1682 m. BARBARA SCHAEIJ, f. 1656, † 1734, dotter till rådmannen i Arboga och faktorn vid Jäders kronobruk Peter Schaeij. — Kalken synes vara skänkt med anledning av utnämningen till överkommissarie 1693.

Fig. 139. Ljuskröna (nr 2) skänkt 1689. Foto MVK 1958.
S. 196.

Kronleuchter, gestiftet 1689. Chandelier, presented 1689.

gränsas uppåt och nedåt av ett grovt pärlrandsornament. På det upphöjda locket är korsfästelsen graverad. Inskrift i botten: w: 13 LOD 1786. Skänkt av översten Jonas Gyllenstam (s. 185, not 1). Enligt stplr tillverkad i Karlskrona 1786 av Magnus Lindgren, mästare 1782—1817. D 9. — Flaska av glas. H 16. Av lika utförande som flaskan i sockenbudstyg nr 1.

Brudkronor av silver: — 1. Förgylld, skänkt 1939 av hovjuveleraren i Karlskrona J. W. Bolin, som komponerat och tillverkat kronan. H 9. — 2. Med violetta stenar. Skänkt 1955 av förste marinläkaren Nils Molander och hans hustru Margit. Komponerad och tillverkad av sonen, silversmeden i Sthlm Stellan Molander. H 10.

I mittkvadratens SV hörn är placerat ett kassaskåp, anskaffat 1957, där kyrkans silver förvaras. För att underlätta visningen av detta är innanför dess yttre dörr insatt en inre dörr av tjockt glas; skåpet har innerbelysning.

Ljuskrönor: — 1. Av mässing med trettio ljusarmar fördelade på tre kransar. Profilerad mittstav krönt av en kvinnlig figur, bärande lager och palmkvist, nedtill avslutad med en kula. På kulan ingraverat: TILL. BETYGAN. AF. SKYLDIG. ÖDMIYK. WÖRDNAT /

EMOT. GVD. OCH DES. HELIGE. TEMPEL. ÄR TILL. KONGL: / AMMIRALITETZ. KÿRKIAN. VLDERICA. PIA. DENNE. LIVS: / CRONA. GIFWEN. OCH. FÖRÄRAD. AF RÄNTEMÄSTAREN. / WED. KONGL: AMMIRALITETZ. KRIGZMANS HVSET / JOHAN. PSILANDER¹. ANNO. 1706:. H 275. Hänger i korsmitten. — 2. Av mässing med sexton ljusarmar fördelade på två kransar (fig. 139). Staven, krönt av en kvinnofigur, avslutas av en stor kula med graverad inskrift: DENNE LIUSCRONA HAR FORDOM SALIG ÖFWER COMMISSARIEN WED KONGL. / AMMIRALITETET WÄLBORNE HER SAMUEL GRIPENCLO OCH DES K: FRU WÄLBORNE ANNA GRIPENCLO TIL KONGL. AMMIRALITETS KYRKIAN. / FÖRÄHRAT. CARLSKRONA. ÅHR EFTER CHRISTI FÖDELSE. MDCLXXXIX.² H 110. Hänger i mittkvadratens S del. — 3. Av malm med sexton ljusarmar fördelade på två kransar. Staven krönt av en vildman och avslutad med en kula. På kulan ingraverat: DETTA FÖRÄHRAR SKEPSBYGMESTAREN MÄST: ROBERT TÖRNER. OCH HANS KÄRE HUSTRO ELISABETH. KINGO TILL AMMIRALITETZ. KYRKIAN / I CARLSCRONA. ANNO. 1686 / GUD BEWARE SIN KYRCKIA, EFTER SIN GUDOMS MACHT. / VÅR KONUNG OCKSÅ STYRKA, OCH HAFWA I GOD ACHT, ATT UTHI FREDH MÅ BLIFWA HANS RIJKE, FOLCK OCH LAND DETT ÖNSKE VIJ SOM GIFWA / VÅR GÅFWA I HERRANS NAMPN.³ H 145. Hänger i mittkvadratens N del. — 4. Av malm med åtta ljusarmar i en krans. Staven krönt av en fläkt örn, avslutad med en kula. Skänkt av överkommissarien, sedermera landshövdingen Salomon von Otter (s. 194, not 1). H 60. Hänger i kyrkans Ö del. — 5. Av malm med åtta ljusarmar. Staven krönt av en fläkt örn, avslutad med en kula. Skänkt av amiralen Gideon von Numers⁴ 1704. H 60. Hänger i kyrkans Ö del.

Ljusplåtar av mässing: — 1. Sex st. drivna, åttasidiga med två pipor (fig. 140). Graverad inskrift, på en av plåtarna: MR ROBERT S. TÖRNER. E K A⁰ 1686, på de fem övriga:

¹ JOHAN PSILANDER, 1720 adlad PSILANDERHJELM, f. 1664, † 1722, begravd i Maria kyrka i Stockholm, där hans vapen uppsattes (SvK Sthlm VII, s. 175); räntmästare vid amiralitetskrigsmanshuskassan 1703, överkommissarie vid amiralitetet i Stockholm 1720. G. 1693 i Karlskrona m. BRITA BÄHR, f. 1668, † 1728. År 1706, då kronan skänktes, föddes hans tolfte barn, sonen NILS, sedermera bergsråd, † 1768. Dennes porträtt finnes i Ljusterö kyrka (SvK Up I, s. 687, fig. 691).

² SAMUEL PALUMBUS, 1687 adlad GRIPENKLO, f. 1648 i Östra Husby i Östergötland som kyrkoherdeson (enligt ELGENSTIERNNA: begravningsvapnet i kyrkan anger som födelsedatum 1647 4/5 och Söderköping som födelseort), † 1689 12/9. Den 10/5 1689 hade han blivit överkommissarie vid amiralitetet i Karlskrona, där han sedan 1678 varit kamrerare. Sannolikt skänktes kronan i anledning av utnämningen till överkommissarie. — G. m. ANNA HÄLLBERG. — Deras gravplats i kyrkan är icke identifierad. Hans begravningsvapen (nr 5) är uppsatt i kyrkan (s. 212).

³ ROBERT TURNER (TERNER, TÖRNER), av engelsk börd, blev 1659 mästernekt vid skeppsbyggeriet under Francis Sheldon, vilken han efterträdde som skeppsbyggmästare 1672. Var först verksam i Stockholm, från senhösten 1680 i Karlskrona. † 1686 2/5 efterlämnande änkan ELISABET KINGO. Turner efterträdde som chefsbyggmästare vid örlogsflottan av FRANCIS SHELDON D. Y. († 1692). Jfr s. 207, not 1.

⁴ GIDEON VON NUMERS (fadern, urspr. från Lübeck, var borgmästare i Narva) antogs till skeppsgosse vid amiralitetet 1670, blev schoutbynacht 1700 och utnämndes senare samma år till vice amiral; † 1708, begravnen i Trefaldighetskyrkan i Karlskrona, där hans grav täcktes av en enkel gravsten (förstörd vid branden 1790). G. m. MARIA VON ROSENFELDT († 1711), dotter till amiralen Werner von Rosenfeldt (s. 192, not 2).

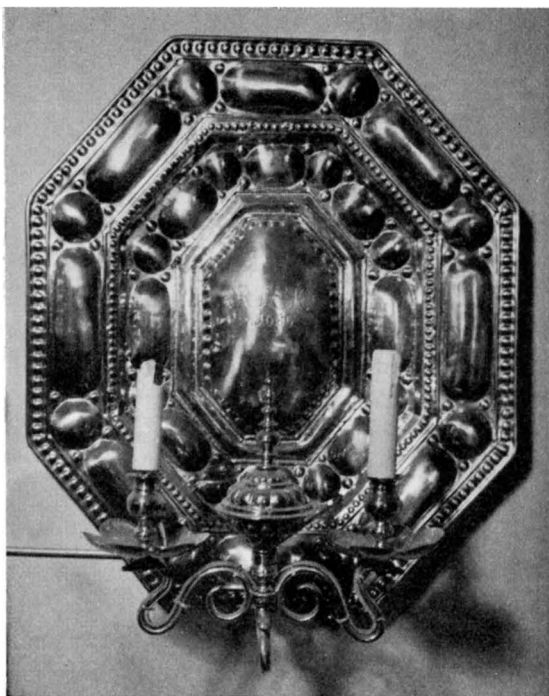

Fig. 140. Ljusplåt (nr 1), gåva av Robert Törner 1686. Foto N. L. 1958.

Blaker, gestiftet von Robert Sconce, presented 1686.
Törner 1686.

R. T. E. K. A^o 1686. H 53. Dessa sex ljusplåtar, samtliga i koret, äro skänkta av skeppsbyggmästaren Robert Törner (Turner) och hans hustru Elisabeth Kingo (s. 196, not 3).

— 2. Fyra st. åttasidiga, enkla, enl. inskrift på en av dem skänkta d. 24 dec. 1896. De äro försedda med inskrifter (bibelspråk). Över texten på en av dem är graverad en romersk fasces, under texten en Davidsstjärna. H 55. Två på S och två på N väggen i Ö korsarmen.

Ljusarm av driven och ciselerad mässing med 1 pipa. Enkel. 1600-talets slut. L 30. Sedan 1926 i BM (inv. nr 10.365).

Ljusstakar: — 1. Av mässing, med fyra armar och fem pipor, på foten punsad ornering och inskriften: CATHARINA ELISABET. HÖIBINET. A^o 1732. Namnet antagligen Hybinette, men skrivet efter engelskt uttal. I INV. 1733 nämnes denna stake: »1 stor drifwen d^o med 5 pipor, förährat af. Sahl. wijnhandlaren Houbinets Enka d. 27 Maj 1732, som brukas på altaret». H 76. Nu i sakristian. — 2. Ett par av mässing, tre pipor, 1600-talsform, modern tillverkning, troligen 1896. På foten driven inskrift: TILL GUDS ÄRA. H 51. På altaret i sakristian. — 3. Ett par av mässing, tre pipor, moderna, troligen 1896. H 37. På orgelläktaren. — 4. Sex stycken av gjuten mässing, moderna. Skänkta

1950 av syföreningen Måndagskretsen. H 25. På altaret. — 5. En s. k. dopstake av lind med snidade blad och pärlband kring skaftet samt en eklövskrans kring foten: skaftets kannalering målad i blått och guld. H 110. Utförd av verkmästaren B. O. Jonason och modellsnickaren Karl Karlsson vid Karlskrona Marinverkstäder 1959. Gåva av söndags-skolans barn.

FÖRSVUNNA
LJUSREDSKAP

INV. 1693 upptager förutom härovan nämnda äldre ljusredskap: — 1 ljusstake av mässing på altaret med 4 pipor. Inv. 1727 nämner samma stake och tillägger: »af Capitain Palm¹ och dess fru.» — 1 ljusarm vid predikstolen med 3 pipor. Inv. 1727 säger härom: »förährad af Constapeln Carl Carlsson Norman A^o 1690». — 1 ljusarm över klockarens bänk av mässing med 1 pipa (möjligen den ovan nämnda ljusarmen i BM). — 2 par ljusstakar av bleck att bruka på altaret.

INV. 1727 angiver därutöver (inskrivet å inventariets marginaler): »2 st. stora utharbetade ljusstakar af metall af Klockaren Johan Ringnelio förärade at bruka på Herrans altare 1729 d. 25 December.» — »1 st. Ljusarm på Predikstolen m. 3 pipor af metall att wrida hit och dit.» Skänkt av majorskan Maria Bulich v. nyåret 1728 (s. 193, not 1). — 2 st. små ljusstakar av metall »förärade af Commendeuren Axell Grubbe² d. 15 Januari 1729 att brukas i sakristian». Samtliga dessa ljusredskap äro försvunna senast under 1800-talet.

TEXTILIER

Antependier: — 1. Av svart sammet med ett enkelt kors av silvertyg. 1900-talet. L 271. — 2. Av mörkblått siden. Framstycket indelat i större och mindre fält genom i silke (gult och ljusblått) broderade horisontala och vertikala bårder. I mitten en stor broderad mandorla, omslutande IHS inom en snedställd kvadrat. Komponerat av Maria Andersson³, utfört av Handarbetets Vänner i Sthlm 1911. Total L 310, framstyckets L 180, H 95. På sakristians altare. — 3. Av tegelrött linne med broderier i flerfärgat silke och guldtråd. I mitten ett kors, omgivet av två drickande hjortar. Tillverkat 1943 av Maria Wirde³, Algutsboda. L 271. — 4. Av vitt linne (fig. 141) med symbolerna för tro, hopp och kärlek broderade i linne- och guldtråd. Komp. av Sofia Wideen, utfört av Licium 1949. Gåva av syföreningen Måndagskretsen. L 243 (framstycket). — 5. Av violett siden med broderi och applikation, symboliserande nattvardens välsignelse.

¹ Möjligen identisk med RUDOLF GUSTAF PALM, son till holmmajoren Jean Rolofsson P.; arkli-mästare, 1704, eo kapten 1719, skeppskapten 1740, tillsyningsman över galärbyggnaden i Finland 1742, † 1742 i Nyslott. (BÖRJESON-WESTER, Biogr. anteckn. om Örlogsflottans officerare 1700—1799, Sthlm 1942.)

² AXEL GRUBBE, f. 1675, † 1731 i Karlskrona och begravd där. Underlöjtnant vid amiralitetet 1700, kommandör 1715. G. 1713 m. ANNA LANG, 1716 adlad LAGERCREUTZ, † 1751.

³ SIGRID MARIA ANDERSSON (WIRDE), f. 1873, † 1952, dotter till kh. C. A. Andersson, (f. 1841, † 1912), som var kh. i Karlskrona stadsförsaml. 1883—1893, därefter (utn. 1891) i Algutsboda. Dennes barn antogo namnet Wirde. Maria var en tid anställd hos Handarbetets Vänner i Sthlm, flyttade 1931 till Algutsboda, där hon grundade och drev firman Södra Sveriges Kyrkliga textil, som förfärdigat ett stort antal skrudar, antependier o. a. kyrkliga textilier. Hon vistades någon tid i Cranbrook, USA.

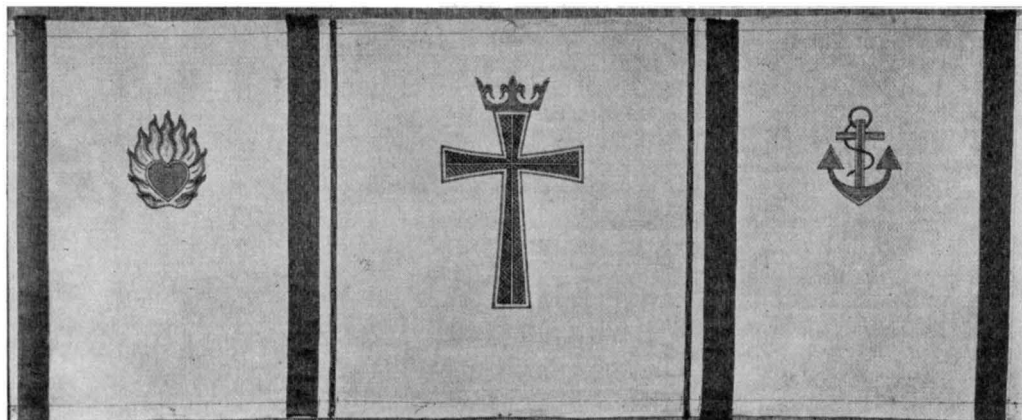

Fig. 141. Antependium (nr 4) av vitt linne. Komp. av Sofia Wideen 1949. Foto Licium.

Antependium aus Weissleinen von Sofia Wideen 1949. Altar cloth, white linen. Designed by Sofia Wideen 1949.

Signerat ESW (= Elisabeth Söderberg-Weixlgärtner i Göteborg), utfört av Libraria 1951. L 253.

Mässhakar: — 1. Ett par av svart sammet med ornering av silvergallon. 1800-talet. — 2. Ett par av hemvävt, vitt silketyg prydda med broderier i silke och guldtråd.Utförda av Maria Wirde, Algutsboda, 1939 (s. 198, not 3). — 3. Ett par av violett siden med broderier. Höra samman med antependium nr 5. Signerade LIBRARIA. KOMP. M. G. [= Märta Gahn] 1951.

Kalkduk av mörk rödviolett sammet, fodrad med ljusare rödviolett siden. Frans av guld. Broderier i guldtråd, identiska motiv i diagonala hörn. Det ena utgöres av tre sädesax med blad, det andra av en druvklase med blad, symboler för nattvardens bröd och vin. 1800-tal. 50×50 med frans.

Predikstolskläden: — 1. Av vitt linne (= antependium nr 4) med broderi i silke och guld, IHS över en druvklase. Sign. s. w. [= Sofia Widéen] LICIUM 1949. 70×60. Gåva av fru Rosa Olsson och hennes dotter Margit Bolmér. — 2. Av violett siden (= antependium nr 5) med sparsamt broderi i silke, sign. LIBRARIA 1952. 73×61.

Kollekthåvar med stänger; två av röd, två av blå sammet med enkel brodyr. Anskaffade 1926, broderade av amiralinnan Märtha Sparre, överstinnan Elsa Hasselgren och fru Elin Collén.

I BM (inv. nr 5244) förvaras en sol av graverat silver, som varit applicerad på en nu försvunnen mässhake. Solen är enligt stplr tillverkad 1834 i Karlskrona av guldsmeden Niclas Pettersson, mästare 1814—1836. D 17.

INV. 1727 nämner 2 antependier, 4 mässhakar, 6 kalkdukar och ett broderat kläde till dopfunten, förutom altardukar, mässkjortor m. m.

I INV. 1733 upptages 3 antependier, 5 mässhakar, 7 kalkdukar samt dopfuntsduken.

Fig. 142. Kristus tröstaren, oljemålning (nr 1)
ca 1700. Hansa-Foto.

Christus der Tröster, Christ the Comforter,
Ölgemälde um 1700. oil painting circa 1700.

Den nytillkomna kalkduken är sannolikt den, som enl. GYNTHER a. a. III, fol. 97—98, skänktes 1728 av schoutbynacht Peter Feif och hans hustru Anna Christina Lagerbielke.

1794 är antalet 3 antependier, 3 mässhakar och 4 kalkdukar. Samma antal finnes 1818. Samtliga dessa textilier äro nu försvunna. — Värd att nämnas är en gåva 1728 av presidenten Carl Hans Wachtmeister och hans maka Beata Jaquette Ribbing¹ bestående av »Ett altarekläde af hwitt Silfwer Moir med GuldGaloner med förgylt Sillfwerplåt med wapen på plåten och begge deras namn C : H : W B : I : R :» samt »En Mässhake af hwitt Sillfwer Moir med en förgylt Sillfwersohl på Bröstat, Bak på ryggen guldgaloner och ett Crucifix af Sillfwer drifwit.» Den i BM bevarade silversolen är icke identisk med den här nämnda.

TAVLOR

Oljemålningar: — 1. Kristus tröstaren, på duk i skulpterad och förgylld ram (fig. 142). Frälsaren är framställd i höftstycke, halvprofil åt höger, välsignande och med världsklotet i vänster hand. Ljusblå fond, grönt draperi, röd mantel, violett dräkt. Karaktären av »tröstare» framgår av den nedtill målade latinska inskriften ur Matteus XI: 28—29: VENITE AD ME OMNES, QVI LABORATIS ET ONERATI ESTIS ET EGO REFICIAM VOS. DISCITE A ME: QVIA MITIS SUM ET HVMLIS CORDE (= Kommen till mig, I alle, som arbeten och ären betungade och jag skall vederkvicka eder. Lären av mig ty jag är mild och ödmjuk av hjärtat). Nämnas i INV. 1727; troligen tillkommen omkring 1700. H 120,

¹ CARL HANS WACHTMEISTER AF BJÖRKÖ, f. 1682, † 1731, amiral 1723, president i amiralitetskollegium 1727. G. m. BEATA JACQUETTE RIBBING, f. 1692, † 1762, i hennes första gifte.

Fig. 143. Tumbor i kyrkans gravkällare, täckta med äldre gravhällar.
Foto N. L. 1958.

Tumben im Grabkeller der Kirche, Tombs in church crypt, covered with
von älteren Grabplatten bedeckt. older grave slabs.

B 100. Uppsatt på Ö väggen i N korsarmen (jfr s. 174). — 2. Den gråtande Petrus, på träpannä i svartmålad, delvis förgylld ram. Huvudfärger skärt, brunt och blått. Möjlig kopia efter holländsk mästare, 1700-talet. — Enligt anteckning på baksidan skänkt av I:e expeditionssekreteraren, amiralitetsproviantmästaren Arnoldsson 1841, samt reparerad, fernissad och försedd med ny ram 1847. H 37, B 27,5. Uppsatt i sakristian.

Gravkammare. I den stora källare, som innanför kyrkans höga sockelmur sträcker sig under hela kyrkobyggnaden (jfr s. 158), finnas runt grundmurarna inbyggda ett antal gravkammare, sammanlagt fjorton stycken, uppförda med tegelväggar och i regel med i senare tid upptagna dörrar mot källarens centrala parti. Dessutom finnas under S korsarmen nio helt slutna kammare innanför den yttre raden. Alla dessa gravkammare voro avsedda till lägerställen åt dem, som mot erläggande av särskild avgift ville »på ett säkrare rum» förvara de jordiska kvarlevorna av de sina. Kamrarna äro i de flesta fall små rum med en längd av 3—4 m och en bredd av 2—3 m och ca 2 m höga.

I samband med en värmeinstallation i kyrkan (s. 157) undersöktes åren 1942—43 samtliga 23 kamrar, varvid de tidigare på varandra staplade och delvis förmultnade kistorna rengjordes och reparerades i görligaste mån samt uppställdes på enkla träställningar i kamrarna. Innehållet i helt förmultnade kistor samt de talrikt kringspidda lösa skelettdelarna samlades i en för detta ändamål i gravkällarens norra del byggd gravtumba, utanpå klädd med kalkstensplattor och med ett par av de äldre gravstenar från kyrkogolvet, vilka förvarades i källaren, som täckhällar.

Undersökningen 1942—43 utfördes av fil. lic. L.-G. Kindström, varjämte fil. dr Agnes Geijer genomgick textilmaterialet.Utförliga, med fotografier belysta redogörelser för

GRAV-
MINNEN

undersökningen och dess resultat såväl av L.-G. Kindström som av A. Geijer förvaras i ATA; kortfattat referat av Kindström är tryckt i Blekingeboken 1943, s. 223—26.

Sammanlagt funnos i källaren 400 kistor av vilka 238 kunde bevaras. Därutöver påträffades minst ett 100-tal lik i mer eller mindre fragmentariskt skick. Det kunde också konstateras, att begravningar skett i källarens golv. Därjämte framgår det av uppgifter i kyrkans begravningsbok, att ett mindre antal (7?) gravkamrar funnits murade utanför grundmuren, men intill densamma.

Begravningarna under Amiralitetskyrkan synas ha tagit sin början strax efter kyrkans invigning 1685, men det största antalet kistor stammar från 1700-talets mitt och senare hälft. Den tidigast daterade är från 1697, den yngsta namnplåten bär årtalet 1837.

Gravkamrarna voro i regel av högre officerare vid flottan inköpta familjegravar, vilka understundom överflyttades i andra familjers ägo genom arv eller köp.¹ Flera familjers vilorum kunde genom kistornas namnplåtar identifieras vid undersökningen, t. ex. för släkterna Ankarlo, Gyllenskepp, Hederstjärna, Raab och Sjöstjärna. Även den bekante skepps-byggmästaren Gilbert Sheldons (s. 207, not 1) kista påträffades.

De döda synas i viss utsträckning ha varit balsamerade och voro understundom väl bevarade. De äldsta voro i stor utsträckning klädda i sin tids klädedräkt, medan man under 1700-talets andra hälft i allt högre grad synes ha övergått till särskilda svepningar. Textilierna voro i stor utsträckning väl bevarade.

Åren 1878 och 1888 synas omfattande städningar och omplaceringar av kistorna ha utförts av flottans folk, sedan tillstånd därtill lämnats av kyrkorådet.

GRAVSTENAR

De döda ha vanligen sänkts ned i gravkamrarna genom öppningar i kyrkans golv, vilka öppningar mestadels täckts av träluckor, i några fall av gravstenar, inlagda i trägolvet.

I en förteckning av år 1733 över murade gravar i kyrkan nämnas sex gravstenar. Fem gravstenar äro ännu helt bevarade. Fyra av dem förvaras sedan 1800-talet i gravkällaren. Två ligga numera såsom lock på den år 1943 byggda gravtumban (fig. 143) för lösa skelettdelar, två äro resta vid källarens väggar nära tumban. Den femte ligger utanför kyrkan, en sjätte finns delvis bevarad i trappan till sakristians yttre ingång.

De bevarade gravstenarna äro följande: — 1. Av ljusgrå kalksten över kommandören Anders Hysing², † 1701. Rikt skulpterad med dödssymboler m. m. i hörnen, i mitten en oval inskriftstavla omgiven av lagerkrans. Fyra järnringar. Inskrift utmed kanterna:

¹ En 1733 upprättad förteckning över kyrkans murade gravar refereras utförligt av E. HOLMBERG, a. a. s. 77—79. Där återfinnas uppgifter om gravarnas olika ägare under tidernas lopp m. m.

² ANDERS HANSSON HISING, f. 1641, † 1701 i Karlskrona. Bösseskytt vid amiralitetet 1657, efter avsked 1660 i holländsk tjänst 1665—74, kapten 1675, kommandör 1682, avsked 1700. G. m. MARIA WENZELL-PANECK, † 1716. — Sonen HANS HENRIK HISING, f. 1685, † 1756, amiralitetskapten, g. m. BRITA ANCKARFELT, f. 1688, † 1771, i hennes andra gifte (gift första gången 1707 med kapten Niklas Paulin). Deras son, konteramiralen JOHAN HISING, f. 1723, † 1797, adlad 1773 HISINGSRÖLD.

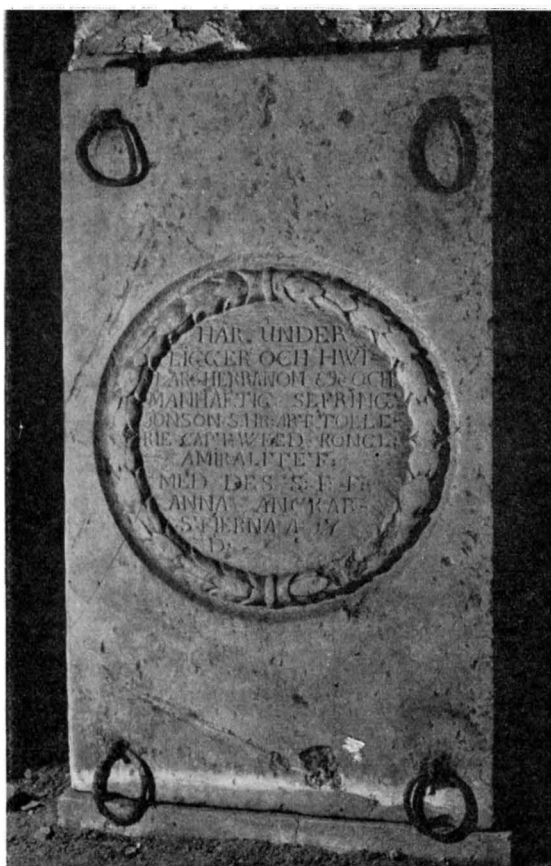

Fig. 144. Gravhäll (nr 4) över artillerikaptenen Sefring Jönsson († 1714) och hans hustru Anna Anckarstierna. Foto N. L. 1958. S. 204.

Grabplatte des Artillerie-
kapitäns Sefring Jönsson
(† 1714) und seiner Frau. Grave slab 1714.

DENNA STEN / [HÖ]RER CAP[ITAI]NEN / -----G TIL-----1702. Kring mittmedaljongen: CHRISTVS + ÄHR / MIT + LIF + OCH + DÖDEN + ÄHR + MIN / WINNING + PHILIP + 1 +. Inom mittmedaljongen: A-----NOVEMB / B--VA HYSING ANNO 1694. L 210, B 139. Har legat i kyrkogolvet över den gravkammare i V korsarmens SV hörn (kam. VIII), som släkten Hising förvärvat omkring år 1700. Graven övergick 1753 (1757?) till viceamiral David Anckarlo, varvid äldre kistor torde ha flyttats. Stenen, som finns nämnd i gravförteckningen 1727/28, är spräckt i två delar och starkt nött; den ligger nu som en av de två täckhällarna på gravtumban (fig. 143) i gravkällarens N korsarm (jfr s. 201).

2. Av ljusgrå kalksten över kaptenen Petter Liungh¹ och hans maka och dotter samt över kaptenens syster Elisabet Liungh. Texten inom en stor, rektangulär, nedsänkt ram: HÄRUNDER HWILAR I HERRANOM / SAL: CAPITEINEN EDELL OCH / MANHAFTIG PETTER LIÜNGH / MED EN DES SAL: KIÄRASTE DEN / ÄHREBORNA OCH DYGD SAM: / MA MATRONA HELENA PEHRS / DOTTER: JÄMVÄL EEN DOTTOR / SAMPT OCH SAL: HERR CAPITE: / NENS K : SYSTER ÄHREBORNA / OCH DYGD SAMMA MATRONA / SAL: ELISABET LIÜNGH. / TEXTEN I HIOBZ BOOK 16 CAP: 19 V: / OCH Sÿ NÜ MITT WITTNE ÄR / I HIMMELEN OCH THEN MIG / KIÄNNER ÄR I HÖGDENNE / ANNO 1705 DEN 28 MAIJ. L 182, B 139. Den har legat i kyrkogolvet över en gravkammare under SV hörnet av kyrkans mittkvadrat (kam. VI), troligen anlagd 1705. År 1757 överläts den till Amiralitetsjustitiären Alex. Sundvall »emedan ej bekant var att några arvingar funnos» (efter kapten Ljung). De äldre kistorna torde ha avlägsnats. Stenen, som finnes nämnd i gravförteckningen 1727/28, står nu rest i närheten av gravtumban i gravkällarens N korsarm.

3. Av ljusgrå kalksten över amiralitets sjömiliteikommissarien Henrik Strand² och arvingar 1707, med en oval, svagt kupad inskriftstavla inom nedsänkt ram, f. ö. slät. Inskrift: KL^E AM^Z / SIÖMILITIAE / COMMISSARIEN / HENRIK STRAND / OCH DESZ / ARFWINGARR / TILLHÖRIG ANNO 1707. L 210, B 140. — Har legat över en gravkammare (kam. III) intill Ö väggen i S korsarmen. Henrik Strands och hans makas kistor äro icke bevarade, men i kammaren påträffades 1943 en kistplåt av tenn över sonen överste Georg Strand (1688—1778). Stenen, som finnes nämnd i gravförteckningen 1727/28, ligger numera som en av de två täckhällarna på gravtumban (fig. 140) i gravkällarens N korsarm (jfr s. 201).

4. Av grå kalksten över artillerikaptenen vid amiralitetet Sefring Jönsson,³ † 1714, och hans hustru Anna Anckarstierna (fig. 144). I mitten ett runt fält omgivet av en skulpterad lagerkrans. Inom denna inskriften: HÄR UNDER / LIGGER OCH HWI / LAR I HERRANOM ER: OCH / MANHAFTIG SEFRING / JÖNSSON. S: HR: ARTOLLE / RIE CAPT: WEED KONGL: / AMIRALITET: / MED DES. S: F: F: / ANNA ANCKAR- / STIERNA A⁰ 17 -- / D. --. L 178, B 103. Har legat över den gravkammare intill V väggen i S korsarmen (kam. XVII), som Anna Anckarstierna († 1738) förvärvade 1715 för sig och sin avlidne make. Hennes

¹ Kapten PETTER LIUNGH dömdes 1680 till döden för kaperi, benådades och blev besutten borgare i Karlskrona, † 1705. Ägde en gård vid Amiralitetsgatan. G. m. HELENA PEHRSDOTTER. — Efter honom var en vik mellan Björkholmen och Trossö i Karlskrona uppkallad. Denna vik är nu igenfylld, och där ligger nu bl. a. varvspport nr 17. — Systemen ELISABET LIUNGH skall även ha dött 1705.

² HENRIK STRAND blev 1679 kanslist vid amiralitetskollegium och 1691 kommissarie i sjömiliteikon-toret, † 1707. — Sonen GEORG STRAND (f. 1688, † 1778) började som volontär och blev överste 1771.

³ Artillerikaptenen SEFRING JÖNSSON STRIDER började sin tjänst vid flottan 1657 och blev konstapel 1659, kapten vid amiralitetsartilleriet 1677 ombord på Henrik Horns flaggskepp. 1678 chef för N Finlands bösseskyttekompani. Avsked 1710, † (troligen) 1714. G. 1695 m. ANNA WIBLING, f. 1663, † 1738. Hon var gift första gången 1688 med THIJS THIJSEN ANCKARSTIERNA, f. 1650, † 1692, farbror till DIDRICH ANCKARSTIERNA (s. 215, not 2).

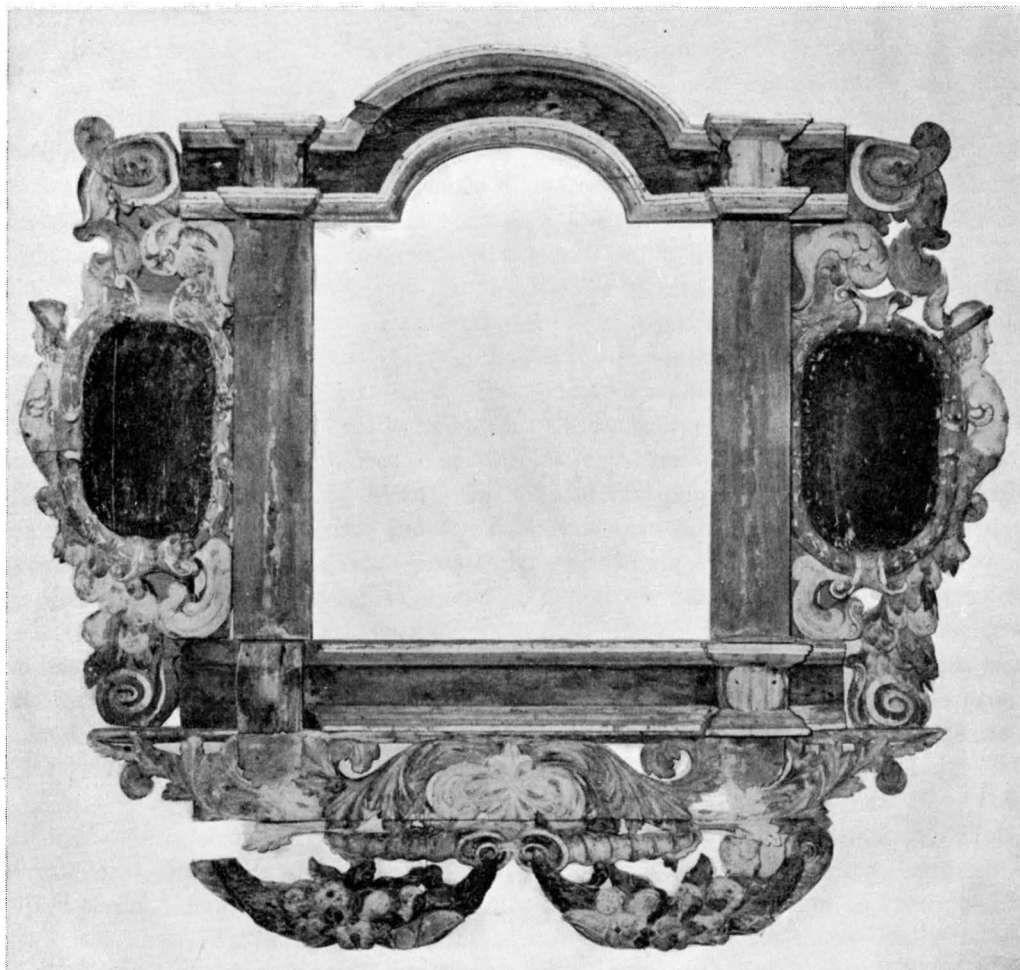

Fig. 145. Epitafium (nr 1) över amiralitetssuperintendenten Knut Choraelius, † 1690. Foto MVK 1958. S. 206.

Epitaphium des Admiralitätssuperintendenten Choraelius († 1690). Epitaph 1690.

eget dödsår å stenen endast påbörjat. Kammaren övergick 1724 till släkten Sjöstjärna. Stenen, som finnes nämnd i gravförteckningen 1727/28, står nu rest i närheten av tumban i gravkällarens N korsarm.

5. Av ljusgrå kalksten, troligen över tackelskrivare Erik Lund, om vilken sten det i 1727/28 års gravförteckning heter »en väl uthuggen grafsten med 4 st. metallringar uti». Skulpterad med en oval krans i mitten, i hörnen änglar och dödssymboler. Inom ovalen har texten varit uthuggen, troligen helt kort; på den starkt nötta stenen kunna endast obetydliga spår därav urskiljas, dock möjligen ett stort R. Spräckt i ena hörnet. Har legat

över en gravkammare i mitten av S korsarmen, längst in mot kyrkan (kam. IV). När tackelskrivare Lund förvärvade denna är icke känt. L 210, B 150. Ligger i gräsmattan S om den V korsarmen.

6. Av ljusgrå kalksten, starkt nött, utan dekor. Märken efter två järnringar. L 98, B (urspr.) 162. — Har troligen legat över första gravkammaren (nr XXII) omedelbart innanför S dörren, där skeppsbyggmästaren Robert Törner, † 1686 (se s. 196, not 3) hade sin grav med enkel sten »outhuggen», men märkt R. T. enl. gravförteckningen 1727/28. Graven synes ha vid okänd tidpunkt övertagits av släkten Sheldon, och skeppsbyggmästaren Gilbert Sheldons († 1794) kista är ännu bevarad i kammaren (s. 207, not 1). — Stenen ligger nu som trappsten i yttre trappan till sakristian.

EPITAFIER I kyrkan äro uppsatta följande epitafier:

1. Ett ofullständigt epitafium av snidat och målat trä (fig. 145), år 1958 uppsatt på S korsarmens S vägg över läktaren, efter att en längre tid i söndertaget skick hava förvarits i gravkällaren¹. Det består av ett mittparti, som torde hava inramat en större oljemålning, flankerad av pilastrar stående på ett lågt postamentlistverk och uppbärande ett smalt, delvis buktat krönlisterverk. Tavla och pilastrar saknas numera. Under detta ramverk ett av stora akantusblad, knorpelverk och fruktguirlander bestående understycke. På vardera sidan om ramen en med lagerkrans omsluten oval medaljong, omgiven av rik ornamentik med en hermfigur, knorpelverk, akantus och frukter. Det hela rikt snidat och målat i rött, grått och blått, samt med förgyllning på ornamentens konturer och på listverkens kanter. Ett vackert och typiskt exempel på sydsandinavisk epitafiekonst under 1600-talets senare hälft (jfr epitafierna i Ronneby kyrka, SvK Bl. IV, s. 106 f.). Epitafiet saknar tyvärr nu hela sitt krönparti, som säkert varit rikt. — H 230, B 254.

Mässingsslagaregesällen Jonas Wiséen lämnar i sina år 1810 nedskrivna »Samlade underrättelser om Amiralitetskyrkan» uppgiften, att ett epitafium då hängde på korets S sida »öfver en präst, som på detsamma tillika med sin fru äro aftagna». Kyrkobetjäningen visste vid denna tid icke över vem epitafiet blivit uppsatt. Wiséen anser dock själv, »att det är den förste Amts Superintendenten Knud Corelius.² Denna mening styrkes ännu mer af hans ännu levande ättlingars berättelser. Dessa hafva både hans och hans frus porträtt i miniatur samt hafva en parentation eller grafskrift öfver honom,

¹ Epitafiet har hösten 1958 framtagits ur källaren genom verkstadsdirektören JOHAN SCHREILS omsorg för att, sammanfogat, rengjort och konserverat i Marinverkstädernas snickeriverkstad, i oförändrat skick återuppsättas i kyrkorummets.

² KNUT CHORAEIUS (jfr s. 4, not 1), f. i Koremo, Ryssby sn, Sm. omkr. 1623, † 1690; konrektor i Kalmar skola 1652, pastor i Åby (Kalmar st.) 1656, prost 1659, riksdagsman 1668 och 1675, amiralitetsintendent 30/6 1682. G. 1:o m. ELISABETH ROTHVIA († 1687), sondotter t. biskop Jonas R. i Kalmar, änka efter prosten Unge i Åby. — 2:o m. HEDVIG ANNA PETERSSON, dotter av rådmannen i Karlskrona Cort P.

i hvilken med tydliga ord står att läsa, att hans epitafium hänger i Kongl. Amts kyrkan.» Wiséens identifiering förefaller vara riktig.

Huru epitafiet skall tänkas rekonstruerat med avseende på sina målningar är ovisst. Man skulle i första hand vilja tänka sig, att mittpartiet varit fyllt av en målning med religiöst motiv och att porträtten varit insatta i sidomedaljongerna. Knut Chorælius var emellertid gift två gånger och efterlämnade en änka tillhörande en i Karlskrona hemmahörande familj. Epitafiet kan ju dock vara beställt omedelbart efter den första hustruns död (1687). Frågan får lämnas öppen.

2. Epitafium (fig. 146) över skeppsbyggmästaren Gilbert Sheldon,¹ vars porträttmedaljong av förgylld gips, omgiven av en orm, som biter sin stjärt, och flankerad av två amforer, är infälld i en rektangulär träplatta med målad marmorimitation. Under medaljongen en målad inskrift: GILBERT SHELDON / ÖFVERSTE LIEUTENANT VID FLOTORN_S CONSTRUCTS CORPS / FÖDD DEN 21 IANUARI 1710 — DÖD DEN 20 APRIL 1794. B 147, H 104. På medaljongens baksida står med förhöjda siffror årtalet 1812, och inom en cirkel en signatur HF (fig. 146 A). — SjöHM äger en porträttmedaljong av gips med Gilbert Sheldons bild, vilken i allt väsentligt överensstämmer med epitafieporträttet; det senare är dock något förgrovat bl. a. i hårbehandlingen. Medaljongen i SjöHM har svartmålad botten, som under den vita profilbildens hals bär en i gult målad signatur. T. v. står: »S:Hoffmeister. f. 1788»; t. h. »G:Sheldon / 79 år gammal». Epitafiets porträtt-

¹ GILBERT SHELDON, f. 1710, † 1794, tillhörde en skeppsbyggarsläkt, som i sex generationer verkade inom svenska flottan. Farfadern, FRANCIS SHELDON, var en av de engelska skeppsbyggmästare, som av Karl X Gustaf 1659 anställdes i svensk tjänst, där han verkade 1659—1672 och 1677—1683. Han avled i England 1692. Hans två söner stannade i Sverige och verkade här som skeppsbyggmästare. Den ene, CHARLES SHELDON (s. 192, not 1), Gilberts fader, blev 1692 efter brodern FRANCIS JOHN skeppsbyggmästare vid örlogsflottan i Karlskrona. Sonen GILBERT kom i flottans tjänst 1728 och undergick 1732 examen som skeppsbyggare inför bl. a. sedermera amiralen Thomas Rajalin (s. 218, not 1). Vid faderns död 1739 blev Gilbert dennes efterträdare som skeppsbyggmästare, och samma år invaldes han i den nybildade Vetenskapsakademien. 1756 befordrades han till överskeppsbyggmästare. Gilbert Sheldon avgick ur aktiv tjänst 1784. Vid bildandet 1793 av flottornas konstruktionsstat blev hans titel som överskeppsbyggmästare ändrad till överstelöjtnant vid nämnda stat. Gilbert Sheldons son FRANCIS, f. 1755, † 1817, som tillhörde fjärde generationen i svensk tjänst, blev underskeppsbyggmästare vid örlogsflottan i Karlskrona 1778. Åren 1785—1794 var han kommenderad till Stockholm, varunder han 1790 befordrades till skeppsbyggmästare och 1793 till major vid den nybildade konstruktionsstaten. 1794, samma år som fadern dog, återkommenderades Francis till Karlskrona, där han påföljande år blev chef för konstruktionsdepartementet och 1799 befordrad till överstelöjtnant. År 1800 förflyttades Francis till det nybildade flottornas konstruktionskontor i Stockholm, där han 1814 blev överste och sekundchef för konstruktionsstaten. Han adlades 1817 »af Sheldon», men hann icke introduceras före sin död.

Gilbert SHELDON ligger begravd i familjens grav (kammare XXII) under amiralitetskyrkans golv omedelbart innanför den södra dörren. Kistan finnes ännu bevarad (jfr s. 206, gravsten nr 6).

Uppgifterna om skeppsbyggaresläkten Sheldon äro benäget meddelade av f. d. marindirektör G. HOLMBERG, vars avhandling om släkten Sheldon är publicerad i Statens Sjöhist. Museum, Meddelanden VI, Sthlm 1959 och i Sjöhistorisk Årsbok 1957—58.

medaljong är tydligen en år 1812 utförd replik av Hoffmeisters¹ nämnda porträtt, och signaturen på dess baksida kanske kan tydas: »Hoffmeister Fecit», eller enbart: »HOFFMEISTER».

Historien om Sheldons epitafium synes emellertid vara komplicerad.² I ett av Vetenskapsakademiens v. sekreterare C. G. Sjöstén i maj 1802 hållet åminnelsetal³ över Gilbert Sheldon säges nämligen: »På Grafvården [i Amiralitetskyrkan] . . . läser man: H. H. [= Här Hvilar] Gilbert Sheldon» (o. s. v. = inskriften på nuv. epitafium). Därpå följer emellertid en lång fortsättning: »Härkommen / af gammal Engelsk Adelig Slägt / har / denna Man / Jemte sina närmaste Ättemän och Företrädare / Farfadren / FRANCIS SHELDON / Farbrodren / FRANCIS JOHN SHELDON / och / Fadren / CHARLES SHELDON / Alla tre Öfver Skepps-Byggmästare / bidragit / till Svenska Skepps-Byggeriets fullkomnande / Under en tid af Ett Hundrade Femtio År.

Tidigt uptagen / i Kongl. Vetenskaps Akademien / var Han vid sin död / den äldsta / af hennes Ledamöter.

Gift år 1737 / med HELENA CATHARINA MAUWERT / blef Han / Fader / åt fjorton Barn / af hvilka Sonen / FRANCIS SHELDON / upreste Minnesvården / År 1801.»

Av en gravvård med denna långa inskrift finnas f. n. inga rester bevarade. I Gynthers a. a. III, fol. 95 v. (författat omkr. 1840) säges Gilbert Sheldons epitafium bära förra delen av den hos Sjöstén citerade inskriften t. o. m. »Svenska Skepps-Byggeriets fullkomnande / under en tid af Ett Hundrade Femtio⁴ År.»

¹ HOFFMEISTER, SAMUEL, f. 1765 i Karlshamn, † 1818, bildhuggare. Elev vid Konstakademien fr. 1781, arbetade hos Sergel. Ledamot av Konstakademien 1796. — TH. NYMAN, Samuel Hoffmeister i: Fataburen 1930, s. 6—15.

² I Marinförvaltningens lokal i Sthlm förvaras ett bronserat gipsexemplar av Sheldons porträtt-medaljong, så vitt man kan se exakt lika med medaljongen i SjöHM, men bärande signaturen »G. Bodoni 1788». Anledningen till detta anmärkningsvärda förhållande har icke kunnat utredas. Någon skulptör med namnet G. Bodoni är i varje fall för närvarande icke känd i Sverige.

³ C. G. SJÖSTÉN, Åminnelsetal, öfver Kongl. Vetenskaps Akademiens framl. Ledamot - - - - Wälborne Herr GILBERT SHELDON, Hållet för Kongl. Vetenskaps Akademien den 6 Maji 1802. Sthlm 1802, s. 40—41. — HOLMBERG, a. a. angiver s. 82—83, att ett epitafium över Gilbert Sheldon, som hans son Frans Sheldon låtit förfärdiga med kyrkorådets tillstånd, blev upphängt i kyrkan 1794. Jfr Sjösténs uppgift.

⁴ Det kan i detta sammanhang framhållas, att SjöHM förvarar en på kopparplåt målad minnestavla (H 60, B 45) över Gilbert Sheldon. Denna, som tidigare varit uppsatt i Modellkammaren i Karlskrona, har en inskrift av samma lydelse, som GYNTHER uppgiver, dock med den ändringen, att slutorden ändrats från »Ett hundrade Femtio År» till »Ett hundrade sextio år». — Ytterligare en på plåt målad minnestavla över Gilbert Sheldon förvaras hos Marinförvaltningen i Sthlm. Tavlan har samma storlek och inskrift som den i SjöHM, men den dekorativa omramningen är något olika. Båda tavlorna prydas av det Sheldonska vapnet och devisen »Försynen styrer». Dessa inskriftstavlorna synas båda återgå på den av Sjöstén återgivna gravvårdsinskriften så långt som denna behandlar familjen Sheldons insatser för flottans skeppsbyggeri, medan de mera privata uppgifterna om Gilberts hustru och barn samt om sonens resande av hans gravvård utelämnats. Dessa tavlor torde icke äga något direkt samband med gravstenen i Amiralitetskyrkan, utan hava utförts för att uppsättas inom flottans lokaler.

A

Fig. 146. Epitafium (nr 2) öfver skeppsbyggmästaren Gilbert Sheldon, † 1794. Foto MVK 1958. S. 207.

A. Signatur på medaljongens baksida.

Epitaphium des Schiffbaumeisters Gilbert Sheldon   Epitaph for Gilbert Sheldon, d. 1794.
 († 1794). A. Signatur auf der Rückseite des Medaillons

Möjligen kunna de olika uppgifterna förklaras så, att sonen 1801 (1794?) låtit uppsätta en enkel minnestavla av trä eller metallplåt med den långa inskriften målad på tavlan, som senare år 1812 ersatts med nuvarande, mera dekorativt utformade epitafium med porträttmedaljong och kortare inskrift.

BEGRAVNINGS-
VAPEN

Sammanlagt tretton begravningsvapen¹ av skulpterat, krederat, målat och förgyllt trä äro uppsatta i kyrkan över följande personer:²

1. Ryttnästaren vid Skånska regementet Philip Reimers von Rosenfeldt.³ Vapen för adliga ätten nr 909 von Rosenfeldt, med hjälmtäcke av akantus (fig. 147). Vapnet omgives av eklövsgrenar, som växa ut från inskriftskartuschen under skölden. Inskrift: »Ihro Konigl. May: zu Schweden Weylandt Bestalter Rittmeister Vom Schonischen Regiment, der Woledler undt manhafter Herr Philip Reimer Von Rosenfeldt, auf Müntenhoff undt Poyat: gebohren A:° 1630, in gott : entschlafen A:° 1685.»—H 148. Ö korsarmens N vägg.

2. Schoütbynacht Olof Stiernborg.⁴ Vapen för adliga ätten nr 1097 Stiernborg (fig. 148). Hjälmtäcke med rika akantusornament. Inskriftskartuschen, som sitter nedanför skölden helt fri från denna, flankeras av två putti; under densamma en dödskalle över två korsade benknotor. Inskrift: »Kongl. May:ts Troo Tienare och Schoütbynacht Wid Dhes Ammi : Ralitet. Edle och Welbördig Herr Olof. Stiernborg, Hwilken är född A:° 1629.

¹ Av svenska introducerade adliga ätters heraldiska vapen lämnas här inga beskrivningar, endast en hänvisning till den ifrågavarande ättens introduktionsnummer, varigenom vapnets fastställda utseende lätt kan återfinnas i C. A. KLINGSPOR, Sveriges ridderskaps och adels vapen, Sthlm 1890, eller hos ELGENSTIERNA. — AV andra vapen lämnas, då så erfordras, kortfattade heraldiska beskrivningar, liksom av hjälmtäcken och annan varierande dekorativ utstyrel omkring även introducerade ättersvapensköldar. — INSKRIFTERNA under vapnen, som äro målade med bokstavstyper av många olika stilarter, blandade med varandra, återgivas här med originalens stavning och interpunktering, men med normalisering av bokstavstyperna. — Inskrifterna äro i stor utsträckning ommålade.

² Flertalet av de personer, vilkas begravningsvapen här beskrivas, äro omtalade i CARL N. BECHSTADIUS, Then Adelige och Lärde Svenske Siöman, Sthlm 1734. — Jfr även E. HOLMBERG, Hufvudbanéren (vapensköldarna) i Kungl. Amiralitetskyrkan Ulrika Pia i: Blekingeboken 1928, s. 82—96.

³ PHILIP REIMERS VON ROSENFELDT, f. 1630 i Estland, † 1685, äldre broder till den s. 192, not 2, omnämnde Werner von Rosenfeldt. Tog efter studier i artilleri- och fortifikationskunskap tjänst i Holland, blev efter återkomsten konduktör vid fästningsbyggena i Riga 1653, bevistade fälttågen i Polen och Danmark och blev då rytmästare, men reducerades 1660. Kapten vid Österbottens regemente 1664, rytmästare vid garnisonsregementet i Reval, pensionerad 1684. Enligt ELGENSTIERNA begravd 1686 i Karlskrona amiralitetskyrka, vilket överensstämmer med RÅK. för den 27 juni 1686, vilka meddela, att 15 daler smt erlades för lägerställe i kyrkan, gravöppning, bår och bårkläder samt ringning. Gravkammaren är icke identifierad.

⁴ OLOF ERIKSSON BORG, f. 1629, † 1685 7/10 i Karlskrona, 1685 23/4 adlad STIERNBORG. Amiralitetskapten 1658, schoutbynacht 1683. — Sonen ERIK, f. 1677, † 1700, den siste av ätten, g. m. CATHARINA PALMFELT (1681—1726), som efter mannens död gifte om sig med vice amiralen OLOF UNGE 1703, adlad VON UNGE (s. 217, not 1). — Olof Stiernborg begravdes i en gravkammare (nr XII) under kyrkans kor, invid dess N vägg, och kammaren övergick senare till amiralen Olof von Unge.

Fig. 147. Begravningsvapen (1) för ryttmästaren Ph. R. von Rosenfeldt, † 1685. Foto S. Wahlgren 1950 för fig. 147—159 utom 157.

Totenwappen († 1685). Funeral hatchment († 1685).

den 26. Martÿ, och Sahlig i Herranom Afsom. Nad den 7 october A:° 1685.» — H 260. SÖ pelarens N sida.

3. Schoutbynacht Frantz Loÿÿ.¹ Vapen för adliga ätten nr 957 Lauw (fig. 149). Hjälmtäcke med rika akantusornament. Inskriftskartuschen omgives av olika militära attribut, bl. a. kanoner, fanor och trumpeter. Under densamma en döds-kalle över korslagda benknor. Inskrift: »K: Mt Till Swerie Troo Tienare och Schout by Nacht vid des Amt: Edle och Wälbördige her Frantz-Loÿÿ, f. Anno 1637 den 19 oekt och Salig i Heranom affsombnat I Carls Krona den 19 [Octobris] Anno. 1686.» H 165. Ö korsarmens S vägg.

4. Kommendör Wilhelm Gyllenskepp. Vapen för adliga ätten nr 902 Gyllenskepp (fig. 151). Hjälmtäcke av svulstiga akantusornament. Inskriftskartuschen omgives av

¹ FRANTZ LOU (LOÿÿ), 1680 adlad LAUW, f. i Sverige 1637 (fadern inflyttad från England). Var först i utländsk tjänst som kofferdist, blev 1675 kapten vid amiralitetet och 1676 kommendör. Som chef på »Nyckeln» i slaget i Kalmarsund 1679 blev han tillfångatagen, sedan skeppet skjutits i brand. Schoutbynacht 1680 och ekipagemästare på Skeppsholmen s. å. Avsked 1685. — För hans och hans moders lägerställen i kyrkan (icke identifierade) erlades den 17 april 1687 48 daler samt för övriga begravningskostnader 18 daler.

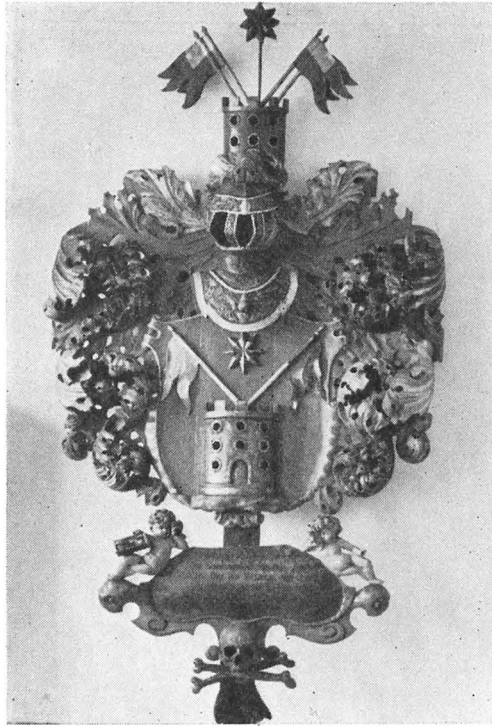

Fig. 148. Begravningsvapen (2) för schoutbynacht Olof Stiernborg, † 1685. S. 210.

Totenwappen († 1685). Funeral hatchment 1685.

Fig. 149 Begravningsvapen (3) för schoutbynacht Frantz Loÿy (Lauw), † 1686. S. 211.

Totenwappen († 1686). Funeral hatchment 1686.

olika militära attribut, bl. a. kanoner och fanor. Inskrift: »Kongl: Maÿ:ts Troo Tienare och Commendeür wedh dess Ammiralitet den Edle och Wälbördige Herre Wyil: Helm Gylleenskepp¹, ähr Födder üthi Örebro Stad A:° 1643 in Februari och i Herranom Afsonnadt i CarlsCrona d 23 Junü A: 1689.» — H 208. V läktaren, S pelarens Ö sida.

5. Överkommissarien Samuel Grijpenclou (s. 196, not 2). Vapen för adliga ätten nr 1119 Gripenklo (fig. 150). Hjälm-täcke med rika akantusornament. Inskriftstavlan omgiven av ekbladsornament. På denna står: »Kongl: Maÿ:s Troo Tienare och Öfwer-Commissarius wedh dess Ammiralitet Edel och Wälb:ne Herr Samuel GrÿpenClo är född i Söderköping d. 4 May 1647 och afsomnad i Herranom i CarlsCrona d: 12 september 1689.» — H 218. V läktaren, N pelarens Ö sida.

¹ WILHELM HANSSON, 1676 adlad GYLLENSKEPP, f. 1643 i Örebro, där fadern var hauptman på slottet, † 1689 i Karlskrona. »Begrovs med stor ståt och på kungens egen bekostnad, vilken steg till 3 000 daler smt.» Volontär 1660; efter en kort tid i engelsk tjänst blev han kapten vid amiralitetet 1675 och kommandör 1677. Chef för kungens jakter 1675—80. På K. M:ts bekostnad hade till kommandör Gylleenskepp inköpts en gravkammare (nr XI), belägen under kyrkans kor, invid dess N vägg, intill den Stiernborgska graven; från denna grav är sonen VILHELMS (f. 1677, † 1755) kista fortfarande bevarad.

Fig. 150. Begravningsvapen (5) för överkommissarien S. Grijpenclou, † 1689.
Totenwappen († 1689). Funeral hatchment 1689.

Fig. 151. Begravningsvapen (4) för kommandör W. Gyllenskepp, † 1689. S. 211.

Totenwappen († 1689). Funeral hatchment 1689.

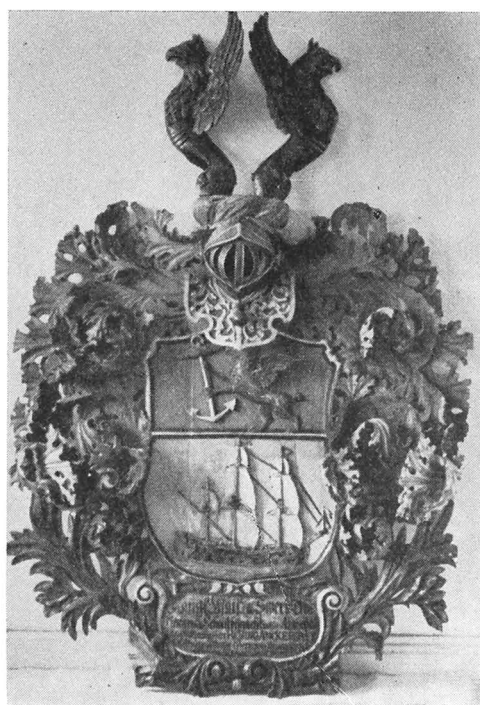

Fig. 152. Begravningsvapen (6) för schoutbynacht H. Anckargrip, † 1691.

Totenwappen († 1691). Funeral hatchment 1691.

6. Schoutbynacht Henning Anckargrip.¹ Vapen för adliga ätten nr 947 Anckargrip (fig. 152). Hjälmtäcke med rika akantusornament. Från inskriftskartuschen uppväxa korta palmblad. Inskrift: »Kongl: Maÿts till Swerie Troo Tienare och Schoütbynacht wed des Amiralitet Edle och Wälbördig Herr Heñing Anckergríp född A:° 1635. och Saalig i Herranom afsom..... i CarlsCrona A ° 1691 den 17 Novemb.»—H 210. Nlaktarens V vägg.

7. Justitiarien, lagmannen över Gotland, Anders Wästfelt. Vapen för adliga ätten nr 1035 Wästfelt (fig. 153). Hjälmtäcke med rika akantusornament. Från inskriftskartuschen utväxa korta kraftiga lagergrenar. Inskrift: KONGL: MAITZ: TROO MAN OCH

¹ HENNING OLSEN, 1678 adlad ANCKARGRIP, f. 1635 i Norge, † 1691 17/11 i Karlskrona. Var först kofferdieskeppare och skeppsredare i Malmö, och deltog som sådan 1677 i försvaret av Malmö mot danskarna. Under sin skeppsredaretid svarade han för fyrarna på Falsterbo och Kullen på egen bekostnad. 1677 blev han kapten vid amiralitetet och senare samma år amiralitetsmajor. Schoutbynacht 1688. G. m. CATHARINA N. N. Hade inga söner, varför ätten slöt med honom. — Gravplatsen icke identifierad.

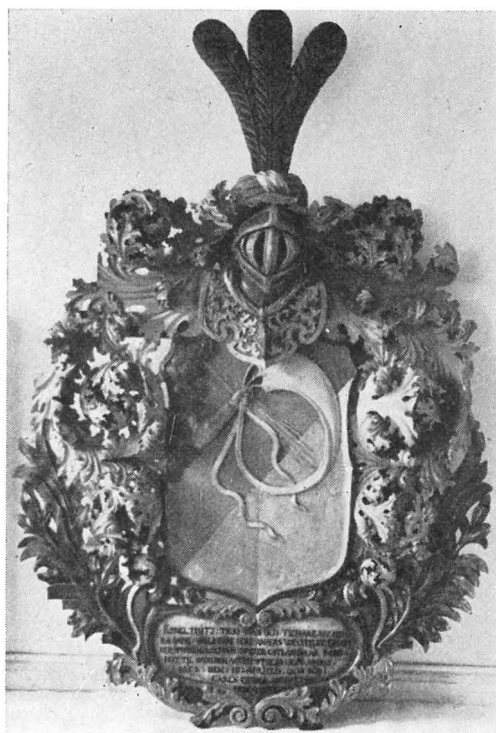

Fig. 153. Begravningsvapen (7) för justitiarien A. Wästfelt, † 1705.

Totenwappen († 1705). Funeral hatchment 1705.

Fig. 154. Begravningsvapen (9) för kommandören Carl Raab, † 1724. S. 216.

Totenwappen († 1724). Funeral hatchment 1724.

TIENARE. NUMEHRA SAHL: WELBORNE HERR ANDERS WESTFELDT¹. FORDOM BERÖMMELIG LAGMAN ÖFWER GOTLANDH. ÄR FÖDD HYT TIL WERLDEN UTHI STOCKHOLM. ANNO. 1652: DEN: 19: APRILLIS. OCH DÖD I CARLS CRONA ANNO: 1705: DEN: 9 DECEM. — H 237. S läktarens S vägg, V delen.

8. Schoutbynacht Didrich Anckarstierna.² Vapen för friherrliga ätten nr 96 Anckarstierna (fig. 155). Hjälmtäcke med rika akantusornament. Bakom inskriftskartuschen fram-

¹ ANDERS WESTEMAN, 1681 adlad WÄSTFELT, f. 1652, † 1705; krigsfiskal i Skåne 1675, häradshövding i Östergötland 1680 och senare justitiarius vid amiralitetet i Karlskrona. Lagman på Gotland 1700. G. m. MARIA EHRENSKIÖLD († 1700), dotter till lagmannen Erik Nilsson, adlad Ehrenskiöld, och syster till amiralen Nils Ehrenskiöld (1674—1728). — Lagman Wästfelt lät 1700 åt sig uppmura en gravkammare (nr II) under kyrkans kor, intill dess S vägg, där plats uppläts åt honom utan kostnad såsom tack för de tjänster han gjort kyrkan. År 1741 uppläts graven efter tillstånd från släkten Wästfelt till dåvarande kaptenen Claus von Stauden (s. 218, not 3).

² DIDRIK ANCKARSTIERNA, son till CORNELIUS A. (s. 188, not 1), herre till Knutstorp, f. 1676 amiralitetskapten 1700, schoutbynacht 1712, † 1714 genom olyckshändelse vid skeppsbrand på Got-

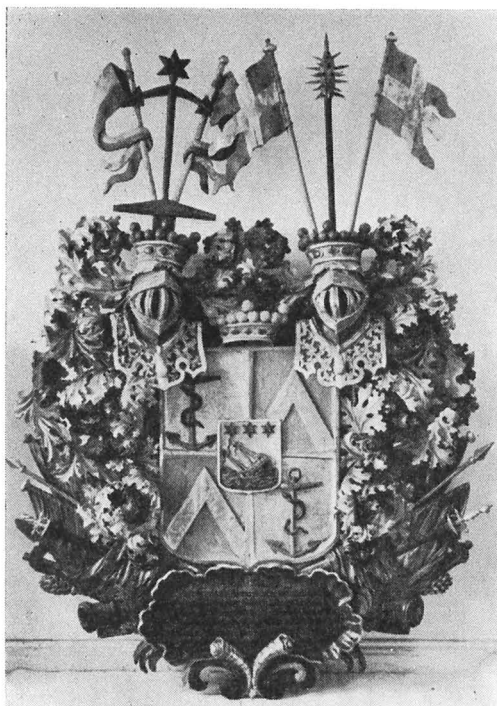

Fig. 155. Begravningsvapen (8) för schoutbynacht D. Anckarstierna, † 1714. S. 215.

Totenwappen († 1714). Funeral hatchment 1714.

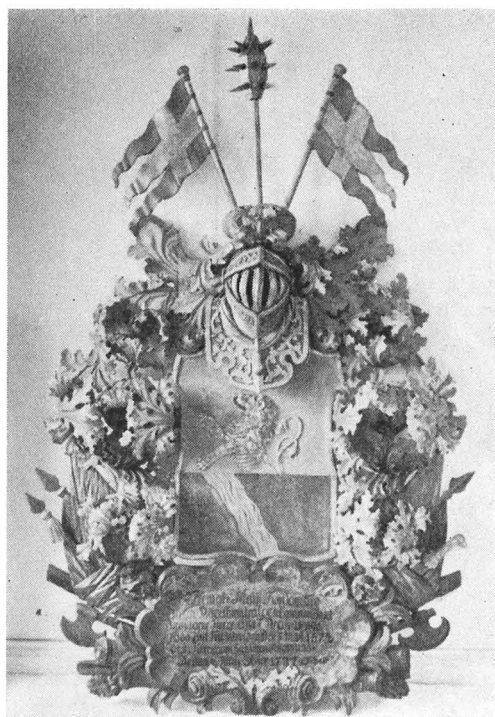

Fig. 156. Begravningsvapen (10) för viceamiralen O. von Unge, † 1737.

Totenwappen († 1737). Funeral hatchment 1737.

skjuta olika militära attribut. Inskrift: »Kongl: May:tts Till Swerie Tro Tienare och Schoutbunacht Högwällborne Herr Didrich AncKarstierna FrÿHerre och Herre Till KnützThorp är Född Hÿt till werlden üti Götheborg Denn 27 September anno 1676 och I Herranom Sahl avsmnad på Gottland den 16 September Anno 1714.» H 250. N läktarens Ö vägg.

9. Kommendören Carl Raab.¹ Vapen för adliga ätten nr 1586 Raab (fig. 154). Hjälms-

land, begravd i Karlskrona. »Studerad och snäll musikus», disputerade på latin i Uppsala och skrev ett poem över Stenbocks seger vid Hälsingborg. G. 1703 på Söderfors bruk med BARBRO DOROTEA GYLLENSTEDT (f. 1690, † 1718, begravd i Björklinge, Up). — Didrik Anckarstierna ägde en gravkammare (nr XIII) under kyrkan, i dess SÖ hörn.

¹ CARL RAAB D. Å., f. 1659, † 1724, begravd i Karlskrona, därefter nedsatt i Torsås kyrka, Sm. Volontär vid amiralitetet 1674, gick 1680 för en kortare tid i holländsk tjänst; f. o. m. 1683 i svensk tjänst; blev holmmajor 1712. Kommendörs avsked 1717 och blev naturaliserad svensk adelsman 1719. G. m. URSILA WITZELL (1663—1715). — Även sonen AXEL (1685—1752) blev kommendör vid amiralitetet. Om sonen CARL se s. 170, not 1.

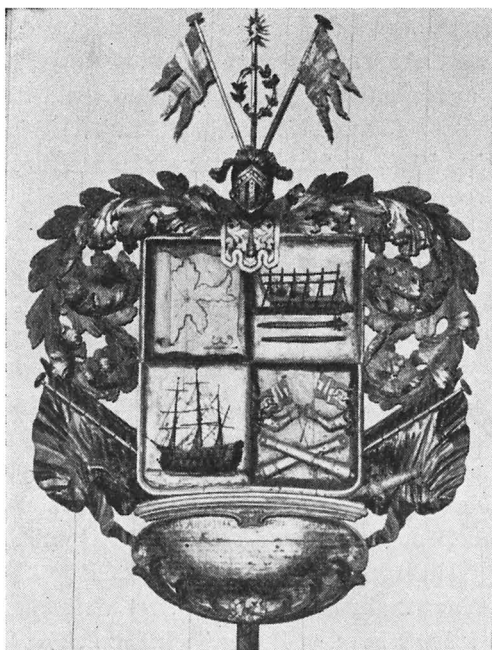

Fig. 157. Begravningsvapen (11) för viceamiralen Th. von Rajalin, † 1741. Vapnet signerat av T. I. (I? I?) Linnell 1765. Foto MVK 1958. S. 218.

Totenvapen († 1741), signerat mit T.I. (I? I?) Linnell 1765.

Funeral hatchment 1741. Coat-of-arms signed by T. I. (I? I?) Linnell 1765.

täcke med rika akantusornament. Bakom inskriftsfältet framskjuta olika militära attribut. Inskrift: »Kongl: May:tt till Swerie Trotienare oc Commandeür Wälborne Herr Carl Raab är född hiit till Werlden üthi Stokholm Ao 1659 d. 14 Juni oc i Heranom Sahl^m affsombnad i Carlskrona d: 1 Marti 1724.» — H 235. S läktarens V vägg.

10. Viceamiralen Ollef von Unge.¹ Vapen för adliga ätten nr 1465 von Unge (fig. 156). Hjälmtäcke med rika akantusornament. Bakom inskriftskartuschen framskjuta olika militära attribut. Inskrift: »Kongl. May: Fordom Tro man WiceAmiral och Commandant Wällborne Herre OlleF Von Wnge född Hýt Till Werlden Den 5 may 1672 och i Herranom Sahligen affsombnad. Denn 22 may Åhr 1737» (äldre text under). — H 240. S läktarens S vägg, Ö delen.

¹ OLOF UNGE, 1712 adlad VON UNGE, f. 1672 24/5, † 1737 22/5 under beivstandet av gudstjänsten i Karlskrona amiralitetskyrka (enligt ELGENSTIERNA; begravningsvapnet har annat datum för födelsen). — Lärstyrman 1690, var som kapten med flottan till Köpenhamn 1700, kommandör 1715, schoutbynacht 1722, vice amiral 1734, kommandant i Karlskrona 1736 20/12. — G. m. CATHARINA PALMFELT (1681—1726) i hennes andra gifte (g. 1. 1699 med amiralitetsfiskalen Erik Stiernborg, † 1700; jfr s. 210, not 4). Hon var dotter till statskommissarien Gustaf Palm, adlad Palmfelt. — Begravd i den tidigare Stiernborgska gravan (nr XII) under kyrkan.

11. Viceamiralen Thomas von Rajalin.¹ Vapen för adliga ätten nr 1903 von Rajalin (fig. 157). Hjälmtäcke med akantusornament (ovanligt kort). Kring vapnets nedre del framskjutna fanor och andra militära attribut. Enkel inskriftskartusch med ovanligt lång inskrift: »KONG¹ MAJ^{ts} TROMAN och AMIRAL. VÄLBORNE. HERR THOMAS von RAJALIN. Född. Til. Sit. Fosterlands. Gagn. och. Heder. 1670. Hos. Utlänningar. Började. Han. 1688. Sin. Lärospån. Som. För. Andra. År. Mästarstycke. I. London. Var. Han. Tjerman. och. Förtiente. Både. Sitt. Underhåld. och. Sin. Läromästares. Belöning. I. sin. Ungdom. Gaf. Han. I. Flere. Drabbningar. Prof. Af. Mandom. Samt. Gjorde. Sig. Känd. och. Vördad. I. några. Asiens. och. de. Fleste. Europens. Hamnar. Men. Sverige. Borde. Ej. Mista. En. Omistelig. Medborgare. Till. Dess. Tjenst. Upoffrade. Han. Sig. 1699. Antogs. Som. Styrman. och. Beviste. Att. Han. Kunde. Styra. Derföre. Anförtroddes. Honom. Snart. Vigtigare. Befäl. och. omsider. Högsta. Ämbeten. Vid. Rikets. Flotta. De. Af. Honom. Utgifne. Böcker. Vitna. Om. Hans. Kunskap. och. Rikets. Grannar. Talade. med. Häpenhet. Om. Vår. Sjöhjelte. Ty. De. Förnumo. Att. Han. var. Både. Slug. och. Tapper. Då. De. Med. Sina. Refvor. Ofta. Nödgedes. Bygga. På. Hans. Årestod. Af. Sin. Konung. Fick. Han. Skölde. Bref. Sedan. Hans. Många. Storwärk. Redan. Adlat. Honom. Denne. Hannibal. Dödde. 1741. På. Flottan. Vid. Finska. Aspö. I. Hög. Ålder; Dock. Alt. För. Tidigt. Till. Rikets. Sörj. och. Fiendens. Glädje. Hans. Nit. Att. Gagna. Det. Förra. och. Skada. Den. Sednare. Saknades. Sedan. Ty. Det. Sloknade. Med. Hans. Lif.» — Nederst på inskriftsfältet står »Schulp. et Pictor T: I: Limnell² d. 28 April 1765.» — H 243. N läktarens V vägg.

12. Schoutbynacht Claes von Stauten.³ Vapen för adliga ätten nr 1869 von Stauden

¹ THOMAS RAJALIN, 1741 28/4 adlad VON RAJALIN, f. 1673 (1670) uti Rajala i Finland, † 1741 4/9 ombord på amiralsskeppet Ulrika Eleonora, begravd i särskilt gravkor å Nätraby kyrkogård (SvK Bl I, s. 187). Begravningsvapnet anger 1670 som födelseår, inskr. å gravkoret anger 1673. Sannolikt är begravningsvapnets inskrift förvanskad vid ommålning (ELGENSTIERNA uppger 1673). Var ursprungligen kofferdibåtsman först i svensk, senare i engelsk tjänst (1690). Lärstyrman vid amiralitetet i Karlskrona 1699, skeppskapten 1711, kommandör på Verden 1715 och holmmajor i Karlskrona 1720. Avancerade till ekipagemästare 1732 och viceamiral 1741 19/1. Deltog 1700 i tåget mot Danmark, och blev 1741 26/3 chef över den till Finland kommenderade eskadern. Utgav böcker om navigation och skeppsbyggeri.

² Initialerna T:I: äro sannolikt förvanskade vid ommålning i stället för I:I:Limnell, dvs. JOHAN JACOB LIMNELL, f. på 1710-talet i Karlskrona, † 1784 därstädes; han var målare vid skeppsvarvet i Karlskrona, konterfejare o. skulptör; g. 1. m. MARGARETA MARIA BÄCKMAN. Skall ha haft 19 barn i detta äktenskap. Hans far var blockmakare vid flottan. En son (PER) EMANUEL (1766—1861) fick sin första utbildning i faderns målarverkstad i Karlskrona, men flyttade 1786 till Stockholm, där han först anställdes vid K. teaterns dekorationsverkstad. Sedermera professor vid Konstakademien 1812—61.

³ CLAUDIUS VON STAUDEN, naturaliserad 1733, f. 1685 (enligt ELGENSTIERNA; begravningsvapnet anger 1684), † 1753. Volontär vid artilleriet 1696 och konstapel vid amiralitetet 1709. Var ett år i rysk fångenskap efter en träffning vid Åland 1720. Schoutbynacht 1749. — Redan 1741 förvärvade dåvarande kapten Claes von Stauden åt sig och sin familj en tidigare lagman Wästfelt tillhörig gravkammare (nr II) under kyrkans kor. På dörren till denna gravkammare står inristat: DENNA GRAF TILLHÖR VON STAUDENS ARFWINGAR.

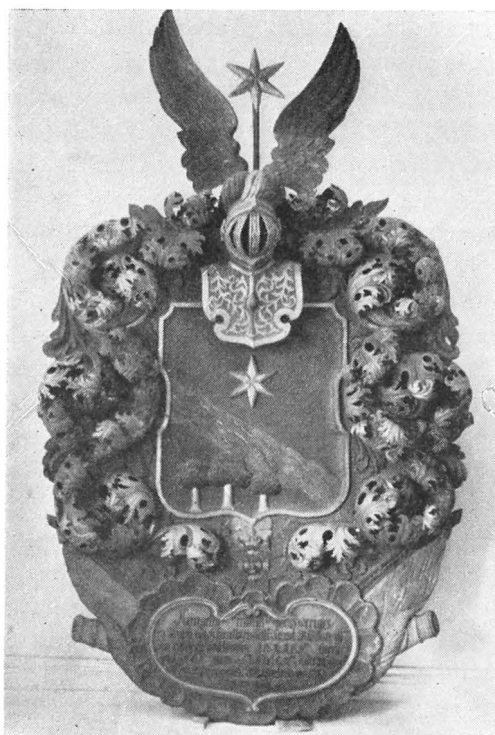

Fig. 158. Begravningsvapen (12) för schoutbynacht C. von Stauten, † 1753.

Totenwappen († 1753). Funeral hatchment 1753.

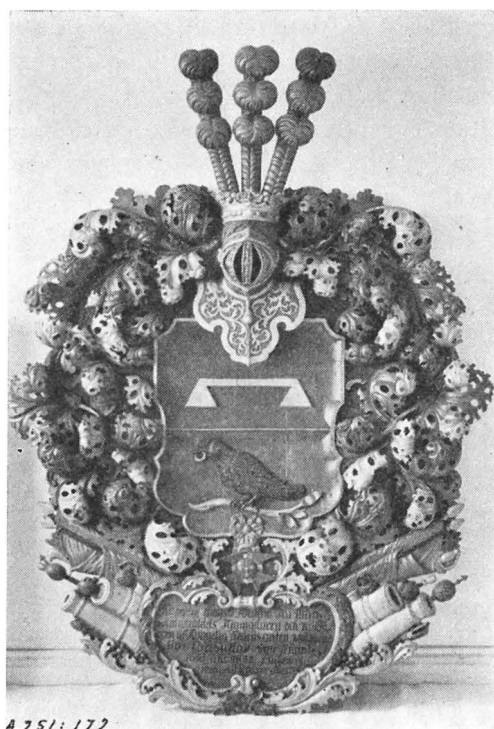

Fig. 159. Begravningsvapen (13) för amiralitetstygmästaren C. G. von Schantz, † 1753.

Totenwappen († 1753). Funeral hatchment 1753.

(fig. 158). Hjälmtäcke med rika akantusornament. Bakom inskriftsfältet framskjuta fanor och kanoner. Inskrift: »Kongelig Maj^{ts} och Sweriges tro man och Scheutbynacht Samt Riddare af des orden wälborne HERREN herr CLAES won STAUTEN född i Lifland Anno 1684 i novemb: död i CarlsCrona 1753 den 23 maj.» — H 265. Mittkvadrats Ö vägg, N om koret.

13. Amiralitetstygmästaren Carl Gustav von Schantz.¹ Vapen för adliga ätten nr 1255 von Schantz (fig. 159), dock med den avvikelsen, att vapnets övre fält är belagt

¹ CARL GUSTAF VON SCHANTZ, f. 1683 (enligt ELGENSTIERNA, begravningsvapnet anger 1682), † 1753, enligt ELGENSTIERNA 1758, men både begravningsvapnet och uppgiften på kalk nr 2 (s. 189) att hans hustru CHR. BARBARA RAAB är änka 1755, visa, att 1753 är rätta dödsåret. Han var dotterson till den lärde professorn i Uppsala Johannes Schefferus. Om von Schantz heter det, att han »i sin ungdom evertuerat sig uti bokeliga Konster, och särdeles förskaffat sig en rijk Wettenskap uti Architectura Militari och Civili (BECHSTADIUS, a. a. s. 74). — Volontär vid fortifikationskontoret i Stockholm 1698, kom som

med en s. k. tornérkrage,¹ utvisande att fråga är om en yngre gren av ätten. Hjälmtäcke med rik, svulstig akantusornamentik, bakom inskriftsfältet framskjuta kanoner, mörsare m. fl. militära attribut. Inskrift: »Kongelig Maÿs^{ts} Fordom Tro Man, Amiralitets Tygmästaren och Riddaren af Kongelig Swärdsorden. wälborne Herr Carl Gustav von Schantz, född åhr 1682, saligen afsomnad d: 19 aug: aⁿo 1753.» — H 235. Mittkvadratens Ö vägg, S om koret.

Samtliga begravningsvapen konserverades och kompletterades delvis år 1949 av konservator Sven Wahlgren.

MINNESTAVLA Minnestavla, rektangulär relief av omålad ek, med en allegorisk kvinnofigur med fladdrande kläder. Utförd år 1954 av konstnären och teckningsläraren B. O. Angelin († 1958), Karlskrona. Som material användes gammal ek, tagen från den 1945 rivna vindbron på varvet. Inskrift: DENNA TAVLA SKALL MINNA OM DE MÄN TILLHÖRANDE SYDKUSTENS MARINDISTRIKT, SOM I TROGEN PLIKTUPPFYLLELSE OFFRADE SINA LIV I BEREDSKAPSTJÄNST UNDER VÄRLDSKRIGEN 1914—18 OCH 1939—45 TILL VÄRN FÖR FOSTERLANDETS FRIHET OCH RÄTT. H 99, B 110. S korsarmens S vägg, Ö om ingången.

VOTIVSKEPP Votivskepp, modell av korvetten Karlskrona.² Modellen är tillverkad av maskinisten av 2 gr. vid Flottan A. Elmberg år 1915. Den tillhör Varvsmuseets samlingar, men deponerades i kyrkan 1946 i samband med 100-års minnet av »Carlskronas» förlisning 1846 i Floridagolfen, varvid 114 man av dess besättning på 131 man omkommo. Hänger i kyrkans SÖ del.

I INV. 1695 nämnes ett votivskepp: »Ett skepp medh takl, segel och tågh.» År 1727 omnämnes detta: »1. Skiëpp hängiandes under Taaket i Sackristigan.» 1733 har det samma placering, men i marginalen står: »Åhr 1745 är en Järnlänck förfärdigat, hwarpå detta Skiëpp nu hänger.» Troligen flyttades skeppet då ut i kyrkan, ty i INV. 1794 heter det »hängen under Taket i Kyrckan.» Ännu 1818 hängde det kvar, men är numera försvunnet.

Till kyrkorådet anmäldes 15/5 1816, att segel- och flaggmakaren Jonas Hall till amiralitetskyrkans prydnad skänkt ett honom tillhörande skepp, vilket man beslöt

---

löjtnant vid fortifikationen till Karlskrona 1706. Major vid volontärregementet där 1743, tygmästare vid sjöartilleriet 1748. G. 1:o 1719 med ANNA MARIA DAHLSTEDT († 1750); g. 2:o 1751 med CHRISTINA BARBARA RAAB (f. 1733, † 1755), dotter till landshövdingen friherre Adam Johan Raab. — Tygmästaren v. Schantz förvärvade 1750 för 40 dal. smt en grav under kyrkans N korsarm i dess NV hörn, vilken tidigare hade ägts av regementsskrivaren JONAS WADMAN († ca 1696). I denna vilar v. Schantz med sina två hustrur. Graven övergick senare till baron RAAB (1786). På kammarens dörr står målat i svart TYGMÄSTAREN OCH RIDDAREN AF KONGL: SVERDS ORDEN WÄLB: HERR CARL GUSTAF VON SCHANTZ TILLHÖRIG ÅR 1750.

¹ Om den s. k. *tornérkragen* se G. SCHEFFER, *Tornérkragen i svensk heraldik i: Meddelanden från Riksheraldikerämbetet V*, 1936, s. 20 f.

² Korvetten *Carlskrona* var byggd i Sverige 1841 och förläste i Västindien 1846. Se ERIK HÄGG, *Under segel*, 1935, s. 32.

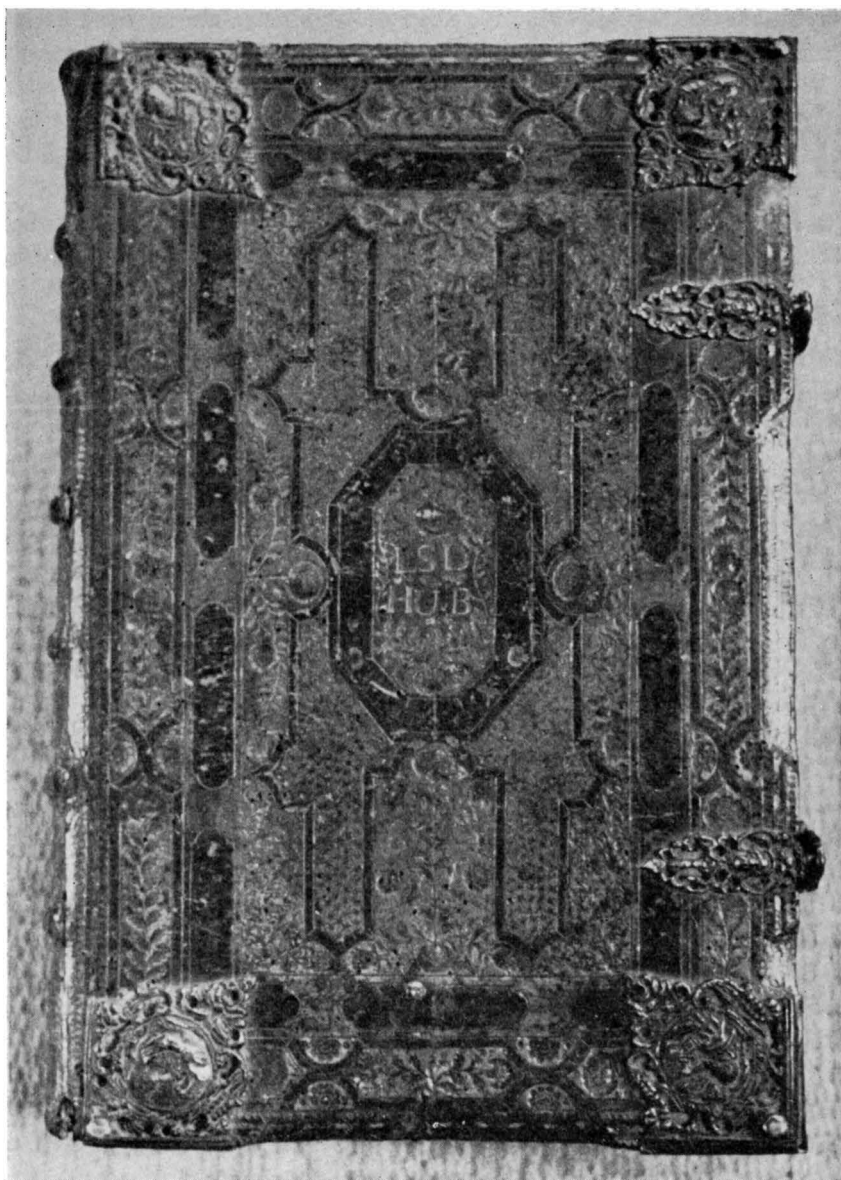

Fig. 160. Carl XII:s bibel. Pressat skinnband med silverbeslag, skänkt 1717. Foto MVK 1958. S. 222.

Bibel König Carls XII, gepresster Lederband mit Silberbeschlägen, geschenkt 1717.

Charles XII's Bible. Tooled leather with silver mountings.

mottaga och utse »et lämpligt ställe för skeppets upphängande i kyrkan». Den 18/11 s. å. fann man emellertid att skeppet, som redan var upphängt i kyrkan, vore »mindre väl byggt och tacklat, och icke vore passande att få i kyrkan intaga ställe», varför det borde nedtagas. Med anledning härav begärde segelmakare Hall 4/3 1817 att få skeppet tillbaka »som kostnaden till samma skepps iståndsättande vida skulle uppgå över dess värde», vilket beviljades.

BÜCKER Carl XII:s bibel i rikt ornerat skinnband (på träpärm) med knäppen och hörnbeslag av silver med de fyra evangelistsymbolerna i relief (fig. 160). På frampärmens mittfält initialerna: LSD / HUvB. Enligt påskrift å titelbladet skänkt 1717 av proviantmästaren *Lars SöderDahl* († 1740), och hans hustru *Helena Ursilia von Berg*.

Confessio Fidei (Augsburgiska Bekännelsen) tryckt i Sthlm 1693, skänkt till kyrkan av konung Carl XI år 1695, bunden i skinnband med konungens krönte namnchiffer på frampärmen.

SIGILL Sigillstampar: — 1. Av stål (fig. 164 A), visande ett altare med därpå liggande tvenne ymnighetshorn; vid dess fot ett ankare; omskrift: KONGL. AMIRALITETS KYRKORÅDET, och ytterligare en inskrift: FRIDR: SIGISM: NOVISADI¹ SCULPSIT 1800. D 3,5, H med träskافت 9. — 2. Av mässing, avbildad å s. 129, visande en exteriör av Amiralitetskyrkan, med omskrift: AMT:S PASTORSEMBETET I CARLSKRONA. 1830—40-talet. D 3,3, H med träskافت 8,3.

MÖBLER Två barockstolar (fig. 161) i sakristian, mörkbruna med läderklädsel; överförda från örlogsvarvet. H 104. — Ursprungligen funnos nio stolar, som enligt 1695 års inv. voro inköpta för kyrkans pengar från »Sal. Anckargrips Enka» (s. 214, not 1). Inv. 1727: »9 stolar öfverklädde med Ryskläder i Sachristijan.» De kunna följas genom åren i inventarierna, men antalet blir mindre och mindre, och numera finnes ingen av dessa kvar.

Kistor av ek: — 1. Järnbandad med två stora lås. Ca 1700. L 97, B 61, H 55. I sakristian. — 2. Järnbeslagen, svartmålad. Ca 1700. L 97, B 60, H 59. På orgelläktaren. — I inv. 1693 nämnas: »2: Penninge Kistor med låås. Jern och beslag», i sakristian. År 1727 har ytterligare en tillkommit.

Kollektbössa av koppar med graverad inskrift »Amiralitetskyrkan / Karlskrona» Ovanför ett drivet kors. Omkr. 1900. H 15.

FLAGGA En örlogsflagga är sedan 1955 uppsatt i kyrkans SÖ del. Skänkt av syföreningen Sjömansmissionens vänner och tillverkad på örlogsvarvet.

KLOCKOR I Amiralitetsklockstapeln (s. 140) hänga nu två klockor, ditflyttade från Amiralitetskyrkans stapel på Stora Björkholmen, riven 1909 (jfr s. 143):

¹ FRIEDRICH SIGISMUND NOVISADI († 1803) tillhörde en från Ungern i slutet av 1600-talet till Karlskrona inflyttad guldsmedssläkt. Han var 1760—1803 mästare i Karlskrona, där hans far och farfar även varit mästare (UPMARK, s. 420, 425, 430).

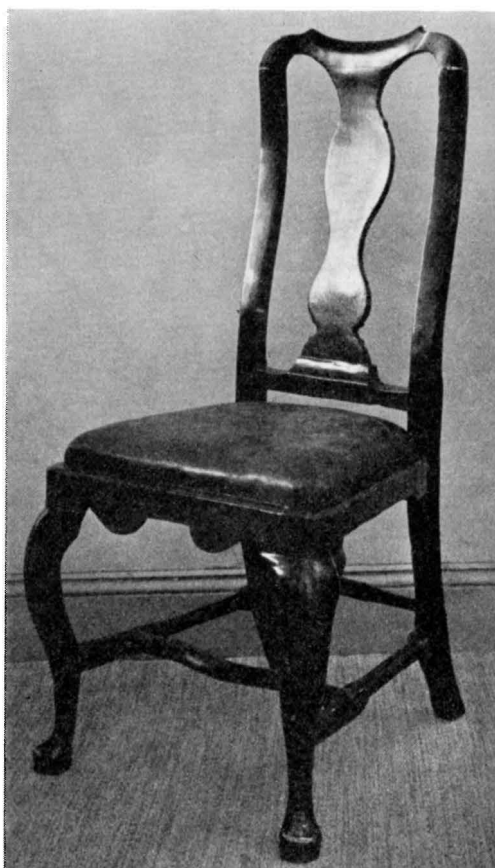

Fig. 161. Barockstol i sakristian. Foto N. L. 1958.
 Barockstuhl in der Sakristei. Baroque chair in vestry.

1. Storklockan har runt hals och slagring stiliserade bladmönster. Mitt på ena sidan Oscar I:s krönte namnchiffer, omgivet av lagerkrans, därunder inskrift: GJUTEN PÅ KONGL: SKEPPS. WARFVET I CARLSKRONA 1851 AF P. MÖRCK. Mitt på andra sidan en vapensköld med element, hämtade ur dåvarande stora riksvapnet, samt inskrift mellan olika gjutna ornament: SOLI DEO GLORIA. H (utan krona) 95, D 104. — Sedan den ursprungliga storklockan från 1701 (jfr s. 143) den 11/5 1851 hade spräckts, blev den omgjuten s. å. — Enligt GYNTHER a. a. III, fol. 103 v. — 104 r. hade den 1701 gjutna storklockan följande inskrifter: runt halsen, LAUDATE NOMEN JEHOVAE IN CHOREA CUM TYMBANO ET CITHARA. PSALLITE ILLI (= loven Herrens namn i dans, spelen för honom med puka och cithra); på N sidan, DEO ET ECCLESIAE AMIRALITATIS AUSPICIO SVECIAE REGIS OPTIMI, CAROLI

XII & CURA EXCELLENTISSIMI & ILLUSTRISSIMI COMITIS JOHANNIS WACHTMEISTER, SENATORIS REGIS & CLASSIS REGIAE AMIRALIS-GENERALIS, NEC NON GUBERNATORIS PROVINCIARUM CALMARIAE, BLEKINGIAE & ÖLANDIAE, SUMPTIBUS ECCLESIAE REGIAE AMIRALITATIS. ME FECIT HOLMIAE GERHART MEYR ANNO 1701 (= åt Gud och Amiralitetskyrkan blev jag, under Karl XII:s, Sveriges huldrike konungs regering och på föranstaltande av hans excellens, den vittberömda greve Hans Wachtmeister, riksråd och Kungl. flottans amiralgeneral, ävensom landshövding över Kalmar, Blekinge och Ölands län, på Kungl. Amiralitetskyrkans bekostnad gjuten i Stockholm av Gerhart Meyer ¹ år 1701); på S sidan riksvapnet och C.R.S. (= Carolus Rex Sveciae) samt AD POMPAS, AD SACRA & FUNERA CIVIS VOCE SUA CHRISTUS OVOS VOCAT IPSE VOCAT (= till glädjefest, till helig handling och till sorghögtid kallar [denna klocka] menigheten med sin röst, såsom Kristus kallar fåren med sin röst); runt slagringen GLORIA IN EXCELSIS DEO, ET IN TERRA PAX, HOMINIBUS BONA VOLUNTAS (= ära vare Gud i höjden, frid på jorden, till människorna ett gott behag).

2. Lillklockan (fig. 162 A). Runt halsen två rika ornamentsbårder och mellan dem ett smalt band med inskrift: QAERITE PRIMUM REGNUM DEI ET IUSTITIAM EIUS (= söken först Guds rike och hans rättfärdighet). Runt slagringen en bård med bladmönster och nederst ett band med inskrift: LAUDATE DEUM IN CYMBALIS BENE SONANTIBUS — LAUDATE DEUM CUM CYMBALIS CLUNGORIS OMNIS SPIRITUS LAUDET DOMINUM HALELUIAH (= loven Gud med välljudande cymbaler, loven Gud med klingande cymbaler. Varje själ prise Herren, Halleluja). Mitt på ena sidan (fig. 162, A) riksvapnet över vilket stå bokstäverna CRS (= Carolus Rex Sveciae) samt därunder en latinsk inskrift på vers (ett daktyliskt distikon): BUCCINA SUM DOMINI VIGILARE VENIRE PRECARE / VOS MONEO MONITI DISCITE IUSTITIAM. (= Jag är Herrens basun. Jag manar Eder att vaka, komma och bedja. Lären Eder på min maning rättfärdighet.) Mitt på andra sidan (fig. 162, B) inom en ram av sammanställda ornament: GUDI TILL ÄHRA OCH AMIRALITETS / FÖRSAMLINGEN I CARLSKRONA TILL / TIENST AF KONGL: AMIRALITETS / KYRKANS EGENE MEDELL ÄHR DENNA / KLÅCKA GUTEN I STOCKHOLM AF / GERHARDT MEYER ANNO 1701. H (utan krona) 73, D 88. — Denna klocka jämte föregångaren till nr 1 äro de två klockor, som kyrkorådet genom sin preses justitiarien Sven Adlerstierna år 1701 beställde till den nya stapeln på Västra Amiralitetsgatan (s. 143).

I Varvsmuseet i Karlskrona förvaras nu två klockor, tidigare i Amiralitetsstapeln, nedtagna 1909 (jfr s. 143): — 3. Större klockan (fig. 163). Runt halsen två rika ornamentsbårder och mellan dem ett band med inskr.: SOLI DEO GLORIA 1699. Runt slagringen en bård med bladmönster och under denna en inskr.: GLORIA IN EXCELSIS DEO ME FECIT GERHARDT MEYER (= Ära vare Gud i höjden, mig gjorde Gerhardt Meyer).

¹ GERHART MEYER, D. Ä. † 1710, styckgjutare, sonson till den på 1630-talet från Tyskland inflyttade Gerdt Meyer, som 1640 fick fullmakt som Kronans styckgjutare. I fem generationer innehade familjen Meyer ett kanon- och klockgjuteri vid Rännarbanan i Sthlm.

A

B

Fig. 162. Amiralitetsstapelns lillklocka (nr 2), gjuten 1701. B en inskrift på sidan motsatt den å A avbildade. Foto MVK 1958.

Die kleine Glocke aus dem Glockenturm der Admiralität, gegossen 1701. B = Inschrift auf der Glocke.

The small bell of the Admiralty tower, cast 1701. B = inscription on the bell.

Fig. 163. Klocka (nr 3), gjuten 1699. Nu i Varvsmuseet. Foto MVK 1958.

Glocke, gegossen 1699. Bell, cast 1699.

Mitt på ena sidan (fig. 163) riksvapnet mellan två lejon, ovan detta bokstäverna CRS (= Carolus Rex Sveciae) och kring detsamma tre änglahuvud. Mitt på andra sidan en lövkvist (björnbärsblad)¹. H (utan krona) 76, D 99,5. — 4. Mindre klockan (fig. 164). Runt halsen två rika ornamentsbårder med bladmönster och mellan dem ett band med inskr.: SOLI DEO GLORIA ANNO 1699. Runt slagringen en mindre bård med bladmönster och därunder ett band med inskrift: GLORIA IN EXCELSIS DEO ME FECIT HOLMIAE GERHARDT MEYER. Mitt på ena sidan Carl XII:s krönta namnchiffer, hållet av två lejon samt omgivet av fyra änglahuvud. På andra sidan en lövkvist (björnbärsblad). H (utan krona) 55, D 71,5. — Klockorna nr 3 och 4 götos 1699 för att uppsättas i örlogsvarvets »uhrstapel» (jfr s. 140).

I INV. 1733 omtalas: »2 st. kläckor hänga i Wästra stapeln med Åhretal 1701, hwaruppå ingen wicht finnes annoterat (= nr 1 och nr 2). 1 Kläcka Mindre i Bisättningsgrafwen

¹ *Björnbärsris* är en för Blekinge skärgård karakteristisk planta; särskilt *Rubus littoralis* växer på öppna klipprika havsstränder och fanns sannolikt rikligt i den terräng, där Karlskrona anlades. — C.A. WESTERLUND, Blekinges *Rubus*arter i: Nya botaniska notiser, utgifne af K. F. THEDENIUS, Sthlm 1854, s. 169—177.

Fig. 164. Klocka (nr 4), gjuten 1699. Nu i Varvsmuseet. Foto MVK 1958.

Glocke, gegossen 1699. Bell, cast 1699.

wäger 2 [markpund] 18 [marker] med en Jernögla uti som Kläppen hänges (jfr s. 148) och åhrtal 1666. 1 Klåcka som förra Inventarium förmåler wara lånt till Tyska Kyrkian.»

INV. 1693: »1 Klåcka wid Norra döhren som dagel: brukas och ähr med Kläpp och beslagen Axul helt färdig sampt der bredewid en Jernhammer med Järnlänck till att slå med (jfr s. 148). — 1 Klåcka som förr warit brukat men sedermera sprucken, är med beslag och kläppen förwarad.»

Enligt Amiralitetskollegii resolution 1732 19/5 försåldes två små klockor till Fridlevstads församling, som detta år lät gjuta en ny större klocka med tillhjälp av bl. a. metallen i amiralitetskyrkans klockor (jfr SvK, Bl. I s. 333 f.). Vilka klockor denna försäljning gällt är svårt att avgöra, möjligen de två i 1693 års INV. upptagna (= de två, som nämnas sist i 1733 års INV.?).

Av de i INV. 1733 nämnda klockorna från 1701 finnes den mindre klockan bevarad (= nr 2), den större är omgjuten i nr 1. Av uppgifterna framgår klart, att 1701 års klockor i varje fall 1733 hängde i den år 1703 uppförda stapeln på Västra Amiralitetsgatan, Björkholmsstapelns föregångare (jfr s. 143). Till Björkholmsstapelns överfördes dessa klockor år 1800. Då denna sistnämnda stapel revs 1909, flyttades dessa två klockor till nuvarande Amiralitetsklockstapel.

De två klockorna från 1699 (nr 3 och nr 4) voro från början upphängda i den »uhrstapel», som före år 1700 uppfördes uti Bastion Wachtmeister (jfr s. 140 f.). Först 1909 flyttades de därifrån till varvet för att lämna plats i stapeln för 1701 års klockor dvs. Amiralitetsförsamlingens egna.

Klockorna i Amiralitetsklockstapeln trampades ända till 1954, då elektrisk ringning infördes. Härvid förbands kyrkan med klockstapeln genom en högtalareanläggning, varigenom klockringningen i stapeln kan uppfattas inne i kyrkan. Avståndet mellan kyrkan och stapeln är sådant, att klockringningen eljest ej höres i kyrkan.

TILLÄGG
TILL
FÖRSVUNNA
TEXTILIER
s. 199

En lös silverplåt i form av ett band (L 11, B 3,5) med graverad inskrift INRI (= titulus över den Korsfäste). I dess kanter utborrade, parvis sittande små hål angiva, att plåten varit fastsydd på något textilt föremål (en mässhake el. dyl.), på vilken funnits den Korsfästes bild. På plåtens baksida graverat »1 $\frac{1}{4}$ lod», åldermansranka samt följande stplr: Karlskrona stads- och Blekinge provinsstplr, årsbokstav D (UPMARK, s. 419) och NOVOSADI. Plåten är alltså utförd i Karlskrona 1702 av Sigismund Novosadi (Novisadi) d. ä., mästare 1697—1704 (1705). Jfr s. 222, not 1.

Fig. 164 A. Kongl. Amiralitetskyrkorådets sigill, graverat av F. S. Novisadi 1800. S. 222.

Siegel des Kgl. Admiraltätskirchenrats, graviert von F. S. Novisadi 1800. Seal of the Royal Admiralty Church Council, engraved by F. S. Novisadi 1800.

ADOLF FREDRIK

OFULLBORDAD STENKYRKA

Den av trä uppförda Amiralitetskyrkan ULRIKA PIA var, såsom ovan framhållits, redan från sin tillkomst tänkt såsom ett provisorium. Det var redan från början meningen, att en stenkyrka skulle uppföras för Amiralitetsförsamlingen. Detta framskymtar upprepade gånger: 1693 19/3 heter det, att träkyrkan skulle underhållas blott tills den andra av sten bleve färdig (jfr s. 160). Men krigen under Karl XII:s regering och fattigdomen, som följde i deras spår, hindrade stenkyrkooplanens realiserande. Det dröjde ännu länge, innan ens några ritningar till en stenkyrka förelågo.

I KRA förvaras en ritning (fig. 165) med rubriken: »Senare Dessein till Guarnizons Kiörkan i Carlsrona af P. Leijonsparre¹ 1728 invent.» Den innehåller plan och långfasad till en stenkyrka. Förslaget är tämligen valhäft och synes icke vunnit gillande. Nya ritningar framlades redan nästa år 1729. Dessa hade upprättats av den arkitektorkunnige, sedermera tygmästaren C. G. von Schantz (s. 219, not 1) och fortifikationslöjtnanten C. Wijnblad.² Av dessa ritningar, som uppvisades i kyrkorådet, är en plan, signerad av Wijnblad (fig. 166), bevarad i KRA. Den visar en fyrarmad centralkyrka, i V utökad med klocktorn, i Ö med rum för sakristia m. m. Kompositionen av kyrkans interiör återgår på Spielers Kungsholmskyrka i Stockholm (jfr s. 165) med en av kors-

FÖR-
BEREDANDE
FÖRSLAG

---

¹ PAUL LUDVIG LANDSBERG, 1689 adlad LEIJONSPARRE; f. 1657, † 1733; konduktör vid fortifikationen 1680, t. f. direktör för fortifikationsväsendet i Sverige 1706, generalkvartermästare 1711. Skicklig fortifikationsofficer, lärjunge till Eric Dahlbergh.

² CARL WIJNBAD, f. 1705, † 1768; blev efter studier i Uppsala konduktör vid fortifikationen 1727, löjtnant vid samma kår 1735 och tjänstgjorde i Karlskrona fram till sitt avsked 1740, kort efter sin kaptensutnämning. Slog sig från 1745 ned på sin fädernegård Kvalsta i Östuna sn, Up. Hans huvudsats är utgivandet av flera gravyrverk med arkitekturritningar till bostadshus och sätesgårdar 1755—56 och 1765, vilka vunno ganska stor spridning.

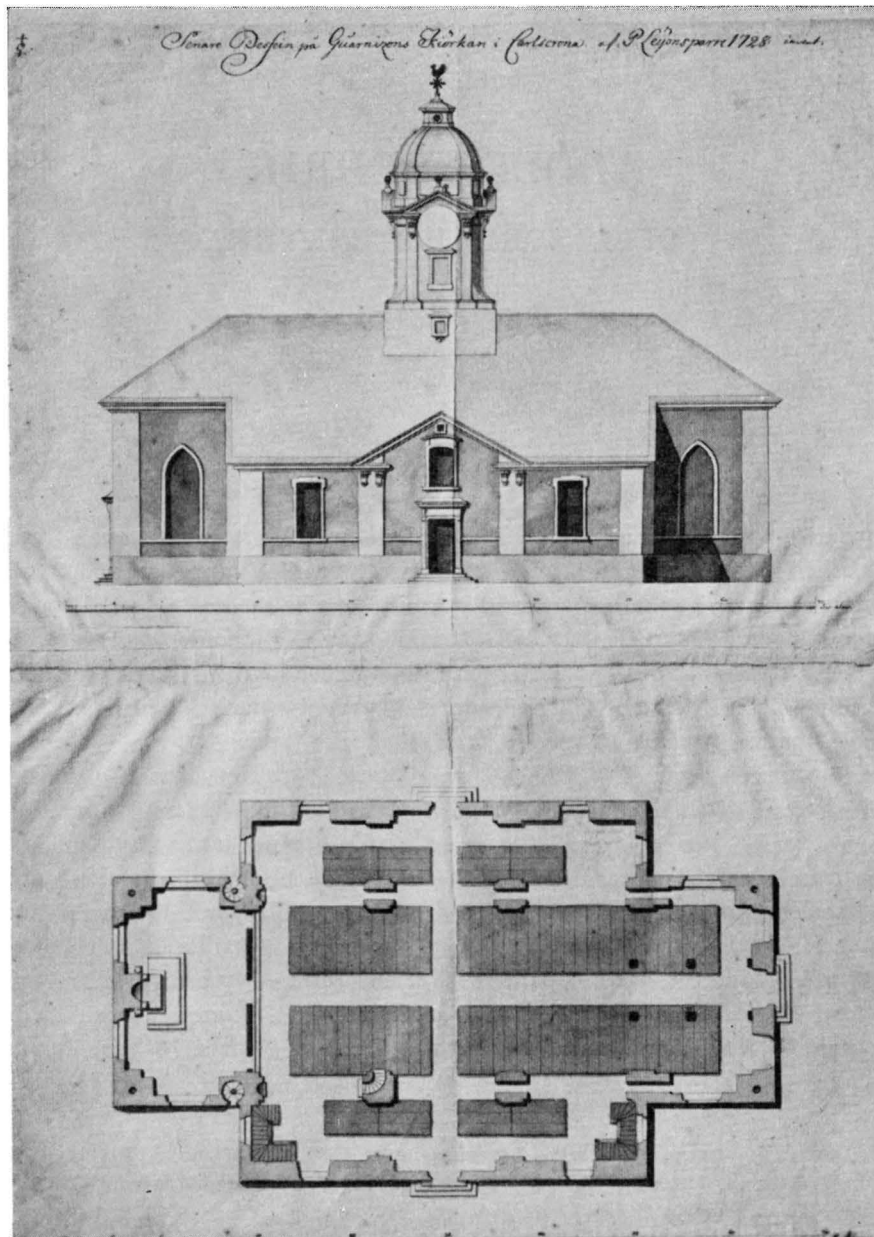

Fig. 165. Ritningsförslag till garnisonskyrka av sten i Karlskrona 1728 av P. Leijonsparré.
KrA. S. 229.

Entwurf für eine Garnisonskirche aus Stein
in Karlskrona von P. Leijonsparré 1728.

Project for stone garrison church in Karls-
krona, drawn by P. Leijonsparré 1728.

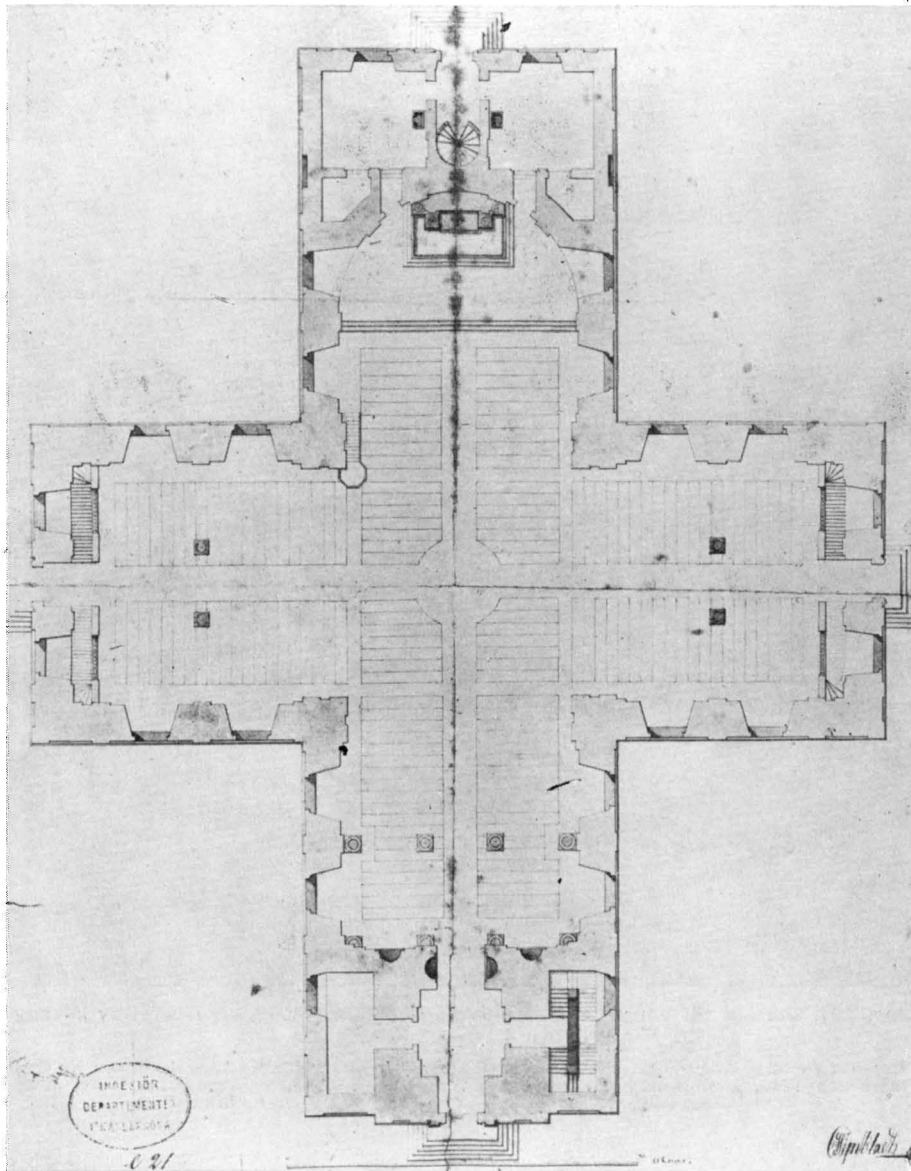

Fig. 166. Ritningsförslag 1729 till amiralitetskyrka av sten, sign. C. Wijnblad. Kra. S. 229.

Entwurf für eine Admiralitätskirche aus Stein in Karlskrona von C. Wijnblad 1729. Project for stone Admiralty Church, 1729, signed C. Wijnblad.

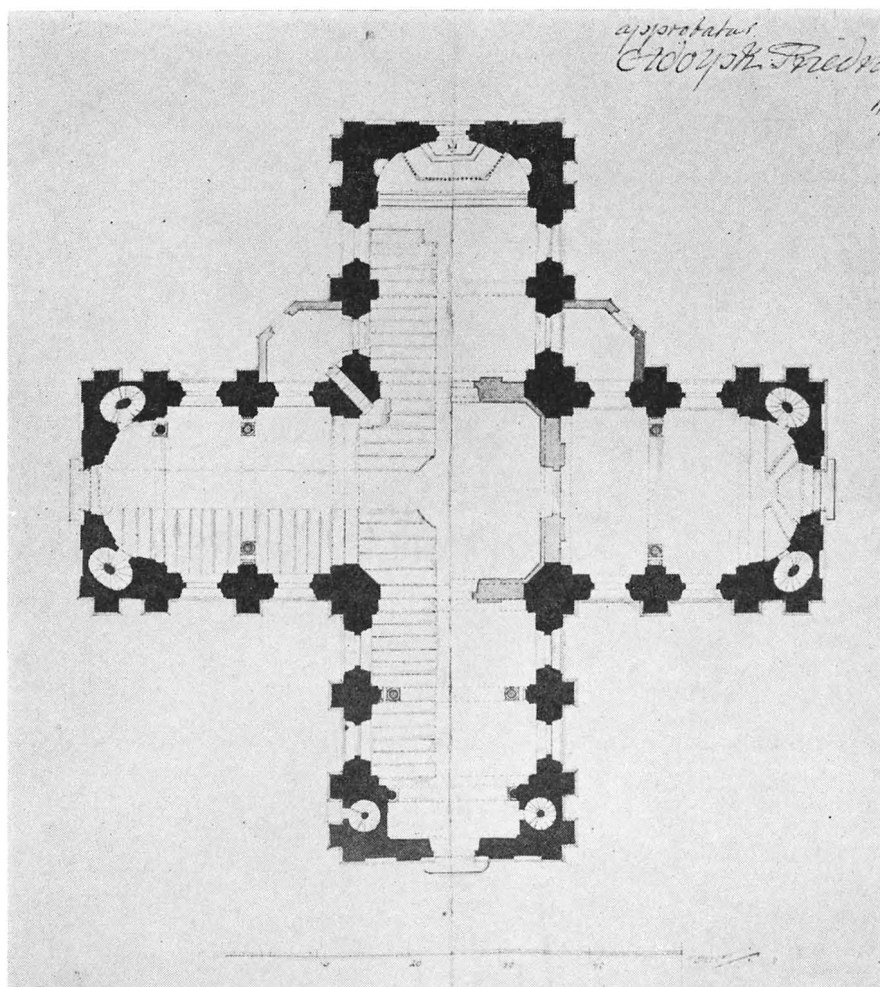

Fig. 167. Förslag till amiralitetskyrka av Carl Hårleman 1749, approberat av konung Adolf Fredrik. Orig. i KrA. S. 234.

Entwurf für eine Admiralitätskirche von Carl Hårleman 1749, approbiert von König Adolf Fredrik.

Project for Admiralty Church, drawn by Carl Hårleman 1749, approved by King Adolf Fredrik.

armarna klart markerad som kor och med de övriga tre försedda med läktare, upptagande korsarmarnas halva djup. Med detta ritningsförslag var frågan om en ny stenkyrka ånyo väckt, men fortfarande saknades medel att förverkliga projektet. Vid 1738 års riksdag väcktes emellertid frågan om en stenkyrkas uppförande, och genom Kgl. Bref 25/9 anslogos vissa bötesmedel till en kyrkobyggnadsfond, men detta inbringade endast alltför obetydliga medel. År 1746 anhöll kyrkorådet att få övre delen av bastionen Wacht-

HÅRLEMANS
FÖRSLAG

Nya ritningar (fig. 167—169) hade redan 1749 upprättats av överintendenten Carl Hårleman¹ och av K. M:t approberats. De uppvisades i Amiralitetskollegiet 7/10 1752. Dessa ritningar², som stuckos i koppar av dåvarande löjtnanten Jean E. Rehn³ (fig. 169), visa en likarmad korskyrka med en av armarna helt anslagen åt koret, medan de tre övriga till drygt hälften upptagas av lika stora läktare. Alltså i grunden samma kompositionsschema för interiören som i Stockholms Kungsholmskyrka (se ovan). Ovan korsmitten reser sig ganska dominerande över de tämligen låga korsarmarna ett fyrkantigt, kupolartat centraltorn, som dock icke kommer till uttryck i kyrkans interiör. Den arkitektoniska artikuleringen i övrigt hör till tidens traditionella med pilastrar mellan de rundbågiga fönstren, lisener, gavelfrontoner samt på takkanten stående urnor m. m.

CRONSTEDTS
BEAR-
BETNING

När anslag 1756 slutligen blivit beviljat, var Hårleman död sedan 3 år. Vid verkställda beräkningar befanns det, att en stenkyrka enligt Hårlemans gamla approberade ritningar skulle draga en kostnad av 150 tusen dlr smt, och ändå skulle den hava mindre utrymme än den gamla träkyrkan, som nu ansågs för trång. Genom Kgl brev den 18/11 1756 anbefalldes därför dåvarande överintendenten C. J. Cronstedt⁴ att taga sig an denna kyrkobyggnadsfråga och efter samråd med Amiralitetskollegium inkomma med underdånigt utlåtande och dessein till en kyrka »som wore tillräckligen stor, icke dess mindre torde kunna inrättas att den blefwe mindre kostsam». Ett ganska svårt uppdrag vill det synas.

Med en skrivelse 4/1 1757 översände Amiralitetskollegium till överintendenten Cronstedt en redogörelse för utrymmesbehoven, åtföljd av uppmättningsritningar av den befintliga träkyrkan (fig. 119—120), allt utfört av stadsarkitekten, löjtnant J. G. Steuer

¹ CARL HÅRLEMAN, f. 1700, † 1753; friherre, arkitekt. Överintendent 1741—53, landets ledande arkitekt efter Nic. Tessin d. y. Se ÅKE STAVENOW, Carl Hårleman. En studie i frihetstidens arkitekturhistoria. Uppsala 1927. — Om Amiralitetskyrkan s. 268—270.

² HÅRLEMANS förslagsritningar finnas spridda i flera samlingar. I NM (Tessin-Hårlemans saml.) finnes en laverad fasadritning (utan påskrift), på vars baksida kyrkoplanen är uppskisserad i blyerts. — I KRA (tidigare i ÖVK byggn.dep.) finnas 2 odaterade ritningar (plan och sektion) med påtecknad approbation av Adolph Fredrik; nedre h. hörnet av planen har följande påskrift å en påklistrad lapp: »Project till Amiralitets Kyrkan, som i följe Hans Kongl. Majestets nådigste befalning kommer att anläggas uti Bastionen Wachtmeister i Carlsrona. C. Hårleman.» — I BSt finns en laverad, odaterad fasadritning; i Hochschildtska saml. på Bellinga (Skåne) finns en tvärsektion mot altaret.

³ JEAN E. REHN, f. 1717, † 1793; arkitekt, tecknare, kopparstickare, en av det svenska 1700-talets mångsidigaste och skickligaste konstnärer. Inskrevs tidigt i fortifikationen, där han blev dessinatör-löjtnant. Se vidare M. OLSSON, Jean Erik Rehn i: Fem stora gustavianer, Sthlm 1944.

⁴ CARL JOHAN CRONSTEDT, f. 1709, † 1777; greve, arkitekt. Studerade mekanik hos Polhem, arkitektur hos Hårleman. Överintendent 1753—67 (överint:s titel 1743), president i Kammarkollegium 1767.

Fig. 169. Fasad till Hårlemans förslag fig. 167. Kopparstick av J. E. Rehn.
 Fassade zum Hårlemanschen Entwurf   Facade of the Hårleman project fig. 167.
 Abb. 167, Kupferstich von J. E. Rehn.   Copperplate engraving by J. E. Rehn.

(s. 64, not 2) och daterat redan den 22/1 1756. Kollegiet framhåller i sin skrivelse, att den nya kyrkan bör göras en tredjedel större än träkyrkan. Redan den 15/2 s. å. sände Cronstedt ett preliminärt förslag för kollegiets yttrande.

I den Cronstedtska ritningssamlingen i NM finnas trenne ritningar till Amiralitetskyrka av sten, vilka av utseendet att döma torde vara Cronstedts konceptritningar, som genom påklistrade lappar förändrats i vissa avseenden. Fig. 170 återger planen i dess första skick. Denna överensstämmer i sin arkitektoniska komposition helt med Hårlemans plan (fig. 167), men visar större längd- och breddmått än denna. Den inre bredden har ökat från 18 till 24 alnar, den yttre längden från 80 till 100 alnar. De dubblerade fasadpilastrarna vid korsarmarnas ändpartier i Hårlemans förslag hava skilts åt, så att avståndet mellan dem blivit lika med övriga pilasteravstånd, och korsarmarnas inre

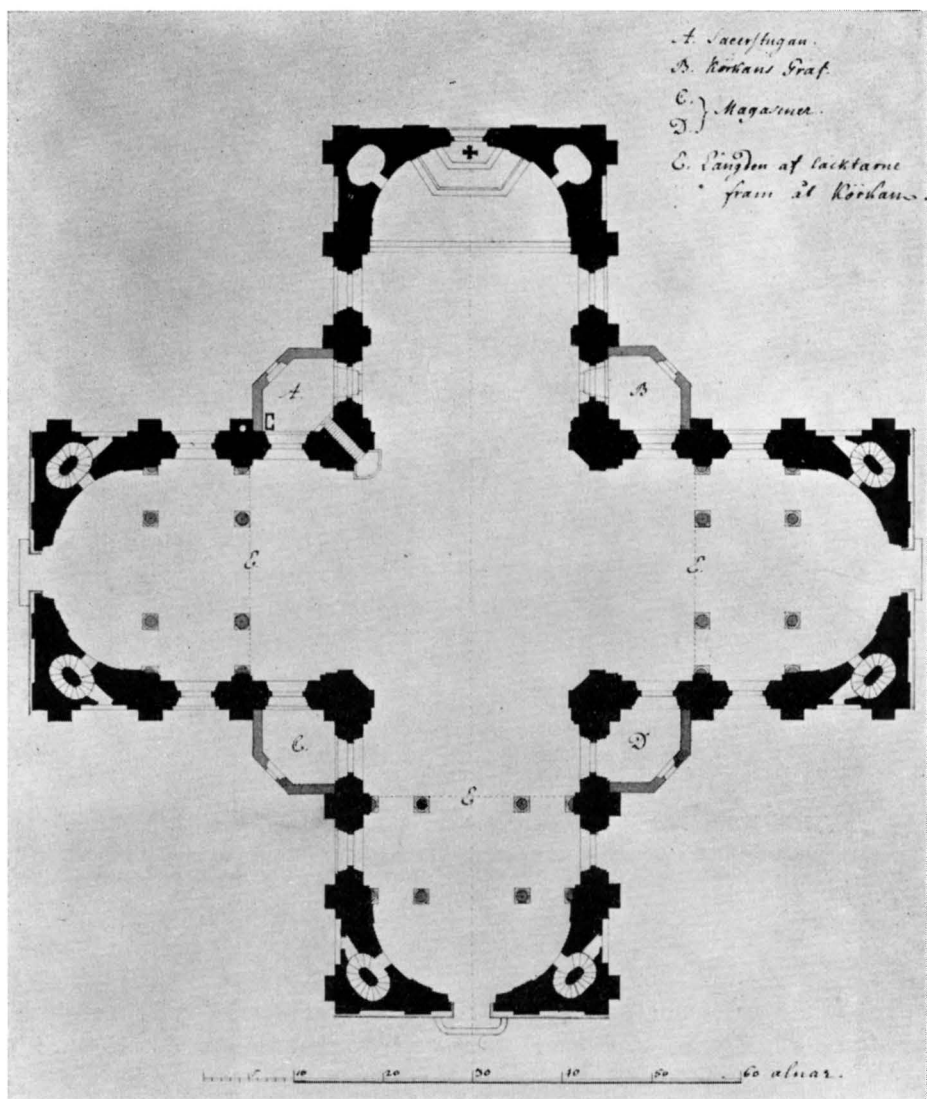

Fig. 170. Av C. J. Cronstedt utförd omarbetning av Hårlemans förslag fig. 167. Planritning i urspr. skick, sannolikt 1757. NM. Cronstedts saml. nr 3388. S. 235.

Umarbeitung des Hårlemanschen Entwurfs Abb. 167 durch C. J. Cronstedt. Der Grundriss im ursprünglichen Zustand, wahrscheinl. 1757.

C. J. Cronstedt's revision of Hårleman's project fig. 167. The plan in its original form, probably 1757.

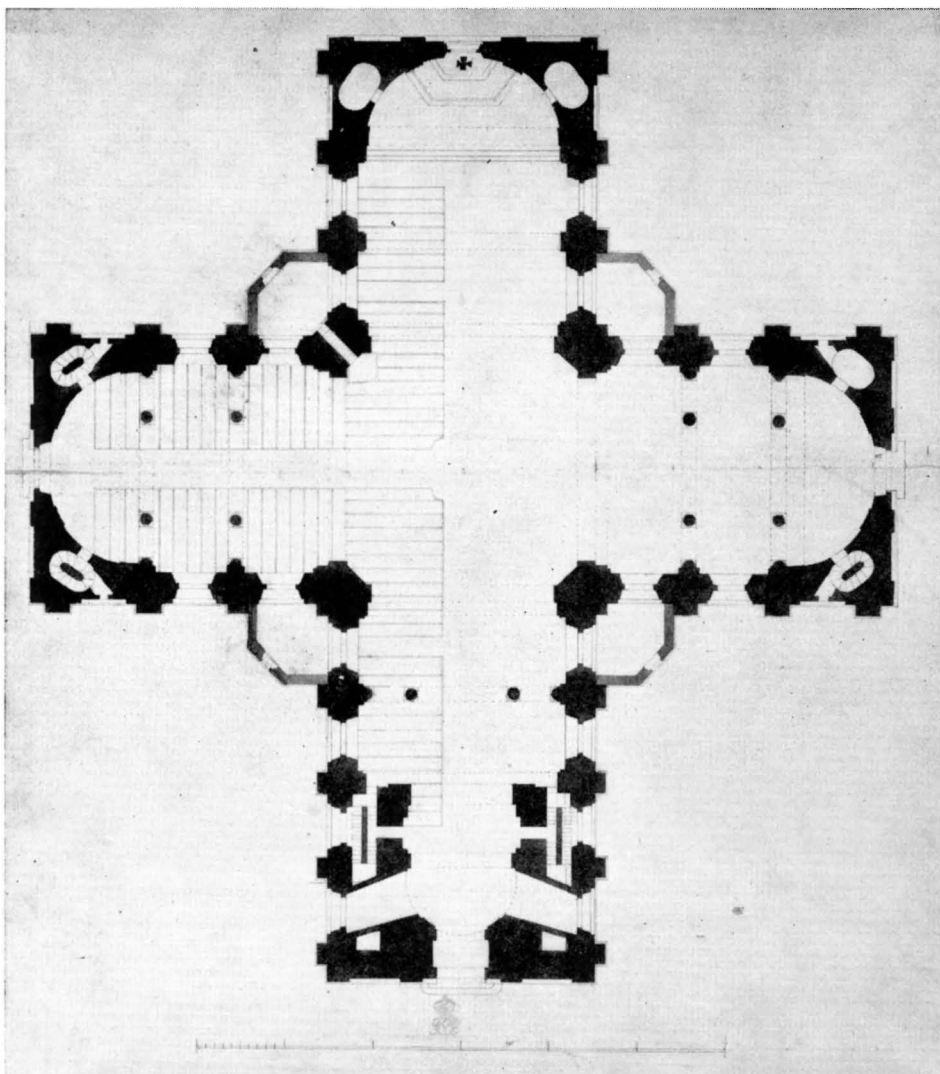

Fig. 171. Omarbetning av C. J. Cronstedts ritningsförslag fig. 170, approberad 1759. Orig. i BSt. S. 239.

Veränderung des von C. J. Cronstedt umgearbeiteten Entwurfs Abb. 170, approbiert 1759.

Revision of C. J. Cronstedt's proposals fig. 170, approved 1759.

Fig. 172. Tornfasad till Cronstedts förslag fig. 171. — Ritn. fig. 172—174 i Hochschildska saml. Bellinga.
Turmfassade zu Cronstedts Projekt Abb. 171. Tower façade in Cronstedt's proposals fig. 171.

absidformade ändpartier hava i motsvarande grad fördjupats. En med fig. 170 sammanhörande ritning till ingångsfasaden, ävenledes försedd med senare påklitrad ändringslapp, visar i sin urspr. avfattning ett kupoltorn över korsmitten i likhet med Hårlemans förslag (fig. 169). Det framgår härav tydligt, att Cronstedt sökt utföra sitt uppdrag med fullständigt bibehållande av Hårlemans arkitektoniska komposition, som blott skulle »töjas ut» i storlek. Möjligen är detta ritningsförslag identiskt med det av Cronstedt såsom preliminärt betecknade förslag, som han den 15/2 1757 överlämnade till Amiralitetsskollegiet för yttrande.

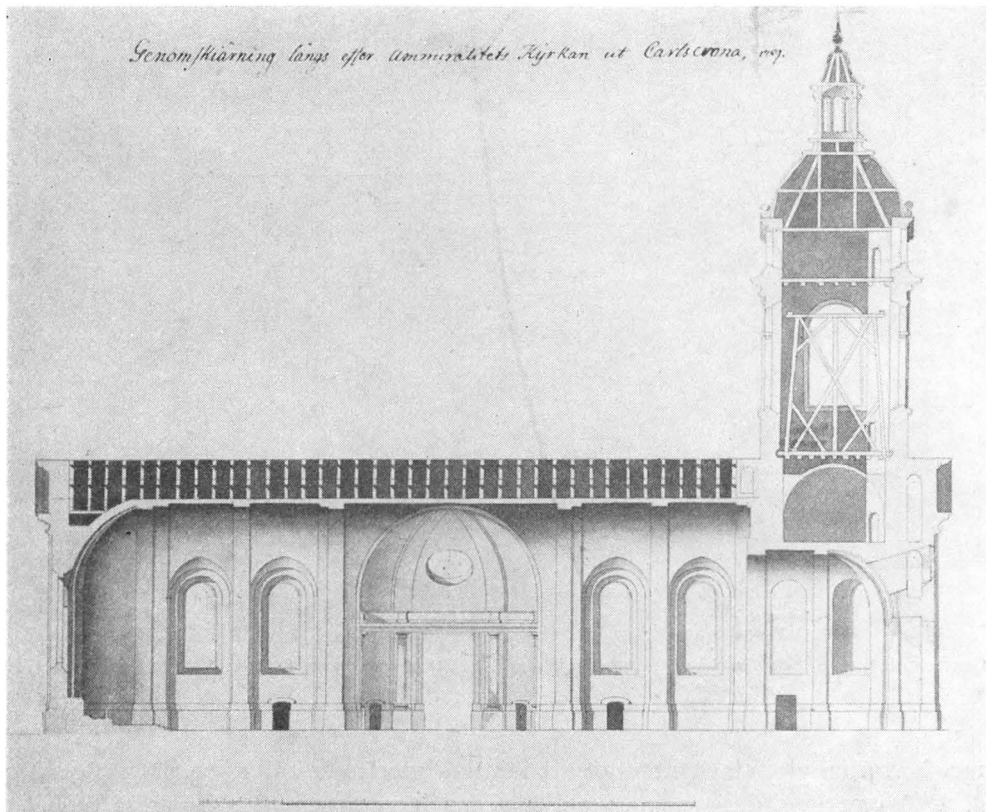

Fig. 173. Längdsektion till Cronstedts förslag fig. 171.

Längsschnitt zu Cronstedts Projekt Abb. 171. Longitudinal section in Cronstedt's proposals fig. 171.

Denna första version av Cronstedts förslag har emellertid vid en senare tidpunkt, som icke låter sig exakt bestämmas, modifierats på ett par väsentliga punkter. Ändringarna äro utförda på de ovan omnämnda, senare påklustrade lapparna på plan- och fasadritningarna i NM. De äro troligen föranledda av det uttalade önskemålet om byggnadskostnadernas nedbringande. För den skull har det stora centrala kupoltornet slopats och ersatts av ett betydligt smäckrare klocktorn, som placerats över ändpartiet å den mitt emot koret liggande korsarmen.

I ändringsförslaget (fig. 171) har denna arm förlängts med ett helt pilasteravstånd, så att den alltså omfattar fyra sådana, detta för att vinna plats för klocktornet över

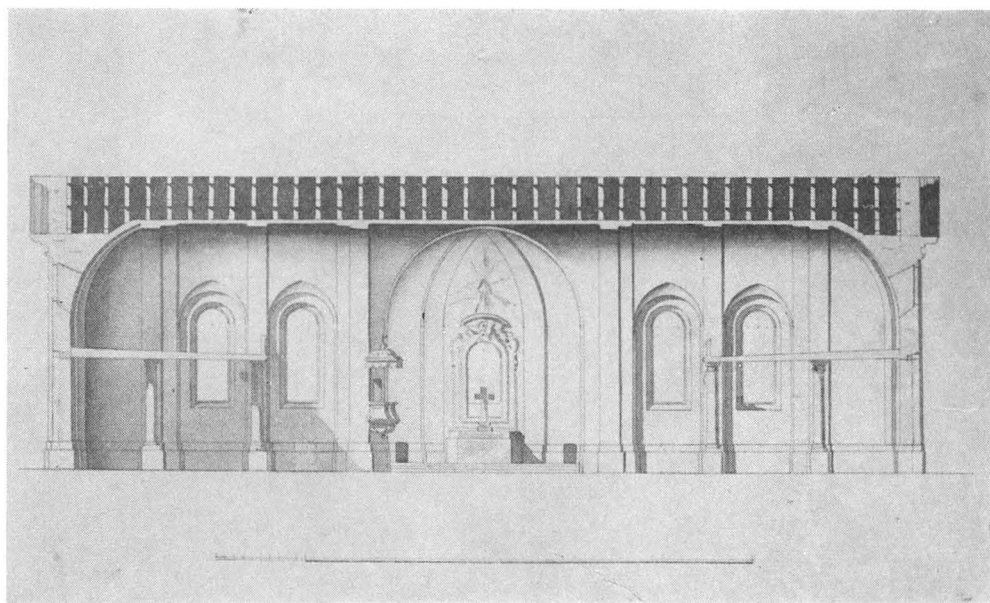

Fig. 174. Tvärsnitt mot koret till Cronstedts förslag fig. 171.

Querschnitt gegen den Chor zu Cronstedts Projekt Cross section in Cronstedt's proposals fig. 171.
Abb. 171.

denna korsarms yttersta hälft utan att minska interiörens utrymme. Dess gavelfasad (fig. 172) markeras därigenom såsom kyrkans huvudfasad. Genom dessa ändringar hava kyrkans proportioner förskjutits, och byggnadens karaktär har förändrats från en klar centralkyrka till en kyrka med prononcerad längdriktning. De i arkitekturen ingående elementen ha i övrigt icke nämnvärt ändrats. Urnorna på takkanterna ha tryckts ihop och blivit lägre och bredare. En del av gavlarnas ornamentik har bortarbetats. — Interiörens komposition (fig. 173 och 174) är däremot i allt väsentligt överensstämmande med det Hårlemanska förslaget. — Genom att öka kyrkorummets bredd och längd och genom att minska tornet ansåg sig Cronstedt tydligen hava tillmötesgått K. M:ts fordran på större utrymme och minskad byggnadskostnad.

Det var alltså till någotdera av dessa förslag, som amiralitetskollegium och kyrkorådet hade att fatta ställning i februari 1757. Man inhämtade yttrande däröver av tillkallade sakkunnige, däribland löjtnant Steuer (s. 64, not 2). Dessa försäkrade, att kyrkan efter det nya projektet skulle bli 1/3 större än träkyrkan. I sitt därav föranledda tillstyrkande yttrande den 6/3 1757 till amiralitetskollegium framhöll kyrkorådet dessutom: »Och fastän kyrkorådet oförgripligen tyckte, att bästa platsen till denna kyrkas byggande vore, där urstapeln står i Bastion Wachtmeister, ifall tillåtet vore, att ett stycke af muren finge nerbrytas, kunde dock kyrkorådet sig därom ej utlåta, emedan

Collegiet ej därtill behagat gifva någon anledning» (citerat efter Holmberg, a. a. s. 28). I en skrivelse 3/10 1757 till överintendenten Cronstedt förklarade amiralitetskollegiet den föreslagna kyrkans storlek tillräcklig, varjämte dess läge diskuterades.

Först 1 ½ år senare eller den 26/3 1759 överlämnade Cronstedt sitt förslag till K. M:t för approbation. Det förefaller ganska sannolikt, att den här ovan omtalade omarbetningen av förslaget ägt rum under denna mellantid. I varje fall var det denna version, som fick nådig stadfästelse 26/3 1759 (samma dag som den inlämnades). I skrivelse den 13/4 1759 meddelade Cronstedt amiralitetskollegiet, att ritningar nu hade approberats och att han sänt ett exemplar därav med greve Wrangel till collegiet. Han meddelar också, att han skall låta gravera ritningarna i koppar.¹ Det med Wrangel sända exemplaret av ritningarna har icke kunnat återfinnas, men en fullständig omgång ritningar till detta förslag kan dock sammanställas: en grundplan (fig. 171) i BSt, en huvudfasad (fig. 172) samt längd- och tvärsektioner (fig. 173 och 174) i den Hochschildska samlingen på Bellinga. De båda sektionsritningarna bära påskrift med året 1759.

Angående kyrkans läge bestämde K. M:t den 13/8 1759, att den skulle uppföras på Amiralitetsslätten, »inåt staden norr om sträckningsmuren». Omedelbart därefter vidtog arbetet med bergssprängning för grundens läggande. Emellertid uppstodo mycket snart betänkligheter mot platsens lämplighet ur varvsförsvarets synpunkt.

NYA KYR-
KANS LÄGE

I en skrivelse 18/10 1759 till amiralitetskollegiet anhöll löjtnant Johan Fellers, som hade uppsikten över det 1758 påbörjade utförandet av en ny docka, att kyrkan icke måtte förläggas utanför spetsen på bastion Wachtmeister, ty därigenom skulle försvaret av den nya dockan bli försvårat. Fellers hade av »Rikets Ständers för dockbyggnaden förordnade Deputation» fått order att göra en »dessein» till försvarsverk för denna nya docka. Med anledning av Fellers skrivelse uppdrog collegiet åt skeppsbyggmästaren Sheldon, fortifikationskaptenen Ebbeltoft och löjtnant Steuer att utreda frågan om kyrkans placering. Dessa tre avgåvo 11/12 1759 ett utlåtande, som redan påföljande dag kompletterades med en lång skrivelse från Ebbeltoft, förtydligad genom en av Steuer upprättad plankarta (fig. 175), utvisande tre föreslagna platser för kyrkans förläggning: A vid Stora torget mitt emot Fredrikskyrkan, B omedelbart utanför bastion Wachtmeister (= det av K. M:t tidigare fastställda), C inom bastion Wachtmeister omedelbart S om »uhrstapeln». Slutligen ingav Sheldon en särskild skrivelse i ärendet den 18/12 1759. Olika meningar rådde. Efter en vidlyftig diskussion inom amiralitetskollegiet² avgjordes frågan slutligen genom K. brev 17/3 1760, varvid byggnadsplatsen

¹ Plåtar till två kopparstick enl. CRONSTEDTS förslag (ej Hårlemans såsom stundom uppgives i litteraturen) förvaras i sakristian till nuvarande Amiralitetskyrkan. De bära följande överskrifter: »Grundritning af den nya Amiralitets Kyrkan uti Carlsrona 1759», resp. »Genomskärning längs efter Amiralitets Kyrkan uti Carlsrona 1759.»

² För den vidlyftiga behandlingen av denna förlägningsfråga lämnas en utförlig redogörelse av E. HOLMBERG, a. a. s. 29—32.

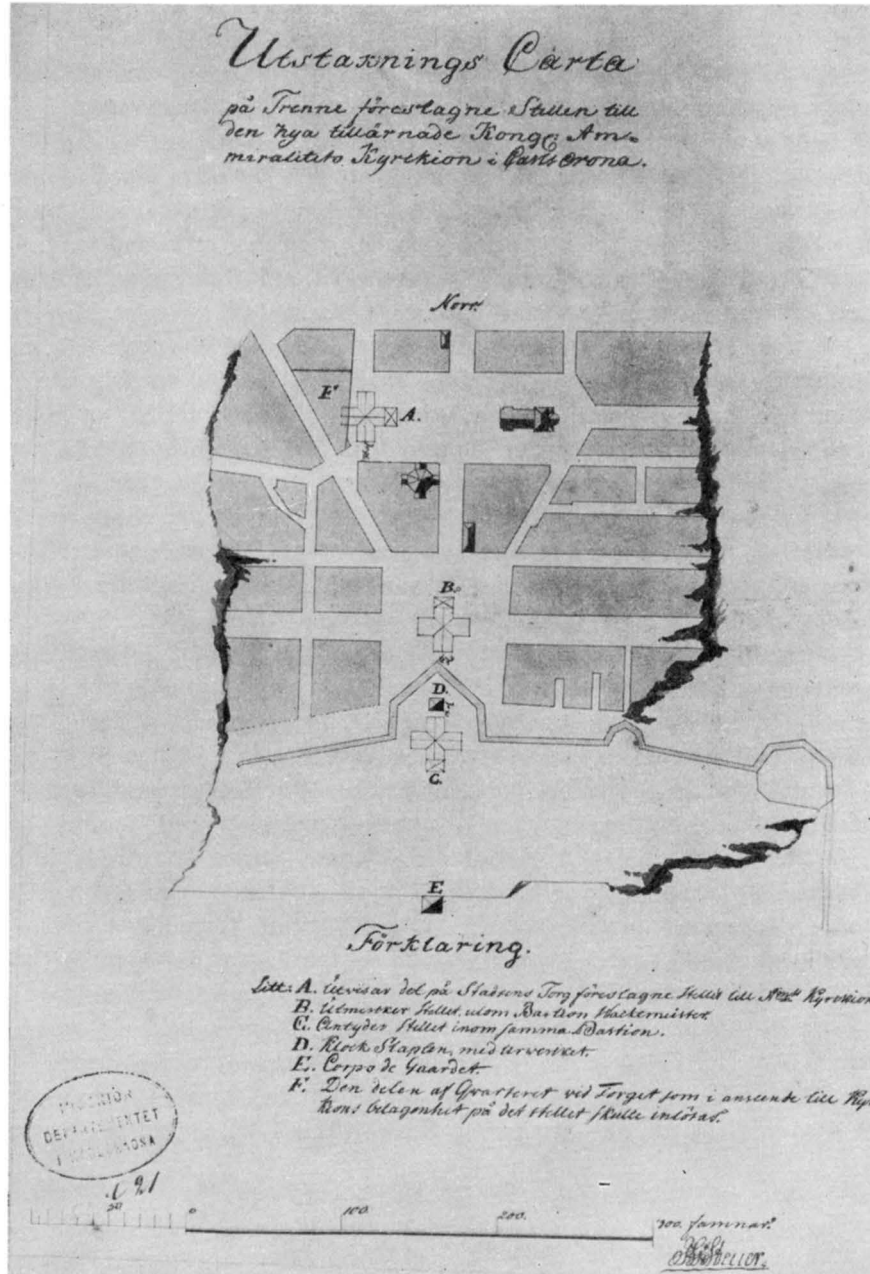

Fig. 175. Plan utvisande tre olika lägen i stadsplanen för den nya stenkyrkan, upp-
 rättad av J. G. Steuer. KrA. S. 241.

Lageskizze, welche drei verschiedene Bauplätze
 für die neue steinerne Kirche im Stadtplan
 zeigt.

The town plan, showing the projected new
 stone church on three possible sites. Drawn
 by J. G. Steuer.

fastställdes till området inom bastionen (vid C å fig. 175). Överinseendet vid bygget uppdrogs av amiralitetskollegiet åt den ovannämnde, dåmera majoren vid fortifikationen Fredrik Ebbeltoft.¹ Kyrkans namn fastställdes genom K. brev 3/6 1760 till ADOLF FREDRIK, och midsommaraftonen s. å. lades grundstenen under stor högtidlighet.²

Arbetet med grundmuren fortgick nu en tid raskt under Ebbeltofts överinseende. 1761 24/2 anhöll den anlitate murmästaren J. C. Braunne hos kollegiet att »Som jag till nya Ammiralitets Kyrkio byggnaden behöfwer några mur gesäller, samt därom skrifwit till åtskilliga orter; men intet kunnat få några, och uti Callmar skall wara Soldater af de Preusiska fångarna 8ta stycken, som lärt murare Profession, hwilcka hafwa lust begifwa sig hit till arbete», få använda sig av dessa vid bygget. Framställningen avslogs emellertid, varför Braunne d. 9/3 s. å. vände sig direkt till K. M:t med följande skrivelse: »I anseende till den brist som nu är på skickeliga Murgesäller har hos Eders Kongl. maijts och Riksens Ammiralitets Collegium jag anhållit om 8 soldater af de i Calmar warande Preussiska Fångarna som äro i Murhandtwärket wäl kunnoge och jag ärnar bruka dem wid den nya Ammiralitets kyrkobyggnaden; men därpå fådt et sådant utslag som underdånigst bifogas. Hos Eder Kongl. Maijt föranlåtes jag fördenskuld i djupaste underdånighet anhålla, at få berörde 8 man antaga, hwilka dels äro från Saxen dels ifrån Preussen men alla warit twungna til Krigstjenst och äro ogifta samt när de blifwa frigifna icke wilja gå i Krigstjenst igen hwarken i Preussen eller annorstädes, utan ärna idka det handtwärk de hafwa lärt, och är så mycket mindre at befara, det de afwika som de af mig skola få så hög dagspenning som i Stockholm för slika arbetare nu är gängse och hwarmed de hafwa förklarad sig nöjde. Dett påsyftar icke allenast högstnödigg hjälp för mig at med behörig drift kunna fortsättja berörde mig updragne kyrkoarbete, utan kan ock lända til besparing af det underhåll som berörde fångar af Eder Kongl. Maijst och Cronan åtnjuta.»

Denna anhållan beviljades redan 11/3 1761, och år 1765 var grundmuren färdig. Den var då uppförd till 4 alnars höjd samt var till hälften av grundplanens vidd klädd med Ölandssten. 1768 övertog kapten P. Brelin³ arbetsledningen. 1771 hade kostnaderna

BYGGNADS-
ARBETET
PÅBÖRJAS

¹ FREDRIK EBBELTOFT (EBELTOFT), f. 1718, † 1768. Konduktör vid fortifikationen (Stockholmsbrigaden) 1735, blev 1750 30/3 kapten vid Karlskronabrigaden, major där 1760, då han ledde befästningsarbeten på Kungsholm och Drottningsskär.

² Om den högtidliga grundstensläggningen och dess ceremoniel kan läsas i: SVENSK MERCURIUS, 1760, s. 73 och 206; avskr. hos J. ELSERS saml. i KB samt i E. HOLMBERG: a. a. s. 32 f.

³ PEHR BRELIN, f. 1728, † 1795; blev lärkonduktör v. fortifikationen, löjtnant vid amiralitetet 1756, kapten i armén 1764, dito vid Kalmar regemente 1770, major vid samma regemente 1776. Både han och hans maka EVA HENRIETTA SPALDING (1736—1789) ligga begravna i Amiralitetskyrkan Ulrika Pia. Sonen CARL EDVARD, adl. och adopt. CARLHEIM-GYLLENSKÖLD, friherre GYLLENSKÖLD (1768—1819) blev konteramiral 1819.

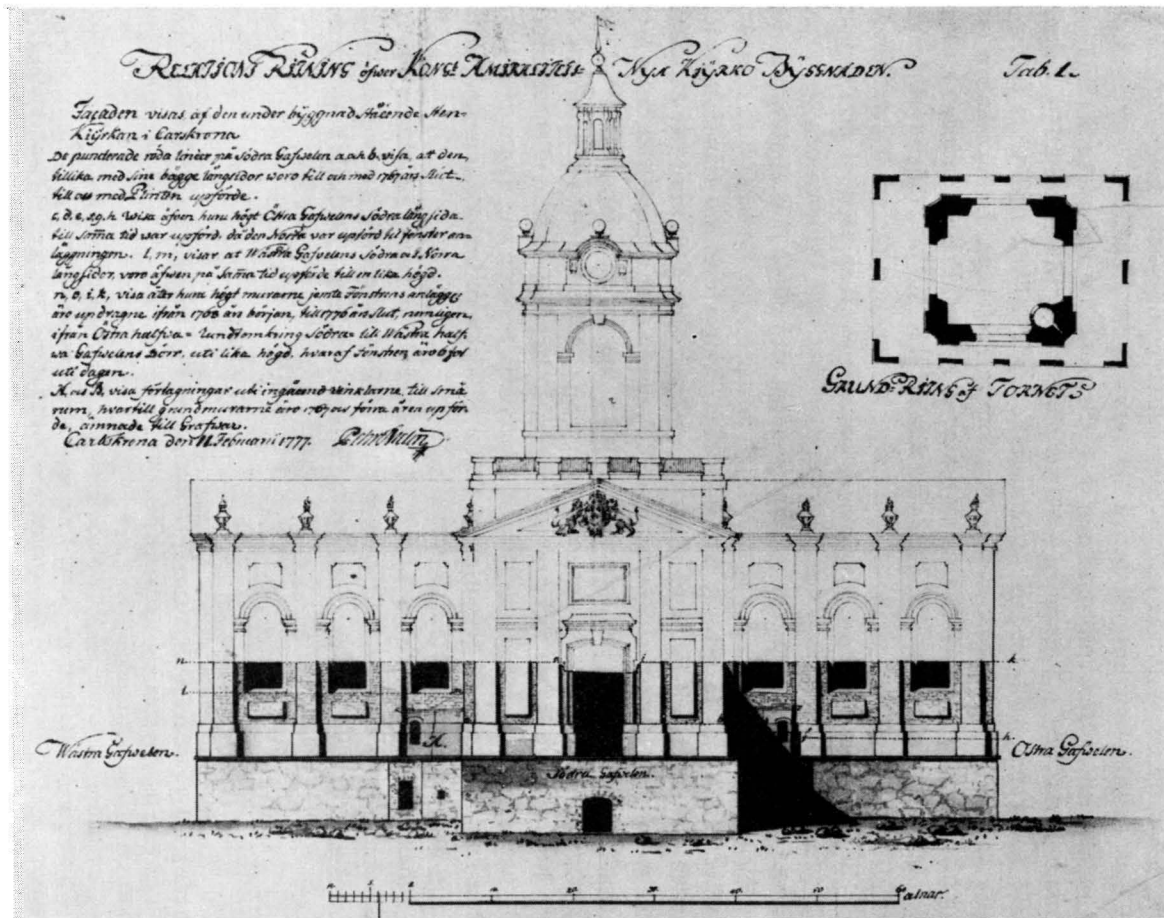

Fig. 176. Relationsritning över stenkyrkobyggets tillstånd vid 1776 års utgång, upprättad av Pehr Brelin febr. 1777. S fasaden. Kra. S. 246.

Relationszeichnung zum Zustand des Kirchenbaus Ende des Jahres 1776. Die Fassade von S gesehen.

Drawing showing condition of the stone church by the end of 1776, by Pehr Brelin, Feb. 1777. The S. facade.

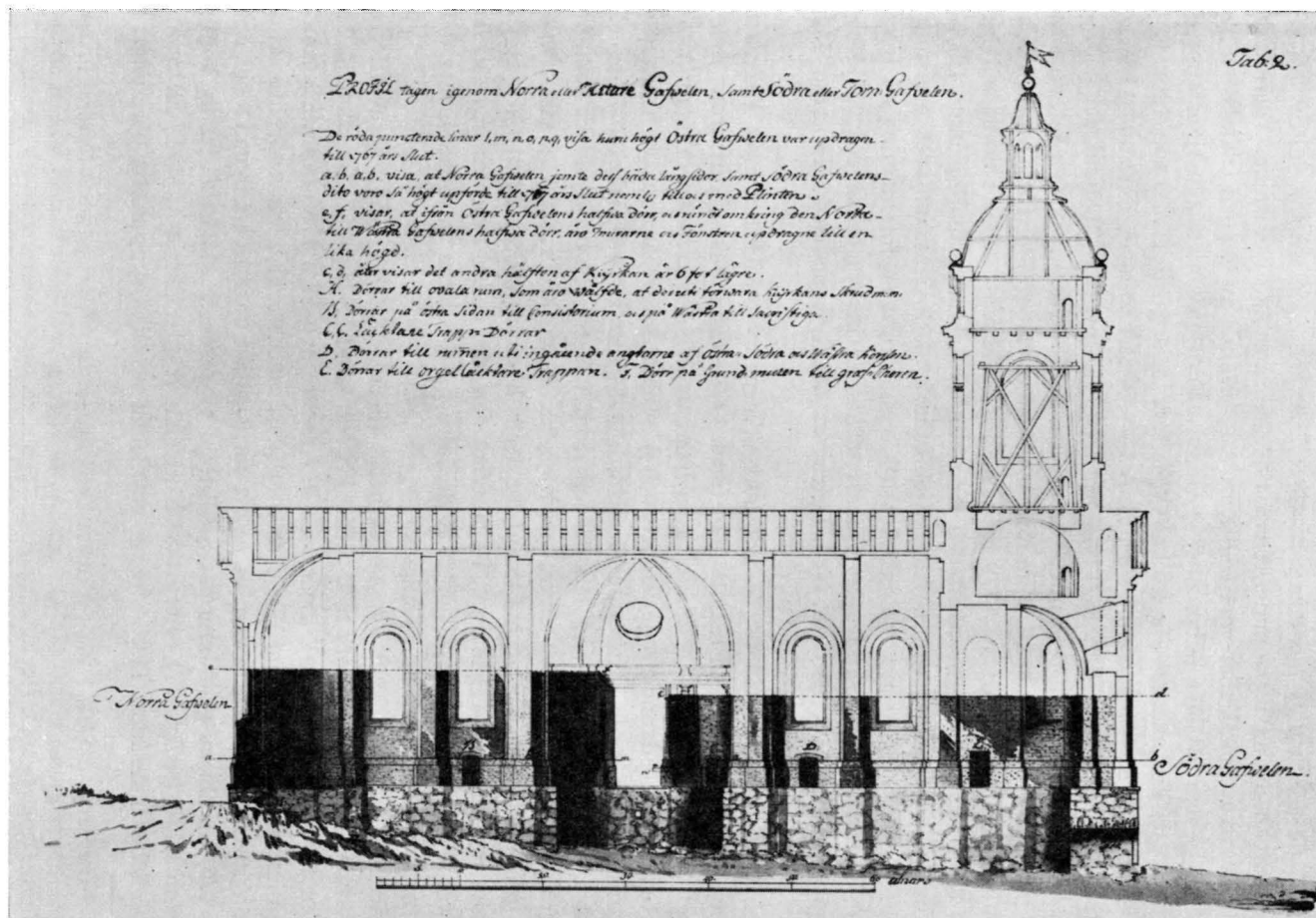

Fig. 177. Relationsritning (se fig. 176). Genomskärning mot Ö.
 Relationszeichnung (vgl. Abb. 176) Schnitt nach O. Drawing (see fig. 176). Section towards E.

kommit upp till 135 000 dlr smt. Intensiteten i byggandet försvagades dock alltmer beroende på de tillgängliga medlens allt större knapphet. I ett memorial av 3/9 1777 meddelade Brelin, att anslagen under senare tid varit så små, att murningsarbete endast kunnat utföras vartannat eller vart tredje år. Anskaffande av huggen Ölandssten hade måst ordnas genom att låta båtsmän från Öland utföra arbetet såsom tjänsteuppgift. De sammanlagda kostnaderna för kyrkobygget t. o. m. augusti 1777 hade uppgått till 160 225 daler silvermynt. Å trenne nu i KRA förvarade ritningar, daterade 11/2 1777 har Brelin åskådligt (fig. 176 o. 177) angivit, dels kyrkobyggets tillstånd vid 1767 års slut, dels vad som kunnat utföras under åren 1768—1776, dvs. under den tid, då Brelin haft byggnadsledningen om hand. Man förstår väl hans vädjan om större anslag. Denna förklingade emellertid ohörd, och 1779 10/3 befallde K. M:t, att arbetet skulle nedläggas »till dess det med fullkomligare drift och med mindre kostnad kunde bringas till fullbordan helst under entreprenad». Amiralitetskollegiet och Statskontoret anbefalldes att inkomma med gemensamt underdånigt utlåtande, huru en fortsättning av bygget ett annat år förmånligast skulle ske. Sådant utlåtande ingavs också den 25/11 s. å., men något resultat därav blev det icke. Den stora dockbyggnaden torde under denna period ha slukat alla tillgängliga medel.

Kyrkobyggets tillstånd vid denna tidpunkt skildras av arkitekten Erik Palmstedt, som i början av sin studieresa till utlandet (åren 1778—80) besökte Karlskrona den 25 september 1778. I sin resedagbok¹ antecknar han i samband med beskrivning av Amiralitetsslätten: »Mitt utj denne circumference, och gent emot torget, är den nya Amiralitetskyrkan anlagd efter baron Hårlemans Dessen. Läget synes i synnerlighet åt fram- eller norra-sidan vara något inskränkt. Byggnaden är efter Dessen ett Grekiskt kors, med en hög grå stens fot emot södra sidan, öfredelen, så til sträcksten, plinthe, pilastrer och hörn af grå ölands sten, nu till hälften af fönstrens högd upford, och slätmurarne jemwäl af mindre sten doch wäl huggen, i synnerhet den öfre delen, reveterade; hwilket är ganska wäl arbetat, och icke på någon af de äldre byggnaderne til seendes, inre delen af murarne äro af tegel nitide updragen.»

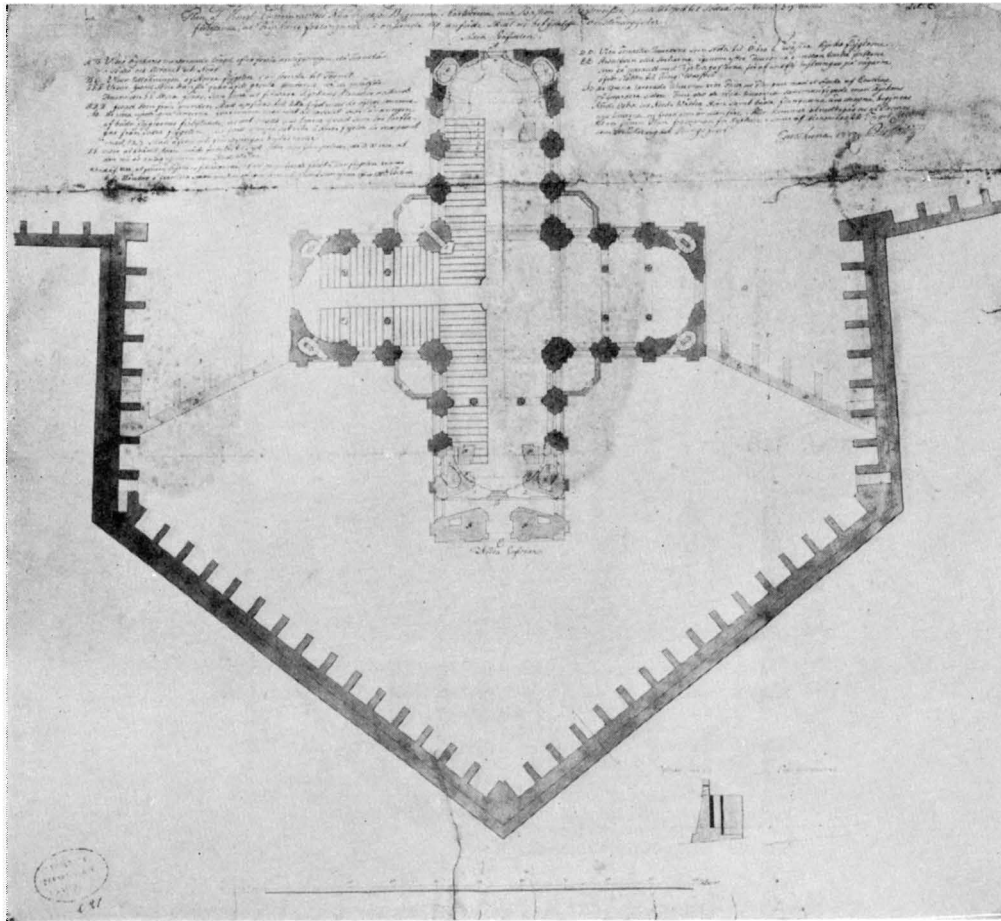
Den ritning, som följts vid byggnadsarbetet (fastställd 26/3 1759), förutsatte, att kyrkan skulle ligga på plan mark med tornet i N och koret i S (fig. 175, B) enligt K. M:ts beslut den 13/8 1759 (se ovan), medan K. M:t senare den 17/3 1760 bestämt, att den skulle uppföras inom Bastionen Wachtmeister (dvs. omedelbart S om Amiralitetsklockstapeln), varvid kyrkan måste vändas, så att tornfasaden komme att ligga i S och koret i N (fig. 175, C). Då nu grundmuren i S till följd av markens starka sluttning kommit att bli 9 alnar hög (se fig. 177), erfordrades här en hög trappa eller en apparelj till kyrkans ingång på S huvudfasaden. Detta ansågs emellertid ur olika synpunkter olämpligt. På

BRELINS
ÄNDRINGS-
FÖRSLAG

¹ ERIK PALMSTEDT, f. 1741, † 1803, arkitekt. Manuskriptet till hans resedagbok förvaras i Akademiens för de fria konsterna arkiv i Sthlm. Dagboken är utgiven av MARTIN OLSSON med en inledning om författaren, Uppsala 1927. Här återgivet citat står å s. 15. Om Palmstedts liv och gärning se ÅKE SETTERWALL, Erik Palmstedt 1741—1803, Sthlm 1945 (omfattande monografi).

Söder

Norr

Fig. 178. Förslag av Pehr Brelin 1779 till ändrad orientering av stenkyrkan med tornfasaden mot staden (i N) och koret mot varvet (i S). Orig. i ÖVK byggn.dep. S. 248.

Projekt von Pehr Brelin 1779 zur Änderung der Orientierung der im Bau befindlichen Kirche mit der Turmfassade nach der Stadt (im N) und mit dem Chor nach der Werft (im S).

Project by Pehr Brelin, 1799, proposing a new orientation for the church: with its tower façade towards the town (N.) and the chancel towards the shipyard (S).

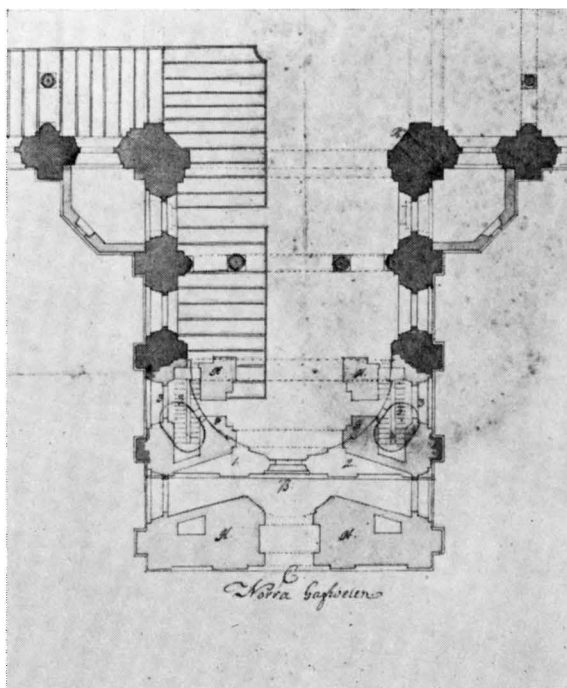

Fig. 179. Detalj av kyrkoplanen i fig. 178, utvisande föreslagna ändring av den N korsarmen från kor till torn med huvudingång.

Einzelheit vom Kirchengrundriss auf Abb. 178 mit der in Brelins Projekt vorgeschlagenen Veränderung des ursprüngl. als Chor vorgesehenen N Kreuzarms als Turmfassade mit Haupteingang.

Detail of church plan in fig. 178, showing proposed transformation of N. transept from a chancel to a tower with a main entrance.

en med utförlig text försedd ritning (fig. 178, nu förvarad i ÖVK byggn.dep.) framlade Brelin därför 1779 ett förslag till ändring av den under utförande varande byggnadsplanen, så att ingångsfasaden med sitt torn skulle förläggas mot N och koret mot S. Vidare skulle bastion Wachtmeister till större delen nedrivras; endast de sydligaste delarna av dess tenaljmurar skulle stå kvar och med nya, tunnare murar förenas med NÖ resp. NV hörnen på kyrkans tvärramar (se fig. 178). Härigenom skulle kyrkan vända sin ingångs- och huvudfasad mot staden, medan den i det påbörjade bygget vände koret mot denna. Den 13/10 1779 överlämnade amiralitetskollegium, som tydligt fortfarande hoppades att kunna fullfölja bygget, ritningar och handlingar i ärendet till dåvarande överintendenten C. F. Adelcrantz¹ med följande skrivelse: »Jämte skrifwelse af den

¹ CARL FREDRIK ADELCRANTZ, f. 1716, † 1796; friherre, arkitekt. Konduktör vid slottsbygget i Sthlm 1741, hovintendent 1750, överintendent 1757 (tillsammans med C. J. Cronstedt 1757—67, där-

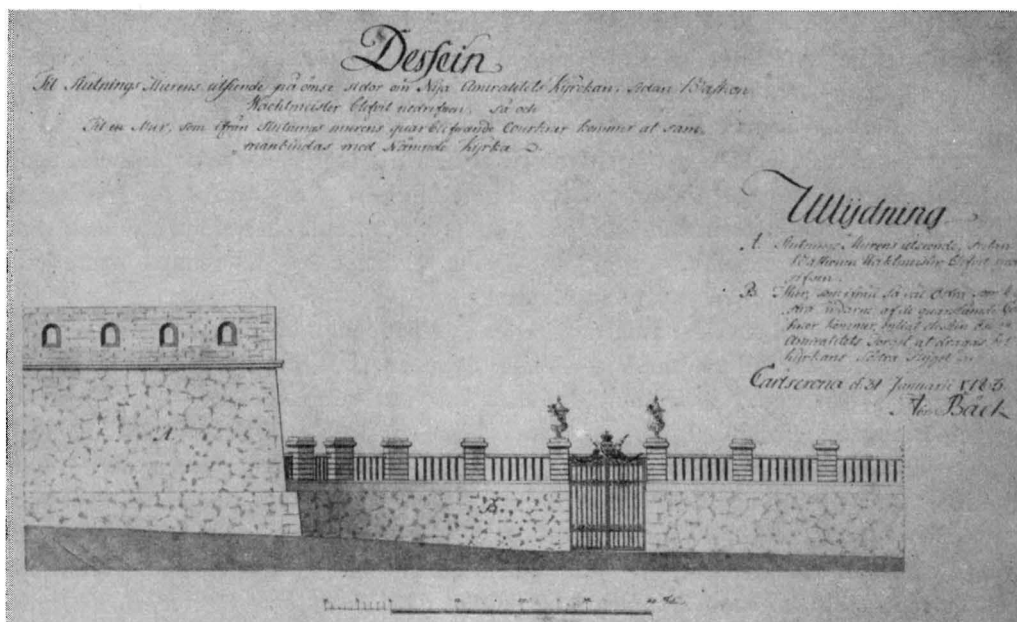

Fig. 180. Ritning till mur mellan den s. k. »Slutningsmuren» och Adolf Fredrikskyrkans korsarmar efter fullständig rivning av bastion Wachtmeister. Sign. Abr. Bäck 1781. Orig. i KrA.

Entwurf für eine Mauer zwischen der Werftmauer und den Kreuzarmen der Adolf Fredrikskirche nach einem beabsichtigten vollständigen Abbruch der Bastion Wachtmeister.

Design for wall between the rampart of the dockyard and the transepts of Adolf Fredrik's Church, following the complete demolition of the Wachtmeister bastion.

2 hujus hafwa Hh. Amiralerna i Carlscrona til K. Coll^m insändt Majoren och Riddⁿ Bre-
lins hosföllande Memorial med dertill hörande Relations ritningar, Förslag och för-
teckningar, rörande nya Am^{ts} kyrkobyggnaden därstädes; I anledning hwaraf Tit.
anmodas at med allraförsta, i anseende till den för handen warande tiden af Stats req-
uisionernes ingifwande meddela dess tanckar så wäl hwad den därutinnan föreslagne
ändring på samma kyrka som omkostnads Förslaget angår, då ock berörde handlingar
återförwäntas.» I ett utförligt utlåtande d. 8/11 1779 tillstyrkte Adelcrantz Brelins
förslag.

Sedan även amiralerna Wrangel och Tersmeden tillstyrkt förslaget att lägga torn-
fasaden åt N mot staden, bifölls slutligen ändringen 6/11 1782 av K. M:t. Därvid skulle
»facen på bastion Wachtmeister nedrifvas och den däraf fallande sten användas till
byggnad så wäl af kyrkan som inventarielkammare». Murarna voro då enligt ett besikt-

_____

etter ensam). Preses i Konstakademien 1767. Den Gustavianska tidens ledande arkitekt. Nedlade samt-
liga ämbeten 1795. Utförde bl. a. Adolf Fredriks kyrka i Sthlm (SvK, Sthlm V) 1768—74 (kupolen
1776—83), vidare Kgl. Operan i Sthlm 1774—82 samt en mängd andra offentliga byggnader. Se vidare:
STIG FOGELMARCK, Carl Fredrik Adelcrantz, arkitekt, Uppsala 1957 (utförlig monografi).

ningsinstrument av år 1781 uppförda till 14 alnars höjd. Ändringen (fig. 179) innebar icke blott att huvudfasaden lades åt N mot staden utan också en förlängning av kyrkan med ca 10 alnar genom att också den N korsarmen, liksom tidigare den S (jfr s. 239), ökades med ett fönsterfack med omgivande pilastrar till i allt fyra sådana.

Å tvenne den 31/1 1783 av fortifikationskaptenen Abr. Bäck¹ signerade ritningar, nu i KRA, lämnas en något modifierad fasad mot Amiralitetstorget samt en ny »Dessein Til Slutnings Murens utseende på ömse sidor om Nya Amiralitets Kyrkan, sedan Bastion Wachtmeister blifvit nedrifven» (fig. 180). Dessa ritningar äro det senaste livstecknet från Adolf Fredrikskyrkans byggnadsplaner.

BYGGNADS-
ARBETET
NEDLÄGGES

Trots den kungliga stadfästelsen av Brelins i och för sig kloka ändringsförslag kom dock ingenting därav till utförande. — Under de närmast följande åren stod byggnadsarbetet stilla, helt säkert av ekonomiska skäl. En viss tveksamhet om hela stenkyrkobyggets framgång gjorde sig tydligt gällande 1782, ty detta år fattades beslut om årliga anslag till träkyrkans reparation (s. 161), och detta torde kunna tydas som en resignation inför svårigheterna att fullfölja arbetena på stenkyrkan. Sedan dessa arbeten legat nere under flera år, nedtogos i nov. 1789 de då delvis upprutnade byggnadsställningarna kring kyrkan för att användas till vedbrand i flottans under det ryska kriget (1788—90) hårt belagda sjukhus. Inom murarna anordnades då också ett marketenteri. Efter det ryska kriget och den stora branden i staden 1790 (s. 92) avstannade arbetet definitivt; den ekonomiska depressionen tilltog, och anläggningen förvandlades snart till en ruin. 1795 föreslog arkitekten G. af Sillén, att stenen därifrån skulle användas till ett av honom projekterat, men aldrig utfört storamiralspalats på Amiralitetsslätten. I 1801 års förslag till flottans utgiftsstat upptogs t. o. m. en post för stenkyrkans nedrivande. En av A. P. Wallenstrand (s. 161, not 1) år 1813 upprättad karta över Amiralitetsslätten (fig. 181) visar, att kyrkomurarna lågo kvar vid denna tidpunkt; detsamma var delvis fallet ännu på 1850-talet. Materialet användes successivt bl. a. till kantskoning vid Kungsbrokajen samt till yttertrappan vid nuvarande Amiralitetskyrkans nordfasad (s. 145).

Det med så stora förhoppningar inledda och med anlitande av landets främsta arkitekter så monumentalt upplagda byggnadsföretag, som skulle giva amiralitetsförsamlingen i Karlskrona en stor och ståtlig stenkyrka, svarande mot dess ställning och betydelse i den svenska örlogsflottans huvudort, fick, såsom framgår av ovanstående redogörelse, en alltigenom tragisk utveckling och avveckling.

¹ ABRAHAM BÄCK, f. 1742, † 1822, fortifikationsofficer. Konduktör 1761, löjtnant 1764, kapten 1776, fortifikationsbefälhavare i Karlskrona 1784—1820, generalkvartermästarelöjtnant 1801, generalmajors titel 1815. Verksam i Karlskrona större delen av sitt liv. God tecknare.

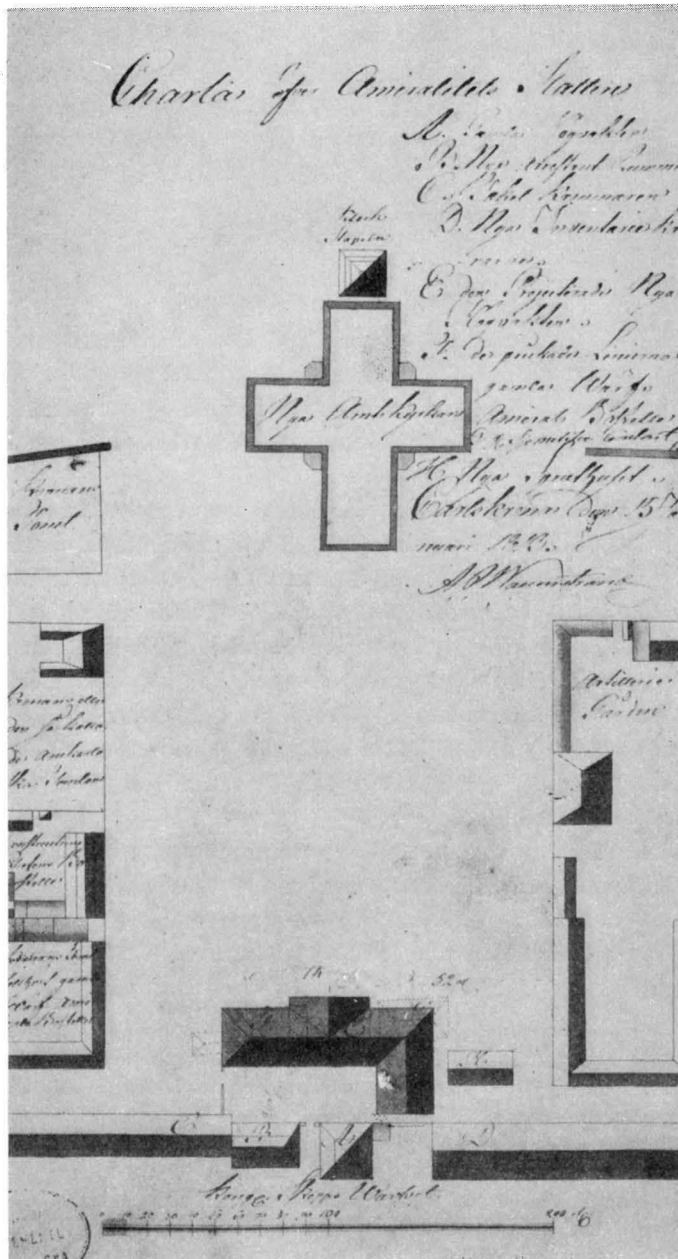

Fig. 181. Stenkyrkans kvarstående murar år 1813. Karta av A. P. Wallenstrands. Orig. i KrA.
 Die 1813 noch erhaltenen Mauerreste des steckengebliebenen Kirchenbaus. The remaining walls of the stone church in 1813.

NYA FÖRSLAG TILL STENKYRKA

1875—1905

Med avbrytandet av byggnadsarbetet på Adolf Fredrikskyrkan och nedrivandet av dess ofullbordade murar var dock icke tanken på uppförande av en stor amiralitetskyrka av sten för alltid skrinlagd. Den skulle, om än med samma negativa resultat, ånyo under olika former framträda under senare delen av 1800-talet och de första åren av 1900-talet.

ZETTERVALLS
FÖRSLAG Ännu en gång skulle ett rotskott från Hårlemans kupolprydda korskyrka sticka upp på Amiralitetsslätten. I KRA förvaras nämligen originalritningarna till ett stort och praktfullt förslag till amiralitetskyrka¹, signerat Helgo Zettervall 1876 (fig. 182—186). Det avser en väldig kyrka, som, om den hade utförts, skulle blivit en av de största i landet, rymmande mera än 4 000 personer. Förslagets komposition kan sägas utgöra en sammansmältning av Hårlemans centralkyrka med mittkupol och Cronstedts längdbetonade korskyrka med tornkrönt ingångsfasad, det hela omsmält i 1800-talsrenässansens former. Den planerade kyrkans tänkta förläggning och dess arkitektoniska komposition och utformning framgår av fig. 182—186. Rörande förslagets tillkomst och behandling har följande kunnat utredas.

Militärchefen i Karlskrona hade år 1875 — sannolikt på grund av ofta framställda klagomål över träkyrkans mindre tillfredsställande tillstånd — begärt kyrkorådets yttrande i fråga om behovet av en ny kyrka och förslag till behovets avhjälpande. I sin svarsskrivelse den 2/8 1875 förklarade kyrkorådet (KR. PROT. 29/7 1875) efter en klagomål

---

¹ I KRA förvaras 9 blad laverade ritningar på papper i stort format, utgörande en i det närmaste fullständig, av HELGO ZETTERVALL signerad serie huvudritningar till kyrkan, märkta I—X, varav nr IV (huvudfasaden) dock saknas. — I ÖVK byggn.dep. finns emellertid en fullständig serie vävkopior av dessa huvudritningar, även av nr IV. Dessutom finnes där en senare utförd blyertsritning av denna huvudfasad, utvisande huru den 1887 sprängda järnvägstunneln mellan jv.stationen och varvet skulle kunna föras fram under kyrkan. — I Konstakademiens bibliotek förvaras några av Helgo Zettervalls konceptritningar i blyerts i mindre skala än huvudritningarna: situationsplan, kyrkans bottenplan, ingångsfasad mot N (fig. 182), längdsektion.

Verkstadsdirektören JOHAN SCHREIL vid ÖVK har haft vänligheten fästa vår uppmärksamhet på de i Byggnadsdepartementet förvarade kopiorna av Zettervalls projekt och därigenom satt oss på spåren efter detta hittills icke uppmärksammade byggnadsprojekt. Han har dessutom lämnat värdefulla arkivuppgifter om detsamma.

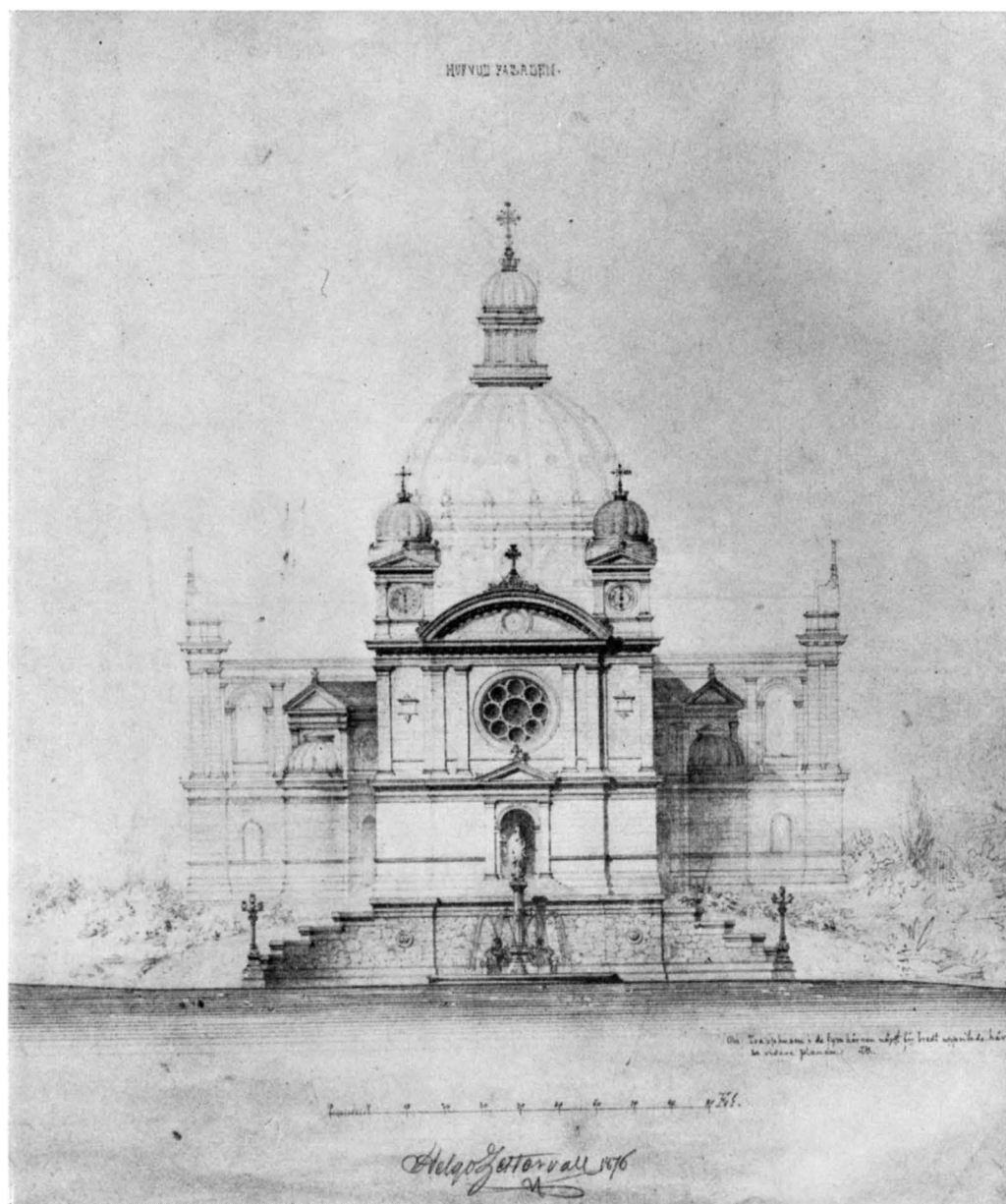

Fig. 182. Helgo Zettervalls förslag till ny amiralitetskyrka 1876. Huvudfasad mot N. Orig. i Konstakad:s bibl.

Helgo Zettervalls Entwurf für eine neue Admiralitäts-
kirche 1876. Hauptfassade gegen N.

Helgo Zettervall's project for a new Admiralty Church,
1876. Main façade towards N.

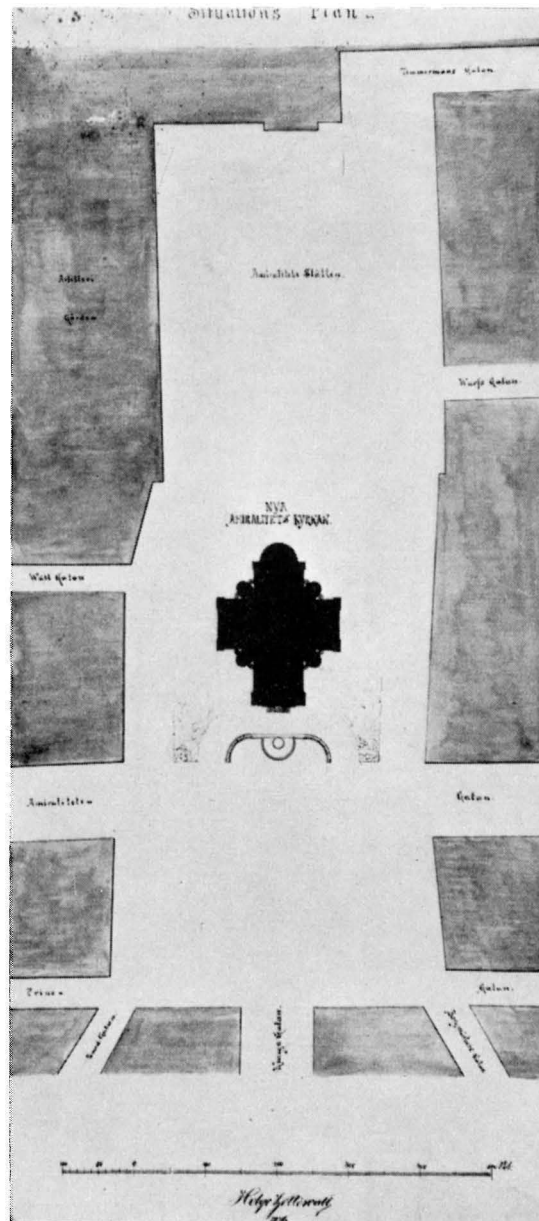

Fig. 183. Situationsplan till förslaget fig. 182. Orig. till fig. 183—186 i KrA.

Lageplan zum Projekt Abb. General plan for project in fig. 182.

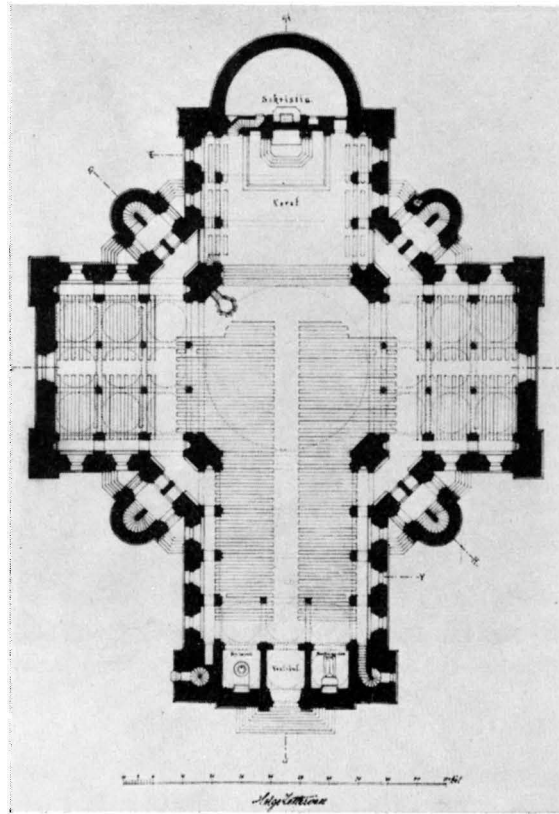

Fig. 184. Bottenplan till förslaget fig. 182.

Grundriss zum Projekt Abb. 182. Ground-floor plan for project in fig. 182.

visa över den gamla träkyrkans dåliga tillstånd (jfr s. 161), att en ny kyrka av sten vore mycket behöflig, och anhöll om utseende av sakkunnig person för upprättande av förslag till en sådan. I februari 1876 begärde varvsmyndigheterna uppgift från kyrkorådet angående det antal personer, för vilket en ny amiralitetskyrka borde konstrueras. Detta uppgavs av kyrkorådet till 4 000 à 4 500 personer »eller måhända något deröfver» (KR. PROT. 22/2 1876). Varvschefen torde därefter hava vänt sig till arkitekten Helgo Zettervall,¹ som vid denna tidpunkt var sysselsatt med restaureringen av Lunds dom-

¹ ZETTERVALL, HELGO, f. 1831, † 1907; arkitekt, överintendent och chef för ÖIÄ 1882—1897. Utövade en vidsträckt verksamhet i form av restaureringar och nybyggnader runt om i landet. Mest bekanta äro hans många stora kyrkorestaureringar såsom av domkyrkorna i Lund (1868—80), Uppsala (1885—1892), Skara (1886—1894) och Linköping (västtornet). Bland hans nybyggda kyrkor märkas Allhelgonakyrkan i Lund, Matteuskyrkan i Norrköping, Oskar Fredrikskyrkan i Göteborg.

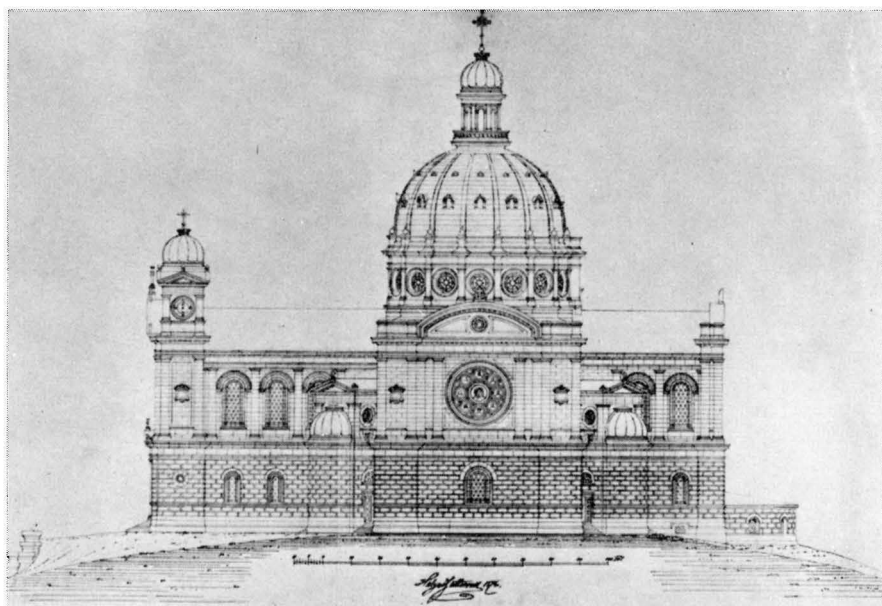

Fig. 185. Fasad mot V till förslaget fig. 182.

W Fassade zum Projekt Abb. 182. Façade towards W. for project in fig. 182.

kyrka, med begäran om förslag till ny amiralitetskyrka. Före årets slut förelåg också dennes stora förslag, som kyrkorådet fann fullt ändamålsenligt (KR. PROT. 20/12 1876). Dess kostnad beräknades till 480 000 kr., vilken summa dock synes ha förskräckt både varvschefen och kgl. förvaltningen för sjöärendena, vilka med anledning härav begärde uppgift om kostnaderna för en kyrka rymmande 3 000 personer. Efter samråd med Zettervall uppgav stationsbyggmästaren i Karlskrona 25/1 1877 denna kostnad till 400 000 kr. »samt att de ritningar som nu äro uppgjorda naturligtvis endast till stil och idé kunna ligga till grund för uppförandet af en kyrka af helt andra proportioner, hvarför för utförandet af en blifvande kyrka med förändrad storlek fullständigt nya ritningar erfordras». I underdånig skrivelse 23/2 1877 föreslog Marinförvaltningen att en kyrka för 3 000 personer måtte få uppföras i samma stil som Zettervalls stora förslag samt hemställde, att K. M:t måtte därtill av riksdagen utverka ett anslag på 400 000 kr. K. M:t resolverade emellertid 16/3 1877 med hänsyn till de stora kostnaderna, att framställning om anslag till ny kyrka icke skulle göras hos riksdagen. Däremot anbefalldes Marinförvaltningen »att efter fullständig, på föregången besigtning af sakkunnige personer grundad utredning angående det skick, hvari den nuvarande kyrkan sig befinner samt huruvida den genom mera omfattande reparationer skulle kunna för längre tid bibehållas för sitt ändamål, till Oss inkomma med det förnyade yttrande i ämnet, hvar-

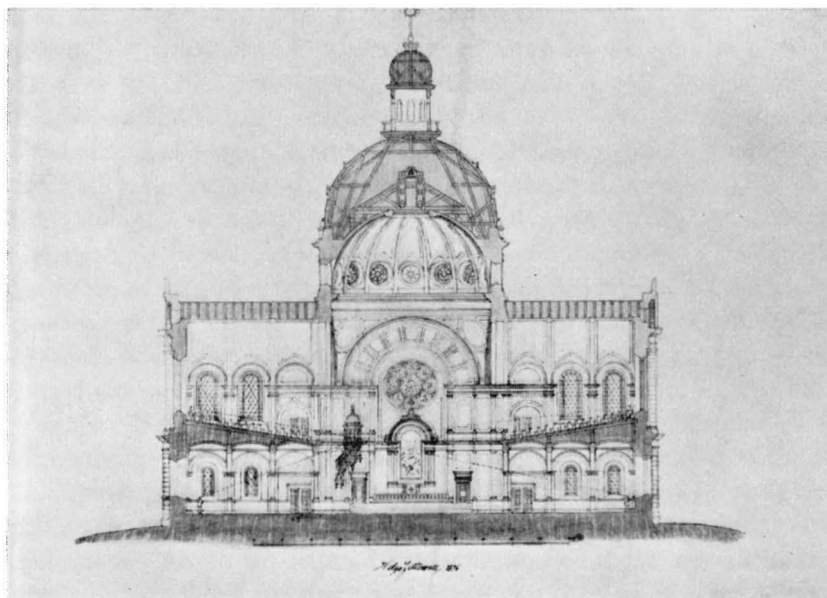

Fig. 186. Genomskärning mot koret till förslaget fig. 182.

Schnitt gegen den Chor zum Projekt Abb. 182. Section towards chancel for project in fig. 182.

till sådan utredning kan föranleda». Sådan undersökning utfördes omedelbart genom varvschefens försorg, och i skrivelse 20/10 1877 meddelade denne Marinförvaltningen, att minst 75 000 kr. erfordrades för en någorlunda tillfredsställande reparation av träkyrkan. Varvschefen ansåg det dock fortfarande vara riktigare att uppföra en ny kyrka av sten på Klockstapelsberget. I skrivelse 26/10 1877 till K. M:t refererade Marinförvaltningen varvschefens framställning, till vilken förvaltningen principiellt anslöt sig, men eftersom stationsbyggmästaren i Karlskrona förklarade det möjligt att för en jämförelsevis ringa summa (jfr s. 162) reparera träkyrkan, ansåg sig förvaltningen för det dåvarande böra rekommendera reparationsförslaget med hänsyn till marinens övriga viktiga anslagsbehov. Och därmed var det Zettervallska förslaget, åtminstone tills vidare, lagt åt sidan.

Under år 1887 dyker emellertid det Zettervallska förslaget åter upp, ty efter att i slutet av 1886 hava låtit göra en ny utredning rörande kostnaderna för träkyrkans iståndsättande, begärde varvschefen ett yttrande av ingenjördepartementet, dels huruvida fortfarande efter varvsjärnbanans framdragande på Amiralitetsslätten därstädes finnes lämplig byggnadsplats för en kyrka, liknande den av Zettervall år 1876 föreslagna, men nu avsedd för endast 3 000 åhörare, dels ock en uppgift i vad mån kostnaden för en dylik byggnad under dåvarande förhållanden kunde beräknas understiga

den 1877 uppgivna summan av 400 000 kr. Utredningen, daterad den 5/7 1887, visade, att plats kunde beredas för en dylik kyrka efter viss förlängning av järnvägstunneln vid Amiralitetsslätten (jfr s. 252, not 1) samt att totalkostnaden inklusive tunnelarbetet kunde beräknas till 447 000 kr. I en underdånig skrivelse 1/12 1887 tog Marinförvaltningen upp kyrkobyggnadsfrågan i Karlskrona och meddelade, att i de upptagna kostnaderna för Karlskrona örlogsstation inginge 35 250 kr., som krävdes för en reparation av Amiralitetskyrkan, samt fortsätter: »Denna kyrka är en åldrig träbyggnad, hvars underhåll tid efter annan torde komma att föranleda betydliga utgifter. I betraktande häraf och då Marinförvaltningen under hand inhemtat, att här i staden [dvs. i Sthlm] blifvit under de senare åren utförda kyrkobyggnader för en kostnad, som ger grundad anledning till det antagande, att en ny Amiralitetskyrka af sten i Karlskrona skulle kunna byggas för en långt mindre summa än det af Stationsbefälhafvaren enligt uppgjorda kostnadsberäkningar angifna belopp af 447 000 kr., hvilken nya kyrka väl ej torde i samma grad som den i berörda kostnadsberäkning afsedda, fylla anspråken på ett monumentalt byggnadsverk, men likväl torde komma att motsvara ändamålet, har Marinförvaltningen ansett frågan om ny kyrka åter böra tagas i öfvervägande och får fördenskull föreslå, att för nästa år måtte i stället för de till påbörjande af ofvan nämnda reparation äskade 9 167 kr. förslagsvis upptagas 5 000 kr. för utarbetande af ritningar och kostnadsförslag till en mindre kostsam kyrkobyggnad än den, som afses i de af Stationsbefälhafvaren åberopade kostnadsberäkningar.» — Genom Kgl. brev 16/12 1887 avslogs denna begäran om 5 000 kr. till ritningar m. m., medan samma belopp anvisades för träkyrkans reparation »i den mån det dertill försloge». Därmed var det Zettervallska förslaget definitivt avfört.

PRISTÄVLING
1893

Men tanken på en ny kyrka av sten levde dock fortfarande vidare i Karlskrona och genom Kgl. brev 31/12 1891 anvisades slutligen i flottstationens arbetsplan för 1892 ett belopp av 2 000 kr. för anskaffande av ritningar till ny stenkyrka. Stationsbyggmästaren, kaptten F. Bothén, föreslog då i skrivelse till chefen för ingenjördepartementet 21/3 1892, att inbjudan till allmän pristävling borde utfärdas för att därigenom erhålla så goda och utförliga ritningar som möjligt. Program utarbetades av Bothén och tävlingen utlystes i nov. 1892. Enligt programmet skulle den nya kyrkan uppföras ungefär på samma plats som avsågs för Zettervalls kyrka (fig. 183), nu begränsad av järnvägstunnelns öppningar. Den skulle rymma omkring 2 000 personer, uppföras av fogstruket tegel med listverk av cement samt förses med torn för 3 klockor och tornur. Kostnaden finge icke överstiga 205 000 kr. Tävlingsjuryn bestod av slottsintendenten E. Jacobsson (f. 1839, † 1905), arkitekten E. W. Langlet (f. 1824, † 1898) och fortifikationskaptenen S. Klingenshjerna (f. 1847, † 1899). Endast två förslag¹ inkommo inom föreskriven tid,

¹ Tävlingsritningarna förvaras i KRA. Det ena (8 blad) med motto »Karlskrona» är utfört av ark. EMIL BEFWE (f. 1860, † 1929); det andra med motto »Religioso» av ark. MARTIN BORGSTEDT (f. 1860, † 1915). Båda förslagen avse gotiska tegelkatedraler.

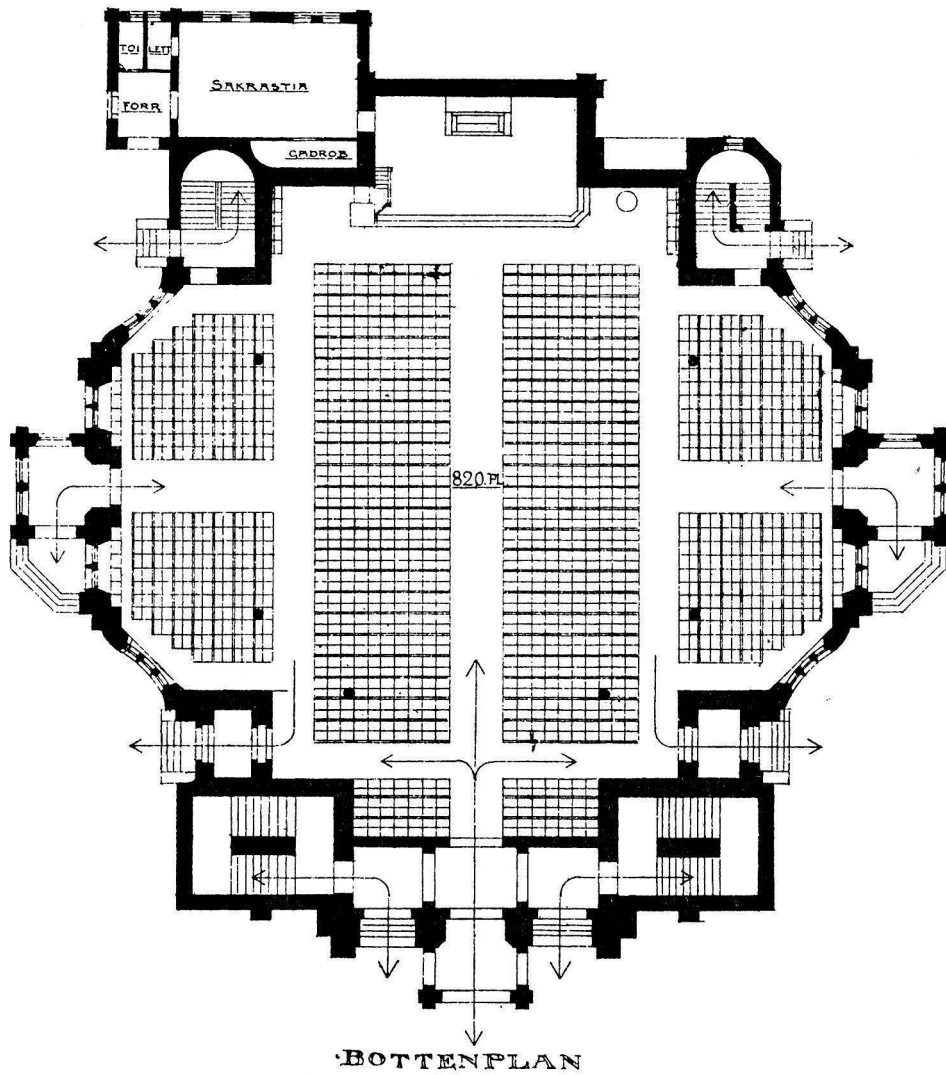

Fig. 187. Tävlingsförslag till ny Amiralitetskyrka av ark. A. Anderberg, 1899. Plan, ca 1 : 300. Efter Tekn. Tidskr. 1899. S. 260.

Projekt von Arch. A. Anderberg aus dem Wettbewerb um eine neue Admiralitätskirche 1899.

Competition project for a new Admiralty Church, by architect A. Anderberg 1899. Plan.

15/7 1893. Intetdera av dessa hade dock enligt prisdombarnas 10/8 1893 avgivna utlåtande och kyrkorådets yttrande 27/10 s. å. befunnits lämpligt att läggas till grund för kyrkans utförande.

PRISTÄVLING
1899

Trots det nedslående resultatet av 1893 års tävling, återupptogs frågan under hösten 1897. På kyrkorådets enträgna begäran hemställde stationsbefälhavaren i Karlskrona i skrivelse 14/9 1897 till Marinförvaltningen, att åtgärder måtte vidtagas antingen för en ny kyrkas byggande eller ock för nödig reparation av träkyrkan, vartill erfordrades 36 720 kr. Marinförvaltningen begärde då i underdånig skrivelse 16/11 1897 bemyndigande att utlysa en ny pristävlan ävensom ett anslag på 5 000 kr. härtill, vilken framställning bifölls av K. M:t 10/12 1897.

Den nya pristävlingen utlystes 2/3 1899. Programmet återgavs i Post- och Inrikes-tidn. 4/3 1899. Prisdombare voro professorerna F. G. A. Dahl (f. 1835, † 1927) och I. G. Clason (f. 1856, † 1930) samt arkitekten C. Möller (s. 180, not 1). Såsom plats för den nya kyrkan hade anvisats ett tomtområde omedelbart N om träkyrkan, begränsat i N av Vallgatan, i Ö av flottans sjukhus. Platsantalet hade nu nedsatts till 1200—1400. Kyrkan skulle vara välvd, men utan torn, och uppföras av tegel med listverk av huggen sten. Kostnad högst 180 000 kr. Det hela hade, såsom synes av programmet, krympts ned högst betydligt.

Vid tävlingstidens utgång hade 10 förslag inkommit. Prisnämndens utlåtande avgavs den 31/7 1899. Första priset tilldelades arkitekten A. Anderberg (f. 1860, † 1937), vars förslag (fig. 187—188) visade, såsom det hette i utlåtandet, »en kyrka i moderniserad barock, ansluten till Karlskronas Tessinkyrkor». — Andre pristagare blev arkitekten G. Améen (f. 1864, † 1949), vars förslag anslöt sig till den baltiska tegelgotiken, medan det med tredje pris belönade projektet av arkitekten G. A. Nilsson (f. 1871, † 1949) av samtiden¹ ansågs vara en »väl kritiklös härmning av den engelska arkitekten H. Wilsons kyrkostil». Prisdombarna framhöllo dessutom särskilt ett projekt med motto »Protestant», som dock ej hade kunnat föreslås till pris på grund av viss avvikelse från programmet. Detta förslag (fig. 189) har visat sig vara upprättat av arkitekten Ragnar Östberg (f. 1866, † 1945).

Marinförvaltningen lät utställa tävlingsritningarna först i NM i Stockholm och där-
efter i Karlskrona. Stationsbefälhavaren anmodades 22/9 1899 att inhämta kyrkorådets

¹ Citaten äro hämtade ur TEKNISK TIDSKRIFT 16/9 1899, där tävlingen recenseras och de prisbelönade förslagen avbildas jämte förslaget »Protestant». — Enl. en i KRA förvarad lista över tävlingsritningarna hava 5 icke prisbelönade förslag avhämtats av respektive författare, de 3 prisbelönade förslagen har Marinförvaltningen enligt anteckning å listan »lånt Statsrådet d. 13/6 1904 enl. qvitto». Nu finnas i KRA endast 2 icke prisbelönade förslag »Kronans Karl» (6 blad) och »Hermione» (4 blad). Av de beskrivningar, som åtföljt tävlingsförslagen, finnas i KRA endast de, som tillhört första och andra pristagarnes förslag samt »Protestant» och »Hermione».

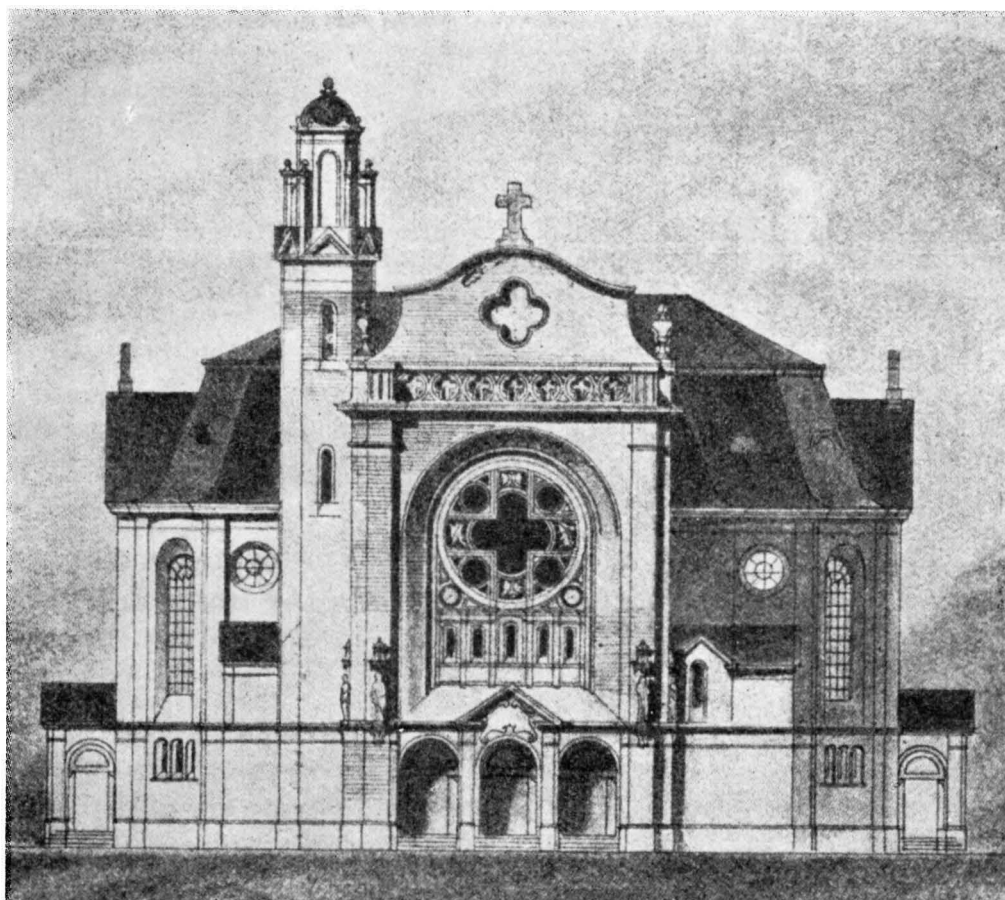

Fig. 188. Fasad till tävlingsförslaget fig. 187.

Fassade aus dem Wettbewerbsprojekt Abb. 187. Façade of competition project in fig. 187.

yttrande över det med första pris belönade förslaget, som av prisdomarna ansetts lämpligt att förverkligas. Församlingens i st. PROT. 17/12 1899 intagna yttrande är synnerligen kritiskt. Platsen för kyrkan anses mycket olämpligt vald. Man anför biskop Gottfrid Billings yttrande vid dennes visitation sommaren 1899, i vilket visitator förklarade sig instämma i kyrkorådets enhälliga önskan, att den tilltänkta nya kyrkan måtte uppföras på Amiralitetstorget och icke på ett avlägset och undangömt ställe. Det belönade förslaget tilltalade icke alls församlingen, som slutar sitt yttrande sålunda: »Församlingen hvarken vill eller vågar begära någon storartad, dyrbar eller monumental kyrkobyggnad, men, då dess yttrande blifvit infordradt, kan den icke underlåta att erinra om den

förut nämnda platsens lämplighet till kyrkobyggnad framför alla andra i staden befintliga platser, och anser församlingen, att, om den föreslagna nya kyrkan på grund af ekonomiska eller andra skäl, f. n. icke kan förläggas till den plats, där Amiralitetsförsamlingens klockstapel å Amiralitetstorget nu är belägen, kyrkobyggnaden hellre måtte uppskjutas och den n. v. gamla Amiralitetskyrkan repareras och underhållas på ett för sitt ändamål värdigt sätt, till dess den tid kommer, då församlingens kyrka kan uppföras på Klockstapelsberget, hvilken tid församlingen hoppas måtte vara icke så synnerligen aflägsen.»

Detta ganska ampra utlåtande överlämnades med instämmande av stationsbefälhavaren till Marinförvaltningen med skrivelse den 9/1 1900.

Under våren 1900 tillfrågade Marinförvaltningen ark. C. Möller, huruvida något av de prisbelönta förslagen vore lämpligt att läggas till grund för en kyrkobyggnad på Klockstapelsberget. I skrivelse 3/7 1900 förklarade Möller, att han icke ansåge något av de berörda förslagen lämpligt härför, varefter Marinförvaltningen i skrivelse 4/7 1900 till statsrådet och chefen för Sjöförsvarsdepartementet anmälde vad som förekommit i samband med tävlingen. Då Klockstapelsberget vore en vida mera anspråksfull byggnadsplats än den i tävlingen föreslagna, skulle en kyrkobyggnad där kräva så betydande kostnader, att medel därtill icke torde, åtminstone under de närmaste åren, böra äskas av riksdagen. Då den befintliga kyrkan med lämpligt underhåll kunde användas ännu under en del år, hade Marinförvaltningen funnit skäligt att låta frågan om byggande av ny kyrka för amiralitetsförsamlingen tills vidare anstå. — Där stod man alltså ånyo med ett negativt tävlingsresultat!

G. AMÉÉNS
FÖRSLAG 1904

Men hoppet om en ny amiralitetskyrka av sten var ännu icke släckt i Karlskrona, och det underhölls givetvis också av den gamla träkyrkans alltmera bristfälliga tillstånd. I en underdånig skrivelse 13/7 1903 framhöll kyrkorådet, att den gamla kyrkan tarvade en grundlig och genomgående reparation, om den skulle bliva användbar. Under starkt framhållande av träkyrkans ur många synpunkter olämpliga och undanskymda läge hemställdes ånyo, att K. M:t »täcktes vidtagna sådana åtgärder, att den sedan länge föreliggande planen att bygga en ny församlingskyrka på det s. k. Klockstapelsberget eller också på något annat för en kyrka lämpligt ställe måtte, så fort ske kan, varda realiserad». Denna skrivelse överlämnades 24/8 1903 till Marinförvaltningen för vidare utredning. Denna anmodade 17/11 1903 ÖIÄ att uppdraga åt sakkunnig fackman att i ärendet samråda med flottmyndigheterna i Karlskrona för att utröna lämpligheten av en eventuell reparation av nuvarande kyrka, nybyggnad av en dylik eller inlösen av Trefaldighetskyrkan i Karlskrona för att användas som amiralitetskyrka. Uppdraget lämnades åt arkitekten Gustaf Améen (jfr s. 260). På grundval av dennes rapport över gjorda undersökningar framhöll ÖIÄ i utlåtande 17/2 1904 till Marinförvaltningen »att den enda ur olika synpunkter och synnerligast för framtiden fullt nöjaktiga lösningen af frågan om anskaffande af ett värdigt och lämpligt gudstjänstrum för Amiralitetsförsamlingen i Karlskrona är att å Klockstapelsberget uppföra en ny kyrkobyggnad».

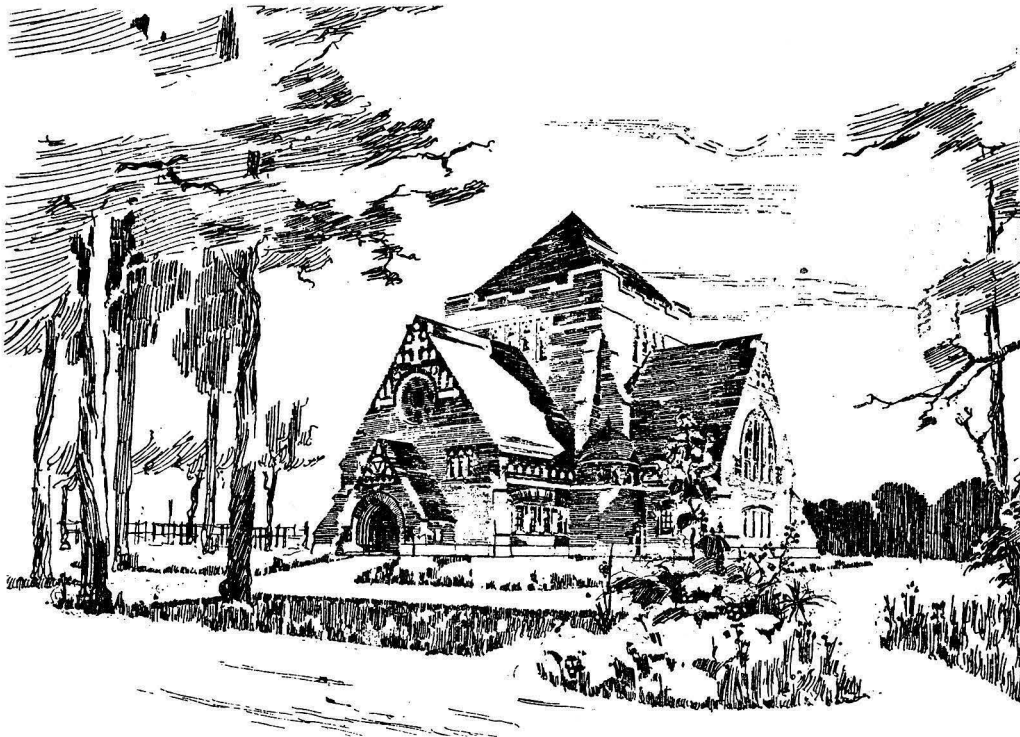

Fig. 189. Tävlingsförslag 1899 av ark. Ragnar Östberg, motto »Protestant». Efter Tekn. Tidskr. 1899. S. 260.

Projekt von Arch. Ragnar Östberg aus dem Wettbewerb um eine neue Admiralitätskirche 1899. Competition project 1899 by architect Ragnar Östberg.

En sådan av sten med ca 1 200 sittplatser ansågs kunna »med omtänksamt val af material på ett tillfredsställande sätt uppföras för en kostnad af circa 350 000 kr». Med stöd av denna utredning anhöll Marinförvaltningen i underdånig skrivelse 29/3 1904 om ett anslag av 2 000 kr. för uppgörande av nya ritningar till en kyrka på Klockstapelsberget.

Men innan sjöförsvarsministern tog ställning till ärendet, lät han Marinförvaltningen göra förfrågan hos stadsförsamlingen i Karlskrona, om denna vore villig att sälja eller uthyra Trefaldighetskyrkan för att användas såsom amiralitetskyrka. Stadsförsamlingens svar var avböjande. Genom Kgl. beslut 19/8 1904 anvisades då 2 000 kr. att användas för uppgörande av ritnings- och kostnadsförslag. Uppdraget att utföra dessa lämnades åt ark. Améen.

Redan den 3/12 1904 inkom Améens förslag (fig. 190—191). Kyrkan är där förlagd till Amiralitetsslätten. Dess symmetriaxel sammanfaller med den starkt markerade huvudaxeln genom staden. Huvudfasaden är vänd mot stadens centrum (mot N) och den förbi-passerande Amiralitetsgatan samt så långt tillbakadragen, att den i likhet med den gamla

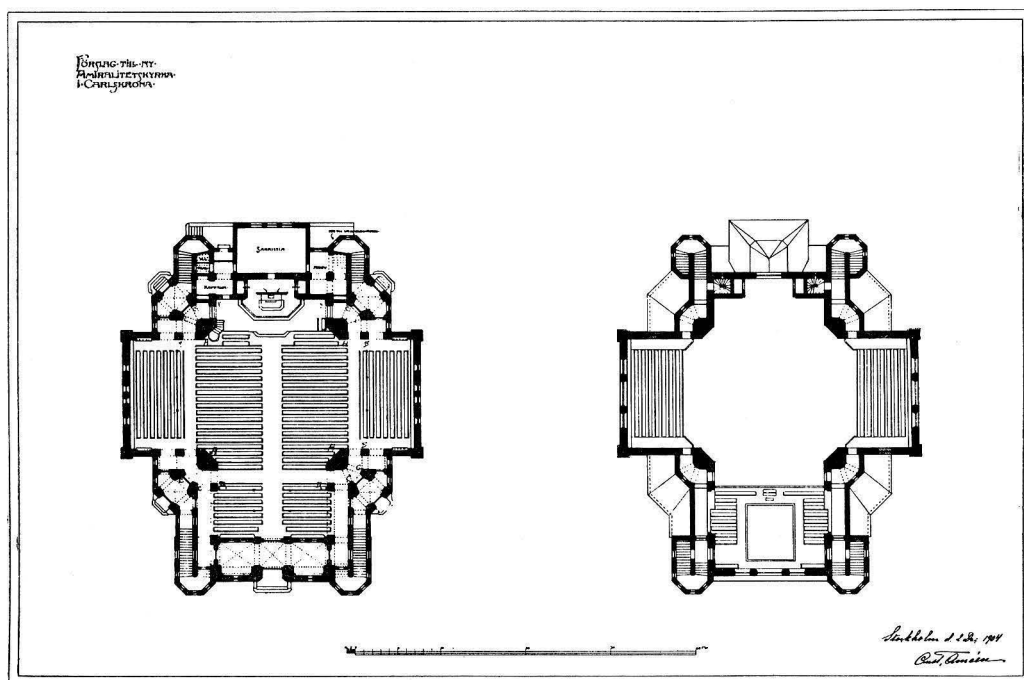

Fig. 190. Förslag till ny Amiralitetskyrka av ark. Gustaf Améen 1904. Botten- och läktarplaner. Orig. i KrA. S. 263.

Entwurf für eine neue Admiralitätskirche von Arch. Gustaf Améen 1904. Grundriss im Erdgeschoss und in Höhe der Emporen. Project for a new Admiralty Church, by architect Gustaf Améen 1904. Ground-floor and gallery plans.

klockstapeln skulle bilda fond för Vallgatan. Planlösning och arkitektonisk utformning framgår av fig. 190—191. Kostnaden beräknades till 335 000 kr.

Det bör i detta sammanhang meddelas, att amiralitetsförsamlingen såsom gåva fått mottaga ett av ark. Aug. Strehlenert (f. 1853, † 1909) i febr. 1903 signerat ritningsförslag¹ till ny kyrka i bysantiniserande stil, vilket tillsammans med Améens förslag underställdes ÖIÄ:s granskning. Det betecknades emellertid därvid såsom ur arkitektonisk synpunkt otillfredsställande.

Sedan Marinförvaltningen mottagit begärda utlåtanden över Améens förslag från ÖIÄ (3/1 1905) och från kyrkorådet (prot. 18/1 1905), båda varmt tillstyrkande, överlämnade Marinförvaltningen byggnadsförslaget till K. M:t och förordade på det livligaste, att K. M:t hos riksdagen måtte begära erforderliga medel för ny kyrkas uppförande enligt Améens förslag. Anslaget kunde fördelas på tre år. — Redan den 10/2 1905 fick Marinförvaltningen mottaga en ämbetsskrivelse från sjöförsvarsdepartementet med avslag på dess framställning om anslag till ny kyrka.

¹ Såväl STREHLENERTS förslagsritningar (4 blad) som AMÉENS (4 blad) förvaras nu i KRA.

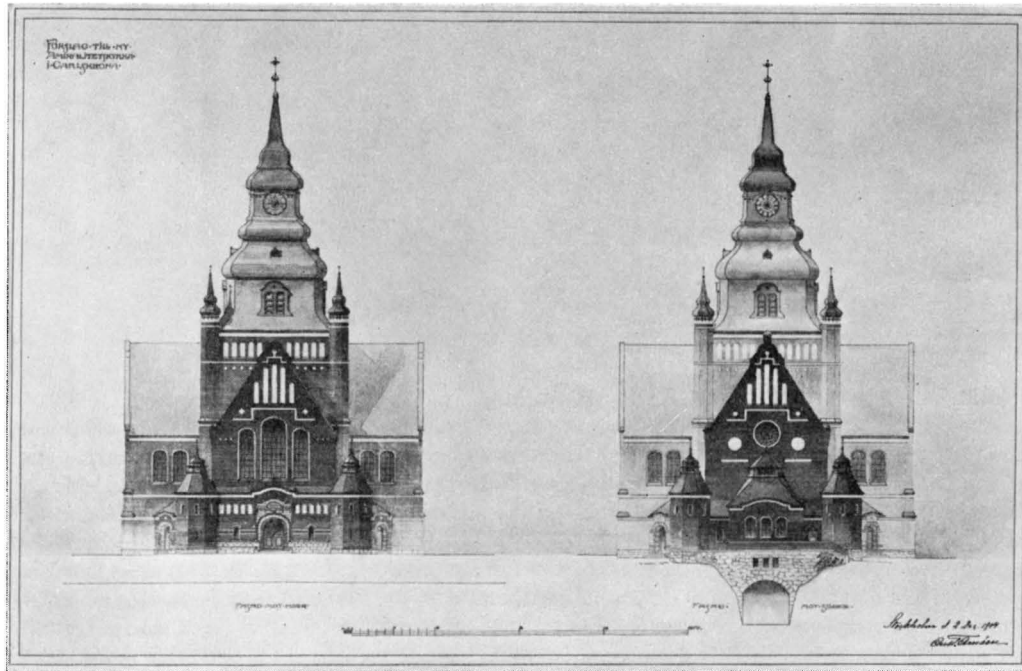

Fig. 191. Fasader mot norr och söder till förslag fig. 190.

N und S Fassaden zum Projekt Abb. 190. Façades to N. and S. for project in fig. 190.

Härmed avslutades definitivt den långa historien om ett kyrkobyggnadsföretag, som, ehuru livligt eftertraktat, aldrig blev förverkligat. Det har emellertid en nog så märklig historia, som spänner över mer än halvtannat århundrade och i vilken vi såsom aktiva medarbetare återfinna en lång rad av vårt lands främsta arkitekter såsom Carl Hårleman, Carl Johan Cronstedt, Carl Fredrik Adelcrantz, Helgo Zettervall, Ragnar Östberg. Att historien fick ett tragiskt förlopp berodde icke på att uppgiften var »over evne» för de medverkande arkitekterna, men väl för de anslagsbeviljande myndigheterna.

SAMMANFATTNINGAR

TRÄKYRKAN ULRIKA PIA

I. 1681—1800.

Kort efter Karl XI:s beslut om Karlskrona stads och örlogsvarvs grundläggande år 1679 bildades Karlskrona Kgl. Amiralitetsförsamling 1681. För dennas behov började man uppföra en ännu bestående träkyrka, ursprungligen avsedd som ett provisorium i avvaktan på uppförande av en planerad stenkyrka. Träkyrkan är utförd som en korsformig centralkyrka (fig. 99) med ett högt, kvadratisk mittparti (fig. 100), utvändigt täckt av ett kupolartat tak med krönande lanternin (fig. 98), invändigt med ett plant trätak, understött av fyra kraftiga träpelare. Till detta mittparti sluta sig tämligen smala och låga korsarmar, invändigt helt fyllda av läktare (ursprungligen i två våningar, fig. 107) utom den östra, som inrymmer koret. Verkningsfull och karakteristisk interiör (fig. 105) med stark markering av centralrummet. Ytterväggarna voro rödfärgade ända till 1800-talets mitt. Arkitekt var med största sannolikhet generalkvartermästaren Erik Dahlbergh (s. 163). Kyrkan invigdes 1685 och fick namnet »Ulrica Pia» efter Karl XI:s drottning Ulrika Eleonora d.ä. Denna såsom ett provisorium betraktade kyrkobyggnad, vars inredning var färdig först under 1690-talet, blev under hela 1700-talet mycket sparsamt underhållen.

Under kyrkan en souterrängvåning, indelad med gravkammare, under 1700-talet flitigt använda av flottans högre befattningshavare, vilkas rikt skulpterade begravningsvapen i stort antal äro uppsatta i kyrkan (fig. 147—159).

Inventarier, de flesta gåvor av församlingsmedlemmar: Altartavla (fig. 112), god kopia av Rubens' »lansstöten» i Antwerpen, skänkt före 1761; korsfästelseavla i sakristian (fig. 113), skänkt 1717; krucifix av cederträ med inläggning av pärlemor, elfenben och ebenholz (fig. 115—116), gåva 1744 av Carl Raab, som fått det i Joppe 1728 av patriarken av Konstantinopel. — Korskrank med svarvade pelare, särskild kungsstol, predikstol med bevarat timglas 1693 (fig. 118). Epitafium (fig. 145) över amiralitetssuperintendenten Choraelius († 1690). — Rikt skulpterade ramar, 1700-talets förra hälft, till Hedengrans stic (fig. 123—124), nu nummertavlor. — Nattvardssilver: kalk (fig. 129) av J. Nützel 1686, oblatask (fig. 135) 1689 och sockenbudstyg (fig. 137) 1693 av S. Phalén, vinkanna (fig. 133) av J. O. Sturk 1690, dito (fig. 132) gåva 1703, sockenbudstyg (fig. 136) av P. Björkman 1725, oblatask (fig. 138) av M. Lindgren 1786. — Dopfat av silver (fig. 126) av C. F. Meidt 1712; av koppar (fig. 127) 1600-tal. — Ljuskronor av mässing, skänkta 1686, 1689 (fig. 139), 1704 och 1706; ljusplåtar (fig. 140) 1686, ljusstakar 1732 m. m. — Karl XII:s bibel i rikt skinnband (fig. 160), gåva 1717.

II. 1800-talet.

Efter det projekterade stenkyrkobyggets nedläggande vid 1700-talets slut (s. 268) restaurerades den illa underhållna träkyrkan grundligt åren 1822—23 under ledning av överstelöjtnant A. P. Wallenstrand. Därvid uppfördes en bred stentrappa vid N korsarmens gavel (förnyad 1958) samt troligen även den lanterninartade förhöjningen av mittkvadratens innertak (fig. 100, 106 och 109). Altaruppställning

Fig. 192. Amiralitetskyrkan Ulrika Pia från N omkr. 1873. Foto i Karlskrona varvsmuseum. S. 148.
Die Admiralitätskirche Ulrika Pia von N um 1873. The Admiralty Church Ulrika Pia from N. circa 1873.

kring altartavlan (fig. 114), predikstol (fig. 117) och slutna bänkinredning torde utförts under denna stora restaurering.

1845 uppfördes en förhall framför N gaveln (fig. 101) enl. ritn. av C. E. Wallenstrand.

Mindre restaureringar 1864 och 1898. En liten s. k. kabinettsorgel (fig. 122) från Fourneaux i Paris anskaffades 1857, men ersattes 1883 av en stor orgel med fasad av ark. C. Möller, varvid den övre läktaren i V korsarmen nedtogs (fig. 105).

Inventarier: Epitafium (fig. 146) över skeppsbyggmästaren Gilbert Sheldon († 1794), med medaljongporträtt av S. Hoffmeister. — Sigillstamp (fig. 164 A) av F. S. Novisadi 1800. — Kalkduk.

III. 1900-talet.

Åren 1908—09 restaurerades och ändrades interiören under ledning av ark. Th. Wählin, varvid de övre läktarna i N och S korsarmarna nedtogos, den tidigare slutna bänkinredningen ändrades till öppen

interiör och inredning ommålades och dekorerades (fig. 104—105). Därvid omgestaltades altarpuppställningen genom målad skenarkitektur (fig. 111).

1943—49 utfördes en genomgripande restaurering under ledning av stadsarkitekten S. Ullén. Nytt uppvärmningssystem med varmluft från central på flottans område; gravkammarna i souterrängen iordningställdes; där befintliga kistor undersöktes och iståndsattes (1942—43). Yttre förhallar och vindfång nedtogos, nya yttertrappor vid ingångarna i S och V. Under läktarna avskildes vestibuler. Kyrkans innertak reparerades; över orgeln uppsattes ett välvt trätak. Hel ommålning av interiören, varvid 1908—09 års dekorationsmålning doldes. Ny inredning i sakristian. — 1959 täcktes yttertakets med kopparplåt. 1958 förnyades yttertrappan i N.

Inventarier: Begravningsvapnen konserverades och omhängdes, ny dopfont av trä (fig. 125), skulpterad av Oscar Antonsson, ny elektrisk armatur av arkitekt Bergström. — Två brudkronor av silver av resp. J. W. Bolin och S. Molander skänkta till kyrkan. En serie nya textilier (antependier, mässhakar, predikstolskläden, håvar) från Licism (fig. 141), Libraria och Maria Wirde i Algutsboda har anskaffats eller skänkts.

DEN OFULLBORDADE STENKYRKAN ADOLF FREDRIK

I. 1728—56.

Den urspr. tanken att ersätta träkyrkan med en amiralitetskyrka av sten hade på grund av Karl XII:s krig måst vila. Först år 1728 och 1729 utarbetades av fortifikationsofficerare i Karlskrona ritningar till en ny stenkyrka (fig. 165 och 166). Penningbrist hindrade dock länge varje tanke på bygge. 1749 gjordes ett nytt förslag av överintendenten Carl Hårleman (fig. 167—169), en korsformig centralkyrka med kupolartat torn över korsmitten. Först 1756 beviljades ett första byggnadsanslag. Hårleman var då död.

II. 1756—1860.

Då den av Hårleman ritade kyrkan ansågs för liten, omarbetades hans förslag av överintendenten C. J. Cronstedt, vars ritningar (fig. 171—174) godkändes 26/3 1759. Cronstedt hade i detta förslag utökat kyrkans dimensioner, borttagit mittkupolen samt förlagt ett klocktorn över den N korsarmens ändparti och koret till den södra (fig. 171). Kyrkan skulle enl. Kgl. beslut 13/8 1759 förläggas N om och utanför varvsmuren (vid B å fig. 175), men med hänsyn till den nya dockbyggnaden bestämdes 17/3 1760 att den skulle förläggas *inom* bastion Wachtmeister (vid C å fig. 175). Midsommarafton 1760 lades grundstenen till den nya stenkyrkan, som uppkallades efter Konung Adolf Fredrik.

Byggnadsarbetet framskred nu under ett antal år, men måste 1779 nedläggas (jfr fig. 176—177) dels på grund av penningbrist, dels på grund av önskvärdheten att ändra byggnadsplanen. Ett ändringsförslag (fig. 178—179), upprättat av arbetsledaren kaptan Brelin och tillstyrkt av överintendenten C. F. Adelcrantz, godkändes 1782. Det innebar, att torn och ingångsfasad skulle flyttas till N korsarmen mot staden och koret till den S. Det kom ej till utförande. Arbetet hade avtynat av medelsbrist, och under ryska kriget 1788—90 avstannade det helt. Efter stadens brand 1790, då stadens båda församlingskyrkor brandskadades (s. 92), skrinlades nybyggnadsplanerna definitivt och man avsåg att använda byggnadsmaterialet till andra ändamål. Först ca 1860 blevo emellertid murarna slutgiltigt raserade.

NYA STENKYRKOFÖRSLAG

1875—1905

I. *Helgo Zettervalls förslag 1876.*

Träkyrkans dåliga tillstånd föranledde återupptagande av planen på en stenkyrka. På varvschefens beställning upprättade ark. Helgo Zettervall 1876 ett förslag till en väldig kyrkobyggnad för 4 500 personer, avsedd att läggas på Amiralitetsslätten (fig. 182—186). Förslaget utgjorde en sammansmältning av Hårlemans centralkyrka och Cronstedts långdbetonade korskyrka med tornfasad. Det ansågs dock vara för stort och dyrbart.

År 1887 föreslogs uppförande av en liknande kyrka för 3 000 personer. K. M:t avslög 16/12 1887.

II. *Pristävlan 1893.*

I Kgl. brev 31/12 1891 anvisades medel för anskaffande av ritningar till ny stenkyrka. Pristävlan utlystes i november 1892. Två förslag inkommo, men intetdera ansågs tillfredsställande.

III. *Pristävlan 1899.*

Ny pristävling om stenkyrka på ett tomtområde omedelbart N om träkyrkan utlystes i mars 1899. Platsantalet nedsatt till 1 200—1 400. Kostnad högst 180 000 kr. 10 förslag inkommo. Första priset tilldelades ark. A. Anderbergs förslag (fig. 187—188), som rekommenderades till utförande. Prisenämnden framhöll även ett icke alldeles programenligt förslag (fig. 189), som senare visat sig vara av ark. Ragnar Östberg. — Församlingen avvisade dock samtliga förslag, främst på grund av den föreslagna byggnadsplatsen.

IV. *Förslag att använda Trefaldighetskyrkan.*

På sjöförsvarsministerns uppdrag gjorde Marinförvaltningen år 1904 förfrågan hos stadsförsamlingen i Karlskrona, om den vore villig sälja eller uthyra Trefaldighetskyrkan till amiralitetskyrka. Svaret var avböjande.

V. *Gustaf Améens förslag 1904.*

Genom Kgl. beslut 19/8 1904 anvisades åter medel för uppgörande av ritningar till en stenkyrka. Uppdraget lämnades åt ark. Gustaf Améen, som 3/12 1904 avlämnade sitt förslag (fig. 190—191). Kyrkan skulle förläggas på Amiralitetsslätten. Kostnad 335 000 kr. Förslaget tillstyrktes av alla myndigheter, men K. M:t avslög 10/2 1905 en framställning om anslag till ny kyrka.

Därmed avslutades definitivt den långa historien om ett kyrkobyggnadsförslag, på vilket en lång rad av landets främsta arkitekter arbetat.

KLOCKSTAPLARNÄ

I. *Klockhuv på träkyrkan.*

Den äldsta klockanordningen bestod av en enkel trähuv under N korsarmens taklist ovanför träkyrkans N ingång. I denna hängde en skeppsklocka. Begagnades till år 1700.

II. *»Uhrstapeln» sedermera Amiralitetsstapeln.*

För varvets behov uppfördes redan före 1700 en klockstapel med klockor och urverk. Dess ursprungliga utseende ovisst, dock sannolikt lika med fig. 96, c. Ombyggd mellan 1760 och 1780 i antikiserande

form (fig. 94—95), inspirerad av det antika fyrtornet Pharos vid Alexandria. — Efter 1909 tjänstgör Amiralitetsklockstapelns såsom Ulrika Pia's klocktorn (jfr nedan IV).

I Uhrstapelns hängde intill 1909 två klockor gjutna 1699 av Gerhard Meyer d. ä. Dessa förvaras nu i Varvsmuseet (fig. 163—164).

III. Klockstapel på Amiralitetsgatan.

Amiralitetsförsamlingen uppförde 1703 en egen stapel (fig. 97), brädfodrad, rödfärgad. Riven 1801.

Till denna lät församlingen hos Gerhard Meyer 1701 gjuta två klockor (fig. 162), den ena omgjuten 1851.

IV. Klockstapel på Stora Björkholmen.

För att ersätta stapeln III uppfördes 1800 en enkel, rödfärgad stapel på Björkholmsbackens krön. Den revs 1909, då dess klockor (jfr III) flyttades till Amiralitetsstapelns (II).

ZUSAMMENFASSUNGEN

DIE HOLZKIRCHE ULRIKA PIA

I. 1681—1800.

Kurz nachdem König Karl XI. 1679 beschlossen hatte, die Stadt und Flottenstation Karlskrona zu gründen, wurde die Kgl. Admiralitätsgemeinde Karlskrona gebildet, für die man die noch heute bestehende Holzkirche aufzuführen begann, welche an sich als Provisorium bis zur Errichtung einer geplanten steinernen Kirche vorgesehen war. Diese Holzkirche ist als kreuzförmige Zentralkirche (Abb. 99) mit hohem, quadratischen Mittelbau (Abb. 100) gestaltet, den ein kuppelartiges Dach mit bekrönender Turmlaterne (Abb. 98) bedeckt, welchem innen eine von vier kräftigen Holzpfeilern gestützte flache Holzdecke entspricht. An diesen Mittelbau schliessen sich verhältnismässig schmale und niedrige Kreuzarme an, die im Innenraum ganz durch Emporen (ursprünglich in zwei Geschossen, Abb. 107) beansprucht werden. Der östliche Kreuzarm aber dient als Chor. Wirkungsvolles und charakteristisches Raumbild mit starker Hervorhebung des Zentralgedankens. Die Aussenwände waren bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts rot gestrichen. Architekt war mit grösster Wahrscheinlichkeit Generalquartiermeister Erik Dahlbergh, der berühmte Herausgeber des Werkes »Svecia antiqua et hodierna«. Die Kirche wurde 1685 geweiht und erhielt den Namen »Ulrika Pia« nach der Gemahlin Karls XI, Ulrika Eleonora d.ä. Dieser, als Provisorium angesehene Kirchenbau, dessen innere Ausstattung erst in den 1690er Jahren fertig wurde, ist das ganze 18. Jahrh. hindurch sehr sparsam unterhalten worden.

Unter der Kirche ein Sockelgeschoss, das — in Grabkammern eingeteilt — im 18. Jahrhundert von den höheren Beamten der Marine gern als Grabstätte gewählt wurde, deren reich gestaltete Totenwappen in grosser Zahl in der Kirche hängen (Abb. 147—159).

Ausstattung (das meiste Geschenke von Gemeindegliedern): Altarbild (Abb. 112), gute Kopie von Rubens' »Lanzestoss« in Antwerpen, vor 1761 gestiftet; Kreuzigungsbild in der Sakristei (Abb. 113), geschenkt 1717; Kruzifix aus Zedernholz mit Einlegearbeit aus Perlmutter, Elfenbein und Ebenholz (Abb. 115—116), Gabe von Carl Raab 1744, der es 1728 in Joppe vom Patriarchen von Konstantinopel erhalten hatte. — Chorschranken mit gedrechselten Balustern, besonderes königliches Gestühl, Kanzel

mit Stundenglas 1693 (Abb. 118, jetzt das einzig erhaltene). — Epitaphium (Abb. 145) des Admiralitäts-superintendenten Choraelius († 1690); grosse Reihe von Totenwappen 1685—1765 (Abb. 147—159). — Reich dekorierte Rahmen für Kupferstiche aus der ersten Hälfte des 18. Jh. (Abb. 123—124), jetzt Nummerntafeln. — Abendmahlssilber: Kelch (Abb. 129) von J. Nützel 1686; Oblatendose (Abb. 135) 1689 und Krankenkelch (Abb. 137) 1693 von S. Phalén; Weinkanne (Abb. 133) von J. O. Sturk 1690, eine zweite (Abb. 132), gestiftet 1703; Krankenkelch (Abb. 136) von P. Björkman 1725; Oblatendose (Abb. 138) von M. Lindgren 1786. — Taufschale aus Silber (Abb. 126) von C. F. Meidt 1712; aus Kupfer 17. Jh. (Abb. 127). — Kronleuchter aus Messing, gestiftet 1686, 1689 (Abb. 139), 1704 und 1706; Blaker (Abb. 140) 1686; Leuchter 1732 usw. — Bibel König Karls XII. in reichgeschmücktem Lederband (Abb. 160), Geschenk von 1717.

II. 19. Jahrhundert.

Nach dem Scheitern der Pläne für einen Neubau aus Stein zu Ende des 18. Jahrh. (S. 272) schritt man in den Jahren 1822—23 zu einer gründlichen Restaurierung der schlecht unterhaltenen Holzkirche unter Leitung von Oberstleutnant A. P. Wallenstrand. Dabei wurde eine breite Steintreppe vor den Giebel des N Kreuzarmes gelegt und wahrscheinlich auch die kuppelartige Erhöhung in der Decke des Mittelbaus (Abb. 100, 106 und 109) eingezogen. Die Säulenstellung um das Altarbild (Abb. 114), die Kanzel (Abb. 117) und das »geschlossene« Gestühl müssen anlässlich dieser umfassenden Restaurierung ausgeführt worden sein.

1845 wurde vor dem N Giebel eine Vorhalle (Abb. 101) nach Entwürfen von C. E. Wallenstrand aufgeführt.

Kleinere Restaurierungen 1864 und 1898. Eine kleine »Kabinettsorgel« (Abb. 122) von Fourneaux in Paris wurde 1857 angeschafft, doch schon 1883 durch eine grosse Orgel mit einem Prospekt von Arch. C. Möller ersetzt, wobei die obere Empore im W Kreuzarm entfernt wurde (Abb. 105).

Ausstattung: Epitaph (1812) des Schiffbaumeisters Gilbert Sheldon († 1794) mit Medaillonporträt von S. Hoffmeister (Abb. 146). — Siegelstempel von F. S. Novisadi 1800 (Abb. 164 A). — Kelchtuch.

III. 20. Jahrhundert.

In den Jahren 1908—09 wurde der Kirchenraum unter Leitung von Arch. Th. Wählin restauriert und verändert, wobei die oberen Emporen in den Kreuzarmen im N und S entfernt, die »geschlossene« Gestühlsanordnung aufgelöst und das Innere neu ausgemalt und dekoriert wurde (Abb. 104—105). Bei dieser Gelegenheit wurde der Altaraufbau durch eine gemalte Scheinarchitektur umgestaltet (Abb. 111).

1943—49 wurde unter Leitung des Stadtarchitekten S. Ullén eine durchgreifende Restaurierung veranstaltet. Neues Heizsystem mit Anschluss an eine Zentrale der Flottenstation. Die Grabkammern in der Sockelwohnung wurden in Ordnung gestellt, dort befindliche Särge untersucht und instandgesetzt (1942—43). Die angebauten Vorhallen und Windfänge wurden beseitigt. Neue Treppen zu den Eingängen im S und W wurden angelegt. Unter den Emporen teilte man Vestibüle ab. Die Decke der Kirche wurde repariert und über der Orgel eine gewölbte Holzdecke eingezogen. Vollständige Neuausmalung des Inneren, wobei die Dekorationen von 1908—09 überdeckt wurden. Neuinrichtung der Sakristei.

Ausstattung: die Totenwappen wurden konserviert und neu gehängt. — Neue Taufe aus Holz (Abb. 125) geschnitzt (Oscar Antonsson). — Zwei Brautkronen aus Silber von J. W. Bolin, resp. S. Molander wurden der Kirche geschenkt. Eine Reihe neuer Textilien (Antependien, Messgewänder, Kanzelbehänge, Klingelbeutel) wurden angeschafft oder gestiftet.

DIE UNVOLLENDETE STEINKIRCHE ADOLF FREDRIK

I. 1728—56.

Der ursprüngliche Gedanke, die Holzkirche mit einer Admiralitätskirche aus Stein zu ersetzen, hatte wegen der Feldzüge König Karls XII ruhen müssen. Erst in den Jahren 1728 und 1729 wurden von Fortifikationsoffizieren in Karlskrona Risse für eine neue steinerne Kirche (Abb. 165 und 166) ausgearbeitet. Der Geldmangel stand jedoch lange Zeit jedem Gedanken an eine Ausführung im Wege. 1749 legte Oberintendant Carl Hårleman ein neues Projekt (Abb. 167—169), eine kreuzförmige Zentralkirche mit einem kuppelartigen Turm über der Vierung, vor. Erst 1756 — als Hårleman schon tot war — wurden die ersten Mittel zum Bau bewilligt.

II. 1756—1860.

Da man die von Hårleman entworfene Kirche als zu klein ansah, wurde sein Projekt von Oberintendant C. J. Cronstedt umgearbeitet, was am 26. 3. 1759 gutbefunden wurde (Abb. 171—174). Cronstedt hatte in diesem Projekt die Abmessungen der Kirche vergrößert, die Kuppel über der Vierung beseitigt und statt dessen einen Glockenturm über dem Ende des N Kreuzarmes geplant, indem er den Chor in den S Kreuzarm verlegte (Abb. 171). Die Kirche sollte sich laut königl. Beschluss vom 13. 8. 1759 nördlich und ausserhalb der Werftmauer (bei B auf der Abb. 175) erheben, doch wurde mit Rücksicht auf den neuen Dockbau am 17. 3. 1760 bestimmt, dass sie innerhalb der Bastion Wachtmeister (bei C auf Abb. 175) anzulegen sei. Mittsommer 1760 wurde der Grundstein für den neuen Kirchbau gelegt, welchem man nach dem König Adolf Fredrik den Namen gab.

Die Bauarbeiten machten nun eine Reihe von Jahren gewisse Fortschritte, mussten doch 1779 niedergelegt werden (vgl. Abb. 176—177). Die Gründe waren der Geldmangel und der Umstand, dass man eine Änderung der Baupläne für wünschenswert hielt. Ein Änderungsvorschlag (Abb. 178—179) von dem Arbeitsleiter Kapitän Brelin wurde auf Empfehlung des Oberintendanten C. F. Adelerantz 1782 gutgeheissen. Hierin war vorgesehen, Turm und Eingangsfassade an den N Kreuzarm — also nach der Stadt hin — zu verlegen und den Chor im S einzurichten. Das Projekt scheiterte. Die Arbeiten hatten sich aus Mangel an Mitteln immer langsamer hingeschleppt und während des russischen Krieges 1788—90 hörten sie ganz auf. Nach dem Stadtbrand 1790, dem die beiden Gemeindkirchen der Stadt zum Opfer fielen (S. 92), wurden die Pläne endgültig aufgegeben und das Baumaterial zu anderen Zwecken bestimmt. Erst um 1860 liess man die halbfertigen Mauern schliesslich abreissen.

NEUE PROJEKTE FÜR EINE STEINERNE KIRCHE

1875—1905

I. Helgo Zettersvalls Projekt 1876.

Der schlechte Zustand, in dem sich die Holzkirche befand, wurde zum Anlass der Wiederaufnahme des Gedankens an einen Neubau aus Stein. Auf Bestellung des Werftdirektors entwarf Arch. Helgo Zettersvall 1876 ein Kirchenprojekt, das 4 500 Personen fassen sollte und das er sich auf dem Admiralitätsfeld (Amiralitetsslätten) gedacht hatte (Abb. 182—186). Das Projekt, das man als zu gross und kostspielig betrachtete, verschmolz Hårlemans Idee einer Zentralkirche und Cronstedts längenbetonte Kreuzkirche mit Turmfassade.

Im Jahr 1887 wurde der Bau einer ähnlichen Kirche für nur 3 000 Personen vorgeschlagen, was die Regierung jedoch am 16. 12. 1887 ablehnte.

II. *Wettbewerb 1893.*

Laut Königl. Beschluss vom 31. 12. 1891 wurden Mittel zur Beschaffung von Bauzeichnungen für eine neue steinerne Kirche angewiesen. Ein Wettbewerb wurde in Nov. 1892 ausgeschrieben. Zwei Projekte wurden eingereicht, doch keiner von beiden befriedigte.

III. *Wettbewerb 1899.*

Ein neues Preisausschreiben für eine steinerne Kirche auf dem Grundstück unmittelbar N von der Holzkirche wurde im März 1899 bekanntgemacht. Der Bau sollte nur 1 200—1 400 Personen fassen und höchst 180 000 Kronen kosten. Von den zehn Wettbewerbsteilnehmern erhielt Arch. A. *Anderberg* der ersten Preis (Abb. 187—188). Sein Projekt wurde zur Ausführung empfohlen. Der Preisausschuss hob auch einen nicht ganz programmgemässen Plan hervor (Abb. 189), der — wie sich später zeigen sollte — von Arch. *Ragnar Östberg*, dem späteren Schöpfer des Stockholmer Stadthauses, war. — Die Gemeinde lehnte jedoch alle Projekte ab, vor allem wegen des vorgeschlagenen Bauplatzes.

IV. *Beabsichtigte Übernahme der Dreifaltigkeitskirche.*

Die Marineverwaltung fragte im Jahr 1904 im Auftrag des Seeverteidigungsministers bei der Stadtgemeinde von Karlskrona an, ob diese willig sei, die Dreifaltigkeitskirche (S. 61) zu verkaufen oder zu vermieten. Die Anfrage wurde abschlägig beschieden.

V. *Gustaf Améens Projekt 1904.*

Durch Königl. Beschluss vom 19. 8. 1904 wurden abermals Mittel zur Aufstellung von Plänen für eine steinerne Kirche angewiesen. Den Auftrag erhielt Arch. Gustaf Améen, der seine Arbeit am 3. 12. 1904 ablieferte (Abb. 190—191). Die Kirche sollte auf dem Admiralitätsfeld (Amiralitetslättan) liegen. Kostenberechnung auf 335 000 Kronen. Die Pläne wurden von allen Behörden befürwortet, doch die Regierung lehnte am 10. 2. 1905 ein Gesuch um Bereitsstellung der Baugelder ab.

Damit wurde definitiv die lange Geschichte eines Kirchenbauprojekts abgeschlossen, an dem eine Reihe der bedeutendsten Architekten Schwedens gearbeitet hatte.

DIE GLOCKENTÜRME

I. *Glockenaufhängung an der Holzkirche.*

Die älteste Anordnung für eine Glocke bestand aus einer einfachen Holzhaube unter dem Dachgesims des N Kreuzarms über dem N Eingang der Holzkirche an der eine Schiffsglocke hing, die bis zum Jahre 1700 benutzt wurde.

II. *»Uhrstapeln« (später Glockenturm der Admiralitätskirche).*

Für den Bedarf der Werft war schon vor 1700 ein Glockenturm mit Glocken und Uhrwerk aufgeführt worden. Sein ursprüngliches Aussehen ist ungewiss, dürfte aber mit dem auf Abb. 96, c übereinstimmen. Umgebaut zwischen 1760 und 1780 in antikisierender Form (Abb. 94—95), angeregt von dem antiken Leuchtturm Pharos bei Alexandria. — Seit 1909 dient dieser Glockenturm der Kirche Ulrika Pia (vgl. unten IV).

Auf »Uhrstapeln« hingen bis 1909 zwei 1699 von Gerhard Meyer d.Ä. gegossene Glocken (Abb. 163—164), die nun das Werftmuseum verwahrt.

III. Glockenturm auf der Admiralitätsstrasse.

Die Admiralitätsgemeinde errichtete 1703 einen eigenen Glockenturm (Abb. 97), mit Brettern beschlagen und rotgestrichen, 1801 abgerissen. Für diesen Glockenturm liess die Gemeinde bei Gerhard Meyer 1701 zwei Glocken (Abb. 162) giessen, von denen die eine 1851 umgegossen wurde.

IV. Glockenturm auf Stora Björkholmen.

Um den Glockenturm III ersetzen zu können, wurde 1800 ein einfacher, rotgestrichener Glockenturm oben auf der Insel Björkholmen aufgeführt. Abgerissen 1909, wobei seine Glocken (vgl. III) auf den Admiralitätsglockenturm (II) überführt wurden.

SUMMARIES

THE WOODEN CHURCH OF ULRIKA PIA

I. 1681—1800.

In 1679, following a decision by King Charles XI, the town and Naval shipyard of Karlskrona were founded, and in 1681 the Royal Naval Parish of Karlskrona came into existence. To serve this parish the present wooden church was built, and at the time it was intended as a provisional structure, to be replaced at length by a stone church. This wooden church is cruciform (fig. 99), with a high rectangular central section (fig. 100), which externally has a cupola-like roof crowned by a lantern (fig. 98), whilst the interior has a flat timber ceiling supported by four wooden pillars. Joining this central section are the rather narrow and low transepts, three of them accomodating galleries (originally two tiers each, fig. 107) except the east one, which embraces the chancel. It is an impressive and characteristic interior (fig. 105) and the central section is strongly emphasized. The exterior walls were red until the mid-19th century. It is extremely likely that the architect was General Quartermaster Eric Dahlbergh (1625—1703). The church was consecrated in 1685 and was called 'Ulrika Pia' after Charles XI:s consort Ulrika Eleonora the Elder. The interior furnishings of this 'provisional' building were completed during the 1690's, and its general maintenance was very meagre throughout the whole of the 18th century.

Beneath the church is a crypt divided into burial chambers, and during the 18th century it was much used as the last resting place of important officers of the Fleet. A large number of their elaborately carved funeral hatchments can be seen in the church itself (figs. 147—159).

Inventory (chiefly gifts from parishioners): altarpiece (fig. 112), an excellent copy of Ruben's "The Thrust of the Lance" in Antwerp, presented prior to 1761; — in the vestry, a painting of the Crucifixion (fig. 113), presented 1717; — cedarwood crucifix, inlaid with mother-of-pearl, ivory and ebony (figs. 115—116), presented in 1744 by Carl Raab, who obtained it from the Patriarch of Constantinople at Jaffa in 1728. — Rood screen with lathe-turned pillars, a special Royal Chair, pulpit and hourglass 1693 (fig. 118). — Epitaph to the memory of Admiralty Superintendent Choraelius (d. 1690). — Elaborately carved frames, first half of 18th cent., for Hedengran's engravings (figs. 123—124), now used as hymn-boards. — Communion silver: chalice (fig. 129) by J. Nützel 1686, wafer-box (fig. 135) 1689 and equipment used on visits to the sick (fig. 137), made by S. Phalén 1693, wine ewer (fig. 133) by J. O. Sturk 1690, and another (fig. 132) presented 1703, equipment for visits to the sick (fig. 136) by P. Björkman 1725, wafer-box (fig. 138) by M. Lindgren 1786. — Christening bowls, silver (fig. 126) by C. F. Meidt 1712; copper (fig. 127) 17th cent. — Chandeliers, brass, presented 1686, 1689 (fig. 139), 1704 and 1706;

sconces (fig. 140) 1686, Candlesticks 1732 etc.—Charles XII:s bible, with elaborately decorated leather binding (fig. 160), presented 1717.

II. 19th century.

At the end of the 18th century it was decided not to proceed with the projected stone church, and in 1822—23 the neglected wooden structure was restored under the direction of Lieutenant-Colonel A. P. Wallenstrand. It was then that a broad stone stairway was built by the wall of the N. transept, and probably the lantern-like heightening of the central section of the ceiling (figs. 100, 106 and 109) belongs to the same period. Framework for altarpiece (fig. 114), pulpit (fig. 117), and the closed pews seem also to have been installed during those same restorations.

In 1845 a porch was built in front of the N. wall (fig. 101) from a design by C. E. Wallenstrand. Minor restorations in 1864 and 1898. A small, so-called 'cabinet organ' (fig. 122), constructed by Fourneaux of Paris, was acquired in 1857, but this was replaced in 1883 by a big organ with a front designed by architect C. Möller, and this involved the dismantling of the upper gallery of the W. transept (fig. 105).

Inventory: Memorial tablet of shipbuilder Gilbert Sheldon (d. 1794), with portrait medallion by S. Hoffmeister (fig. 146). — Impression of a seal (fig. 164 A) by F. S. Novisadi, 1800. — Chalice cloth.

III. 20th century.

In 1908—09 the interior was restored and altered under the direction of architect Th. Wåhlin, the upper galleries to N. and S. being dismantled, whilst the earlier closed pews were opened-up and the whole interior was repainted and decorated (fig. 105). The altar decorations were augmented by means of painted architectural forms (fig. 111).

In 1943—49 there were all-round restorations under the direction of architect S. Ullén. A new heating system was installed, with warm air conveyed from a centre in the Naval area; burial chambers in the crypt were put into neat and proper order, and where there were coffins, these were investigated and put in their correct positions (1942—43). The exterior entrance halls and porches were demolished, and new exterior steps were built to S. and W. Partitions were built beneath the galleries to provide vestibules. The church ceiling was repaired, and a vaulted timber ceiling was installed above the organ. The interior was repainted throughout, blotting-out the decorative work of 1908—09. New furnishings in vestry.

Inventory: Funeral hatchments conserved and re-hung, new font of wood (fig. 125), carved by Oscar Antonsson, new electrical equipment by architect Bergström. — Two silver bridal crowns, one of them executed by J. W. Bolin and the other by S. Molander. A number of new textile articles (antependiums, chasubles, pulpit hangings) from Licium (fig. 141), Libraria and Maria Wirde of Algutsboda were purchased or presented.

THE UNACCOMPLISHED

STONE CHURCH OF ADOLF FREDRIK

I. 1728—56.

The original idea of replacing the timber church by a stone Admiralty Church had to be shelved because of the wars of Charles XII. It was not until 1728 and 1729 that officers of the Karlskrona fortifications worked out plans for a new stone church (figs. 165 and 166). Shortage of money however

hindered all thoughts of building for a long time. In 1749 Superintendent Carl Hårleman produced a new project (figs. 167—169), for a cruciform central church with a cupola-like tower above the intersection. The initial building grant was approved in 1756, but by then Hårleman was dead.

II. 1756—1860.

Since the church designed by Hårleman was considered too small, his project was revised by Superintendent C. J. Cronstedt, whose designs (figs. 171—174) were approved March 1759. Cronstedt's proposals were for a bigger church, without the central cupola, but with a bell tower above the termination of the N. transept and with chancel in the S. transept (fig. 171). By Royal command of August 1759, the church was to be situated N. of and outside the shipyard walls (at B in fig. 175), but in view of the situation of new dock-buildings it was decided on March 1760 that it should be built *within* the Wachtmeister bastion (at C in fig. 175). Midsummer Eve 1760 saw the laying of the foundation stone of the new stone church, which was named after King Adolf Fredrik.

Building work then proceeded for a number of years, but had to stop in 1779, partly for financial reasons, partly because of the desirability of altering the building plans. Revisions (figs. 178—179), designed by Captain Brelin and seconded by Superintendent C. F. Adelcrantz, were approved in 1782. These proposed that the tower and entrance façade be moved to the N. transept, facing the town, and the chancel to the S. But these revisions were never carried out. Because of the shortage of money, less and less actual work was done, and during the Russian war of 1788—90 it ceased altogether. After the great fire of 1790 in Karlskrona, when both parish churches were destroyed (p. 92), the plans themselves were definitely put aside, and the building materials were used for other purposes. The walls work were not finally demolished until *circa* 1860.

NEW STONE CHURCH PROJECTS 1875—1905

I. *Helgo Zettervall's project 1876.*

The poor condition of the timber church led to fresh plans for a stone building. In 1876, Helgo Zettervall was commissioned by the shipyard chief to design a large church for a congregation of 4 500, to be situated on the so-called Admiralty Plain (figs. 182—186). Zettervall's project was a combination of Hårleman's central church and Cronstedt's long cruciform church with its tower façade. It was however considered too large and costly.

In 1887 there was a proposal for building a similar church for 3 000 persons; the project was rejected by the Government in December 1887.

II. *The Prize Competition of 1893.*

The Government authorization of December 1891 provided a grant for fresh plans, and a prize competition was announced in November 1892. Two projects were submitted, but neither was considered satisfactory.

III. *The Prize Competition of 1899.*

In March 1899 a new competition was announced, for the design of a stone church to be erected on a site immediately N. of the timber structure. Seating accommodation was reduced to 1 200—1 400, and the cost was not to exceed 180,000 Sw. Cr. There were 10 entries. The first prize was awarded to A. Anderberg (figs. 187—188), and it was recommended that his plans be carried out. The Prize Committee also commended a proposal (fig. 189) which was not quite in line with the requirements as originally

laid down and which subsequently proved to be the work of architect Ragnar Östberg (designer of the present Stockholm Town Hall). — The parish authorities however rejected all the projects, chiefly because of objections to the site.

IV. *The Proposal to utilize the Church of the Holy Trinity (see p. 61).*

In 1904, on the instructions of the Minister for Naval Defence, the Marine Administration enquired whether the Karlskrona parish authorities would be willing to sell or let the Church of the Holy Trinity for use as an Admiralty church. The reply was in the negative.

V. *Gustaf Améen's project 1904.*

In August 1904, the Government again provided funds for fresh plans for a stone church. The commission was given to architect Gustaf Améen, who in December 1904 submitted his plans (figs. 190—191). The proposed site was the Admiralty Plain and the estimated cost 335,000 Sw. Cr. The project was approved by all the authorities, but on 10th February 1905 the Government rejected the request for a building grant.

This put a definite end to a long history of building projects which involved many of Sweden's most prominent architects.

THE BELL-TOWERS

I. *Belfry of wooden church.*

The oldest bell arrangements consisted of a simple timber belfry beneath the sloping ceiling of the N. transept, above the N. entrance of the wooden church. A ship's bell was suspended there and was in use until 1700.

II. *The Clock Tower ("Uhrstapeln") later known as the Admiralty Steeple.*

For the needs of the shipyard, a bell-tower with clock mechanism was erected sometime before 1700. Its original appearance is not known, but probably it resembled fig. 96, c. It was reconstructed between 1760 and 1780 in an "antique" form (figs. 94—95) probably inspired by the Pharos lighthouse at Alexandria. — After 1909, the Admiralty Steeple functioned as the bell-tower of Ulrika Pia (comp. below IV).

Until 1909 the Admiralty Steeple had two bells, cast by Gerhard Meyer the Elder in 1699. They are now in the Shipyard Museum (figs. 163—164).

III. *The bell-tower in Amiralitetsgatan.*

In 1703 the Admiralty parish built its own, red-painted tower, which was pulled-down in 1801.

For this tower, Gerhard Meyer cast two bells in 1701 (fig. 162), and one of them was re-cast in 1851.

IV. *Stora Björkholmen bell-tower.*

In 1800, to replace tower III, a simple red-painted tower was built at the top of Björkholmsbacken. It was pulled-down in 1909, and its bells (comp. III) were removed to the Admiralty tower (II).

RÄTTELSER OCH TILLÄGG

till

BLEKINGE BAND III

Raderna räknas uppifrån, där ej annat anges. Vid beräkning av radnummer nedifrån medräknas icke noterna.

FREDRIKS- S. 2, figurunderskriften står: Teckning av Delin D. Rosenbaum, *skall vara*: Teckning av D. Rosenbaum.
KYRKAN

S. 3, rad 11 står: ENGESTRÖM IX, *skall vara* ENGESTRÖM B.IX.1.27.

S. 3, rad 12 står: Grundplan (Byggnadsritn. II Skön konst), *skall utgå*.

S. 3, rad 13 står: O. B. Tempelman, *skall vara* O. S. Tempelman.

S. 8, rad 3 står: Sörensen, *tillägges*: (se s. 159, not 2).

S. 8, rad 14 står: Blekinge band III, *skall vara*: Blekinge band IV.

S. 18, rad 2 står: P. L. Leijonsparre, *tillägges*: (se s. 229, not 1).

S. 18, rad 2 står: C. J. de la Wallée, *tillägges*: (Christopher Johan de la V., son till Jean de la V., fortifikationsofficer, blev 1694 fortifikationsbefälhavare i Karlskrona. Stupade 1700 vid Narva).

S. 31, rad 14 står: Lidén, *tillägges*: se s. 3, TRYCKTA KÄLLOR.

S. 44, rad 1 nedifrån står: Westenius, *skall vara*: Wistenius.

S. 46, raderna 13—20 uppifrån böra lyda: På kyrkorådets sammanträde 1762 11/1 behandlades frågan om en ombyggnad av orgelläktaren. Därvid beslöts en ändring enligt ritning av löjtnant Steuer (s. 64, not 2), varigenom läktaren »i oval form» skulle dragas längre fram i kyrkorummet för att giva större plats åt orgelverket.

Den rikt artikulerade orgelfasaden, vars utseende framgår av fig. 24, utfördes av orgelbyggaren Wahlberg, men dess omfattande skulpturala utsmyckning utfördes av bildhuggaren Ekekrantz¹ för en summa av 1 000 dlr smt. Fasaden är av en typ, som Wahlberg ofta använde, delvis influerad av sin ovannämnde konkurrent och läromästare Wistenius².

De av orgelbyggarna använda fasadtyperna torde i allmänhet gå tillbaka på förebilder, komponerade av framstående arkitekter. Fredrikskyrkans orgelfasad är sålunda komponerad efter samma schema som orgeln i S. Jacobs kyrka i Stockholm (SvK, Sthlm IV, s. 333 o. fig. 113), ritad 1745—46 av Carl Hårleman (s. 234, not 1).

S. 46, rad 14 nedifrån göres följande tillägg ang. orgeln: I samband med kyrkans brand i juni 1790 (se s. 34) blev även orgeln betydligt skadad, varför skyndsamt renovering var av nöden. Det heter därom i KR. PROT. 1791 10/11: »orgelverket befanns orent, ostämt, rörverken bristfälliga och sönder. Bälljorna behöfva förbättras i limningen». Flera orgelbyggare anmodades inkomma med förslag till reparation, men bristande tillgångar lade hinder i vägen för deras utförande. Bland sakkunniga, som tillkallades

¹ NIKLAS EKEKRANTZ, f. 1712 i Karlskrona, †1772, son till dykaren Jakob Sielfgod. Bildsnidare och målare, amiralitetsbildhuggare 1742—1772, dessförinnan verksam i Kristianstad såsom skulptör och målare i ett flertal skånska kyrkor. — WILLIAM KARLSON, Niklas Ekekrantz och hans verksamhet i Skåne, i: Skånes hemb.förb. årsb. 1937, s. 33.

² BERTIL WESTER, Gotisk resning i svenska orglar, Sthlm 1936, s. 299. — JONAS WISTENIUS (1700—77), en av Sveriges främsta orgelbyggare. Öppnade verkstad i Linköping 1741 och byggde enl. egen uppgift 96 orgelverk.

för orgelverkets undersökning (Anders Wollander, Gudmund Rundgren, organist i Gärdslösa, Öl), märkes »Kongl. Musique Directeuren herr Abbé Vogler¹», som dessutom medverkade med en »Concert» i Fredrikskyrkan 1794 (KR. PROT. 1796 13/1). Reparationen fick dock anstå.

1803 tillkallades orgelbyggaren Johan Everhardt, Director Musices i Skara, att besiktiga orgelverket, som nu ansågs »mycket förfallet». Medel insamlades på frivillighetens väg. Sedan upprepade reparationsförslag införskaffats, tillkallades slutligen 1812 orgelbyggaren Pehr Schiörlin (f. 1736, †1815) från Linköping, som utförde en större reparation av orgeln 1813.

År 1854 ombyggdes orgelverket och omdisponerades i klassisk romantisk stil av orgelbyggaren A. Jönsson i Hjortsberga. Den ombyggda orgeln stod i huvudsak oförändrad till 1905, då helt nytt verk med 35 stämmor, 3 manualer och pedal anskaffades från orgelbygggarfirman Åkerman & Lund i Stockholm. Den gamla orgelfasaden har hela tiden bibehållits. — På 1950-talet har kyrkan fått en ny kororgel om 6 stämmor från orgelbygggarfirman Walcker i Ludwigsburg.

(Ovanstående uppgifter äro lämnade av fil. dr BERTIL WESTER i nov. 1959).

S. 46 och 47. De båda i fig. 25 och fig. 26 återgivna ritningarna jämte ytterligare en här ej avbildad ritning till orgelfasader förvaras i stadskyrkoförsamlingens arkiv, men äro av allt att döma icke avsedda att utföras i Fredrikskyrkan. De hava sannolikt tjänat såsom typprover på orgelfasader i samband med kyrkorådets många förhandlingar med orgelbyggare under perioden 1790—1812 om den vid branden skadade orgelns eventuella ersättande med en ny. Figurrubrikernas datering är icke riktig. Båda ritningarna torde vara utförda under 1700-talets senare decennier. Förslaget i fig. 26 utgör en uppstramad efterbildning av C. F. Adelcrantz' förslagsritning från 1760-talets sista år till orgelfasad och läktare i Adolf Fredriks kyrka i Stockholm (i BST, avbildad i S. FOGELMARCK, Carl Fredrik Adelcrantz, arkitekt. Sthlm 1957, fig. 203), vilken dock icke blev följd vid fasadens utförande. Jfr vad ovan sagts om Fredrikskyrkans orgelfasad och Hårlemans orgelfasad i S. Jacobs kyrka i Stockholm.

S. 46, rad 2 nedifrån står: rokoko, skall vara: senbarock.

S. 48, fig. 27 står: 1700-talets senare del, skall vara: 1700-talets mitt.

S. 48, rad 2 nedifrån tillägges: (fig. 75).

S. 49, rad 5 står: N inom ram, skall tilläggas: = Nützel (jfr s. 187, not 1).

S. 49, raderna 12—13 står: $\overline{\text{N}}$ (= 1771) — $\overline{\text{IL}}$ — vapen med lejon, 2 gånger, skall vara: $\overline{\text{N}}$ (= 1675) — $\overline{\text{IL}}$ (= okänd mästare, enl. Rijksmuseum, Amsterdam) — vapen med lejon (= kontrollstämpel) — Amsterdams stadsstämpel.

S. 49, före rad 10 nedifrån införes: Kalk (fig. 29 b), oblatask (fig. 29 a) och vinkanna (fig. 30) tillkomna såsom gåvor under 1680-talet. Nu i Fredrikskyrkan.

S. 49, rad 9 nedifrån står: Otydl. stplr, tillägges: lästa såsom PH-PH.

S. 49, rad 7 nedifrån står: A: 172 (1? eller 7?), skall vara: A: 1723.

S. 49, rad 7 nedifrån står: Stplr: I U H(?) — I B M(?), skall vara: Stplr: P B M — P B M (= Peter Björkman, mästare i Karlskrona 1718—1753 [1755]).

S. 49, not 1 står: mästare i Karlskrona 1778, nämnes ännu 1812. UPMARK s. 146, skall vara: mästare i Karlskrona 1775—1822. UPMARK s. 431.

¹ VOGLER, GEORG JOSEPH, vanl. kallad abbé V. (f. 1749, †1814), tysk orgelvirtuos, teoretiker och tonsättare. Han var 1786—91 och 1793—99 hovkapellmästare vid Stockholmsoperan, för vilken han bl. a. skrev musiken till Gustav III:s opera »Gustaf Adolf och Ebba Brahe». Utarbetade även en koralbok, »90 melodier till 260 svenska psalmer». Vogler hade betydelse även på orgelbyggnadskonstens område.

S. 49, not 3 står: UPMARK s. 151, *skall vara:* UPMARK s. 428. Ytterligare källor: ERIK ANDRÉN, Blekinge provinsstämpel i: Blekingeboken 1958, s. 27—33 samt där anförd litteratur.

S. 51, not 1 står: UPMARK s. 145, *skall vara:* UPMARK s. 425.

S. 54, raderna 3 och 4: De båda omtalade minnestavlorna äro kopparstick, utförda av Ambrosius Hedengran. Jfr s. 180.

S. 62, rad 6 står: ENGESTRÖM IX, *skall vara:* ENGESTRÖM B.IX.1.27.

S. 62, raderna 19 och 28 står: O. E. Wallenstrand, *skall vara:* C. E. Wallenstrand.

TREFALDIG-
HETSKYRKAN
ELLER TYS-
KA KYRKAN

S. 101, rad 1 står: Theodor Christophers; *tillägg* (se Bl. bd IV, s. 134).

S. 102, rad 7 står: balustraden, *skall vara:* barriären.

S. 102, raderna 22—24 tillägges: Efter kyrkans brand 1790 (s. 92) uppställdes i församlingens tillfälliga gudstjänstlokal i församlingshuset (s. 70) en mindre orgel, utförd av organisten och orgelbyggaren Gudmund Rundgren från Gärdslösa¹. Denna orgel tjänstgjorde sannolikt till år 1822.

S. 102, rad 3 nedifrån står: ombyggdes 1934, *skall vara:* restaurerades 1934 av firman P. L. Åkerman & Lund, Stockholm, som betecknade Strands orgelverk såsom »ett unikt instrument». Orgeln i Trefaldighetskyrkan är en av de relativt få större Strand-orglar, som äro bevarade. Den behandlas utförligt i en artikel i Blekinge Läns Tidning den 3/11 1934, som bl. a. återgiver ett intressant tal av prosten och kyrkoherden Lundqvist vid orgelns invigning nyårsdagen 1828.

S. 104, rad 2 tillägges: Denna orgel, som hade »4 Bälgar, Cymbelstjärna och Tremulant» och vars fasadpipor voro delvis förgyllda, utgjorde ett märkligt exempel på ett i Blekinge under 1600- och 1700-talen förekommande nordtyskt orgelbyggeri. Detta verk var det största i Blekinge med den nordtyska barockorgelns dispositionsstil.

(Samtliga ovanstående orgeluppgifter äro lämnade av fil.dr BERTIL WESTER i nov. 1959).

S. 104, rad 6 nedifrån står: Dopfat (fig. 71), *skall vara:* Dopfat (fig. 74).

S. 104, rad 2 nedifrån står: troligen Nürnbergerarbete, *skall vara:* tyskt 1500-talsarbete.

S. 106, rad 24 står: Ostermann, *skall vara:* Osterman (f. 1638 i Westfalen, † senast 1725, rådman i Karlskrona och titulärborgmästare 1719 16/5).

S. 106, rad 8—9 nedifrån står: trol. syftande på guldsmeden Lorentz Detberg(e), verksam i Lübeck från omkr. 1664, *skall vara:* syftande på guldsmeden Lorenz Detberg, verksam i Lübeck 1667—1694.

S. 106, rad 1 nedifrån står: tillverkad i Karlskrona 1710 av Benedictus Steckow (mästare 1713—1740), *skall vara:* tillverkad i Karlskrona 1711 av Benedict Steckau (mästare 1705—1712, UPMARK s. 421).

S. 106, not 1 står: SIGISMUNDI, *skall vara:* SIGISMUND.

S. 106, not 1 står: levde ännu 1773, *skall vara:* dog 1773.

S. 106, not 1 står: UPMARK 149, *skall vara:* UPMARK 425.

S. 106, not 2 utbytes mot: JOHS. WARNCKE, Die Edelschmiedekunst in Lübeck und ihre Meister, Lübeck 1927, s. 244 och 323.

¹ »Organisten i Storkyrkan (= Fredrikskyrkan) Christian Joachim anmälde, att en orgelbyggare wid namn Rundgren nu skall vara i staden, för att förfärdiga ett nytt orgelwärk uti Tyska församlingens Bönehus, som skall vara kjänd för godt och förswarligt arbete» (PROT. 1792 8/11).

S. 110, rad 7 står: Enl. stplr. . . oläslig, *skall vara:* Fotens och nodens drivna ornering är utförd i senrenässansstil och torde böra dateras till 1500-talets slut. Cuppan är senare påsatt. Den är troligen utförd 1778 i Karlskrona av Johan Rundqvist (mästare 1765—1787, UPMARK s. 430).

S. 110, rad 1 nedifrån står: initialerna M-D-C-I, *skall vara:* bokstäverna M-D-C-I (= 1601) graverade.

S. 111, fig. 74 står: Nürnbergerarbete (?), *skall vara:* Tyskt arbete från 1500-talet.

S. 111, rad 7 nedifrån står: Ostermann, *skall vara:* Osterman (jfr s. 106).

S. 115, fig. 79 och s. 117, fig 81 står: Trol. utförd i Lübeck av Lorentz Detberg(e), *skall vara:* Utförd i Lübeck av Lorenz Detberg.

S. 115, nederst tillägges: Sigillstamp av mässing (fig. 193), utvisande kyrkans exteriör omkr. år 1700 (jfr Tessin d.y.:s förslag, s. 82 ff). D 3,5 H 8,5. Skänktes år 1861 till SMH (inv. nr 2899:7) av landsh. S. W. Gynther (s. 134, not 1).

S. 118, fig. 82 står: 1600-ts förra hälft, *skall vara:* 1601.

S. 119, fig. 83 står: utförd i Karlskrona, *skall vara:* 1500-talets slut (cuppan omgjord 1778).

S. 125, rad 3 står: ffig. 85*), *skall vara:* (fig. 85).

S. 126, raderna 3—4 nedifrån står: Nicodkmus, *skall vara:* Nicodemus.

S. 188, raderna 3—4 står: Carl Abraham Neuendorff, mästare från 1805 till efter 1850, *skall vara:* AMIRALITETS-CARL JOHAN NEUENDORFF, mästare från 1832 till 1889. KYRKAN

S. 189, rad 6 står: Schwart, *skall vara:* Schwart.

S. 189, rad 5 nedifrån står: C. A. Neuendorff, *skall vara:* C. J. Neuendorff.

S. 190, fig. 131 står: Schwart, *skall vara:* Schwart.

S. 190, rad 3 står: 1715, *skall vara:* 1705.

S. 192, fig. 135 står: Phalén, *skall vara:* Phallén.

S. 192, raderna 7—8 står: Samuel Phalén (Fallin, mästare 1689 (trol. tidigare) — 1704, *skall vara:* Samuel Phallén (Fallin), mästare 1688 (möjligen tidigare) — 1704 (1713).

S. 193, fig. 137 står: Phalén, *skall vara:* Phallén.

S. 194, raderna 2—3 nedifrån står: Samuel Phalén (Fallin), mästare 1689 (trol. tidigare) — 1704, *skall vara:* Samuel hallén (Fallin), mästare 1688 (möjl. tidigare) — 1704 (1713).

Fig. 193. Tyska kyrkans sigill, omkr. 1700 (något förstorat). SHM.

Siegel der Deutschen
Kirche um 1700.

Seal of German Church,
circa 1700.

REGISTER TILL BLEKINGE, BAND III

utarbetade av

LYDIA TULSE

Siffror med * beteckna avbildning. Kursiverade siffror hänvisa till huvudbeskrivningen av en kyrka

ORTSREGISTER

- Algutsboda 198, 199
Alexandria, Egypten 140
Altranstädt, Sachsen 181
Amsterdam 279
Antwerpen, Eglise des Récollets 166
    » Musée des Beaux Arts 166
Arricia (vid Rom), S. Maria dell'Assunta 82
Aspö, gamla kyrkogården 66
Augerum, Östra hd 8, 58, 121
Augsburg 222
- Bellinga, Hochschildska samlingen 241
Basel 86
- Cranbrook, USA 198
- Danmark 159
Danzig 110
Döderhult (Sm), kyrkan 139
- England 211
Elvsunda (Up) 70
- Falun, Kristine kyrka 180
Falsterbo, fyr 214
Femern, Schleswig-Holstein 193
Figeholm, herrgård 70
Finland 158, 204
- Gillberga (Sö), kyrkan 177
Gotland 86, 92
Greifswald 92
Gärdslösa (Öl) 279, 280, kyrkan 64
Gävle 67
Göteborg 122, 180, 199
    » Oskar Fredrikskyrkan 255
    » Tyska kyrkan 86
- Hagby (Sm), kyrkan 64
Halmstad 86
Hamburg 67, 86
- Hjortsberga (Bl) 279
Holland 165
Holstein 86
Hälsingborg 216
- Jerusalem, Kristi grav 170
Johannishus (Skunkenberg), Hjortsberga sn 8,
    61, 78, 79
Jordans strand 171
Jämjö (Bl) 135
Jönköping, Västra kapellet 164
    » Östra kapellet 8
- Kalmar 6, 16, 27, 46, 192, 206, 224
    » domkyrka 24
    » museum 64
Kalmarsund 64
Karlshamn 164
Karlskrona 4, 6, 7, 16, 18, 24, 28
    » Amiralitetskyrkan 4, 8, 92, *131—277,*
        281
    » Fredrikskyrkan *3—60,* 73, 80, 92,
        100, 106, 115, 117, 187, *278—280*
    » Hedvig Eleonora kyrka *4—9,* 16, 30,
        56, 104
    » Trefaldighetskyrkan 6, 8, 16, 48,
        51, 54, *61—123,* 194, *280—281*
    » Wachtmeister, bastion 140, 228, 248
    » Varvsmuseet 140, 142, 143, 150
- Knutstorp (Sk) 122, 188, 215
Konstantinopel 8, 44, 56, 62, 170, *171
Koremo, Ryssby sn (Sm) 206
Kristianstad 278
Kristianopel (Bl) 8, 44, 56, 62
Kullen (Sk), fyr 214
Kvalsta, Östuna sn (Up) 229
Kågeröd (Sk), kyrkan 188
Källstad (Ög) 92
Köpenhamn, Svenska kyrkan 162, 217

- Linköping 44, 255, 278, 279
 Livland 6
 Ljusterö (Up), kyrkan 196
 Ludwigsburg 279
 Lund 162, 180
   » Allhelgonakyrkan 255
   » Domkyrkan 255, 256
 Lärbro (Go), kyrkan 102
 Lübeck 56, 86, 92, 106, *115, *117, 122, 123, 188,
   196, 280, 281

Malmö 86, 214
 Mecklenburg 68, 86
 Müntenhof, Estland 192, 210
 S Möre, kronohemman 64

Narva 54, 122, 196, 278
   » Finska kyrkan 164
Norrköping 6
   » Matteuskyrkan 255
 Nätraby (Bl), kyrkan 120, 218
 Nürnberg 104, 111, 280

Palestina 170
 Paris 179
 Petersburg 122
 Pommern 6, 28, 29, 52, 86, 190

Rajala, Finland 218
 Ramdala (Bl), 4, 9, 135
 Reval 122, 210
 Rhodos 170, 171
 Riga 8, 84, 122, 123, 158, 210
   » Schwarzhäupterhaus 122
 Rom S. Gregorio Magno 98
   » S. Maria dei Miracoli 84
   » S. Maria del Monte Santo 84
   » Il Gesù, jesuitkyrka 24
   » Pantheon 82
   » Piazza del Popolo 84
 Ronneby 62, 66
   » kyrkan 206
   » S Görans hospital 8
 Roslagskulla (Up), kyrkan 158
 Rügen 123

Skara 255, 279
 Skunkenberg, se Johannishus
 Stettin 102, 123

 Stockholm 12, 38, 41, 92, 100, 102, 171, 187, 193
   207, 217, 218, 219, 224, 260, 279
   » Adolf Fredriks kyrka 249, 279
   » Finska kyrkan 24
   » Hedvig Eleonora kyrka 104
   » Jakobs kyrka 180, 278, 279
   » Johannes kyrka 180
   » Katarina kyrka 165
   » Konstakademien 102
   » Kungsholms kyrka 165, 177, 229, 234
   » Maria Magdalena kyrka 196
   » Marinförvaltningens lokal 208
   » Operan 249
   » SjöHM 207
   » Slottskyrkan 84
   » Tyska kyrkan 86
 Stralsund 46, 102, 104, 115
   » S. Jacobi kyrka 102
 Sturkö (Bl), kyrkan 5
 Söderköping 212
 Sölvesborg 159
 Stora Björkholmen (Karlskrona) 143, 175

Tessalonika 170, 171
 Torsås (Sm), kyrkan 216
 Trossö, ö i Augerums sn 4
 Turinge (Sö), kyrkan 165
 Tyskland 224
 Tönder, Nordslesvig 96

Uppsala 216, 229, 255

Vedeby, utanför Karlskrona 52
 Varnhem (Vg), kyrkan 177
 Verkö (Bl) tegelbruk, 27
 Wernigerode, Tyskland 114
 Wolgast, Tyskland 68
 Vämö, kyrkogården 66, 87
 Värnanäs (Sm), gårdsarkiv 140, *142

Åbo 67, 192
Åby (Kalmar stift) 206
Åhus 158, 163
Åryd (Bl) Bräkne hd 122

Öland 11, 27, 92
Örebro 114
Östra Husby (Ög) 196

SAKREGISTER

- Altaranordning *102, *166, 168, 169
Altarbord 6, 41, 98, 170
Altare 34, 87, 88, 98, 99, 154
Altarprydnad *41, 97, 98, 99, 100, *101
Altarring 41, 100, 170
Altaruppsats 38, *39, *40, 41, 42, *100
Antependium 52, 198, *199, 200
- Begravningsvapen** 52, *54, *55, 210, *211, *212, *213, *214, *215, *216, *217, 218, *219, 220
Beslag 55, 222
Bibel 115, *221
Bisättningskällare 80
Blindering 12, 82
Bod 138
Bogårdsmur 64, 136
Bokstöd 52
Bord 54
Brudkrona 195
Bänkar 8, 38, 46, 101, 162, 175, 176, 177
» »Fångabänken» 177
» herrskapsbänk 46
» prästbänk 102
- Dopduk** 106
Dopfat 47, 48, 104, *111, *186, *187, 280
Dopfunt 8, 44, 47, 48, *49, 98, 104, *110, 184, *185
Dopskål 48, 106, *112, 185, *186
Dopängel 47, *49
Draperi av trä 41, 44, 50
Dörr 12, 74, 97, 144
- Epitafium** 39, 87, 123, *205, 206, 207, 208, *209
Evangelister 101
Evas skapelse 101, *107
- Fattigkista** 55
Fattigstock 138, *139
Flagga, örlogs- 222
Flöjel 8
Fotpall 177
Fågel Fenix 179
Fönster 11, 12, 34, 38, 74, 80, 82, 91, 94, 98, 100, 144
- Gavelröste** 74
Glasmålning 38, 98, 100
Golv 12, 39, 74
Gravar i kyrkan 16, *17, 31, 34, 75, 92
Gravhäll(-sten) 5, 67, 202, *203, 204, 205, 206, 208
Gravkammare 74, *76, 201, 202
Gravkapell 5, 6
Gravkor 75, *78, *79
Gravtumba 201, 202
Grundsten 24, 25, 26
»Gubben Rosenbom», se fattigstock
- Helige Andes duva** 99, 110, 174
»Himmelen och helvetet», försvunnen tavla 53
Häv 52, 199
- Innertak** 13, 30, 150, 152
» tegelvälvvt 92
» tunnvälvvt, av trä 154, 163, 165
- Jehovahsol** 168, 169
Johannes Döparen, staty 100
- Kalk** 48, 49, *50, 106, 110, *113, *114, *119, *120, *188, *189, *190, 193, 194, 279
Kalkkläde 52, 113, 199, 200
Kassaskåp 195
Kerub 99
Kista 54, 55, *58, 222
Klocka 34, 55, 56, 58, 92, 115, 119, 120, 121, 140, 143, 148, 222, 223, 224, *225, *226, *227
Klockstapel 8, 56, *61, 66, *67, *70, 88, 92, 119, 120, 121, 140, *141, *142, *143
Kollektbössa 222
Kollektfat 55
Kolonner från Sthlms slottskyrka 84
Kors 41, 74, 99
Kopparkrona (på lanternin) 88
Kristus 41, 101
» dop 106, *112
» födelse 41
» himmelfärd 41
» huvud 110
» med ett barn och en arbetare 100
» nattvarden 100
» på korset 42, 100, 166, *167, *168, 170, 172
» tröstaren 174, *200
- Krucifix 42, 106, 170, *171, *172, *173
» av elfenben 43
Kungatal 53
Kungsstol 177

- Kupol 74, 82, 87, 88, 90, 91, 92, 94, 96, 98, *99, *156
 Kyrkogård 4, *5, 16, 57, 64
 Kyrkogårdsingång 66
 Källare 16, 68, 74, *76, 78, 98, 158
- Lamm med korsfana 52, 110
 Lanternin 74, 87, 94
 Likkista 16, *77, *78, *79, 80, *81, 201, 202
 Likkistplåt 16, 53
 Ljusarm 51, 111, 197
 Ljuskrona 34, 39, 98, 111
 » malm eller mässing 49, 50, *195, 196
 Ljuslampa 50, 51, 52
 Ljusplåt, mässing 196, *197
 Ljusstake 6, 50, 51, 123, 197
 Läktare 13, 38, 39, 44, *45, 46, *47, 74, 98, 101
 102, 109, 111, 144, 152, 153, 165, 178, 179, 232, 278
- Maria med barnet 170
 Maria och Johannes 100
 Medaljong *112, *209
 Minnestavla 39, 53, 54, *57, 114, 115, *127, 180, 181, *182, *183, 220
 Modell av kyrkan, relief 114, *127
 Moses 100
 Mässhake 52, 113, *121, 199, 200
 Mässkjorta 199
- Nisch 12
 Nummertavla 46, 53, 104, 180, *182, *183, 184
- Oblatask 49, *50, 106, 110, *115, *116, *192, 193, *194, 279
 Oljemålning 54, *70, 114, *122, *123, 166, *167, *168, 170, 174, *200
 Orgel 6, 31, 34, 38, 44, *45, *46, *47, 97, 98, 102, *108, 109, 179, 180 *181, 278, 279, 280
- Paten 49, 106, 110, 111, *117, *118, 187, 188, 189, 193, 194
 Petrus 101
 Petri ånger 114, *123
 Pilaster 74
 Portal 12, 13, 16, 31, 80, 82, 87, 89, 94, 97, 144, 145
 Portik 90, 94, 97
 Porträtt 54, 114, *122
- Predikstol 8, 12, 34, *42, *43, 44, 88, 97, 98, 101, *104, *105, *106, *107, 172, 173, *174
 Predikstolskläde 199
- Sakristia 8, 12, 16, 38, 44, 80, 101, 154, 163
 Series pastorum 115
 Sigillstamp (kyrkans), av koppar 22, 24, 38, 55
 » » av mässing *129, 222, *281
 » » av stål 222, *228
- Sked 49, 192
 Skrank 175
 Skulptur, brons 41
 » gips 100
 » trä 99, 100, 101, *107, 278
 Sockenbudstyg 106, 110, 111, *119, *120, *193
 Stol 8, 54, 88, 222, *223
- Tak, se inner-, ytter-
 Takryttare 8
 Takstol 34, 35, 87
 Tal, se kungatal
 Tavla, blyertsteckning 61
 » akvatintagravyr 67
 Timglas *44, 101, 169, 174, *175
 Torn 9, 12, 13, 31, 35, 38, 92
 Tornhuv 38
 Tornkrön *32, *33, 35
 Trappa 12, 74, 94, 97, 145, 153
 Träfodral 193, 194
- Valv, kryss- 12
 » sten- 94
 » trä- 74
 » tunn- 12
- Vapen, se även begravningsvapen 49, *53, *54, *55, 56, 111, *118, 189, 191
 Vindfång 12, 74, 101, 102, 145
 Vinflaska (silver) 110, 111, 194
 Vinkanna 49, *51, *53, 189, *191, 279
 Votivskepp 123, 220
- Yttertak 92, 94, 148
 » bräder 31, 88
 » järnbleck 31
 » kopparplåt 11, 30, 31, 34, 35, 88, 90, 162
 » spån 30, 31
 » tegel 8
- Ängel 41, 44
 Änglahuvud 106

PERSONREGISTER

- ABILDGAARD, S.**, tecknare 91
ADAM, JOHAN, urmakare 142
ADAMSSON, CARL HENRIK, handlande 75
ADELCRANTZ, CARL FREDRIK, friherre, arkitekt, överintendent 248, 249, 265, 279
ADLERSTIERNNA, SVEN (LÖFMAN), justitiarie 224
ADOLF FREDRIK, kronprins 30, 31, konung 243, minnestavla 53, *57
AMÉEN, GUSTAF, arkitekt 162, 260, 262, 263, *264
ANCKARGRIP, HENNING (OLSEN) schoutbynacht, begravningsvapen *214
ANCKARFELT, BRITA, g. 1:o Niklas Paulin, 2:o » Hans Henrik Hising 202
 » JOHAN (DREFFLING, adl.), artilleri-kapten 64, 70
ANCKARKLOO, DAVID, amiral, gravkammare 202, 203
ANCKARSTIERNNA, CORNELIUS (THIJSEN), amiral 86, 188, 204
 » ANNA, g. m. Sefring Jönsson, gravhäll *203, 204
 » DIDRIK, schoutbynacht 204, 215, 216
ANDERBERG, A., arkitekt *259, 260
ANDERSSON, C. A., kyrkoherde 198
 » JAKOB, se GYLLENSTAKE
 » SIGRID MARIA, se WIRDE
ANNERSTEDT, SAMUEL, handelsman, donation 53
ANTONSSON, OSCAR, fil. dr, skulptör 184, *185
ARNOLDSSON, PROVIANTMÄSTARE, donation 201
ARVED NILSON (1693), donation 114
ARWIDSSON, SIWER, kapten 20, 24, 27, 28
VON ASCHEBERG, RUTGER, greve, fältmarskalk 79, donation 9, 56
 » » MARGARETA, grevinna g. m. C. H. R. Barnekow, donation 90
 » » SOPHIA LOVISA, g. m. Hans Wachtmeister 79, *81, porträtt 122
BADER, MICHEL, klockgjutare 56
BARNEKOW, MARGARETA, se VON ASCHEBERG
BEFWE, EMIL, arkitekt 258
BENGT BENGSSON, orgeltrampare 8
BENZELIUS, HENRIK, biskop 29, 30
BERG, A. I., konstnär *70
BERGENHIELM, CECILIA MARIA, f. Gran 80
 » GÖRAN, landssekreterare 26
BERGGREN, PETER, stenhuggare 27
BERGMAN, G. A., fortifikationskapten 162
 » HERMAN, bronsgjutare 41
 » JACOB (planritn.) 163
BERGSTRÖM, HANS, arkitekt 158, 163
 » major 38
BERGLING, PETER, regementsskrivare 159
BERNECHAU (BARNEKOW), se VON ASCHEBERG, MARGARETA, grevinna
BERNINI, GIOVANNI LORENZO, italiensk konstnär 82, 84
BEYSTRUP, NIKOLAUS, donation 110, *120
BIELKE AF ÅKERÖ, vapen 111, 118
BIENTZ, RUDOLF, byggmästare och arkitekt 74, *76, 80, 86, 87, epitafium 123
BILLING, GOTTFRID, biskop 261
BJÖRKMÄN, PETER, guldsmed 51, *193, 194, donation 49, 279
BLOM-CARLSSON, C. G., arkitekt 102, *108
BOBERG, ERIC, »kongelige Mester Kocken», donation 51
 » INGRID, donation 51
BODONI, signatur 208
BOKELUND, NILS, donation 50
BOLANDER, M., mjölnaremästare 9
BOLIN, J. W., hovjuvelerare, donation 195
BOLMÉR, MARGIT, donation 199
BORG, OLOF ERIKSSON se STIERNBERG
BORGSTEDT, MARTIN, arkitekt 258
BORGSTRÖM, MILLAN, fru, donation 111
BOY, WILLEM, konstnär 84
BOTHÉN, F., kapten 162, 258
BRAUNNE, J. C., murmästare *89, 90, 243
BRELIN, CARL EDVARD, se GYLLENSKÖLD
 » PEHR, major 243, *244, 246, *247, 249
BRITTA MICHELSDOTTER, donation 114
BROCK, ULRICA, g. m. Johan Bernhard Wolff, donation 114, 115
BULICH, MARIA, g. 1:o Märten Olofsson, 2:o Zakarias Åberg, donation 193, 194, 198
 » MÄRTEN, handlande 193
BYSTRÖM, F. W., arkitekt 66, 68, 74, 97
BÄTH, MAGNUS, handelsman 8
BÄCK, ABRAHAM, generalmajor 250

- BÄCKMAN, MARGARETA MARIA, g. m. Johan Jacob Linnell 218
- BÄHR, BRITA, g. m. Johan Psilanderhielm 196
- BÄRG, JÖNS 104
- BÖDECKER, ADAM, kopparslagare 87
- CHORÆLIUS (CORELIUS), KNUT**, amiralitetssuperintendent 4, 6, 135, epitafium *205, 206, 207
- CHRISTOFFERS, CECILIA, se VON SCHOTING
- » THEODOR, handlande 63, donation 101, 280
- CHRISTOPH: IHRKN, köpman 122
- CLASON, I. G., arkitekt, professor 260
- CLERCK, MARGARETA, g. m. Justus Christopher Hauswolff, porträtt 114
- » THOMAS, lagman 114
- COLLÉN, ELIN, fru 199
- CRONSTEDT, CARL JOHAN, greve, arkitekt, överintendent 234, 235, *236, *237, *238, *239, *240, 241, 252, 265
- DAHL, F. G. A.**, arkitekt, professor 260
- DAHLBERGH, ERIC JÖN SON, greve, fältmarskalk, generalguvernör, arkitekt, tecknare och gravör 8, 10, 11, 80, 82, 163, 164, 165, 229
- DAHLSTEDT, ANNA MARIA, g. m. Carl Gustaf von Schantz 220
- DALMAN, LARS, landshövding, begravningsvapen 52, 53, *55
- DETBERG, LORENZ, guldsmed, 106, *115, *117, 280, 281
- DREFFLING, JOHAN, se ANCKARFELT
- EBBELTOFT, ANDERS, borgmästare 20, 27
- » (EBELTOFT), FREDRIK, major 241, 243
- EHRENSKIÖLD, ERIK NILSSON, lagman 215
- » MARIA, g. m. Anders (Westeman) Wästfelt 215
- EKEKRANTZ, NICOLAUS, galjonsbildhuggare 46, 184, 278
- ENGENFELT, LARS, befallningsman 27
- EVERHARDT, JOHAN, orgelbyggare, Director Muses i Skara 279
- FAGERBERG, JOHAN MAGNUS, guldsmed 49
- FAHNEJELM, ANDERS LARS, superintendent 56
- FALKENGREN, ABRAHAM, amiral, begravningsvapen 52, *55
- FALLIN, se PHALLÉN
- FEIF, PETER, schoutbynacht, donation 200
- FISTULATOR, se LAGERBIELKE
- FLENTBORG, MARTHA REBECCA, fru 53
- FOLCKMAR, CHRISTOFFER, inskrift 104
- FONTANA, CARLO, italiensk konstnär 84
- FONTENAY, bildhuggare 180
- FORNEAUX, orgelfirma 179
- FRANCK, doktor 30
- » JOHANN FRIEDRICH, kyrkoherde 68
- FREDRICA DOROTHEA WILHELMINA av Baden, g. m. Gustav IV Adolf 96, 115
- FREDRIK I, Sveriges konung 24, 28, 88, 89, 90, 181, namnchiffer 180, 184
- » den store av Preussen 30
- GAHN, MÄRTA**, textilkonstnärinna 199
- GAVELIUS, MAGNUS, se LAGERCRANTZ
- GEIJER, AGNES, fil. dr 201, 202
- GLÄDER (SCHERNER), CARL GUSTAF, träsnidare 100
- GRANDORFF, DANIEL, kompassmakare, donation 175
- GRENANDER, TYRES, snickare 178
- GRIPENKLO, SAMUEL (PALUMBUS), överkommisarie, begravningsvapen 212, *213, donation 196
- GRUBB, JOH., kommandör, epitafium 123
- GRUBBE, AXEL, kommandör, donation 198
- GUSTAF III, Sveriges konung 56, 63, 92, 94, 96, 279, namnchiffer 55, 120, tal 53
- GUSTAF IV ADOLF, Sveriges konung 115
- GYNTHNER, SVEN WILHELM, landshövding, historiker 134, 281
- GYLLENSKEPP, WILHELM (HANSSON), kommandör, begravningsvapen 211, 212, *214, gravkammare 202, 212
- GYLLENSPAK, amirallöjtnant 56
- GYLLENSTAKE, JAKOB (ANDERSSON), sjötullsinspektör 192
- » CHRISTINA, g. m. Werner von Rosenfeldt, donation 192
- GYLLENSTAM, BRITA ELISABETH, g. m. Olof Tempelman 185
- » JONAS ZAKARIAS (ÅBERG), överste 193, donation 185, *193, *194, 195

- GYLLENSTEDT, BARBRO DOROTEA, g. m. Didrik Anckarstierna 216
 GÖRANSSON, P. *65
- H**ACKSSON, HACK HENRICK, kammarråd, donation 104
 HALDERS, CHRISTINA 104
 HALL, JONAS, segelmakare, donation 220
 HASSELGREN, ELSA 199
 HAUSWOLFF, JUSTUS CHRISTOPHER, kyrkoherde 63, 87, porträtt 114, *122
 HAWERMAN, JOHAN ADOLF, arkitekt, professor *40, *41, 42, *43, 44, 100
 HEDENGRAN, AMBROSIUS, tecknare och kopparstickare 180, *182, *183, 184, 280
 HEDERSTIERNA, gravkammare 202
 HEDVIG ELEONORA, änkedrottning, donation 84
 HELENA PEHRSDOTTER, g. m. Petter Ljungh, gravsten 204
 HELLSTRÖM, P. A. 64
 HENCK, MICHAEL, amiral, epitafium 123
 HENZEL, JOACHIM, skeppare 104
 HERZOG, JOHAN FRIEDRICH, murmästare 64
 VON HESSENSTEIN, FREDRIK WILHELM, furst, generalguvernör i Pommern 92
 HISING, gravkammare 203
 » (HYSING), ANDERS HANSSON, kommandör, gravsten 202
 » HANS HENRIK, amiralitetskapten 202
 » JOHAN, se HISINGSKÖLD
 HISINGSKÖLD, JOHAN (HISING), konteramiral 202
 HJORT, MATHIAS, borgmästare 56, 58
 HOFFMEISTER, SAMUEL, bildhuggare 208
 HOLLSTRÖM, FADDER, penningräknare 170
 HOLSTEIN, hertiginnan av, donation 86
 HORN, HENRIK, friherre, riksråd 204
 HUMBLE, GUSTAF ADOLF, amiralitetssuperintendent, biskop i Växjö 24
 HUUSMAN, HANS, se RIDDERHEIM
 HYBINETTE, CATHARINA ELISABET, donation 197
 HYLTING, OLOF, byggmästare 159
 AF HÅKANSSON, ANDERS; friherre, just.borgmästare, slutl. landshövding 56, 96
 HÅRD AF SEGERSTAD, vapen 111, *118
 HÄRLEMAN, CARL, friherre, överintendent, arkitekt *232, *233, 234, *235, 238, 240, 246, 252, 265, 278, 279
- HÄLLBERG, ANNA, g. m. Samuel Gripenklo, donation 196
 HÖJERS, H., fortifikationslöjtnant 27
- I**L, anonym guldsmed, 1600-talet, Amsterdam 279
- J**ACOBSSON, ERNST ABRAHAM, slottsintendent, tit.-prof. 258
 JOACHIM, CHRISTIAN, organist 46, 280
 JOHAN OLOFSSON, stadssnickare 160, 178
 JONASSON, B. O., verkmästare 198
 JÖNSSON, A., orgelbyggare 279
- K**APPE, vapen 111, *118
 KARL GUSTAF, prins, son till Gustaf IV Adolf 96
 KARL X GUSTAF, Sveriges konung 207
 KARL XI, Sveriges konung 6, 8, 20, 22, 56, 80, 82, 86, 119, 121, 159, 177, donation 222, namnchiffer 82, 174
 KARL XII, Sveriges konung 18, 20, 24, 177, 181, 224, 228, 229, bibel 115, *221, 222, namnchiffer 180, 184, 226, monogram 54, *58, porträtt 122
 KARL XIV JOHAN, Sveriges konung 152
 KARLSSON, KARL, modellsnickare 139, 198
 KELCH, I. A., handlande, donation 49
 KINDSTRÖM, LARS-GÖRAN, intendent 201, 202
 KINGO, ELISABET, g. m. Robert Turner, donation 196, *197
 KLEEMAN, JOHAN BERNDT, rådman 50
 KLEIMAN, ARENT, klockgjutare 56
 KLINGENSTJERNA, SAMUEL, major 258
 KLYNDER, GRETHA 52
 Koss, J. J., knappmakare, donation 92
 KRABBE, vapen 56
 » ERIK, länsman på Kristianopel, klockinskrift 56
 KRUSE, vapen 56
 » ARNOLD, HINRICH köpman 67
 » MAREN g. m. Erik Krabbe, klockinskrift 56
 KRÖGER, ELISABETH, g. m. Cornelius Anckarstierna, donation 188
 KÜTTNER, CARL GOTTLÖB, tysk skriftställare 94
 KYLE, vapen 111, *118
 VON KÖHLER, SALOMON CHRISTOFFER, friherre, landshövding 79, 80
 KÖNIG, BLASIUS, borgmästare 64, donation 50
 » JACOB LEONARD, överste, gravvalv 75

- LAGERBIELKE, ANNA CHRISTINA, g. m. Peter Leif,
» donation 200
» JOHANN EUGENIUS (FISTULATOR),
amiralitetskammarrättsråd, epitafium 123
- LAGERCRANTZ, MAGNUS (GAVELIUS), överkommis-
sarie, donation 190, vapen 189, *191
- LAGERCREUTZ, ANNA (LANG), g. m. Axel Grubbe,
198
- LANDSBERG, PAUL LUDVIG, se LEIJONSPARRE
- LANG, ANNA, se LAGERCREUTZ
- LANGEBEK, JACOB, dansk geheime arkivarie 91
- LANGLET, EMIL VIKTOR, arkitekt 258
- LAUW, (LOY, LOÿ) FRANTZ, schoutbynacht, be-
gravningsvapen 211, *212
- LEIJONSPARRE, PAUL LUDVIG (LANDSBERG), gene-
ralkvartermästare 18, 229, *230, 278
- LIBRARIA, textiltelier 199
- LIGIUM, textiltelier 39, 52, 198, 199
- LIDÉN, JOHAN HENRIK, tit.professor 31
- VON LIEWEN, HANS HENRIK, greve, generallöjt-
nant, riksråd 20
- LILLIE, ERIK JOHAN, amiral, epitafium 123
- LIMNELL, EMANUEL, professor 218
» JOHAN JACOB, målare och skulptör 218
- VON LINDEBLAD, GUSTAF OTTO, överstelöjtnant 20
- LINDGREN, GUSTAF, arkitekt, hovintendent 100
» MAGNUS, guldsmed 187, *194, 195
- LINDEGREN, AUGUST (ÅGI), arkitekt 12
» AXEL, arkitekt 38, 39, 41
- LINDH, P. G., spegelfabrikör 169
- LINDSTRÖM, MATILDE CHARLOTTE, g. m. Carl
Gustaf Glader (Schnerer) 100
- LJUNGH, ELISABET, gravsten 204
» PETTER, kapten, gravsten 204
- LOVISA ULRIKA, prinsessa av Preussen 30, 31,
svensk drottning, minnestavla 53
- LOU (LOÿÿ), FRANTZ, se LAUW
- LUND, ERIK, tackelskrivare, gravsten 205, 206
- LUNDQWIST, JONAS, kyrkoherde, 280
- LUTHER, MARTIN, porträtt 54
- MARTIN, ELIAS, konstnär *67, *137, 140
» JOHAN FREDRIK, konstnär 64, *67, 68,
90
- MAUWERT, HELENA CATHARINA, g. m. Gilbert
Sheldon 208
- MEIDT, C. F., källarmästare 70
- MEIDT, CASIMIR FRIEDRICH, guldsmed 185, *186
- MEYER, GERDT, klockgjutare 224
» GERHARD d. ä. klockgjutare 140, 143,
224
- MICHAELIS, JOHAN FREDRIK, handlande, dona-
tion 111
- MODÉE, FREDRIQUE EMERENTIA, g. m. M. D.
Palmqvist, konstnärinna *71
- MOLANDER, MARGIT, donation 195
» NILS, marinläkare, donation 195
» SALOMON, orgelbyggare 180
» STELLAN, guldsmed 195
- MUHRBECK, LORENZ, superintendent 30, 80
- MUNTHE, GUSTAF, fil. dr 184
- MURBECK, JÖNS, amiralitetssmed, donation 53
- MÅNSSON, FILIP, artist 38, 41
- MÅRTENSSONS ORGELFABRIKS AB 180
- MÖLLER, CARL OSCAR, arkitekt 180, 260, 262
- NEUENDORFF, CARL ABRAHAM, guldsmed 188,
189, 281
» CARL JOHAN, guldsmed 188, 189,
281
- NEUMAN & VOGEL, glasmålerifirma 12, 38
- NILSSON, G. A., arkitekt 260
- NORDSTEN, CARL SAMUEL, guldsmed 192
- NORMAN, CARL CARLSSON, konstapel, donation
198
- NORSTRÖM, EMERENTIA, g. m. Israel Zerl, dona-
tion 113
- NOVISADI, FRIEDRICH SIGISMUND, guldsmed 222
» MARIA ELISABET, f. Schlüter, donation
106
» SIGISMUND d. y., guldsmed *112, 228,
donation 106
- VON NUMERS, CATHARINA ELISABETH, g. m. Jonas
Zakarias (Åberg) Gyllenstam 185
» » GIDEON, amiral, donation 196
- NÜTZEL (NIJSSSEL), JOHAN, guldsmed 187, *188,
279
- NYSTRÖM, TH., fortifikationskapten 162
- OLOFSSON, MÅRTEN, holmmajor 193, *194
- OLSEN, HENNING, se ANCKARGRIP
- OLSSON, ROSA, donation 199
- OSKAR I, Sveriges konung, namnchiffer 223
- OSKAR II, Sveriges konung 180

- OSTERMAN, KRISTOFFER DIDRIK (TEODOR), tit.-borgmästare, donation 106, 111, *113, 280, 281
- VON OTTER, SALOMON, friherre, landshövding 24, donation 194, 196, epitafium 123, minnestavla 115
- OXEHUFVUD, vapen 111, *118
- PALBITZKY**, CHARLOTTA REGINA, g. m. E. Siöblad, donation 49
- PALM**, GUSTAF, se PALMFELT
- » JEAN ROLOFSSON, holmmajor 198
- » RUDOLF GUSTAF, kapten, donation 198
- PALMFELT**, CATHARINA, g. 1:o Erik Stiernborg, 2:o Olof von Unge 210, 217
- » GUSTAF (PALM), statskommissarie 217
- » JOHAN, friherre, landshövding 28
- PALMSTEDT**, ERIK, arkitekt, tit.professor 31, 246
- PALUMBUS**, SAMUEL, se GRIPENKLO
- PETER I**, tsar, porträtt 122
- PETERSEN**, ANDREAS, donation 52
- » CATARINA, donation 52
- PETERSENS**, CHRISTOPHER 123
- PETERSSON**, CORT, rådman 206
- » HEDVIG ANNA, g. m. Knut Choraelius 206
- » NICLAS, guldsmed 199
- PHALLÉN (FALLIN)**, SAMUEL, guldsmed *192, *193, 194, 281
- PIHL**, HÅKAN, kronoskeppare 27
- PINCIER**, vapen 111, *118
- POHL**, J. B., murmästare 62, 150
- PORATH**, JOHAN, pådrivare 27
- PSILANDER**, JOHAN, se PSILANDERHIELM
- PSILANDERHIELM**, JOHAN (PSILANDER), överkommisarie 20, donation 196
- » NILS, bergsråd 196
- AF PUKE**, J., greve, generalamiral 96
- RAAB**, gravkammare 202
- » ADAM JOHAN, friherre, landshövding 220
- » AXEL, kommandör 216
- » CARL d. y., kapten, donation 170 *171
- » CARL d. ä., kommandör 171, begravningsvapen *215, 216, 217
- » CHRISTINA BARBARA, g. m. Carl Gustaf von Schantz 219, 220, donation 189
- » CLAES JAKOB, friherre, landshövding 56
- RAINALDI**, CARLO, italiensk konstnär 84
- VON RAJALIN, THOMAS (RAJALIN), vice amiral 207, begravningsvapen 217, 218
- RASMUSSEN**, KNUT, skomakare 27
- REHN**, JEAN E., arkitekt och tecknare, hovintendent 234
- RETTIG**, STEFANUS CYRILLOS, tobaksfabrikör 67, donation 102
- RIBBING**, BEATA JACQUETTE, g. m. Carl Hans Wachtmeister, donation 200
- RICHTER**, GOTTLIEB, orgelbyggare 102
- RIDDERHEIM**, HANS (HUUSMAN), kommandör, epitafium 123
- RINGNELIUS**, JOHAN, klockare, donation 198
- ROCKAX**, NICOLAS, borgmästare 166
- ROMBERG**, CATHARINA, f. Lewenhagen, donation 49
- » PETER, handelsman, donation 49
- ROSENBAUM**, DAVID, stadsarkitekt *2, 11, 16, *36, *37, 38, 66, 67, 278
- VON ROSENFELDT**, MARIA, g. m. Gideon von Numers 196
- » » PHILIP, ryttmästare, begravningsvapen 210, *211
- » » WERNER, amiral 86, 210, donation 192, vapen 192
- ROSENSVÄRD**, A. F., konteramiral 150
- ROTHOVIA**, ELISABETH, g. m. Knut Choraelius 206
- ROTHOVIUS**, JONAS, biskop 206
- RUBENS**, PETER PAUL, konstnär 166, *167, 170
- RUNDGREN**, GUDMUND, organist 279, 280
- RUNDQVIST**, JOHAN, guldsmed 110, *119, 281
- SASSE** 140
- SCHAY**, BARBARA, g. m. Salomon von Otter 194, minnestavla 115
- » PETER, rådman 194
- VON SCHANTZ**, CARL GUSTAF, amiralitetstygmästare 189, begravningsvapen *219, 220, grav 220
- SCHEFFERUS**, JOHANNES, professor 219
- SCHERNER**, se GLADER
- SCHIÖRLIN**, PEHR, orgelbyggare 279
- SCHLYTER**, ELISABETH MARGARETHA, g. m. K. D. Osterman, donation 106, 111, *113
- SCHNACK**, JAKOB, se Sneckenberg
- VON SCHOTING**, ARNOLD, donation 50
- » » CECILIA, g. m. Th. Christophers, donation 101
- » » HINRICH, donation 49

- VON SCHOTING, RUDOLF, donation 49
 SCHRÖDER, LEONHARD, donation 123
 SCHWART (SVART), JOHAN DIEDRICH, guldsmed 49, 189, *190, 281
 SEFRING JÖNSSON, se STRIDER
 SHELDON, ADOLF ULRIK, dop 31
 » CHARLES, skeppsbyggmästare 207, 208, donation 190, *191, 192
 » FRANCIS JOHN, skeppsbyggmästare 192, 207, 208
 » GILBERT, skeppsbyggmästare 31, 192, donation 47, grav 202, 206, 207, epitafium 207, 208, *209, minnestavla 208, porträttmedaljong 208, vapen 208
 SIELFGOD, JAKOB, dykare 278
 AF SILLÉN, G., arkitekt 250
 SIÖBLAD, CARL GEORG, friherre, landshövding 29
 » ERIK C[ARLSSON], friherre, amiral, landshövding, donation 49
 SIÖSTEN, CARL GUSTAF, Vetenskapsakad:s sekreterare 208
 SIÖSTIERNA, gravkammare 202, 205
 SNECKENBERG, ANNA MARIA, g. m. Magnus Gavelius Lagercrantz, donation 190
 » JACOB (SCHNACK), räntmästare 190
 SORIA, GIOV. BATT., italiensk arkitekt 98
 SPALDING, EVA HENRIETTA, g. m. Pehr Brelin 243
 SPARRE, CLAES, greve, överamiral, riksråd 89, 90
 » ELISABET, g. m. Cornelius Anckarstierna 188
 » GUSTAF ADOLF, friherre, amiral 63, 177
 » MÄRTHA, amiralinna, f. Almström 199
 » SIXTEN C:SON, frih., stationsingenjör 162
 SPIELER, MATHIAS, arkitekt 165, 177, 229
 VON STAUDEN, CLAUDIUS, schoutbynacht 215, 218, begravningsvapen *219
 STECKAU, BENEDICT, guldsmed 106, *120, 280
 STEUER, GEORG (JÜRGEN), murmästare 27, 64, 278
 » J. G., arkitekt, löjtnant (troligen Jürgens son) 46, 64, 149, 234, 235, 240, *242
 STIERNBERG, ERIK, amiralitetsfiskal 210
 » OLOF (ERIKSSON BORG), schoutbynacht, begravningsvapen 210, 212, 217, gravkammare 210
 STIERNSKÖLD, ELISABET ANNA, g. m. Gustaf Adolf Sparre 177
 STRAND, CHRISTINA CATHARINA, g. m. Zakarias Åberg 193
 » GEORG, överste, kistplåt 204
 » HENRIK, kommissarie, gravsten 204
 » PEHR ZACHARIAS, orgelbyggare 102, 280
 STREHLENERT, AUG., arkitekt 264
 STRIDER, SEFRING JÖNSSON, artillerikapten, gravhäll *203, 204
 STRUCK, JOACHIM LORENZ, boktryckare 115
 STURK, HANS OLOFSSON, guldsmed 190, *191
 STÅRCK, vapen 111, *118
 SVANSKÖLD, ABRAHAM (WINANDTS), hovarkitekt 86
 SUNDVALL, ALEX., amiralitetsjustitiarie, gravkammare 204
 SÖDERBERG-WEIXLGÄRTNER, ELISABETH, textilkonstnärinna 199
 SÖRENSEN, JENS, handelsman, dansk spion 8, *159, 278
 TEMPELMAN, OLOF SAMUEL, professor, arkitekt *32, *33, *35, 38, 82, 84, 92, *93, 94, 97, 185
 TERNER, se TURNER
 TERSMEDEN, CARL, varvsamiral 52, 249
 » CARL GUSTAF, fänrik, begravningsvapen 52, *54
 TESSIN, NICODEMUS d. ä., arkitekt 10, 11, 18, 24, 80, 82, 163, 164
 » NICODEMUS d. y., greve, k. råd, överstemarskalk, arkitekt 20, 22, *23, 38, 55, 82, *83, 84, *85, 90, 91, 98, 163, 164
 THIJSSEN, CORNELIUS, se ANCKARSTIERNA
 AF THUNBERG, DANIEL, överdirektör, begravningsvapen 52, *54
 THYSELIUS, CARL, superintendent 4
 TROLLE, HILLA BRITA, g. m. F. G. H. C. Wachtmeister 79
 TRYGG, OLOF, överskeppsbyggmästare, överste 184
 TURNER (TERNER, TÖRNER), ROBERT, skeppsbyggmästare, donation 196, *197, gravsten 206
 TÖRNBERG, AND., donation 43
 TÖRNER, se TURNER
 TÖRNSTRÖM, IMMANUEL 96
 » JOHAN, bildhuggare 96, 98, 99, *100, *101, *104, *105, *106, 169

- ULLÉN, SIGGE, stadsarkitekt 145, 163
 ULRIKA ELEONORA d. ä., drottning 159
 VON UNGE, OLOF, viceamiral, begravningsvapen *216, 217
- WACHTMEISTER, ALARIK, greve, kapten, vapen 122
 » CARL HANS, greve, amiral, president, donation 200
 » F. G. H. C., greve, major 79, donation 92
 » HANS, greve, amiralgeneral 6, 16, 18, 63, 64, 86, 87, gravkor 74, 75, *77, *78, *79, 92, donation 84, 224, porträtt 122, vapen 122
 » HENRIKA BIRGITTA, g. m. Salomon Christoffer von Köhler 79, 80
- WADMAN, JONAS, regementsskrivare 159, 220
 WAHLBERG, LARS, orgelbyggare 46, 278
 WAHLGREN, JONAS, tunnbindare 6
 » SVEN, konservator 220
- WALCKER, orgelfabrik 279
 WALDAU, JACOB, galjonsbildhuggare 184
 DE LA VALLÉE, CHRISTOPHER JOHAN, kapten 18, 278
 » » » JEAN, arkitekt 165, 278
 » » » MARGARETA, g. m. Mathias Spie-ler 165
- WALLENSTRAND, ANDERS PETER, major, mekanikus, överstelöjtnant 138, 150, 152, 161, 169, 250, *251
 » CHRISTER ERHARD, chef för mekaniska departementet 62, 161, 280
- WALLERIUS, NILS, amiralitetspredikant 180
 WASSER, LARS, kyrkoskrivare 176
 WEDEKIND (WENDEKIN), JOHANN HEINRICH, porträttmålare 122
 WENZELL-PANECK, MARIA, g. m. Anders Hansson Hising 202
 WESTEMAN, se WÄSTFELT
- WESTENIUS, se WISTENIUS
 WESTERHEIM, BRITA, donation 50
 » SALOMON, donation 49
- WETTERLUND, J. A. skulptör 38, 41
 WIBLING, ANNA, g. 1:o Thijs Thijsen Anckarstierna, 2:o Sefring Jönsson Strider 204
 WIDEEN, SOFIA, textilkonstnärinna 198, *199
 WILCK, D. H., arkitekt *88, 90
 WILHELM HANSSON, se GYLLENKEPP
 WILSON, H., arkitekt 260
 WIRDE, SIGRID MARIA (ANDERSSON), textilkonstnärinna 198, 199
 WISÉEN, JONAS, mässingsslagare 8, 84, 143, 206, 207
 WISTENIUS, JOHAN, orgelbyggare 44, 46, 278
 WITZELL, URSILA, g. m. Carl Raab d. ä., 216
 WJNBLAD, CARL, fortifikationskapten, arkitekt 229
 WOLFF, JOHAN BERNHARD, kyrkoherde 94, 96, donation 114, 115
 WOLLANDER, ANDERS, orgelbyggare 279
 WRANGEL, CARL GUSTAF, greve, amiral, riksmarsk 190, 241, 249
 WÄHLIN, THEODOR, domkyrkoarkitekt 162, 163
 WÄSTFELT, ANDERS (WESTEMAN), justitiarie, begravningsvapen *215, gravkammare 218
- ZERL, ISRAEL, gelbgjutare, donation 113
 ZETTERVALL, HELGO, arkitekt, överintendent 161, 252, *253, 255, 256, 257, 258, 265
- ÅBERG, JONAS ZAKARIAS, se GYLLENSTAM
 » ZACHARIAS, amiralitetskapten 193
 ÅKERMAN & LUND, orgelfabrik 279, 280
 ÅKESSON, NILS EUGEN, snidare 184
- ÖFVERSTRÖM, MÄRTA C., klockgjutaränka 36, 120, 121
 ÖLLEGÅRD MATTISDOTTER, g. m. Blasius König, donation 50
 ÖSTBERG, RAGNAR, arkitekt, professor 260, *263, 265
 ÖSTMAN, PETER, snickare 6

(Forts. från omslagets 2:a sida)

- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
» (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 16 kr.
» (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 12: 50.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
» (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
» (43) Band II. *Vreta klostets kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
» (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
» (51) Band II. *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 13 kr.
» (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 5 kr.
» (65) Band III, h. 2. *Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan i Karlskrona*. Pris 8 kr.
» (85) Band IV, h. 1. *Ronneby*. Pris 25 kr.
» (86) Band III, h. 3. *Amiralitetskyrkan i Karlskrona*. Med register till Bd III. Pris 25 kr.
- MEDELPAD. (30) H. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
» (47) H. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Med register. Pris 16 kr.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- SKÅNE. (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
» (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
» (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 20 kr.
- SMÅLAND. (48) Band I. *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Med register till Bd I. Pris 8 kr.
- BOHUSLÅN. (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 8 kr.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln eller direkt från

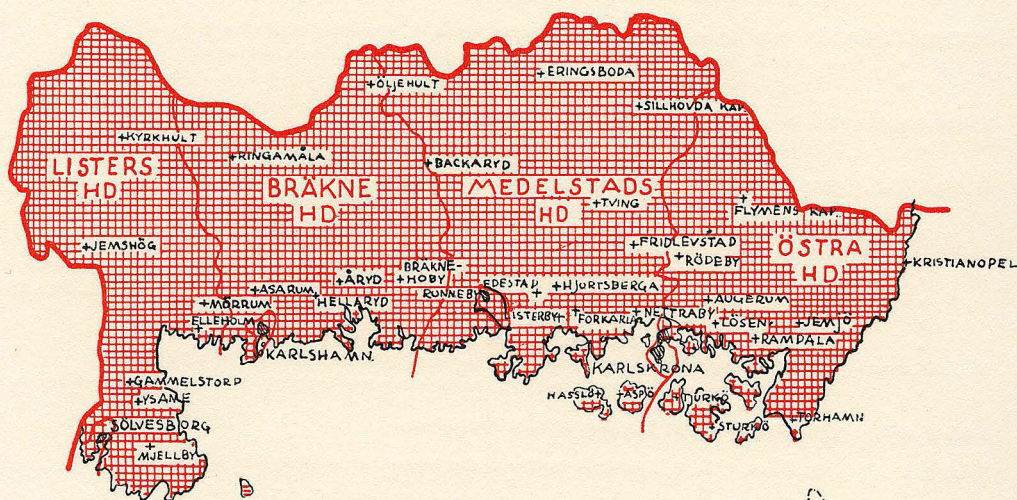
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Vasagatan 16, Stockholm 16.

Tel. lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

SVERIGES KYRKOR

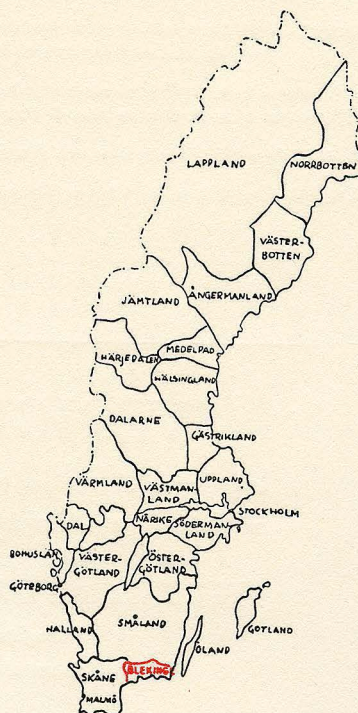
BLEKINGE

AF BLEKINGE
PUBLICERAT
OMRÅDE

UNDER UTARBET-
NING VARANDE
OMRÅDE

BAND IV. HÄFTE 2.